Ambroise Vollard
Amintirile unui negustor de tablouri
EDIŢIA A II-A
Traducere de ILEANA VULPEA
Ambroise Vollard *Souvenirs* f *un marchand de tableaux* Edition revue et augmentee O 1937 by Editions Albin Michel

EDITURA MERIDIANE BUCUREŞTI, 1993
ISBN 973 – 33 – 0287 – 2

CUVÂNT ÎNAINTE

PRIMA OARĂ CÂND MI S-A SUGERAT SĂ-MI SCRIU AMINTIRILE

Într-o seară, la doamna de S… după cină, se vorbea despre meritele fiecărei religii în parte. Invitat să-mi spun şi eu părerea, am declarat că, fără doar şi poate, dac-aş fi avut de ales, preferinţele mele s-ar fi îndreptat spre religia israelită. Am acordat locul al doilea cultului protestant, iar religia catolică am trecut-o pe ultimul plan.

— Bine, domnule Vollard, dar am putea să ştim şi noi din ce cauză?

— Doamnă – i-am răspuns – eu sunt dintr-o ţară unde damenilor le e groază de curent în sinagogă rămâi obligatoriu cu pălăria pe cap; templele protestante, în care nu-i obiceiul să stai acoperit, sunt cel puţin încălzite ca lumea; în bisericile catolice, dimpotrivă, stai cu capul gol sub nişte bolţi ca de gheaţă, expus la curentul care trage din toate părţile…

— Cu felul dumitale atât de original de-a privi lucrurile – a adăugat stăpâna casei – ar trebui să-ţi scrii amintirile. Sunt sigură că n-ar fi banale.

Sugestia asta i-a făcut pe invitaţi să râdă; pe mine – cel dintâi.

Dar, printr-o întâmplare ciudată, peste câtva timp, aveam să primesc vizita reprezentantului unei importante

firme americane, domnul *A,* W. Bradley, care-mi propunea să-mi scriu amintirile. Măgulit în sinea mea, am răspuns că nu-mi dădeam seama în ce măsură ceea ce văzusem şi auzisem eu ar putea să-l intereseze pe cititori. Nu i-am ascuns nici că scriu cu foarte mare greutate, prin urmare, foarte-ncel.

— Perfect Vă acordăm cât timp vă trebuie.

Şi domnul A. IV. Bradley a scos o hârtie din buzunar.

— Nu-i nevoie decât să semnaţi aici… unde e crucea… Am semnat automat. După care, vizitatorul meu mi-a pus pe masă un cec în dolari.

— Acontul pentru manuscrisul dumneavoastră – mi-a spus văzându-mi mirarea.

— Dacă mor înainte de a vi-l fi predat, înseamnă că editura dumneavoastră m-a plătit degeaba!…

— Nicidecum!… Credeţi că-i puţin lucru să anunţi: „Casa Little Brown şi-a asigurat în exclusivitate memoriile domnului Vollard, marele…”

— Dacă aşa stau lucrurile, ce-ar fi să spuneţi, eventual, *Memoriile pelui mai celebru negustor de tablouri*?

— La drept vorbind… de ce nu?… Ar merge foarte bine…

Îmi spuneam în sine: «Multe lucruri face publicitatea, dar în Franţa nu vinzi o carte cu şmecherii de-astea”.

Uite însă că într-o seară, la Flammarion, văd un trecător care frunzărea cărţile şi le-azvârlea una după alta. L-am auzit şoptind: „Tot marii scriitori!”. Alesese *Mizerabilii* lui Victor Hugo când, deodată, dă cu ochii de-un volum dintr-un teanc de „noutăţi”. „A, asta-i cartea despre care un critic spunea că-i în genul lui Victor Hugo cu încă ceva în plus”. Şi, punând *Mizerabilii* la loc, ia hotărât *Şeful* de Claude Farrere şi se duce să plătească.

I. Din insula reunion la facultatea de drept din montpellier

1) Familia mea. Primii ani ai copilăriei. Am pasiunea uniformelor frumoase. Vreau să mă fac doctor de marină.

Bacalaureat. Renunţ la cariera medicală. Familia hotărăşte c-am să urmez dreptul.

M-am născut în insula Reunion, acea „perlă a Oceanului Indian” cunoscută mai întâi sub numele de insula Bourbon, insulă ale cărei privelişti minunate şi ale cărei obiceiuri au fost atât de bine descrise de Marius-Ary Le-blond. Când vorbesc despre locul meu natal, mi se-ntâmplă să fiu întrebat: „Câţi locuitori şi ce suprafaţă are insula dumitale?” Am citit undeva ca insula Riunion e mult mai mică decât cel mai mic* departament francez, cu excepţia departamentului Sena. Cât despre numărul locuitorilor ei nu l-am ştiut niciodată.

Ştiu însă că primul nucleu de colonizare al insulei Bourbon îl alcătuiau, în mare parte, familiile aristocratice venite din Franţa: prin numeroase edicte, regii noştri decretaseră că nobilii nu se-njoseau „colonizând”. Au fost, de asemenea, şi ţărani care, datorită politicii lui Colbert, au populat pământurile de curând alipite coroanei. În timpul Revoluţiei, numeroşi „foşti”, ameninţaţi cu moartea, au căutat la rândul lor refugiu în „Insule”. În sfârşit, trebuie să-i adăugăm pe francezii de toate categoriile, pe care dorul de aventură îi îndemnase să se expatrieze.

Cum a fost cazul bunicului meu după mamă. Era originar din regiunea de Nord. Se pare că-n prima tinereţe, visul lui a fost s-ajuilgă pictor. În cele din urmă însă, a pornit să-şi încerce norocul în insula Reunion, unde s-a căsătorit cu fiica unor provensali. Mi-aduc aminte că, printre hârtiile rămase de la el, am descoperit ciorna unei scrisori adresată unui prieten din Franţa, scrisoare în care vorbea despre „divinul Ingres”. Calificativul „divin”, atribuit unui pictor, avea să mă mire, cu-atât mai. Mult cu cât nu-l auzisem folosit niciodată cu privire la o fiinţă omenească.

Cât despre taică-meu, ai cărui părinţi nu părăsiseră niciodată vechea provincie Île-de-France, venise în insula Reunion ca să lucreze într-un notariat pe care, până la urmă, l-a cumpărat. S-a însurat la câţiva ani după sosirea în insulă. Din căsătoria asta s-au născut zece copii, eu fiind

cel mai mare.

În mijlocul elementelor străine care se infiltraseră încetul cu-ncetul pe insulă (negri, chinezi, indieni, malgaşi), populaţia albă avea mare grijă să-şi menţină integritatea rasei şi moravurile tradiţionale. Drept care, educaţia pe care familiile o dădeau copiilor era extrem de severă.

Într-o zi, am auzit-o pe o prietenă de-a mătuşii mele Nobmie povestind că-i ceruse voie dirigintelui clasei ca fiul ei, care trebuia s-o însoţească la ţară, să lipsească a doua zi de la şcoală.

— Bine – răspunsese dirigintele. Dar să-i daţi un bilet c-a fost bolnav…

— Să-l învăţ pe iiduard al meu să mintă! Şi eu, maică-sa, să trebuiască să roşesc în faţa lui! Nici prin gând nu-mi trece! Nu-l mai iau. Cu mine.

Educaţia fetelor era, se-nţelege de la sine, supusă unor reguli de bună-cuviinţă şi de decenţă care ne-ar face astăzi să zâmbim. Am regăsit aceeaşi educaţie la sud-americancele întâlnite la Paris. Pentru că tinerele chiliene, uru-guaiene, paraguayene au şi astăzi aceleaşi educatoare pe care le aveau fetele din Reunion, adică pe-acele venerabile călugăriţe care păstrează-n pensioanele lor obiceiurile şi politeţea vechii Franţe… Am să-mi aduc totdeauna aminte cât de mult m-a mirat o braziliancă tânără care avea un păr splendid, împletit.

— Cum de nu v-aţi tăiat părul, domnişoară?

— Fiindcă, dacă mi l-aş tăia* când m-aş întoarce la Rio, m-ar arăta lumea cu degetul!

După doi ani am revăzut-o pe fermecătoarea străină. Trebuie să spun că de data asta îşi scurtase părul *à la Jeanne dare*. Şi n-aş putea să jur că la ora actuală chiar şi fetele din Reunion…

*

În cele mai depărtate amintiri din copilărie, revăd un papagal cocoţat pe-o prăjină. Grozav aş fi vrut să pun mâna pe-o pană a păsării; dar, cum îl văzusem sfărâmând

cu ciocul seminţele cele mai tari, mă feream să m-apro-pii de el. Mic aşa cum eram, băgasem totuşi de seamă că un negrişor din vecini imita tot ce făceam eu. Aşa că am smuls în faţa lui o pană din coada unui pui, apoi i-am arătat papagalul: „Tu la fel luat o pană frumoasă”. Numai că el s-a dat îndărăt strâmbându-se: „Asta nu bun”. A trebuit deci să renunţ la pana atât de mult jinduită.

În jurul prăjinii, aşezată-n curte, sub un manghier, crescuse o adevărată grădiniţă în care, printre alte plante, se lăfăiau nişte floarea-soarelui de toată frumuseţea. Într-o zi, când mă certam cu unul din fraţii mei pentru grădina papagalului, mătuşa Noemie ne-a despărţit spunând: „O să ducem prăjina papagalului în altă parte ca să răsară înc-o grădiniţă, în felul ăsta o s-aveţi fiecare câte una!” I-am spus dădacei: „N-am văzut niciodată papagalul râcâind pământul şi-ngropând seminţe; atunci cum creşte grădiniţa asta a lui?” „Asta animal, asta şmecher” – mi-a răspuns ea. Dar am băgat de seamă că papagalul, când curăţa seminţele cu ciocul, le-mprăştia în jurul lui. Aşa mi-am explicat cum creşteau anapoda toate plantele acelea, într-o dezordine atât de frumoasă.

Aveam pe-atunci o adevărată pasiune pentru flori. Când eram cuminte, aveam voie să culeg flori din răzoare. Ce bucurie pe mine să pot face buchete! Trandafirii erau slăbiciunea mea; dăliile, fără să-mi fi dat prea bine seama, din cauza aspectului lor compact şi metalic, cred, nu mi se păreau flori adevărate. Trebuie să recunosc însă că mai târziu, peste foarte mulţi ani, când Renoir m-a pus – aleg între două pânze ale lui – una cu trandafiri şi alta cu dălii – ei bine, vă spun drept că mi-a fost tare greu. Să mă hotărăsc.

În salon aveam o vitrină-n care, alături de curiozităţi locale (papagali împăiaţi, colecţii de fluturi puşi sub geam, scoici), puteai admira buchete de flori făcute din pai de „sechii” 1 vopsit în tot felul de culori. Mătuşă-raea Noemie, despre care prietenele spuneau că are talent de acuarelistă, se mândrea că poate copia în albumul ei florile astea artificiale.

— Florile din grădină sunt mai frumoase – i-am spus eu într-o zi.

— Da. Numai că florile făcute din sechii nu se veştejesc – mi-a ripostat mătuşa.

Mai târziu aveam să aflu că, din acelaşi motiv, cele mai somptuoase buchete ale lui Cezanne fuseseră pictate după flori de hârtie.

Îmi sâcâiam mereu părinţii cerându-le voie să amenajez grădina după placul meu. Dar la toate rugăminţile îmi răspundeau, invariabil: „Mai vedem noi!… Când ai să fii mai mare!”

1 în original: *paille de nehouchouteu*, fibre ale plantei *Sechium edule*, din familia cucurbitaceelor, plantă care n-are echivalent în botanica românească.

Până atunci o puneam pe dădacă să mute papagalul, cu prăjină cu tot, când în răzoarele de garoafe, când în cele de bălsămioare sau de trandafiri, şi mă-mbătam de varietatea spectacolului pe care-l realizam în felul ăsta. Mi – aduc aminte că, în combinaţia care-mi plăcea mai mult ca orice, pasărea cu pene multicolore făcea o pată izbitoarev în mijlocul unui rond de crini. Aveam şi-un pisoi galben. Într-o dimineaţă l-am găsit culcat lângă un strat de miozotis. Nu ştiam pe-atunci ce sunt culorile complementare, dar ochiul meu era încântat de îmbinarea asta.

Altă dată, am făcut un bucheţel de părăluţe şi de violete albe, care mi s-a părut doar frumos. M-am dus repede să i-l arăt mătuv Noemie.

— Ascultă – mi-a spus ea – nu trebuie să pui niciodată flori albe lângă flori albe… Nu ies în evidenţă.

— Mătuşica, dar nu-i acelaşi alb…

— Tot una… îţi mai spun o dată: e monoton.

Or, mai târziu, mi s-a-ntâmplat să-l aud pe Renoir vorbind despre efectul unui alb pe alt alb, pe care-ncerca să-l redea.

— E foarte greu, spunea el, dar nimic nu-i mai ispititor de pictat şi nimic nu-i mai de efect.

Una dintre ambiţiile mele de copil fusese să devin... sclav! auzisem de la oamenii mari că pe vremuri existaseră sclavi şi că tot mereu o ştergeau prin păduri.

— Păi, dădacele lor îi lăsau să plece? – am întrebat eu.

— Sclavii n-aveau dădace.

Să n-ai dădacă şi să te pdţi duce singur în pădure, ce amuzant trebuie să fie! Într-o zi, cum mă uitam la o stampă veche ce-nfăţişa un negru cocoţat în vârful unui cocotier înconjurat de vânători şi de câini care zgâriau furios trunchiul copacului, dădaca mi-a explicat:

— E-un sclav fugar. Ca să coboare aşteaptă să-i tragă stăpânu-său un glonţ.

— De ce?

— Pentru că trage nădejde c-o să-i zdrobească vreun os şi că n-are să mai poată munci. Vezi? Era un puturos.

Explicaţia asta mi-a tăiat cheful de-a mă mai aventura singur prin păduri în care rişti să dai peste nişte nesuferiţi de negri fugari. Şi din acel moment, ori de câte ori, în plimbările mele, treceam pe lângă vreun desiş, instinctiv o strângeam pe dădacă mai tare de mână.

M-am dovedit colecţionar încă de la vârsta de patru ani. Interzicându-mi-se cu desăvârşire să mă ating de vreun lucru din casă, am tăbărât pe cele din grădină, pe care nimeni nu s-ar fi gândit să le revendice. Aşa că m-am apucat să strâng o groază de pietre. Îmi făcusem o „colecţie** foarte frumoasă când, într-o bună zi, toate comorile mele au dispărut. Fusese nevoie de material pentru repararea unui zid şi pietrele mele duse-au fost.

În urma acestei întâmplări am părăsit pietrele de dragul cioburilor pe care le descopeream ici-colo. Îmi plăceau mai ales bucăţile de porţelan albastru. Numai că părinţii mei socotind că nu-i prudent să laşi un copil să se joace cu lucruri tăioase, cioburile mele frumoase de porţelan au dispărut şi ele...

Prin urmare, era scris ca toate „colecţiile** să-mi fie luate. Eram încă prea tânăr ca să fi citit *Colecţionarul de*

ecouri al lui Mark Twain. Ce perspective minunate mi s-ar fi deschis atunci! Ce colecţie superbă aş fi putut să-mi fac din ecourile care se repercutau din grădina noastră-n grădinile vecine! Sărăcit cu desăvârşire, puteam, măcar, să admir în voie comorile adunate-n muzeul insulei natale: scoici» lei, tigri, păsări împăiate etc. După sosirea mea în Franţa, aveam să văd lei şi tigri adevăraţi, de data asta. Ei bine! Abia îndrăznesc să spun că nu m-au impresionat mai mult decât cei împăiaţi.

În curtea muzeului, era un porc-spinos, numai că ăsta era viu. Pentr-un bănuţ, paznicul ne lăsa să-l gâdilăm c-un beţişor pe la bot; grozav era să vezi cum i se zbârleau ţepii sub privirea atentă a „managerului** său, gata să ne oprească mâinile care se-ntindeau instinctiv spre animal. „Hei, voi, fii atenţi; voi rupi perii lui!**

— Acum că eşti băiat mare – mi-a spus tata când am împlinit şase ani – trebuie să te pui serios pe-nvăţătură cu mătuşa Noemie.

Mătuşa Nobmie, despre care am vorbit de mai multe ori pân-acum, era sora mai mare a mamei. Rămasă nemăritată, se consacrase cu totul educaţiei nepoţilor şi nepoatelor ei. Mama, absorbită de treburile casei, avea în ea un ajutor preţios. Mătuşa Noemie vădea în supravegherea copiilor încredinţaţi ei solicitudinea cu care găina-şi ocroteşte puii: până şi gestul braţului care se arcuia sub pelerină era al cloştii care-şi adună drăgăstos puişorii sub aripă.

Fată bătrână, trăia cu groaza Satanei. O vedeam „adesea făcându-şi cruce: „Ca să-mi păstrez sufletul curat, copile, şi ca să n-ajung pradă diavolului! ** Mătuşa îmi citea *Viaţa preotului din Ars*, carte-n care-l vedeam mereu pe diavol în preajma sfântului, sub cele mai diferite înfăţişări...

Băgasem de seamă că mătuşă-mea, când mergeam la unchiul Buroleau, îşi făcea crucile ei micuţe ori de câte ori trecea prin faţa unui tablou care-nfăţişa o cucoană decoltată: era o copie după o madonă de Rafael. Cât

despre mine, „cucoana** asta nu mă speria deloc, ba-mi spuneam cu ingenuitate că dacă asta era una dintre înfăţişările pe care le lua diavolul, atunci dracul nu era chiar aşa de negru. Uite, însă, că-ntr-o noapte sar din somn trezit de-un zgomot, ca un fel de zgrepţănat pe podea, şi cu tot întunericul disting ceva alb, un fel de bastonaş care alerga-n zigzag prin odaie. Nu era cumva o manifestare de-a diavolului? Ţip. O servitoare dă fuga. Tremurând, îi arăt acel ceva alb care se oprise lângă perete. Ea se apleacă şi ridică o lumânare. „Şobolani împuţit, gaur prea mic lumî-nar intri...”

Prin urmare, nu era decât un şobolan care căra o lumânare. De-atunci nu mi-a mai fost chiar atât de frică de diavol.

A venit şi momentul când educaţia noastră a-ncă-put pe mina tatii.

Era un om foarte legat de-ai lui. Dar, foarte aspru faţă de el însuşi, i se părea firesc să ceară mult şi de la ceilalţi. Şi, potrivit părerii lui, viitorul copiilor nu putea fi asigurat decât de titlurile universitare. Nu că mi-ar fi fost urâtă învăţătura; dar trebuie să mărturisesc lipsa mea de aptitudini pentru unele materii ca matematica, geografia, desenul... Mai ales desenul mi-era tare nesuferit. N-am fost niciodată-n stare să desenez şi eu vreun omuleţ cum mâzgălesc copiii pe marginile caietelor.

În timpul meselor nu se vorbea decât despre notele de la teme şi despre al câtelea ai fost la compunere. Seara, noi copiii tot nu eram liberi. După cină, spuneam pe dinafară lecţiile de-a doua zi şi ni se corectau temele. Fratele meu mai mic şi cu mine, cei mai apropiaţi ca vârstă, ne făceam lecţiile-mpreună. Pentru tata, greaca şi latina erau cele mai importante materii. Dacă nu termina de controlat temele după cină, trebuia să ne sculăm cu noaptea-n cap. Cu lumânarea în mână, coboram de la primul etaj, unde dormeam, la parter unde tata ne aştepta, înarmat cu redutabilele lui juxte... Nu prea apreciam noi supravegherea asta atentă a progreselor noastre şcolare, ba chiar ne socoteam foarte năpăstuiţi. Numai că sâcâielile

astea mărunte erau un fleac: la vârsta noastră, tata avusese parte de altele şi mai şi.

Copist la un notar, învăţase de unul singur, petrecându-şi o parte din noapte ca să se instruiască. Ajuns la rândul lui notar, nu citea decât cărţi al căror titlu, şi astăzi încă, mă sperie.

Îmi vin în minte *Logica de la Port RoyalK*

Discursul asupra metodei al lui Descartes.

Căutarea adevărului2 de Malebranche… Prin această retragere în sine, spiritul tatii dobândise un fel de uscăciune, un anumit ascetism puritan pe care-l impunea în jurul lui.

În aşa fel încât, deşi crescuţi în rehgia catolică, nu beneficiam nici măcar de voia-bună pe care aceasta le-o îngăduie chiar şi celor mai scrupuloşi adepţi ai ei. Mi-aduc aminte de indignarea tatii când, împlinind eu doisprezece ani, mama îmi cumpărase, luându-se după un catalog de cărţi pentru tineret, poveştile lui Andersen.»

— Arată-mi şi mie cartea asta – mi-a spus tata.

A dat peste povestea intitulată *Hainele împăratului*: „Cum! Aici e vorba despre – un om în pielea goală?…” Şi mi-a confiscat cartea.

Dar adevărata spaimă a tatii era femeia. O trupă de teatru, în trecere prin insulă, dând o reprezentaţie cu *Maria sau Harul divin*, unul dintre unchii mei s-a oferit să mă ducă şi pe mine; tata nu şi-a ascuns îngrijorarea ştiind că mă duc la un spectacol la care simpla prezenţă a unei actriţe putea să-i trezească „gânduri necurate” unui băieţandru de vârsta mea. Aveam pe vremea aceea vreo cincisprezece ani!… Nu-i nevoie s-adaug că acasă servitoarele erau una mai urâtă decât alta. Şi nu numai servitoarele. Trebuind să-hvăţ engleza, într-o zi i-am spus tatii: „Este o anume doamnă Bocage care are o metodă excelentă de a preda limbile străine!” Această doamnă

1 Logica de la Port Royal sau Arta de a gândi (1662), celebră operă filosofica scrisă de doi jansenişti iluştri, teologul Antonie Arnauld (1612 – 1694) şi moralistul şi

teologul Pierre Nicole (1625 – 1695). (n.tr.).

2 În realitate, *De la Recherche de la vârâti* (*Despre căutarea adevărului*), (1674), operă filosofică în care Nicolas de Malebranche (1638 – 1715) explică existenţa corpurilor prin revelaţie şi acţiunea prin teoria cauzelor accidentale, (n.tr.).

Bocage era o văduvă drăguţă, cam de vreo patruzeci de ani, cu forme opulente care, în ochii mei de adolescent, trezeau un mai mare interes. Tata, fără să-mi răspundă, mi-a aruncat o privire severă. La câtva timp după asta, mi-a spus: „Am găsit un profesor de engleză care are o pronunţie şi mai bună decât madame Bocage *a ta*... *u*. Aşa să fi fost oare? Nu ştiu, în schimb am putut constata că domnişoara Gelier, pe care mi-au angajat-o profesoară, era de o urâţenie să mai dea şi la alţii.

Din fericire, severa disciplină la care eram supuşi mai slăbea în cele două luni de vacanţă pe «care familia le petrecea la Brule. Brule-ul, situat la cinci-şase sute de metri deasupra nivelului mării, este un hăţiş de ferigi, de or-tensii, de camelii arborescente, un talmeş-bal-meş de tot felul de plante ca-ntr-o gravură de Bresdin1. Un râu cu mii de meandre plin de ochiuri şi de cascade. O ceaţă albastră coborând din înălţimi ca o vată impalpabilă care, în câteva clipe, la asfinţit, împrăştie umbra, o umbră făcută parcă din griurile argintii care te-ncântă atât de mult în pânzele lui Whistler.

Din vârful Brâl-ului, când cerul era excepţional de senin, se zărea un alt vârf alb, „Piscul Zăpezilor”. La şaisprezece ani, părinţii mi-au dat voie să mă duc în excursie acolo.

— Ei, ăsta zic şi eu alb! – am exclamat.

I Rodolphe BRES DIN (1825 – 1885), pictor, desenator şi gravor francez, în ale cărui desene şi gravuri (păstrate la Biblioteca Naţională şi la Cabinetul de stampe din Paris, cât şi la Metropolitan Museum din New York) se poate întâlni o extraordinară abundenţă de forme, fapt pentru care Des Esseintes, eroul romanului lui Huysmans

rebours (*În răspăr*), îşi împodobeşte pereţii încăperilor cu *Samariteanul milostiv* şi cu *Comedia morţii*, lucrări în care, ca şi în restul operei artistului, pluteşte o atmosferă onirică, (n. Ţir.).

— Asta şi albastru, domnu' – a spus un negru în spatele meu.

Şi a trebuit să recunosc, privind mai atent, că negrul avea dreptate: într-adevăr, zăpada avea şi reflexe albastre. Dar – mi-am spus eu – cum oare, în ciuda acestei albăstrimi, pare de-o albeaţă atât de strălucitoare?” Cu mulţi ani mai târziu, uitându-mă la o spălătoreasă care limpezea rufele am întrebat-o:

— De ce pui albăstreală-n apa cu care clăteşti rufele?

— Ca să iasă mai albe!

Într-o zi, am descoperit acasă un album de-al bunicului. Am găsit reproduse în el o mulţime de uniforme ofiţereşti din armata franceză, şi am fost cuprins de entuziasm văzând atâţia militari falnici Ah! Dac-aş ajunge şi eu vreodată să port o uniformă aşa de frumoasă!

Şi uite că-ntr-o duminică, ieşind din catedrală de la liturghie, nişte ofiţeri m-au dat gata cu uniformele lor şi mai înfâretate decât cele pe care le văzusem în albumul bunicului. M-am informat şi am aflat că erau medici şi farmacişti din marină. Purtau chipiu împodobit cu broderii, pe care puteai să-l confunzi cu al generalilor, iar ia spate schpea un soare minunat de aur. Cele două uniforme se deosebeau numai prin nuanţa catifelei de la guler şi de la manşete: verde la farmacişti, purpurie la doctori. Am ales-o pe ultima, după ce mi-am dat seama că aurul străluceşte mai puţin pe verde decât pe roşu.

Şi, pentru că mă hotărâsem, – i-am spus tatii: „Vreau să mă fac doctor de marină!...”

— Până una alta, ai face bine să te-apuci să iei note mai ca lumea la şcoală – mi-a spus el rece.

La câtva timp după asta, profesorul de literatură, mare admirator al lui Victor Hugo, ne-a dat o compunere

cu următorul subiect: „Comparaţie între grotescul la antici şi la modenii”. Mi-am adus aminte că tema astafusese tratată în *Prefaţa* la *Cromwell*. L-am copiat liniştit pe poet. Şi profesorul mi-a dat cea mai… mică notă! Cât era el de mare admirator al lui Hugo, moş Jayot nu băgase de seamă. Lui, compunerea mea i se păruse, pur şi simplu ridicolă şi-atât de-ncâlcită încât, pentru a le arăta colegilor mei unde putea să ducă patosul, le-a citit-o cu glas tare, şi în clasă a fost un hohot de râs general. Jignit peste măsură, era gata-gata să-mi dau pe faţă şiretlicul; dar, stând şi cugetând, mi s-a părut mai prudent să tac: bacalaureatul bătea la uşă, iar moş Jayot, pe lângă funcţia lui de profesor, avea şi calitatea de examinator la bacalaureat…)

În Reunion, bacalaureatul era în ochii familiilor un prestigiu la fel de mare ca şi groaza pe care le-o inspiră elevilor. Culmea culmilor, comisia era compusă, mai ales, din magistraţi, şi vă puteţi lesne-nchipui spaima bieţilor elevi trezindu-se deodată-n faţa procurorului republicii şi-a judecătorului de instrucţie: ni se părea că suntem mai degrabă nişte acuzaţi care-şi aşteaptă condamnarea, decât liceeni. Iar eu, la unele materii eram clei, mai ales la istorie şi la geografie şi, culmea, examinatorul la aceste obiecte era chiar preşedintele comisiei: domnul procuror al republicii, a cărui severitate îi speria pe candidaţi. Numai o minune mă putea salva şi minunea s-a-ntâmplat. În momentul în care procurorul republicii deschidea gura ca să-mi pună-ntrebarea, în sala de examen a năvălit un poliţist re-pezindu-se spre el. În vârful unui tamarin din grădina primăriei, fusese găsit spânzurat de cea mai înaltă ramură un indian, *muncitor liber*. Aşa erau numiţi indienii aduşi din ţara lor pentru a-i înlocui pe negrii care, eliberaţi din sclavie şi promovaţi în rândul alegătorilor, găseau că munca era nedemnă de noua lor calitate. Muncitorul nostru „liber”, apucat de nostalgie, născocise mijlocul ăsta necinstit de a-şi desface contractul. În afară de asta, murind, îşi asigura şi marele avantaj de-a se-ntoarce în ţară, ca să retrăiască acolo, potrivit acelei credinţe din

religia lui care spune: „Semeni aici, răsare la Madras”.

Pe scurt, poliţaiul venise să-i aducă vestea procurorului republicii; dar, mai ales, voia să ştie dacă trebuia sau nu să taie frânghia...

Magistratul a plecat în mare grabă cu poliţaiul; cât despre mine, scăpasem de-un hop. Şi cum o bucurie nu vine niciodată singură, examenul a fost continuat de un alt membru din comisie, de profesorul de istorie de la liceu, un/ vechi prieten al familiei mele. Aşa mi-am luat bacalaureatul.

Vasăzică am să pot pleca în Franţa să urmez medicina! Şi pentru că de obicei doctorii scriu şi semnează ilizibil reţetele, m-am apucat numaidecât să fac exerciţii de scris ilizibil, cu purici”. Dar munca asta de pregătire n-avea să servească la nimic. Ca să mă pună la-ncercare, tatii îi venise ideea să mă ducă la spital ca să asist la o operaţie. Cum am văzut sângele, era să am o sincopă, aşa încât, cu inima zdrobită de durere, am fost nevoit să recunosc şi eu că trebuie să renunţ la galoanele şi la soarele acela de aur după care jinduiam atât.

Cariera medicală nefiind pentru mine, am hotărât să urmez dreptul. Tata a ales facultatea din Montpellier, gândindu-se că înainte de a înfrunta temperatura din nord, era mai bine să petrec o bucată de timp în sud.

II. Sosirea în Franţa. Primele impresii

Motive de nedumerire la Marsilia. Urmez dreptul la Montpellier. Farmacia P4 t4 tot.

Primul contact pu Marsilia n-a fost ceea ce mă aşteptam. Marsilia, poartă a Orientului. Marsilia faceeană fusese totdeauna în visurile mele un oraş feeric. Debarcând nu mi s-a părut deloc aşa. La-nceput, m-am cam zăpăcit de agitaţia din jurul meu. Dar mi-am revenit repede. „La urma urmei – mi-am spus eu, văzându-i pe toţi trecătorii aceia a-feraţi care-alergau încoace şi-ncolo – este un fel de Reunion mult mai mare”. Şi, ca şi când m-aş mai fi aflat în insula natală, în care toată lumea se cunoştea, m-am adresat unei femei întrebând-o unde locuia domnul

Henri Taillard, şi nu m-am mirat deloc când mi-a indicat, fără ezitare, numele străzii, numărul casei şi etajul. Veţi avea dezlegarea enigmei când am să vă spun că întâmplarea făcuse să mă adresez chiar servitoarei prietenului meu; am recunoscut-o în femeia care ne-a servit la masă. Pe drum, am avut o mulţime de nedumeriri: de exemplu, toate tramvaiele erau pline de lume. Unde se ducea şi de unde venea toată lumea asta? Şi cât de ciudate erau coşurile-acelea îngrămădite unul lângă altul pe acoperişurile caselor. O casă, care mi-a a-tras în mod deosebit atenţia, era pur şi simplu acoperită de burlane, care rotindu-se-n vânt, cu „pălăriile" lor ţuguiate de tablă, dădeau impresia unei mulţimi care se salută înclinându-se. Mai târziu, în faţa unui tablou cubist mi-am spus: „Parc-am mai văzut eu asta undeva!" Erau exact coşurile de la Marsilia.

Alt motiv de mirare – când am văzut, într-o lăptărie, Bucăţi mari de unt aşezate la rând pe poliţe. Cum eu veneam dintr-o ţară în care untul era o marfă rară, adusă mai ales din Europa, în cutii sau în borcănaşe din care-l scoteam cu vârful cuţitului, bucăţile astea mari, lăfăindu-se făloase, mă făceau să holbez ochii. Înc-o surpriză – sfoara de tăiat untul. Dar ceea ce m-a revoltat într-adevăr au fost trăsuricile trase de oameni. Povestirile din Coliba unchiului Tom îmi încântaseră copilăria; ştiam că nu mai există sclavie, şi, totuşi, uite că vedeam oameni înhămaţi ca măgarii!…

Prin Marsilia am trecut doar. Ajuns la Montpellier, prima grijă a fost să-mi caut o pensiune pe măsura pungii mele. Am găsit una care pentru cincizeci de franci pe lună îţi dădea, dimineaţa şi seara, o gustare sau o supă, un fel cu carne, un fel cu legume, brânză, fructe, o jumătate de sticlă de vin şi pâine la discreţie. Aici am cunoscut un meditator de la colegiul din Beziers, căruia oraşul natal îi alocase o bursă ca să-şi pregătească examenul de admitere ca profesor. Înalt şi slab, roşcovan la faţă, umblând veşnic într-o redingotă, i se spunea Le grand chose, marele Cineva. Manierele lui cam înţepate, un vag aer jansenist,

contrastau cu purtările emancipate ale celorlalţi studenţi. De aceea, unul dintre profesorii de la facultate îl recomandase patroanei celei mai importante case de toleranţă din Montpellier, patroană care căuta un om serios ca să le dea lecţii de cultură generală „pensionarelor” ei, casa cu pricina fiind frecventată de elita intelectuală a oraşului. Dar marele Cineva a refuzat cu demnitate.

Mi-aduc aminte disperarea lui când a căzut la examenul de capacitate, „Toată viaţa o să trebuiască să rămân meditator!” – „De ce nu faci politică?” i-a spus cineva. Interpelatul a dat din umeri. Sfatul era totuşi bun şi avea să-l urmeze. Politica l-a dus pe marele Cineva mai întâi în Parlament, mai apoi în Rue de Grenelle1. Este vorba de domnul Louis Laferre care a ajuns ministru al Instrucţiunii publice.

După ce mi-am asigurat „masa” în această pensiune economică, trebuia să mă gjindesc şi la „culcuş”. L-am găsit în casa unui farmacist pe nume Pe tot, cu care m-am împriete-x nit curând. Viaţa mi se scurgea liniştit. Neducându-mă aproape nicăieri, îi ajutam bucuros soţiei farmacistului să facă reţetele simple (reţete fără substanţe toxice), care ţineau de îndatoririle ei. În plus, aveam grijă de florile din grădiniţa aflată lângă laborator şi alături de linia ferată. În grădiniţă era un smochin: degeaba-i curăţăm eu frunzele, fiindcă locomotivele i le umpleau de funingine: niciodată n-a ajuns vreo smochină de-a lui să se coacă.

Domnul Potot mă impresiona grozav, mai ales când se-mbrăca în costum de vânător. Ce-nfăţişare-avea! De fapt nu vina fiindcă-i era groază să vadă sânge, dar umbla prin oraş cu puşca-n bandulieră pentru că – având permis de vânătoare, ca să fie-n rând cu colegii lui, ofiţerii de rezervă – voia să profite de dreptul pe care i-l dădeau cei douăzeci şi cinci de franci cât costa permisul.

I Pe strada Grenelle din Paris se află Ministerul învaţâmmtului şi al Artelor (n.tr.).

În fiecare duminică, soţii Petetot şi cu mine cutreieram pădurile şi livezile. Eu culegeam tot felul de bobiţe de prin gardurile vii: făceam buchete de flori de câmp pe care le ofeream doamnei Odată, am dat peste-o găină care tocmai ouase-un ou pe care, foarte mândru, i l-am oferit gazdei mele. Nu ne atingeam de florile cultivate: dar, în duminica aceea, trecând prin faţa unui gard de fler acoperit de trandafiri, doamna Petot şi-a exprimat admiraţia pentru flori şi cum eu mă pregăteam să mă caţăr pe grilaj mi-a spus:

— Nu, lasă-mă pe mine.

Mi-am încrucişat palmele, ea a pus piciorul pe ele ca-ntr-o scară şi ridicându-se a rupt o floare.

În acel moment l-am zărit, printre gratii, pe stăpânul vilei. Poate ne văzuse. Am ascuns repede trandafirul acuzator.

Proprietarul trandafirului a venit spre noi şi, cu pălăria-n mână, i s-a adresat soţiei farmacistului:

— Doamnă, am trandafiri şi mai frumoşi şi-aş fi încântat să vi-i ofer.

Am intrat, doamna Petbtot foarte voioasă, eu şi cu farmacistul cam fâstâciţi. Văzându-l pe stăpânul grădinii, mă-ntrebasem, îngrijorat: „Oare găina căreia i-am luat oul n-o fi tot de la vilă?” Şi-am ascuns cât mai repede oul în buzunar.

La-ntoarcere, soţia farmacistului avea în braţe un buchet superb de trandafiri. Eu duceam oul şi bucheţelul de flori de câmp.

Uneori, duminica, mâncam la iarbă verde. Alegeam câte-un loc a cărui singurătate era tulburată doar de ţârâitul greierilor.

Domnul Petetot şi dinele său Picrate duceau mâncarea; eu duceam desertul într-un coşuleţ şi-n buzunarul hainei Scrisori din moara mea din care doamna Petetot obişnuia să ne citească.

Într-una din excursiile astea, trecând prin faţa prăvăliei măcelarului nostru, am zărit o capră albă.

— Vai, ce căpriţă frumoasă! A exclamat doamna Petetot emoţionată.

Şi l-a rugat pe măcelar să ne-o dea până diseară când aveam să i-o aducem înapoi Măcelarul s-a-nvoit.

— Numai să n-o lăsaţi să zburde prea mult – ne-a recomandat el. Ise-ncinge carnea.

Am luat animalul de căpăstru şi ne-am văzut de drum. Cum treceam prin faţa unei vile care avea bilet de-nchiriat, capra a-nce-put să behăie.

— Recunoaşte casa – ne-a spus un vecin. E capra familiei care-a locuit aici. Doctorul le recomandase lapte de capră pentru copil. S-a vindecat şi ieri au plecat cu toţii.

— Jacqueline!… şi-a strigat farmacistul (care ne lăsase-n urmă) nevasta.

Capra, auzind numele ăsta, a tras de funie spre domnul Petetot şi ducându-se lângă el, i-a lins mina. Am început numaidecât şi noi să strigăm „Jacqueline” în sus, „Jacqueline” în jos, şi graţiosul animal venea când la unul când la altul, alintându-se.

— Îmi place că are acelaşi nume cu mine – zice doamna Pe tot.

Ajunsesem lângă un pârâu. Locul era frumos. Ne-am hotărât să ne oprim acolo.

După ce-am întins faţa de masă pe iarbă şi după ce-am pus sticlele la răcit, doamna Petetot mi-a luat din mână Scrisori din moara mea şi, după ce-a mângâiat capra, ne-a citit, cu toată emoţia adecvată momentului, Capra domnului. Se guin.

În timpul mesei ne-am întrebat ce era preferabil pentru un animal: să piară în gura lupului sau de mina măcelarului. În timp ce doamna Petot, natură poetică, ne înduioşa evocându-ne sinistru abatorul, soţul ei şi-a adus aminte că măcelarul căsăpea animalele în grădină.

— Eu prefer moartea asta pentru Jacqueline, spune doamna Pe te tot.

Şi continuă adresându-se căpriţei:

— Vezi, frumoaso, ce mult te iubim!

Capra şi-a apropiat de noi capul ei de faun. Clătinându-şi bărbuţa, părea să spună: „Da, da...”

Într-o seară, pe la unsprezece trecute, m-a trezit o bătaie în uşă. Era domnul Petetot, cu impermeabilul închis până-n gât. Afară era o furtună îngrozitoare.

— Cum, plecaţi pe o vreme ca asta?

— Trebuie, numai că nevastă-mea moare de frica tunetelor, aşa că te rog pe dumneata să-i ţii de urât până mă-ntorc eu.

Şi a plecat escortat de Picrate, care nu sărea vesel ca de obicei, ci mergea cu coada-ntre picioare”.

Soţia farmacistului nu cunoştea motivul acestei plimbări neobişnuite.

— Bărbatu-meu, care n-are secrete faţă de mine, de data asta şi-a pus lacăt la gură. Mi-a spus numai, cu un aer foarte misterios, că se pregăteşte ceva de mare importanţă.

După ce-am epuizat mai multe subiecte de conversaţie, m-a apucat încetul cu-ncetul o picoteală. Din care m-a trezit lătratul lui Picrate şi-un plescăit de pantofi uzi. Domnul Petetot se-ntorcea din expediţie.

— Eşti leoarcă! zice nevastă-sa.

— Nu simt nimic. Am câştigat partida. La propunerea mea, colegii au votat, în unanimitate, moartea lui Givaudan.

Îl cunoşteam pe Givaudan. Era un farmacist din oraş care vindea specialităţi sub preţ. N-am putut să nu-ntreb:

— Cum! Vreţi să vă otrăviţi confratele7 Pentru că-mi închipuiam că o moarte pusi la cale de farmacişti...

Domnul Petetot, palid, s-a ridicat în picioare.

— Noi, asasini? O să-l zdrobim pe Givaudan prin mijloace legale. Mizerabilul ăsta a scăzut preţul „Pilulelor elveţiene” şi al „Pastilelor Gerăudel” ia un franc şi cinşpe. Noi, de mâine, le vindem cu un franc. J

Mai obişnuită decât mine cu exagerarea meridionalilor, doamna Pe-tetot nici nu clipise aflând că

bărbaţu-său votase moartea lui Givaudan. Dar, auzind hotărârea de a vinde-n pierdere, protestase.

— Vremea sacrificiilor de-abia începe – reluase grav domnul Petetot. Am jurat pe Codex s-o ducem pin la capăt. Săptămâna viitoare vine la rând „siropul Patapon”, pe urmă „vinul Deschiens”, untura de peşte, „san-talul Midy”, „fierul Bravais”...

N-am putut afla rezultatul definitiv al bătăliei, deoarece chiar atunci tata a hotărât să-mi termin dreptul la Paris.

III. LA PARIS

1) Facultatea de drept. Licitaţiile. Signor înno-centi. Pictori, negustori, colecţionari. Felicien Rops. Salonul doctorului Filleau. În atelierul lui Lewis-Brown.

Am auzit de multe ori vorbindu-se de uimirea străinului care soseşte la Paris. Or, când, după cei doi ani ai mei de drept la Mont-pellier, am coborât, într-o seară de toamnă, în gara Lyon, mai întâi, am zărit nişte străzi triste, scăldate de o ploaie măruntă care te pătrundea până la oase. Birja, în care m-am urcat, s-a trezit într-o învălmăşeală de trăsuri ai căror birjari se-njurau copios. Când am ieşit din această încurcătură, am mers în Cartierul Latin, la un mic hotel care-mi fusese recomandat şi în care am tremurat toată noaptea fără foc. Dar, în sfârşit, eram la Paris.

Paris! Cuvânt magic şi care mă predispunea să admir totul. Hotelul meu se afla în strada Toullier, în apropiere de Grădina Luxembourg. A doua zi, acolo mi-am îndreptat primii paşi. Am fost dezamăgit. Era doar mai mare, dar şi mai puţin intimă decât „Grădina regelui” din insula mea natală; abia mai târziu mi-am dat seama de minunata ei geometrie. Mă duceam să văd muzeele, dar după plimbări de câte o oră prin săli interminabile, mă alegeam cu un fel de senzaţie de mare plictiseală.

Toţi acei glob-trotteri, care cutreierând lumea, vorbesc despre ceea ce au întrezărit doar ca despre nişte lucruri familiare, mă fac să râd! Doar în timpul războiului,

cu luminile stinse, pe clar de lună, am fost izbit de farmecul incomparabil al Sfântului-Iulian-Sâracul. Am fost şi eu, ca toată lumea, de mai multe ori, la Expoziţia Colonială din 1931: m-am oprit şi eu, ca toată lumea, în faţa templului din Angkor, reconstituit. Spuneam, şi eu: „E foarte interesant”, dar nu simţeam nimic. Într-o zi, pe-nserate, brusc, mi s-au deschis ochii: dintr-odată, mi se revela tot Orientul.

În acelaşi fel, plimbându-mă pe marile bulevarde, prin dreptul străzii Laffitte, biserica Sacré-Cœur mi-a apărut în depărtare ca o chemare a unei cetăţi misterioase care răsărea în faţa mea.

Dar nu sunt eu singurul asupra căruia farmecul Parisului nu acţionează din primul moment. Servitoarea mea era o fată de la ţară. Surprinzător de tăcută. Mă” felicitam de muţenia ei ca de-o calitate, când, peste câteva săptămâni, o văd, într-o dimineaţă, cu pălăria-n cap şi cu valiza-n mână.

— Vă anunţ, domnule, că plec.

— De ce? S-a-ntâmplat ceva? Nu eşti mulţumită?

— Nu, domnule. Parisul dumneavoastră e prea trist. La ţară, pot sta de vorbă cu toată lumea; aici, nimeni nu mă bagă-n seamă. Şi degeaba te plimbi, toate străzile-s la fel. Mă prăpădesc... Trebuie să mă-ntorc acasă...

Facultatea de Drept nu m-a văzut nici la Paris mai mult decât la Montpellier; dar asta nu m-a-mpiedicat să-mi iau licenţa. M-am apucat apoi de doctorat, dar n-am dat decât primul examen, căci hoinăreala pe cheiuri, pe la vitrinele-n care erau expuse tot felul de desene şi de gravuri mă atrăgea mai mult decât examenele.

„Ce pleaşcă!” am exclamat într-o zi, cumpărând cu douăzeci şi cinci de franci o pictură pe porţelan reprezentând o *Fată cu ulciorul spart*, semnată Laure-Levy d. Bonnat1. Copil fiind, citisem, într-o carte primită la premiu, povestea unei micuţe pariziene care, primind de la părinţi trei galbeni de ziua ei, strigase bătând din palme: „Cu banii ăştia am să-mi pot cumpăra o reproducere

frumoasă după *Iovul* lui Bonnat!” Autorul ne mai spunea că eroina lui, pornind în oraş să-şi cumpere tabloul, se-ntâlnise pe drum c-un bătrân prost îmbrăcat căruia, cuprinsă de milă, îi dăduse cei trei galbeni. În roman, acest sacrificiu avea să fie răsplătit. Părinţii fetei, victime ale unui financiar aventuros, mureau în mizerie. Nu după multă vreme, orfana primeşte vizita bătrânelului amărât pentru care-l sacrificase pe Bonnat. Şi cum se pregătea să-i spună: „Sărmane bătrân, nu mai pot, vai, să fac nimic pentru dumneata”, bătrânul scoţând din buzunar un pachet de bancnote i-l întindea zicând: „Domnişoară, n-am fost niciodată cerşetor. Dimpotrivă, îmi petrec vremea făcându-le altora serviciul de-a le împrumuta bani în schimbul unei mici dobânzi. Şi când dau peste cineva care-mi vrea binele... Poftim cei trei galbeni pe care mi i-ai dat şi pe care i-am fructificat în folosul dumitale”.

Asta-i povestea fetei cu tabloul lui Bonnat.

1 Le on BONNAT (1834 – 1923), pictor francez mediocru, autor de lucrări „academice”, portretist al personalităţilor politice şi mondene ale celei de-a treia Republici, a cărui manieră era considerată „fotografică” până şi de partizanii artei oficiale, (n.tr.).

Cât despre mine, după ce febra posesivă s-a mai domolit, în ciuda faimei lui Bonnat, am început să mă-ndoiesc de importanţa achiziţiei mele. Dar mi-am adus aminte că, într-o zi, când un elev a exclamat în clasă: „Ce pisăloagă şi madame de. Se vigne asta!”, profesorul ne spusese: „Când s-o întâmpla să vă plictisească vreun autor celebru, să vă spuneţi: „Eu sunt o gâgăuţă!” Drept care îmi repetam mereu: „Sunt o găgăuţă, sunt o găgăuţă!” Degeaba; acest Bonnat îmi plăcea din ce în ce mai puţin. M-am hotărât să scap de el. M-am dus, prin urmare, la cel care mi-l vându-se şi, spunându-i că aveam intenţia să mă descotorosesc de tablou, i-am dat a-nţelege că am de gând să cumpăr ceva mai important. Negustorul şi-a mângâiat barba lungă şi albă, apoi mi-a spus sentenţios: „Tinere, când ai s-ajungi la vârsta mea, ai să afli că ce-i în mână nu-i minciună!”

Mă obişnuisem cu gândul că nesuferita achiziţie avea să-mi rămână pe cap, xând un prieten m-a anunţat că se-nsoară. M-am grăbit să i-l ofer drept dar de nuntă pe Lăvy-Bon-nat al meu. Peste câteva luni, luând masa la tinerii căsătoriţi, am observat că tabloul era semnat doar Bonnat.

— Nevastă-mea zice că Bonnat e de-ajuns – a răspuns prietenul la întrebarea mea mută.

Cât despre mine, aveam să aflu curând că Bonnat nu era femeie şi că *d*. Care urma după Laure-Levy însemna pur şi simplu „după".

*

Primul tablou ceva mai important pe care l-am cumpărat, fiind încă student, a fost un Innocenti1. Ceea ce m-a făcut să cresc foarte mult în stima compatrioţilor mei din Cartierul Latin. Unul dintre ei, care era foarte ascultat – Fiindcă ni se impunea prin cele trei sute cincizeci de franci pe care-i primea lunar. De la părinţi – a declarat că era la fel era tare ca un Rembrandt. Tabloul reprezenta nişte ţărani dansând în jurul vetrei.

În urma acestei achiziţii, am făcut" cunoştinţă cu artistul, care m-a invitat să-i vizitez atelierul la Neuilly. Prin Innocenti aveam să-ţi Camilio INNOCENTI, pictor de gen, născut la Roma în 1871. A participat în 1902 la Salonul artiştilor francezi unde a obţinut o menţiune. Îşi făcuse o anumită reputaţie, prin subiectele lui, prin nota lor de umor şi prin fineţea execuţiei, (n.tr.).

Cunosc pe viitorul director al *Uniunii Artistice*, unde. După cum se va vedea, mi-am început, dacă pot spune astfel, cariera de negustor de tablouri:

Innocenti era înflăcărat de ideea unei „federaţii mediteraneene". În acest scop, a executat un tablou cu trei personaje în mărime naturală reprezentând Franţa, Italia şi Spania. La mijloc – generalul Boulanger, în acel moment idolul parizienilor; de-o parte şi de alta – regele Spaniei şi al Italiei. Pictorul îşi punea cele mai mari speranţe în această alegorie, pe care-o şi vedea reprodusă pe broşele de la corsajul cucoanelor. Chiar dacă dorinţa nu i s-a

realizat, pentru tablou a obţinut totuşi medalia de bronz la Expoziţia Universală din 1889. Prietenii îi preziseseră medalia de onoare. Innocenti a dăruit această operă statului francez drept care a fost răsplătit cu palmele academice. La ceremoniile oficiale şi chiar când lua masa la francezi, îşi punea întotdeauna decoraţia: „Trebuie să ştii să onorezi ţara care te-a omagiat” – spunea el.

1890! Ce epocă binecuvântată pentru colecţionari! Peste tot capodopere şi pe nimic. Pe extraordinarul *Portret al lui Zacharie As-truc* de Manet se cerea b mie de franci şi părea exorbitant. Mi-aduc aminte că numai peste doi-trei ani *Femeia pe canapea*, care-i aparţinuse lui Baudelaire, a ajuns cu chiu cu vai la o mie cinci sute de franci la Hotel Drouot. Când locuiam la etajul şase în strada Apeninilor, aveam un important *Nud* de Renoir pe care ceream două sute cincizeci de franci fără ca cineva să binevoiască măcar să se uite la el. Când aveam prăvălie în strada Laffâtte, preţul lucrărilor lui Renoir sporind – întrucâtva, am cerut timid pe *Nud* patru sute de franci şi-mi amintesc chiar că un „mare” amator mi-a spus:

— Dac-aş avea patru sute de franci de prisos aş cumpăra pânza asta numai ca s-o pun pe foc în faţa dumitale, atât de mult mă doare să-l văd pe Renoir reprezentat de un nud atât de prost desenat.

Qnd, în sfârşit, Renoir a ajuns să fie preţuit cum se cuvenea, pânza asta, care trecuse prin mai multe mâini, a fost cumpărată în cele din urmă de Rodin, cu vreo douăzeci şi cinci de mii de franci. Astăzi, e una dintre podoabele muzeului Rodin. Nu mai vorbesc de Cezanne ale cărui tablouri se vindeau, în 1890, la moş Tanguy, cele mari cu o sută, cele mici cu patruzeci de franci.

Cele mai frumoase litografii ale lui Redon, trase în douăzeci şi cinci sau în treizeci de exemplare, se vindeau cu şapte franci şi jumătate; timp de zece ani, n-aveau să depăşească acest preţ. Iar lui Gauguin, care se dovedise un maestru în toate genurile, Gauguin pictor, Gauguin ceramist, Gauguin sculptor, în sfârşit, lui Gauguin, la întoarcerea lui din Tahiti, avea să-i fie refuzată *Fecioara cu*

copilul, pe care voia s-o dăruiască Muzeului Luxembourg, muzeu care, de altfel, la protestele indignate ale Institutului, respingea tot atunci şaptesprezece pânze din donaţia Gustave Caillebottei.

Mi-aduc aminte, fiindcă a venit vorba, că, după acest eşec, fratele colecţionarului, domnul Marţial Caillebotte, întâlnindu-mă într-o zi, îmi spune: „Vollard, dumneata care-l cunoşti pe Benedite – pe vremea aceea conservatorul Muzeului Luxembourg – n-ai putea să-l convingi să adăpostească în podul muzeului tablourile refuzate din donaţie („refuzaţii „erau Renoir, Sistey, Cezanne, Manet); dacă s-o-ntoarce cumva roata, să le poată pune-n sălile muzeului?...” M-am dus repede la Benedite. Parcă-l aud şi-acum: „Eu, un funcţionar în care statul are încredere, să mă fac tăinuitorul unor tablouri pe care Comisia le-a respins!...”

Câţiva ani mai târziu, Renoir îmi spune:

— Nu ştiu cine mi-a povestit că *Amicii Luxembourgului* ar dori o lucrare de-a mea. Dar n-aş vrea să li se pară că făcând un dar vreau să mă strecor la muzeu. Uite, ia pastelul ăsta (era vorba de *Doamna Morizot şi fiica ei*) şi du-te şi-i spune preşedintelui *Amicilor Luxembourgului*, domnul Cheramy, că le vând tabloul cu o sută de franci. Mă indispune gândul c-au să se creadă obligaţi să vină să-mi mulţumească...

Ducându-i domnului Cheramy pastelul, l-am văzut dându-se înapoi speriat în faţa „responsabilităţii” de a lăsa un Renoir să pătrundă la Luxembourg:

— Asigură-l pe domnul Renoir că noi cei de-aici îl stimăm cu toţii; dar spune-i că, pentru a evita criticile, ne-am hotărât să supunem toate achiziţiile aprecierii domnului Bonnat.

— Dar ceva de Cezanne? Poate că *Amicii Luxembourgului*?... am îndrăznit eu să spun.

La care, domnul Cheramy mi-a replicat sever:

— Cezanne?... De ce nu Van Gogh? Omul de pe stradă gândea la fel. Când, în

1894, am deschis o expoziţie a maestrului din Aix, într-o zi am auzit un fel de ciorovăială în faţa magazinului. Un bărbat ţinea cu de-a sila o femeie tânără în faţa unui tablou cu *Baigneuses*.

— Să mă obligi pe mine să mă uit la aşa ceva, pe mine care-am luat premiu de desen la pension!

— Ei bine, dragă – i-a răspuns bărbatul – altă dată să-nveţi să fh\ mai drăguţă cu mine.

Cel puţin această cucoană revoltată nu făcea critică de artă. În schimb însă unul dintre scriitorii de care critica face mare caz datorită tendinţelor lui moderne, n-avea oare să deplângă (în legătură cu aceeaşi expoziţie) faptul că „slabele cunoştinţe îl trădează pe Cezanne” şi-l fac să eşueze „în arta de a spatia planurile, de a da iluzia întinderii”?

Cu Van Gogh era şi mai rău; nici cei mai îndrăzneţi nu reuşeau să-i „înghită” pictura. Cum să te mai miri de această opoziţie a publicului, când îi vedeai pe cei mai emancipaţi dintre artişti, ca Renoir şi Cezanne, pe unul că-i făcea lui Van Gogh reproşuri pentru „exotismul” lui, iar pe celălalt că-i spunea: „Ca să fiu sincer, pictezi ca un nebun!”

Dacă cei mai vârstnici răzbăteau cu atâta greutate, ce să mai zicem de tinerii ca Bon-/nard, Vuillard, Roussel, Denis, Aristide Mail-lol? De fapt, greşesc când îl trec pe Maurice Denis printre „tinerii” care se vindeau cu mare greutate, fiindcă el s-a impus de la-nceput. Mi-aduc aminte de un articol al domnului Arsene Alexandre, dacă nu mă-nşel, din care aflai că cel mai important eveniment al săptămânii nu era căderea guvernului, ci expoziţia lui Maurice Denis de la *Independenţi*.

Totuşi, încă din 1892, s-ar fi putut crede că pictura „tinerilor” avea să aibă câştig de cauză. Le Bare de Bouteville, un negustor care „învârtea” afaceri cu tablouri vechi sub influenţa lui Vogler. Un elev al lui Sistey, voise să-şi „aerisească niţel” – magazinul. Şi organizase expoziţii ale „tinerilor”. Dar, după un scurt succes datorat

curiozităţii, n-au mai prezentat niciun interes.

Le Bare de Bouteville nu era singurul care făcuse acest pas de pionier. Înaintea lui, un bătrân negustor de culori, moş Tanguy, se interesase de noua pictură, într-atât încât le dădea pe datorie artiştilor care pictau „luminos”.

Omul ăsta cumsecade, arestat, din greşeală, ca răsculat, în ultimele zile ale Comunei, riscând să fie împuşcat, sfârşise, de bună credinţă, prin a se crede revoluţionar. Cruţat, nu ştia nici el de ce, şi ajungând mai târziu negustor de culori, îi proteja pe pictorii novatori pe care îi plăcea să-i considere nişte revoltaţi ca şi el. Trebuie s-adaug că le dădea pe datorie şi celor care pictau „întunecat”, cu singura condiţie ca ei să ducă o viaţă mai ordonată: să nu meargă la cafenea şi să nu joace la curse. Căci acest comunard din convingere era omul cel mai burghez din fire, şi nimic n-ar fi putut să» i scoată din cap ideea că buna purtare trebuia în mod fatal să-l ducă pe un pictor „să se afirme”. Şi dacă nu se-mbogăţea cu meseria lui, bătrânul Tanguy câştigase cel puţin stima artiştilor. Emile Bernard i-a făcut cunoscute opera lui Cezanne şi pe a lui Van Gogh. Van Gogh i-a făcut lui Tanguy mai multe portrete, dintre care unul, aproape în mărime naturală, îl înfăţişa stând jos. Această pânză se află astăzi la muzeul Rodin. Când te tocmeai pentru ea, moş Tanguy îţi cerea liniştit cinci sute de franci şi dacă protestai împotriva „enormităţii” sumei adăuga: „Nu ţin să-mi vând portretul!” Şi, într-adevăr, a păstrat tabloul până la sfârşitul vieţii; după moartea lui, l-a cumpărat Rodin!

La vânzarea colecţiei Tanguy, am cumpărat cinci pânze de Cezanne cu vreo nouă sute de franci. Când s-au efectuat plăţile, agentul-preţuitor, domnul Paul Chevallier, m-a felicitat pentru curajul de care dădusem dovadă – trebuie să spun că strigările începuseră de la zece franci. În urma acestui compliment, mi-a fost şi mai greu să-i mărturisesc că n-aveam decât trei sute de franci. I-am propus să-i dau aceşti bani drept arvună până în momentul când voi putea să ridic tablourile. M-a privit o clipă şi mi-a spus: „Nu! Luaţi-vă tablourile. O să-mi plătiţi toţi banii

odată, când o să puteţi”. Ce om cumsecade era domnul Chevallier J Această amintire mă face să-mi explic de ce, atunci când a murit, în casa lui de fier s-au găsit atâtea borderouri neachitate.

Într-o zi, răsfoind câteva cărţi expuse la galeriile Odeon, dădusem peste cartea lui Huys-mans, *Certains*. Ceea ce spunea despre satanismul lui Felicien Rops mi-a stârnit dorinţa de a-l cunoaşte pe artist. Descoperisem la anticari, pe chei, o gravură nesemnată care mi s-a părut a lui. Anticarul cerea pe ea cinci franci, dar mi-a dat-6 cu trei cincizeci. Luându-mi inima-n dinţi, am bătut la uşa artistului. După câte-nţelesesem din lectura cărţii lui Huysmans, mă aşteptam, când mi s-a deschis uşa, să intru în bârlogul unui vrăjitor. Mi-a deschis un bărbat în pielea goală: era Rops. De fapt purta un cozoroc verde şi-o curea de care atârna, prinsă cu o sfoară, un fel de ba-veţică de copil. M-a primit fără niciun fel de jenă. Mi-a spus că gravura pe care i-o arătam eu era o operă foarte rară din care nici măcar el nu mai avea niciun exemplar. Mi-a propus să facem schimb; mi-a dat în loc o acuarelă înfăţişând o femeie goală, cu mănuşi şi cu pălărie, femeie a cărei vedere, după cum se putea băga de seamă, excita un maimuţoi, de care-o despărţeau gratiile unei cuşti. Eram foarte mândru de această vizită de pe urma căreia mă alesesem cu o opera atât de caracteristică pentru maniera pictorului. Mai târziu, aveam să-l aud pe elevul său Rassenfosse calificându-l pe Rops drept „Cabanei belgian”. Am avut ocazia să-i reproduc o dată această vorbă lui Renoir, care mi-a replicat: „Culmea e că voia să-i facă un compliment – poţi să fii sigur”.

La una dintre vizitele mele, Rops mi-a prezentat un prieten al lui, poetul Edmond Ha-raucourt *K* pe care timp de peste patruzeci de ani n-aveam să-l mai văd.

— Ce ciudat! Mi-a spus el când ne-am reîntâlnit. Prima oară când te-am văzut, la Rops, aveai o mapă cu desene sub braţ, şi astăzi la fel. Şi dă-mi voie să-ţi spun că atunci, la Rops, te-am dat dracului *în pettd*... Când ai picat dumneata, Rops tocmai semna un admirabil exemplar al

Incantaţiei lui, care-mi era destinat. Şi dumneata, chiar gravura ăsta o voiai pentru un client. Bineînţeles că ţi-a dat-o dumitale. Dar – a adăugat poetul – e multă vreme de când nu-ţi mai port pică.

Lui Rops îi plăcea să treacă drept mare crai. Nici măcar în privinţa asta nu-şi ascundea decepţiile. Aşa mi-a povestit mica aventură care urmează.

Într-o zi, primeşte o scrisoare: „Domnule Rops, când eram fetişcană îmi spuneaţi:. «Aş vrea să-ţi fac portretul, ticăloasă mică!» Ei bine, am să trec pe la atelierul dumneavoastră”. Rops nu-şi aducea aminte deloc. Totuşi, aştepta cu mare nerăbdare să vadă persoana care se anunţa în acest fel. La ora fixată, bate cineva la uşă. O femeie solidă, căruntă şi mustăcioasă, i se prezintă: „Cum v-aţi îngrăşat, domnule Rops! V-aduceţi aminte cum încercaţi mereu să mă sărutaţi? Acum sunt măritată, trebuie să fim cuminţi...”

Pe de altă parte, mi-aduc aminte că ducându-mă, cu doi-trei ani înainte de moartea lui, să-l văd la atelier, Rops mi-a spus: „Aştept o femeie”. Şi fiindcă voiam să plec a adăugat: „Mai stai. Când ai s-auzi trei bătăi rare-n uşă, ai să ieşi pe uşa din dos a atelierului”. Peste-o clipă am auzit cele trei bătăi şi m-am

Poet şi dramaturg francez mediocru, romantic întârziat (1856 – 1941). (n.tr.).

Ridicat. Plecând, am întors capul, maşinal: bătrâna lui servitoare îi aducea o ceaşcă de ceai.

Prin Rops l-am cunoscut pe doctorul Fil-leau, mare admirator al. Impresioniştilor. Ce clipe frumoase am petrecut în casa lui! În fiecare marţi dădea o „masă cu rasol de vacă” la care obişnuiţii casei erau invitaţi o dată pentru totdeauna; după ce mâncam, o ascultam uneori, şi cu câtă plăcere, pe doamna Fil-leau, viitoarea Jeanne Raunay, admirabila interpretă a lui Vincent dindy. Domnul Du-mayj şef de birou la ministerul Cultelor, se număra printre intimii casei, ceea ce făcea ca doctorul Filleau's” a aibă-n jurul lui o curte de ecleziastici foarte prevenitori.

Aceştia, când nu-ndrăzneau să se adreseze direct domnului Dumay, recurgeau la amabilul nostru amfitrion, într-o zi, un prelat îi trimisese doctorului un superb homar viu, adăugând, pe-o carte de vizită, aceste cuvinte care, pe vremea-aceea, mi se păreau cu foarte mult, spirit: „*Pe masa domniei-voastre va fi cardinal…*” Altă dată, un candidat la episcopie îi adusese doctorului Filleau, ca să le examineze, două nepoate frumuşele care, bineînţeles, nu mai terminau cu laudele la adresa minunatului lor unchi. Directorul Cultelor lua notă de toate aceste şiretlicuri cusute cu aţă albă pentru a nu lăsa să se strecoare vreun netrebnic în oastea sfântă, pe care-o avea în pază; pentru că, deşi era anti-clerical, domnul Dumay nu glumea cu prestigiul ierarhiei ecleziastice.

Într-o marţi, am comis o gafă a cărei amintire mă obsedează încă, după atâta timp. În seara aceea vedeam pentru prima oară o doamnă foarte limbută care parcă vorbea cu nasul. „Nu vi se pare că doamna asta ar câştiga mult dacă i-ar răsuna mai rar trompeta?” i-am spus eu unui vecin ca să intru-n vorbă.

— Te cred! De treizeci de ani n-am reuşit să mă-nvăţ cu ea.

Şi pentru că-l priveam stupefiat, a adăugat:

— Da. E nevastă-mea.

Într-o zi, când plecam cu Rops de la doctorul Filleau, foarte încântat de tablourile care-i împodobeau pereţii, Rops îmi spune:

— E-o adevărată nebunie, nu-i aşa?

— Ştiu şi eu? În orice caz, mi se par foarte plăcute la vedere.

— Cu-atât mai rău pentru dumneata. Când îţi intră-n ochi genul ăsta de pictură s-a zis cu tine…

*

La câtva timp după asta, vânzând avantajos *Femeia cu maimuţoiul* pe care-o aveam de la Rops, cu o parte din preţul ei am cumpărat o acuarelă a unui artist care – nefiind, poate, de mâna-ntâi – merită însă mai mult decât

indiferenţa cu care este privit astăzi: John Le-wis-Brown. Încântat de achiziţie, care-nfăţişa nişte călăreţi, m-am încumetat să mă duc la pictor, cu acuarela sub braţ. M-a felicitat pentru „ochiul” meu şi mi-aduc aminte c-a adăugat trei puncte de guaşă la casca unuia dintre călăreţi: „Acum e perfect”.

Ţin minte că intrând la el în casă, la parter, în strada Ballu, am fost uimit trezindu-mă în faţa unui general călare în mijlocul unei grădiniţe: era un model.

— Fiindcă veni vorba – zic – am văzut pe bulevardul Montmartre un desen cu cai senzaţional.

— La Boussod, nu? Pe naiba. E Degas, maestrul nostru al tuturor… Doar l-ai văzut pe Degas! Zilele trecute, când ne-am plimbat împreună, domnul cu ochelari cu lentile groase negre, pe care l-am salutat.

— Cum reuşeşte Degas să-şi instaleze şevaletul în mijlocul mulţimii?

— Degas pictează la etajul trei, după căi-şori de lemn.

Văzându-mi, uimirea, a adăugat:

— Degas se duce, bineînţeles, la curse, la Auteuil, la Longchamp; dar reconstituie natura la el în atelier, învârtind căişorii în lumină. Ca Daumier. Boulard, prietenul lui, îmi povestea că într-o zi, la Valmondois, Daumier îi spusese: „fyli-ar plăcea să fac un studiu cu raţe”. Boulard l-a adus în curtea cu orătănii; au dat drumul raţelor la baltă şi, în timp ce ele se hârjoneau, Daumier îşi fuma pipa vorbind despre altceva. Peste câteva zile, ducându-se să-şi vadă prietenul la atelier, Boulard se opreşte, uimit, în faţa unui studiu cu raţe… „Ţi-aduci aminte, la tine le-am văzut”, zice Daumier. Eu, care n-am asemenea capacitate de-a evoca lucrurile văzute – a continuat Lewis-Brown – trebuie să mă folosesc de cai adevăraţi. Din fericire am grădină.

— Dar, pentru nuduri, Degas nu se serveşte de miniaturi de lemn – spun eu cam naiv.

— Pentru că – îmi replică Lewis-Brown – fiinţei omeneşti îi poţi comanda atitudinile pe care le doreşti, şi-ţi

garantez că Degas nu se jenează de pozele pe care le cere modelelor lui. Apropo de modele nude, într-o zi mă dusesem la Harpignies1. După ce mi-arată nişte peisaje, îmi şopteşte destul de misterios: „Vi-no-ncoace”. Şi mă conduce-n dormitor. O. Creatură superbă, dormea întinsă-n pat, cu spatele la noi. „Ia priveşte-aici”, – zice Harpignies, descoperind două fese magnifice. „Nu crezi că-i tentant pentru un pictor?... Iar eu sunt peisagist!”

Aveam să-mi dau seama ce mare avantaj era pentru un pictor de cai să locuiască la parter, ca Lewis-Brown. La câtva timp după aceea, coborând o scară mă lovesc de-un bărbat călare.

Henri HARPIGNIES (1819 – 1916), pictor şi acuarelist, născut la Valenciennes, mort la Saint-Prive\ La originea vocaţiei tardive pentru pictură a acestui comis voiajor se află exemplul lui Corot şi al peisagiştilor din şcoala de la 1830. Pânzele sale, reprezentând privelişti foarte variate din Franţa, sunt în general apreciate pentru vigoarea lor. (n.tr.).

— Acolo, la etaj, este atelierul domnului X...?

Iată ce-am aflat. Pictorul, care era specializat în tablouri de păsări, expusese la Salon o ciocârlie, ireproşabilă ca execuţie, pe care i-o cumpărase un argentinian.

— N-aţi putea face cu aceeaşi măiestrie un cal? – l-a întrebat acesta pe pictor.

— De ce nu? – răspunsese artistul.

— Şi pe mine călare – adăugase argentinianul, care totodată voia să fixeze şi ziua de poză la atelier.

— La mine la atelier? glumiţi! Stau la etajul cinci – a zis pictorul.

— *Bueno*! La noi caii urcă scările – i-a replicat argentinianul.

Pentru a-l face pe domnul Lewis-Brown să-şi preţuiască şi mai mult parterul în care locuia, ducându-mă odată pe la el, i-am povestit istoria cu argentinianul. L-am găsit tunând şi fulgerând. „Am revăzut acuma *Ange*-/ws-ul

şi e ca nou-nouţ. Iar eu ştiam tabloul ăsta plin de crăpături!”

Trebuie să spun că tabloul trecuse prin mâinile domnului Chauchard, celebrul director al depozitelor Luvrului, domn care, datorită consideraţiei faţă de tablourile maeştrilor, nu putea suferi, evident, nici defectul cel mai mărunt pe un tablou care figura în inventarul lui.

1 Tablou al pictorului francez Jean-François Millet (1814 – 1875). (n.tr.).

IV. DEBUTEZ ÎN MESERIE

1) Uniunea artistică. Între Alphonse Dumas şi Debat-Ponsan. Primul meu client. Găsesc un „comanditar”.

Îi spusesem lui Rops că mi-ar plăcea să fiu negustor de tablouri, sperând că-mi va da câteva cuvinte de recomandare pentru vreo galerie unde să mă iniţiez în meserie.

— Eu îmi aranjez singur afacerile cu amatorii, şi ca să spun aşa, n-am relaţii cu negustorii. Pot totuşi să te ajut – a adăugat el după o clipă de gândire.

Scoţând dintr-un sertar fotografia unui Rops tânăr, mi-a dat-o după ce-a scris pe ea:

„Lui Ambroise Vollard, viitor Georges Petit”. Semnat: F. Rops.

Măgulit, dar, în acelaşi timp, jenat de-un asemenea „certificat” de care nu-ndrăzneam să mă folosesc, m-am încumetat totuşi să mă adresez galeriei Georges Petit, către care, din fericire, aveam o scrisoare de recomandare din partea unui bancher. Totuşi, nevrând s-ajung chiar la patron, m-am adresat unuia dintre funcţionari, care mi s-a părut important, arătându-i scrisoarea.

— Câte limbi străine vorbiţi? Mă întreabă el după ce-mi aruncă o privire cercetătoare.

— Niciuna. Dar nu sunt pretenţios; pentru început nu cer nimic.

— Am funcţionari câţi poftesc care n-ar cere nimic şi care vorbeseşi limbi străine.

Era domnul Georges Petit în persoană.

Cam în aceeaşi perioadă, am fost pus în legătură cu domnul Alphonse Dumas… Un rentier care picta ca amator. Dumas era elevul lui Debat-Ponsan, specialist în vaci la păşune şi în portrete de miniştri, mai ales din Toulouse. M-am angajat la el cu plată.

Alphonse Dumas deschisese o galerie de tablouri. N-o făcuse cu un scop lucrativ: voia doar ca prin câştigul obţinut din vânzarea picturii altora să-şi scoată cheltuiala propriei picturi. Poate că, în adâncul sufletului, nutrea legitima ambiţie de a vedea trecătorii oprindu-se în faţa unei vitrine în care ar fi fost expuse *Nimfe surprinse* şi *Torsuri* de femei, semnate Alphonse Dumas.

Ţinea cu tot dinadinsul să nu fie considerat negustor”.

— Înţelegi – mi-a explicat el – aparţin unei familii de artişti. N-am deschis un magazin ci un salon: eu sunt omul de lume care serveşte de intermediar între pictor şi amator. Debat-Ponsan îmi rezervă tablouri: prietenul meu Gillou mi-a promis că-mi aduce membri de la clubul lui.

Trebuie să spun că aceştia n-au fost de niciun ajutor *Uniunii artistice*. Aceşti Uomni veneau doar uneori să stea de vorbă între şase. Şi şapte, după ce ieşeau de la club. Într-o seară, din cauza unuia dintre ei, Dumas închisese magazinul cu un sfert de oră mai târziu.

— Un lucru e sigur: ard gazul de pomană. Dar ce face toată lumea acolo?

Şi-mi arătase terasa unei cafenele vecine, plină de lume.

— Iau apetitivul.

— În loc să se gândească să-şi înfrumuseţeze căminul. Ei, Vollard, astăzi lumea trăieşte prea mult în afara casei.

Fapt este că nu călca picior de client. Totuşi, o dată am sperat să dau o mare lovitură cu nişte tablouri ale lui Debat-Ponsan. Un american a intrat în magazin. Eram singur. Foarte grăbit, fiindcă era în ajunul plecării

vaporului, americanul m-a-ntrebat dacă i-am putea procura o duzină de tablouri reprezentând peisaje cu animale.

— Pentru că, vezi mata, stau la birou de dimineaţa până seara şi când mă-ntorc acasă aş vrea să văd nişte tablouri care să mă facă să uit de toată lumea pe care-o văd în cursul zilei – mi-a explicat vizitatorul. Plec mâine seară. Arătaţi-mi nişte eşantioane şi-am să vă fac comanda.

După cum aţi văzut, Debat-Ponsan se specializase în vaci, dar ne spusese că potrivit gustului clientului, ar putea picta la fel de bine cai, măgari, oi şi chiar păsări.

Când a venit Alphonse Dumas l-am pus la curent.

— Dii-te repede la Debat-Ponsan şi spune-i vestea cea bună!… Statele Unite! Ce debuşeu!”

El şi vedea în gpnd vapoare încărcate cu tablouri de Debat-Ponsan, plutind spre Ame-rici. Din nefericire, în ziua-aceea Debat-Ponsan nu avea gata niciun tablou cu vaci.

— Dar – a exclamat Dumas – arătând o pânză rezemată de perete, taurul ăsta splendid?

— A, nu! Are numai primele straturi de culoare.

— Şi nu-i de-ajuns ca să-şi facă o idee asupra genului?

— Am jurat că n-am să las niciodată să-mi iasă din atelier o pânză pe care-am dat doar primele straturi. În stadiul ăsta, un pictor şi-ar da seama numaidecât de procedeele mele şi mi le-ar şterpeli. Cine vă spune că amatorul vostru nu-i un artist deghizat?

Dumas şi cu mine ne-am înfiorat la gândul ăsta şi-a trebuit să-l lăsăm pe american să ia vaporul fără să facem târgul.

Aveam să fim oarecum despăgubiţi de-un client care, a doua zi, ne-a comandat două tablouri, indicându-ne subiectul. Voia două pânze care să înfăţişeze fiecare câte un militar. I

— Nu ştiu niciun nume de pictor militar; pretind un singur lucru: comanda mea să fie executată de un *hors concours*. Şi, afară de ăsta, ţin ca unul /din militari să fie

zuav… Dac-aş avea eu timp să pozez…

La drept vorbind, ar fi trebuit mai întâi să poată, în mod verosimil, să-l reprezinte pe zuavul de demult; altminteri, cu burta care-i crescuse şi cu obrajii ăia fleşcăiţi… Când şi-a exprimat ideea că numai lipsa de timp îl împiedică să pozeze, o cucoană tânără care-l însoţea – o femeietare frumuşică – nu şi-a putut ascunde un zâmbet; m-am gândit că dacă altă dată fusese zuav, în schimb acum avea multe şanse să fie-ncomorât…

— Dacă perechea zuavului ar fi un călăreţ care cde?

— Eu nu doresc răul nimănui – a spus grăsanul care, hotărât lucru, avea inimă bună. Vreau să fie armă inferioară.

— Ei, bine, dac-ar fi infanterist? A-ntre-bat domnul Alphonse Dumas.

— Asta-i. Un pifan.

Alphonse Dumas a citat numaidecât numele lui Debat-Ponsan care-a făcut minuni în noul gen ce i se impunea. Zuavul lui era magnific; cât despre pifan, parcă făcuse-n pantaloni.

Între timp, pictorul îşi terminase taurul. Îndată ce-am expus-o, pânza a atras un trecător, în persoana căruia mi s-a părut că miros un marchitan. Auzisem că, în cele din urmă, oamenii capătă ceva din mediul în care trăiesc; iar ăsta cu coatele şi cu genunchii lui ascuţiţi!… în sfârşit, toată persoana lui. Aducea a vânzător de pile şi de cuie. Omul meu se uita la Debat-Ponsan cu admiraţie crescândă.

— Taurul ăsta voinic şi florile astea delicate, ce antiteză frumoasă!

Mă gândeam: „E-un marchitan-poet”.

— Şi care-i titlul tabloului? S-a interesat el.

— *Virilitate* – am început eu să-i spun. „Ăsta-i titlul ales chiar de maestru” mă pregăteam s-adaug, dar m-am oprit văzând câtă decepţie se citea pe chipul interlocutorului meu. Debat-Ponsan mă autorizase să schimb titlul pânzelor lui după nevoi. Aşa că am continuat: „Cam acesta ar fi titlul pe care şi l-ar imagina un spirit

sensibil la poezia de care este pătruns acest tablou”.

— Atunci cum se numeşte tabloul?” – *1 Aprilie* – am spus eu cu convingere, *aprilie*, luna când răsar florile, când natura, la efluviile primăverii…

Chipul „marchitanului” exulta de fericire. Deci putea să ia tabloul să-l – ducă la el acasă, să-l prezinte unei soţii, nesatisfăcute poate, fără să roşească şi fără să-şi scandalizeze fiicele.

— *Aprilie*, ce simbol admirabil… Domnule, sunt profesor de estetică la Facultatea de Litere din X… Am să le pomenesc studenţilor mei numele lui Debat-Ponsan. Aprilie! Să evoci în minte atâtea imagini prin magia unui cuvânt! Cumpăr tabloul. Dar… Şi, deodată, chipul profesorului se posomorâşte: „Albastrul ăsta, acolo deasupra copacului, printre ramuri? Parc-ar fi miozotis: miozotisul, plantă parazită!…”

În privinţa asta aveam aceeaşi părere cu clientul. Îi şi atrăsesem atenţia pictorului:

— Ai zice că-n crengile stejarului ăsta creşte miozotis!

— Drace! – zisese artistul, şi-apoi foarte firesc: „Ei bine, e-un rapel de ton. Treburi de pictor, drăguţă” adăugase el condescendent.

Plin de siguranţa cu care-mi vorbise maestrul, i-am declarat clientului:

— Pata asta albastră? Dar e-un rapel de ton! Ştiţi, astea-s treburi de pictor.

— Ce lucru uimitor e arta! – exclamă profesorul, în faţa acestui tablou, un profan ar spune: „Cum poate să crească miozotis într-un stejar? Iar noi spunem: „Rapel de ton”. Rapel de ton.

Şi faţa i s-a luminat de-un surâs poznaş:

— Cu miozotisul ăsta am să-l încui pe colegul meu de botanică…

Zilele se scurgeau foarte liniştit la *Uniunea artistică*. La drept vorbind, pânzele lui Debat-Ponsan începeau să nu mai prea placă. Ba într-o zi, unul dintre primii entuziaşti,

care cumpărase o *Vacă cu viţel*, una dintre cele mai reuşite pânze ale maestrului, i-a cerut lui Dumas banii înapoi.

S Dar aveam s-apucăm şi zile mai bune. Trei tablouri ale lui Debat-Ponsan s-au vândut unul după altul. Mi-aduc aminte că un amator a cumpărat de la noi o pânză a pictorului Quin-sac din Bordeaux: o fată care încălzea o turturică la sânii ei drăgălaşi.

— Credeţi că-i un cadou potrivit pentru o logodnică? S-a informat timid noul client.

Noi l-am asigurat că da.

— Ducându-mă la birou – ne-a mărturisit el – de câteva zile făceam un mic ocol pe-aici ca să-mi înveselesc ochii cu această piele delicioasă. Nu-i aşa că sunt plăcute cadourile de care te poţi bucura şi tu?

— Cu asemenea concepţie asupra cadourilor i-ar putea da prin gând să-i aducă nevesti-sii, de ziua ei, o puşcă de vânătoare! I-am spus eu lui Dumas, după ce clientul a plecat din magazin.

Un prieten al familiei Dumas, care se afla în magazin, n-a părut încântat de reflecţia mea. Am aflat mai târziu că şi el avea obiceiul să-i facă nevesti-sii cadouri care îi foloseau lui, se-nţelege. Astfel, el îi dăruise jumătăţii. Lui, de aniversarea căsătoriei lor, o splendidă pipă de spumă de mare. „Nu observi nimic? E leit taică-tău” – îi explicase el nevesti-sii, văzând-o uluită, şi-i arătase capul de moşneag cu barbă albă care forma vatra pipei.

La vânzarea celui de-al zecelea tablou de Debat-Ponsan, Dumas le-a oferit intimilor, la el la Neuilly, un *garden-party* la care-am fost invitat şi eu. La sfârşitul zilei, în grădină, invitaţii admirau soarele care se ivea dintre nori.

— Ia, priviţi, spune unul dintre ei. Parcă ar fi un cer de Monet.

— Ce zice maestrul? – se adresează Dumas lui Debat-Ponsan care privea cerul.

— Evident… evident… Dar… într-un apus de soare… ca-n orice lucru din natură, e şi bun, e şi rău…

Chiar în acel moment tună.

— După cum vedeţi, un cer ca ăsta nu era normal – exclamă careva.

— Uite ce fac eu unul, când cerul se-amuză să picteze ceruri ca Monet – continuă altul. Şi intră în casă.

— Bine, dar arta nu trebuie să imite natura? – spune-un al treilea.

— Eu ştiu un singur lucru – replică domnul Debat-Ponsan: eu am medalia de aur. Când Monet al vostru are să poată spune acelaşi lucru, o să mai stăm de vorbă... Natura! Dacă acum se dă cu pictorii care pictează fără să ştie să deseneze, cu-atât mai rău pentru natură! Despre Corot n-o să-mi spuneţi că-i un ageamiu, nu? Ei bine, el a spus că artistul trebuie să ştie să corecteze natura. Asta e formula anticilor: *Ars addit Naturae*.

— Era să cad şi eu în cursă cu afurisiţii ăştia de impresionişti – declară. Altcineva. Într-o zi, cumpăr, fără să mă uit la semnătură, un tablou care-nfăţişa un cot al râului Oise, unde ne plăcea să ne plimbăm, mie şi nevesti-mii. Zărind tabloul într-o vitrină, m-am lăsat ispitit: l-am luat numaidecât. Uite însă că cineva ne spune: „Cum, ţineţi în casă un Pissarro!” Ei bine, când am aflat asta n-a trecut mult şi m-am descotorosit de el. Mai întâi, pictura impresiomştilor este împotriva opiniilor mele; şi, pe urmă, nevastă-mea zice că dacă ai fete trebuie să ai un interior serios.

Aceste cuvinte l-au pus pe gânduri pe domnul Dumas care avea patru fete de măritat.

A doua zi, vine la *Uniunea artisti*că cu o mapă mare de desene.

— Trebuie să-ţi mărturisesc un păcat, din tinereţe. L-am cunoscut pe moş Noisy la-nceput, pe vremea când se ocupa mai ales de cărţi, de romantici, de care eram pasionat. Într-o zi, vine pe la mine: „Am să te duc la un pictor despre care a-nceput să se vorbească”. M-am gândit numaidecât: „Noisy îmi cunoaşte gusturile aşa că probabil e ceva acolo pentru mine”. Şi uite că mă duce într-un

atelier în care totul era de-un modernism!…

În timp ce alte persoane stăteau de vorbă cu artistul, Noisy se-apropie de mine: „Ştii, i-am spus pictorului că-ţi place foarte mult ceea ce face”. Şi mai înainte de-a avea eu timp să spun o vorbă măcar, măgarul de Noisy i se adresează artistului: „Domnul Alphonse Dumas nu-ndrăzneşte să-ţi ceară nimic, dar dac-ar putea lua ceva din atelierul dumitale…” Mă arsesem. Pictorul alege câteva desene, ia de pe perete o acuarelă înrămată şi mi le pune în braţe. Farsa asta m-a costat zece galbeni buni. Pe moment, nu mi-a venit deloc să râd, crede-mă. Se pare că acum au început să aibă oarecare valoare. Un motiv mai mult ca să le lichidez. Sunt mai bine de cincisprezece ani de când cei zece galbeni ai mei stau închişi în ele.

Dumas ia mapa de jos, de unde o pusese, şi scoate din ea mai multe opere ale lui Manet: *Olympia*, acuarela; desenul original al litografiei *Pisica neagră şi pisica albă*; *Poli-chinelle*, o fază a litografiei în culori; câteva sanguine admirabile; în sfârşit, vreo douăsprezece schiţe de pisici.

— Cred că asta-i tot – zice Dumas. Dar, scuturând mapa, din ea mai cade un admirabil studiu de femeie, pictat pe pergament.

— Ce-ar mai fi glumit amicii să fi văzut aşa ceva! Sper că dumneata ai să mă scapi de ele. Şi mai ales nimic în vitrină, nu-i aşa? Ţi-nchipui ce-ar fi dacă Debat-Ponsan ar pica pe neaşteptate şi s-ar vedea expus alături de Manetl

S-ar zice că operele valoroase au în ele o putere misterioasă. Cu toate că, respectând instrucţiunile patronului nu arătam pânzele lui Manet decât cu discreţie, în câteva zile se vându-se totul. Lui Dumas nu-i venea să creadă. Totuşi, ceva îl supăra: amatorul care cumpărase *Pisica neagră şi pisica albă* pretinsese să-i cumpărăm un Sistey.

— Şi eu care-mi jurasem – zice Dumas, să nu mai văd niciodată vreun impresionist aici!… Să cauţi să-i faci vânt acestui Sistey, să-l dai vreunui client în trecere. În sfârşit,

fă cum ştii mai bine. Şi, mai mult ca oricând, vânzare discretă! Să nu speriem clientela!

De fapt, magazinul începea să aibă cumpărători, în ajun, vândusem la iuţeală două tablouri cu flori de Jeannin1 şi, dacă nu ne-ar fi lipsit tablourile cu fructe, am mai fi vândut, aproape sigur, şi-a treia pânză. Pe deasupra, un client bun era în tratative pentru comanda unui portret de Quinsac şi pentru un studiu de oi al lui Debat-Ponsan.

Într-o după-amiază, pregătindu-se să iasă-n oraş, Dumas îmi spusese că avea întâlnire la club şi că se-ntorcea peste două ore. Sigur pe libertatea mea de acţiune în acest timp, am scos Debat-Ponsan-ul care era în vitrină şi-n locul lui am pus Sistey-ul. Peste cinci minute era vândut. Nu pentru că impresioniştii ar fi fost la mare cinste (1892), dar aşa s-a-ntâmplat.

Întorcându-se, primele cuvinte ale lui Dumas au fost următoarele:

I Georges JEANNIN (1841 – 1925), pictor de flori şi naturi moarte. A fost preşedintele Societăţii pictorilor de flori. (n.tr.).

— Şi Sistey-ul ăla, zău… Ascultă, Vollard, trebuie să te duci la amatorul care ne-a-ncălţat cu el. Ai să-i spui că-i dăm înapoi tabloul pe-un preţ de nimic.

— Dar l-am vândut.

— Nu se poate! Cuiva cunoscut?

— Nu. Unui necunoscut. Are să treacă din nou pe-aici să vadă dacă nu mai avem ceva în acelaşi gen.

— I-ai spus, cred, că magazinul nostru nu ţine genul ăsta de pictură şi că doar întâmplarea a făcut să…?

Viaţa într-un asemenea mediu începea să nu mi se pară prea hazlie. Într-o zi, neavând de lucru, mă aplec peste bara de siguranţă a ferestrei de la mezanin, bara cedează şi era cât pe-aci să-mi iau zborul în gol, când mă simt apucat ca de-o mână. Era o bucată de metal fixată-n zid. Peste câteva minute se prezintă un lăcătuş.

— Am venit să scot o pană de la fereastra mezaninului. Trebuia să vin ieri, dar băieţelul meu şi-a

frânt piciorul.

— Ce noroc pe mine că băieţelul dumitale şi-a rupt piciorul! Şi i-am povestit păţania. Omul a părut furios; desigur, mă socotea un profitor murdar.

În schimb, unei fete care, fără să ştie niciodată, m-a salvat de la moarte, n-avea să i se-ntâmple niciun rău. Este adevărat că, în locul meu, un necunoscut avea s-o păţească urât de tot; dar pot spune c-a fost pedepsit pentru curiozitatea lui.

În ziua aceea, mă aflam pe imperiala om-nibuzului Pigalle-Halle-aux-Vins, aşteptând plecarea, când zăresc pe trotuar o fată încântătoare, prototipul eroinelor lui J.H. Rosny, cel mare. „Fata asta poate că nici nu ştie cât de adorabilă e”. Şi, ridicându-mă, mă pregătesc să cobor.

— Iertaţi-mă, domnule – zice-un călător pe care-l atinsesem în treacăt – iau adesea o nimb uzul la cap de linie, ca şi dumneavoastră, îmi permiteţi să vă-ntreb ce avantaj prezintă locul pe care staţi totdeauna, la dreapta vizitiului?

— Un avantaj foarte mare; dar, scuzaţi-mă, sunt grozav de grăbit în dimineaţa asta. Dacă tot o să ne mai vedem, o să vă spun altă dată.

Într-adevăr, n-aveam timp să-i explic că sunt stângaci, şi că pe locul acela puteam să-mi sprijin braţul stâng de scaunul conducătorului. Fără să mai aştepte, interlocutorul meu se ridică de unde stătea şi s-aşază pe fostul meu loc. Şi omnibuzul pleacă, ducându-l spre destinul lui.

În ceea ce mă priveşte, intrasem în vorbă cu fata. Mai întâi am constatat cu plăcere că aveam de-a face cu o persoană foarte la locul ei; fiindcă nu mi-a spus că este „serioasă” cum fac în general tinerele care se plimbă şi care se lasă acostate pe stradă. Peste câteva clipe sosind un tramvai, fata îmi spune că trebuie să mă părăsească. O întreb dac-o mai pot vedea.

— Nu se mai poate. Logodnicul meu soseşte mâine de la Stockholm. Dar are să fie cu siguranţă foarte mulţumit

când are să vadă ce progrese de franceză am făcut în lipsa lui, graţie tuturor domnilor amabili pe care i-am întâlnit;

Asta e povestea cu fata care n-a ştiut niciodată că mi-a salvat viaţa. Într-adevăr, a doua zi, luând omnibuzul condus de aceeaşi persoană, am aflat că-n ajun, la puţin timp după ce-am coborât eu, pe când treceau prin faţa unei case care se dărâma, o cărămidă căzuse drept în capul călătorului care-mi luase locul.

Am remarcat aerul preocupat al directorului *Uniunii artistice* în timp ce-i povesteam cele ce mi se-ntâmplaseră.

— Sunt în mare dilemă – mi-a mărturisit el după un moment de tăcere. Am trei sute de mii de franci de investit. Mi se propun două afaceri la fel de interesante între care oscilez ca măgarul acela care… în sfârşit, ţi-aduci aminte povestea cu cele două mertice de ovăz.

— Dac-aş fi în locul dumneavoastră, ştiu ce-aş face: cu cei trei sute de mii de franci ai mei aş cumpăra Renoir. Cezanne, Degas… în fine, toţi marii impresionist!

A doua zi Dumas avea un aer foarte ciudat.

— I-am povestit nevesti-mii conversaţia noastră şi n-a dormit toată noaptea. „Vollard ăsta al tău mă sperie. Ştiu că eşti un om serios şi că n-ai fi în stare s-azvârli pe fereastră pâinea copiilor tăi. Totuşi, eu n-am să mai am linişte ştiindu-te alături de-un om cu asemenea idei. Fără să mai pui la socoteală că dacă spune enormităţi de-astea faţă de clienţi, îţi dai seama ce nume prost are să capete *Uniunea artistică*… ** Ascultă, Vollard, ai să-mi promiţi că niciodată n-are să-ţi mai iasă din gură cuvântul „impresionism” nici aici, nici în altă parte.

Existenţa pe care-o duceam în acest mediu mă apăsa din ce în ce mai mult. I-am spus lui Dumas că mă hotărâsem să-l părăsesc.

— Ai fi în stare să renunţi la situaţia dumitale?…

Ştiam că un post cu o sută douăzeci şi cinci de franci pe lună nu se găsea cu una cu două, cum se spune în modul vulgar; dar atmosfera de la *Uniunea artistică* mi-era pe zi ce trecea tot mai nesuferită.

— Ce bine-o să-i pară nevesti-mii – i-a scăpat lui Dumas când şi-a dat seama că avea să se descotorosească de mine, fără ca iniţiativa să pornească de la el.

Numaidecât însă, l-am văzut încruntându-se.

— Ascultă, Vollard dragă, rămânem prieteni, nu-i aşa? Când ai să vorbeşti despre impresionism ai să spui că eu îl detest, contez pe lealitatea dumitale.

— Promit nu numai c-am s-o spun, dar c-am s-o şi scriu, dacă am să am ocazia.

Mă ţin de cuvânt.

*

Mi s-au pus adesea întrebări cu privire, la debutul meu în meserie. El datează de pe vremea când eram nevoit să mă hrănesc cu pesmeţi marinăreşti, care, aveau avantajul, faţă de pâine, de a costa mai ieftin. Totuşi, ultimele mele rezerve erau pe sfârşite aşa c-a trebuit să prefac în bani cele câteva desene şi gravuri dintr-o modestă colecţie pe care mi-o făcusem din economiile mele de student.

Auzisem că un negustor de vinuri din cartierul Bercy cumpăra desene moderne. Locuiam în josul străzii Saint-Ouen. Distanţa nu mă speria; din economie, am făcut drumul pe jos. Luasem cu mine un desen de Forain.

— Cât ceri pe desen? – mă-ntreabă „amatorul meu”.

— O sută douăzeci de franci.

— Îţi dau o sută.

Şi scoate-o bancnotă din portofel. O sută de franci! Era foarte tentant. Totuşi, nu m-am lăsat. Cu câtva timp mai înainte, mă impresionase foarte mult tactica unui „confrate” care se tocmise în faţa mea cu un client pentru un desen de Rops.

— Câte parale ceri pe Rops-ul dumitale?

— Patruzeci de franci.

— Nici gând! Dacă vrei treizeci, da.

— Cum, vă tocmiţi? Ei bine, atunci îl dau cu cincizeci de franci.

Şi amatorul plătise cincizeci de franci. La rândul meu, mi-am încercat şi eu norocul.

— Cum, vă tocmiţi pentru Forain? – îi spun eu clientului; ei bine, nu-l mai dau cu o sută douăzeci de franci, vreau o sută cincizeci.

— Ştii că eşti dat dracului! – constată amatorul. În regulă… îl iau.

Văzându-mă cu cei o sută cincizeci de franci în buzunar, mi-am zis că, pentru a sărbători reuşita asta pot să-mi permit un bilet de teatru şi o masă la un mare restaurant. M-am hotărât să mă duc la Châtelet să văd *Mihail Strogoff*. Ce seară-am petrecut acolo! Aveam un loc excelent la cucurigu, cu un franc cincizeci. Alături de mine, stătea o familie, tata, mama şi copilul de vreo zece ani care urmărea cu pasiune peripeţiile piesei. Când a-nceput serbarea emirului, în momentul când călăul plimbă prin faţa ochilor lui Mihail Strogoff o sabie-nroşită, copilul nu s-a mai putut abţine: „Dacă-i trăgea de la-nceput un glonţ, când l-a bătut, acuma n-ar mai fi păţit aşa ceva".

— Bine, prostule – îi replică taică-său – păi dacă celălalt murea de la-nceput, s-ar fi terminat totul dintr-odată. N-ai mai fi văzut frumuseţea de serbare a emirului.

— Şi-acuma ce-o să se mai întâmple? Întreabă copilul.

Simţeai că acest „şi-acuma" voia să spună că puştiul ar fi acceptat cu dragă inimă să mai fie scoşi şi alţi ochi dacă asta sporea nişte aventuri atât de extraordinare.

Ieşind de la Châtelet, m-am îndreptat spre restaurantul Weber la care, pentru suma de doi franci şi jumătate, îţi dădea în acele vremuri fericite o farfurie de şuncă, o cană de bere neagră, pâine la discreţie. Şi-o bucată mare de brânză. O dată instalat la masă, printre atâtea lumini, printre atâtea femei elegante în rochii de seară, printre atâţia chelneri politicoşi care instalau la o masă vecină două tinere perechi pe care le-am auzit salutându-se: „Bonjour Régnier! Bonjour Maindron!" am avut impresia că duceam şi eu o viaţă pe picior mare,

visând c-aud spunându-se-n jurul meu: „Bonjour Vollard!” Şi, sorbindu-mi cana de bere englezească, îmi făgăduiam ca la fiecare afacere reuşită să mă duc la teatru şi la Weber. Dar când m-am întors acasă mi-am zis: „Totuşi, iată-mă cu patru franci mai puţin”.

*

Intrasem deci în afaceri. Tot ce alcătuia pe-atunci capitalul meu nu mă costase mai mult de cinci sute de franci. Am putut rezista numai datorită unui „bancher”. Era un om foarte cumsecade. Îmi împrumuta sume anemice cu aproximativ sută la sută dobândă. Investea în orice.

Stocul meu consta aproape exclusiv în desene şi gravuri ale căror preţuri astăzi ar părea neverosimile, ca acel monotip al lui Degas pe care-l cumpărasem cu zece franci sau ca acelea, admirabile, ale lui Guys1 pe care le puteai cumpăra pe chei de la doi franci în sus, şi-aşa mai departe…

De vreme ce se găseau asemenea minuni la preţuri atât de mici, nu puteam spera să fac afaceri fructuoase vânzându-le negustorilor: era absolut necesar să tratez direct cu amatorul.

Într-o zi, un „confrate” îmi vorbeşte despre – un client al lui care umbla după desene de Forain, Willette, Rops, Steinlen, în sfârşit, după tot ceea ce trecea pe-atunci drept artă „avansată”. „Ştiu că dumneata ai aşa ceva”. Am răspuns evaziv. Mă gândeam: „Dacă aş putea să aflu numele amatorului respectiv!”

Aveam să reuşesc, şi, ceea ce este mai amuzant, datorită chiar acestui negustor. „Când cineva îmi vorbeşte despre-o afacere în termeni ambigui, ceva mai târziu îi repet cuvânt cu cuvânt tot ce mi-a spus şi rareori se-ntâmplă să nu-i scape-o vorbă care să mă lămurească”, îmi spusese el într-o zi.

M-am folosit, faţă de el, de propriul său subterfugiu.

— Am un client care cumpără Forain, Rops, Steinlen, în sfârşit şcoala modernă – zic eu, revăzându-l la câtva

timp după aceea.

— Ştiu cine-i clientul.

— Ştiu că eşti afurisit nevoie-mare, dar…

— Clientul dumitale este domnul Maurice Y…

— Nu zău, m-ai dat gata! * Ştiam numele, dar adresa?

— Tocmai trebuie să-i scriu domnului Maurice Y… N-ai nimic să-i spui?

— Nu, nimic.

Pe hârtia pe care mi-o dăduse el, foarte gentil, îl informam pe domnul Maurice Y… că aveam Forain, Rops etc

— Ei, drăcie! Am uitat adresa – spun eu după ce scriu numele pe plic.

— Cum, nu ştii toate adresele pe dinafară? Şi, luându-mi scrisoarea din mână, scrie pe plic numele străzii şi numărul.

A treia zi, cineva îmi bătea la uşă. Era domnul Maurice Y…

I-am arătat colecţia mea. Mi-a cumpărat marfă de-o mie de franci.

Săptămâna următoare, trecând prin faţa magazinului unui negustor de tablouri, care nu mi-a fost mirarea văzând în vitrină una dintre piesele pe care i le dădusem domnului Maurice Y…! Am intrat în magazin, unde mi s-a arătat tot ce-i vândusem.

— Asta e-o marfă care nu se găseşte pe toate drumurile, îmi spune vânzătorul. Ne «-a fost adusă de-un samsar – om de lume. Cei care au ceva de vândut cred totdeauna că fac o afacere mai bună tratând cu particularii…

În fond, fusesem „dus”.

V. Montmartre 1890

1) Montmartre vesel şi artistic. Willette şi Chat Noir. Şansonetistul Ar ist ide Bruant. Lautrec. Le Cafe de la Nouvelle Athènes. Renoir şi Degas.

Prin 1890, mă instalasem în Montmartre, pe strada Apeninilor, lângă avenue de Saint-Ouen. Locuinţa, şi-n acelaşi timp „magazinul" meu, se compunea din două cămăruţe mansardate.

Într-o zi, sună cineva; mă duc să-i deschid; vizitatorul îmi spune că mai vine cineva în urma lui.

Cu mare greutate, un amator urca împins de doi prieteni. „Niţel curaj – spunea unul din ei; merită să te caţări cinci etaje ca să vezi un Guillaumin frumos".

Montmartre din 1890! Acel Montmartre cu primul *Moulin Rouge* după care Bonnard avea să-mi facă un tablou celebru. Ce contrast între acesta şi cel de după război, cu lugubrele lui localuri de noapte!

Pe vremea aceea, una dintre distracţiile pe care mi le-ngăduia punga era să mă plimb duminica pe sub copacii de pe Champs-Ely-sâes şi să privesc defilarea trăsurilor elegante. Renunţând odată la strictele principii de economie care-mi îngăduiseră să mă descurc până atunci, m-am dus să-mi petrec seara la cabaretul *Chat Noir*. Se afla acolo un mare tablou al lui Willette, *Parce Domine*, despre care se spunea în la Butte că poate rivalizacu compoziţiile din secolul al XVIII-lea. Chat Noir mai avea şi o altă atracţie: erai servit de chelneri îmbrăcaţi ca academicienii.

Îl cunoscusem pe Willette prin *Le Courrier Francais*, publicaţie care grupa majoritatea celor mai celebri desenatori din acel moment, începând cu Forain. „Cei mai celebri" nu voia să-nsemne şi „cei mai plini de bani". Willette avea admiratori înflăcăraţi, dar puţini cumpărători. La fel şi pictorul Louis Legrand1; într-o cămăruţă din avenue de Clichy, gravase câteva dintre cele mai frumoase planşe ale sale, fără să le poată vinde. N-a reuşit decât în ziua-n care, spre folosul amândurora, l-a întâlnit pe editorul Pellet. Admirabilele gravuri în lemn ale lui Henri Riviere se-ngrămă-deau în mapele artistului; numele lui era cunoscut publicului datorită umbrelor chinezeşti aplaudate în programele de la *Chat Noir*, în

acele seri în care au debutat L6 on Bloy2. Ju-Ies Jouys şi viitorul academician Maurice Donnay4. Lumea, când vorbeşte despre artiştii din Montmartre, se gândeşte numaidecât la Forain, deşi cruzimea desenelor acestui satiric este exact contrariul veselei zeflemele montmartreze. Într-adevăr, cât de departe este *Pierrot-vH* lui Willette de femeia căreia-i tremură umerii când vâră cheia-n broască, urmată de Necunoscutulă pe care-l aduce la ea!

Îmi amintesc de un alt local din Montmartre, pe care-l ţinea şansonetistul Aristide Bruant, un bărbat înalt şi voinic, care purta de obicei o pălărie cu boruri mari şi un fel de

1 Louis LEGRAND (1863 – 1951), pictor şi gravor, născut la Dijon. Elev al lui Felicien Rops, s-a numărat printre cei care, pe la 1900, au încercat să dea gravurii o nouă orientare. A publicat albume (*Cursul de dans „fbt de siècle”*, *Fauna pariziană*) şi a ilustrat o mulţime de opere. (n.tr.).

8 Gazetar şi prozator (1846 – 1917). (n.tr.).

3 Şansonetist plină de vervă, una dintre gloriile cabaretului *Le Chat Noir* (1855 – 1897), autorul culegerii *Refrenele de la Chat Noir*. (n.tr.).

4 Dramaturg şi memorialist (1859 – 1945), autor, între altele, al unei foarte amuzante cărţi de amintiri, *Pe lângă Chat Noir* (Î926). (n.tr.).

— Celebru desen de Forain. (n.tr.).

eşarfa roşie la gât. Căpătase oarecare notorietate atât prin şansonetele, cât şi prin brutalitatea lui: nici n-apuca muşteriul să treacă bine pragul şi era „ocărit” pe cinste. Cabaretul ăsta a avut o mare vogă, dar până la urmă a dispărut. Amintirea lui va rămâne graţie afişelor făcute de Lautrec, afişe-n care şansonetistul apărea în legendarul său costum.

Dac-ar fi fost cât de cât încurajat, Lautrec ar fi ridicat foarte sus arta decoraţiei murale, judecând după pânza executată pentru baraca dansatoarei La Goulue, o altă

glorie montmar-trează care, după ce dansase cancan la *Moulin Rouge*, ajunsese îmblânzitoare de lei şi de alte sălbăticiuni curând risipite de faliment. După ce-a murit La Goulue, uitată şi săracă, au început aventurile pânzei lui Lautrec. A trecut mai întâi din mână-n mână, sfârşind prin a fi tăiată-n bucăţi de ultimul ei cumpărător care socotise că era mai uşor de vândut pe fragmente. Aceste bucăţi adunate, în urma protestelor admiratorilor artistului, au fost cumpărate cu patru sute de mii de franci de administraţia Belle-Artelor, aceleaşi Belle-Arte, care, cu douăzeci de ani în urmă, dacă Lautrec ar fi cerut să ise-ncredinţeze decorarea unui perete pe gratis i-ar fi râs în nas.

Fantezia din opere, Lautrec o punea în toate actele vieţii lui.

Într-o seară, întorcându-mă acasă, servitoarea îmi spune:

— Mai adineauri v-a căutat un domn mic şi caraghios. I-am spus că domnul Vollard nu-i acasă. L-am întrebat cum îl cheamă şi fără să-mi răspundă a luat o bucată de cărbune rătăcită pe-aci şi-a desenat pe dosul tabloului ăsta, întors cu faţa la perete, un omuleţ; pe urmă a plecat.

În momentul acela, Bonnard îmi decora sufrageria; pe dosul unuia dintre studii, Lautrec îmi lăsase propria siluetă în chip de carte de vizită.

Am spus că Belle-Artele ar fi râs grozav dacă H s-ar fi cerut o comandă de fresce pentru Lautrec: patroana unei celebre case de toleranţă a fost aceea care, după La Goulue, a pus la dispoziţia marelui artist pereţii „salonului” ei.

La *Cafi de La Nouvelle Athènes* din Mont-martre, se-ntâlneau Degas, Cezanne, Renoir, Manet, De zboutins şi critici de artă ca Du-ranty. Acesta devenise campionul „noii picturi”, deşi elogiile sale. Aveau unele rezerve. Mai ales lui Cdzanne îi reproşa că pictează cu o mistrie de zidar. După părerea lui Duranty, Cezanne punea atât de multă culoare pe pânză fiindcă îşi închipuia probabil că un

kilogram de verde pare mai verde decât un gram.

Nici Manet nu-l aprecia prea mult pe pictorul din Aix. Manet, parizian fin şi elegant, găsea că pictura lui Cezanne reflectă un om necioplit. Dar vulgaritatea pe care i-o reproşa în conversaţie era de fapt o atitudine a lui Cezanne faţă de Manet care-l enerva cu manierele lui de „om de lume”. Aşa se face că cel care pictase *Halba cu bere* \ întrebându-şi confratele dacă pregătea ceva pentru Salon, căpătase acest răspuns:

— Da, o oală cu rahat.

S-a spus adesea: „Degas şi Renoir, cu firile lor atât de diferite, nu erau făcuţi să se-nţeleagă”. Într-adevăr, dacă în faţa anumitor tablouri de Renoir, se-ntâmpla ca Degas să spună: „Pictează cu gheme de lână”, vrând să-şi exprime astfel părerea că pictura asta ar avea un aspect pufos, altă dată îl puteai auzi pe Degas exclamând, în faţa unui alt tablou de Renoir, pe care aproape că-l mângfra ca un îndrăgostit: „Ce pânză frumoasă”.

I Tablou de Manet. (n.tr.).

Pe de altă parte, Renoir era cel mai mare admirator al desenului lui Degas, deşiregreta

O

din suflet că acesta abandona pastelul (în care era pe deplin el însuşi) pentru pictura în ulei.

Deşi se preţuiau ca artişti, până la urmă, Renoir şi Degas s-au certat Iată în ce împrejurări.

Când Caillebotte şi-a făcut testamentul prin care-şi dona colecţia de impresionişti Muzeului Luxembourg, şi-a adus aminte de preţurile pe care i le cerea Renoir pe vremea când îi cumpărase el tablourile. Cuprins de un fel de remuşcare pentru că le cumpărase atât de ieftin şi viind să-l despăgubească într-o oarecare măsură pe pictor, i-a lăsat moşjnire, la alegere, una dintre operele din colecţie.

În vremea aceea, Renoir începea să „vândă”. Aflând că un amator era dispus să cumpere cu cincizeci de mii de franci *Le Moulin de la Galette*, fireşte, Renoir a vrut să ia această pânză. Fratele lui Caillebotte, executorul său

testamentar, i-a explicat pictorului că – deoarece colecţia trebuia să meargă la Muzeul Luxembourg – ar fi fost păcat să fie lipsită de una dintre operele ei cele mai caracteristice. Aceeaşi obiecţie i s-a adus şi în privinţa *Leagănului*, şi în cele din urmă, deoarece donaţia cuprindea o mulţime de opere ale lui Degas, fratele lui Caillebotte i-a propus lui Renoir, care a consimţit, să ia un pastel reprezentând o *Lecţie de dans*. Dar autorul *Vâslaşilor* s-a plictisit repede să tot aibă sub ochi muzicantul aplecat peste vioară în timp ce dansatoarea, cu un picior în aer, aşteaptă nota care să dea semnalul piruetei. Într-o zi, Durând-Ruel i-a spus că are un client pentru tablouri de Degas foarte migălite. Renoir a luat tabloul de pe perete şi i l-a pus în braţe.

Degas, când a aflat, şi-a ieşit din fire şi i-a trimis înapoi lui Renoir un tablou magnific pe care acesta i-l dăruise într-o zi la atelier: o femeie în rochie albastră, cu pieptul descoperit, aproape în mărime naturală. Această operă datează din aceeaşi epocă cu tabloul atât de celebru: *Doamnă zâmbind*. Mă aflam la Renoir când această pânză i-a fost atât de brutal înapoiată. De furie, punând mina pe un cuţit de paletă, s-a apucat să sfâşie tabloul. După ce-a făcut rochia zdrenţe, a ridicat cuţitul asupra feţei.

— Domnule Renoir! Am exclamat eu. S-a oprit.

— Ei, ce e?

— Domnule Renoir, spuneaţi acum câtva timp, chiar în locul ăsta, că un tablou este ca un copil pe care l-ai făcut…

— Mă plictiseşti cu poveştile dumitale. Dar a lăsat mâna în jos şi a spus deodată:

— Cât de greu am pictat capul ăsta, zău c-am să-l păstrez.

Şi a decupat partea superioară a tabloului. Cred. Că fragmentul ăsta se află acum în Rusia.

Renoir a azvârlit furios în foc bucăţile cio-pârţite, apoi, luând o foaie de hârtie, a scris doar aceste cuvinte: „În sfârşit!”, a vârât hârtia într-un plic cu adresa lui Degas

şi i-a dat-o servitoarei s-o ducă la poştă. La câtva timp după asta, întâlnindu-l pe Degas, acesta îmi povesteşte toată istoria. După un moment de tăcere mă-ntreabă:

— Ce-o fi vrut să spună cu vorbele astea:

„În sfârşit!”?

— Că *în sfârşit* s-a certat cu dumneavoastră!

— Asta-i bună!

Evident, lui Degas nu-i venea să creadă.

Epoca de mare celebritate a cafenelei *Noua Atena*, unde, după cum am văzut, se-ntruneau impresioniştii, este epoca *Lojei* de pe urma căreia Renoir a scos, cu chiu cu vai, cei patru sute douăzeci şi cinci de franci necesari pentru plata chiriei; este şi epoca femeii cu corsaj de satin alb a lui Manet, lungită pe o sofa, tablou care, mult mai târziu, cam prin 1895, la scoaterea-n vânzare a colecţiei Nadar, nu ajungea nici la o mie cinci sute de franci; este de asemenea apoca faimoşilor *Curcani albi* ai lui Claude Monet, care, la licitaţia colecţiei Hoschde n-au atins nici măcar suta de franci… Ba chiar, pe la 1900, un mare negustor de pe marile bulevarde, pentru a vinde un lot de impresionişti despre care-şi închipuia că dăunează celorlalte pânze ale sale „mai îngrijite”, nu găsise nimic mai bun de făcut decât să le depoziteze într-o prăvălioară de pe bulevardul de centură, foarte căutată, graţie amatorilor care umblau după chilipiruri.

Într-o zi, trecând pe bulevardul Clichy, am intrat din curiozitate într-un mic restaurant cu firma *Au Tambourin*. Potrivit acestei denumiri, în local erau o mulţime de tamburine pe care diverşi artişti pictaseră tot felul de subiecte. Şi nu erau numai tamburine; puteai vedea şi nişte pânze a căror culoare erai tentat s-o socoteşti provocatoare. Odată cu mine intrase cineva care se adresase patroanei:

— Vincent a venit?

— A plecat mai adineauri! A venit s-atâr-ne pe perete tabloul ăsta cu *Floarea-soarelui* şi a plecat numaidecât.

Fusesem astfel pe punctul de a-l întâlni pe Van Gogh.

Este uşor de-nchipuit că această clientelă de artişti nu era făcută s-o îmbogăţească pe negustoreasă, o oarecare doamnă Segatori, mereu în pragul falimentului şi care până la urmă şi-a văzut lucrurile, tamburinele şi tablourile de Van Gogh, risipite la-ntâmplare, la licitaţii. Licitaţii mei măcar mediocre, deoarece Van Gogh nu cunoscuse până atunci decât succese în bătaie de joc, când nu stârnea furia, ca în cazul unui negustor de tablouri, care, într-o zi, nu se mai putuse stăpâni: „Ce-ndrăz-neală au oamenii! – mi-a explicat el. În timp ce avea un amator pentru un *Bucătar* al lui Joseph Bail, vine un tip şi-mi propune o pânză de unu Van Gogh, reprezentând un peisaj cu o lună policromă care semăna a pânză de păianjen. Păi, cu-asemenea tablouri să prinzi clientela?

VI. În strada laffitte

1) Pe urmele unei afaceri misterioase. Vizită la doamna Manet. Expoziţiile Cdzanne şi Van Gogh. Pe la confraţi. Pictura din strada Laf-fitte. Palatul reginei Hortense. Sfârşitul străzii Laffitte.

În 1893, am părăsit la rue des Apennins pentru a mă instala în strada Laffitte; am închiriat o prăvălioară la numărul 39; puţin mai târziu m-am mutat la 41.

După cum v-am spus, începutul fusese foarte greu. Situaţia nu mi se-mbunătăţise prin faptul că-mi deschisesem magazin.

Într-o seară, tocmai când să-nchid prăvălia, intră unul dintre clienţii mei şi-mi spune, pe nepusă-masă:

— Vin de la un negustoraş al cărui nume n-am să ţi-l spun. Mi-a spus să mă-ntorc peste o săptămână. A dibuit o serie-ntreagă de desene ale unui pictor ale cărui opere, după moarte, sunt din ce în ce mai la preţ.

— Niciun amănunt în plus?

— Nu. Niciunul, afară doar că toate desenele astea se află într-un loc unde nu i-ar veni în minte nimănui să le caute.

— Asta-i tot ce ştii într-adevăr?…

— Mi-a mai spus şi că: „Să vezi… hai să zicem

Dupont... ce surprins are să fie el care e totdeauna în căutarea operelor pictorului cu pricina. Şi-apoi, toţi tinerii ăştia care vorbesc întruna de desen sintetic, au să rămână pafi”.

„Mi-ar conveni de minune”, m-am gândit eu. Da, dar mai întâi cine să fie Dupont ăsta?

Întorcându-mă acasă, în seara aceea, mi-era gândul numai la asta. Era lună plină. Nu ştiu de ce, luna mi-a sugerat imaginea unui dovleac în perpetuă rotire. În momentul acela mi-a tăiat drumul Marcel Sembat, fără să-l văd. M-a oprit el.

— Pari foarte preocupat.

— Da şi nu. În orice caz, poţi să-mi explici de ce numele Dupont m-a făcut să mă gândesc la un dovleac care se-nvârteşte în jurul lui însuşi?

— Pe naiba! E o amintire din dialogul *Du-pont şi Durând* al lui Alfred de Musset:

Et le globe rase sans barbe ni cheveux Comme un grand potiron roulera dans les cieux.

Mi-am înăbuşit un strigăt. Eram pe calea cea bună. Desigur acest Dupont trebuia să fie Durând-Ruel, marele negustor de tablouri, iar pictorul după ale cărui opere umbla şi care murise trebuie să fi fost Manet.

Întâmplarea a făcut să trec pe lângă o ladă de gunoi în care umbla un peticar. Incomodat de un câine, l-a izgonit cu piciorul, mormăind: Sale cabot! 2 Cuvântul ăsta mi-a amintit o convorbire pe care o avusesem cu un pictor care-mi oferise un album de litografii, reprezentând actori şi intitulat Cabotsă.

— Spune drept, nu-s desenele astea o sinteză? Îmi declarase el. Vin de la moş Noisy. I le-am arătat. Fireşte că n-a priceput nimic.

1 Şt globul ras, lipsit de barbă şi de peri l. Se *va rostogoli, dovleac enorm, pe cer*. (n.tr.). 8Javră-mpuţită. (n.tr.).

3 Prescurtare de la *cabotins*, cabotini, (n.tr.).

Eu pricepeam. Negustoraşul despre care vorbise.

Clientul meu, cel care-şi bătea joc de termenul „sinteză” pe care tinerii pictori îl aveau mereu pe buze, era moş Noisy. Trebuia să descopăr vizuina şi să i-o iau înainte. M-am dus deci la bătrânul vulpoi ca să-l trag de limbă. L-am găsit în mari pertractări cu un client. Am înţeles numaidecât că era vorba despre misterioasele desene.

— Niţică răbdare! – spunea Moş Noisy. Am să dau iama curând. Să n-ai nicio teamă! Nimănui n-are să-i vină în minte să le caute acolo. Numai că am să am de-a face cu o femeie, şi cu femeile trebuie să ştii s-aştepţi.

Mi-am spus că această femeie putea foarte bine să fie văduva artistului. M-am dus numaidecât la doamna Manet, unde-am găsit într-adevăr o-ntreagă serie de crochiuri ale maestrului. Mai târziu, am aflat că le oferise în mai multe locuri, zadarnic însă, căci în epoca aceea schiţele nu erau apreciate. Am pus mâna pe această serie nebăgată-n seamă. Le-am expus, obţinând cu ele un mare succes în lumea artistică.

În timpul acestei expoziţii, primesc vizita unui personaj care se uită lung la desenele lui Manet, apoi îmi spune:

— Domnule, sunt critic de artă la *Eve nement*. Directorul meu, domnul Edmond Mă-gnier, se interesează foarte mult de artişti. Dacă domnul Manet, l-ar onora cu una dintre operele sale, ziarul nostru ar face o prezentare a expoziţiei.

Nu i-am răspuns.

— Dacă vă este greu să faceţi dumneavoastră această tranzacţie, daţi-mi adresa pictorului. Sunt obişnuit…

— Adresa? Cred că la Père Lachaise.

— Cum? A murit?

— De peste zece ani.

— De-asta nu-i ştiam eu numele! Ştiţi, eu sunt critic de artă doar de trei ani…

Am avut adesea ocazia s-o revăd pe doamna Manet. Prima oară când am fost la ea acasă, am remarcat un tânăr foarte simpatic.

— Fratele meu... – mi-a spus doamna Manet prezentându-mi-l. „Fiindcă vă interesaţi de schiţe – a continuat ea – am să fac puţină ordine prin casă şi sigur c-am să găsesc schiţele pe care nu mi le-au luat negustorii. Are să-mi ajute fratele meu să le caut. Mai zilele trecute, a găsit pe un dulap o acuarelă foarte frumoasă a soţului meu. Datorită lui Portier am vândut-o.

Câte pânze admirabile au fost lăsate de amatori la văduva marelui pictor! Am revăzut una dintre ele la triumfala expoziţie Manet de la Orangerie. Era sub îngrijirea specială a unui fel de „infirmier de tablouri", care avea ca misiune să supravegheze, în timpul expoziţiei, temperatura stratului de aer dintre pânză şi sticla protectoare.

O pictură celebră a lui Manet, care n-a avut parte de asemenea îngrijiri, înfăţişa *Execuţia lui Maximilian*, replică la fel de importantă ca şi cea cu care se mândreşte muzeul din Mann-heim. Fratele doamnei Manet considerase această pânză inferioară, fiindcă era mai puţin „migălită". Ocupând prea mult loc pe perete, această replică la *Maximilian* a fost scoasă din ramă, făcută sul şi azvârlită într-o debara, sub o mobilă. Într-o bună zi, fratele doamnei Manet şi-a zis că, poate, s-o „scoate" ceva şi pe această pânză socotită nevandabilă. De exemplu, sergentul care-şi încarcă puşca, prezentat singur ar putea trece drept un subiect de gen. Sergentul a fost deci decupat şi vândut. După această mutilare, ceea ce mai rămăsese părea cu atât mai greu de plasat cu cât pânza era crăpată în dreptul soldaţilor cu arma la ochi. Pânza a fost din nou azvârlită sub mobilă, de unde fratele a scos-o încă o dată ca să mi-o propună mie. Îmi amintesc aerul plin de tristeţe al doamnei Manet când a văzut rămăşiţa asta întinsă pe jos:

— Ce păcat că Edouard s-a canonit atâta cu pânza asta! Câte lucruri frumoase ar fi putut să picteze în timpul ăsta.

Am făcut târgul. Dar după ce-am făcut sul pânza, a trebuit s-o duc la restaurator. Nici prin gând nu-mi putea trece să iau omnibuzul cu asemenea burlan în braţe. Am

căutat o trăsură. După ce m-am instalat, cu sulul pe genunchi, eram mereu cu ochi-n patru să nu păţească ceva pe drum, ţinându-l pe Maximilian ca pe-o lumânare, ori de câte ori birja mea ameninţa să se ciocnească de alte birje. Aşa c-am ajuns, fără niciun accident, în strada Crettă, la atelierul restauratorului Chapuis.

— Nu cumva *Sergentul* pe care l-am recondiţionat pentru Domnul Degas a fost tăiat din pânză asta! A exclamat restauratorul. Când a cumpărat domnul Degas *Sergentul*, i s-a spus că restul tabloului fusese distrus într-un accident.

Când i-am arătat lui Degas această pânză pe care a recunoscut-o numaidecât ca fiind cea din care fusese scos sergentul „lui", a rămas uimit şi n-a găsit alte cuvinte pentru a-şi exprima indignarea, decât cele ce urmează:

— Familia şi iar familia! Să te ferească Dumnezeu de familie!

Apoi, stăpânindu-se, s-a aşezat între mine şi tablou şi, cu nuna peste el ca la o luare în posesie, mi-a spus:

— Ăsta ai să mi-l vinzi mie. Şi-ai să te-ntorci la doamna Manet ca să-i spui că vreau să-mi dea şi picioarele sergentului care lipsesc din bucata mea şi ceea ce lipseşte dintr-a dumitale: grupul format de Maximilian şi de generali… Spune-i că am să-i dau ceva…

M-am dus la doamna Manet Fratele ei m-a ascultat A dat din umeri.

— Mi s-a părut – a spus el – că sergentul câştigă foarte mult fără picioarele-acelea, care-i atârnau ca o cârpă; ca şi soldaţii cu arma la ochi, care erau mult mai bine fără grupul generalilor şi fără ceea ce mai rămânea din capul lui Maximilian… Dacă m-aş fi gândit că nişte bucăţi de pânză mâncată de igrasie au valoare, n-aş fi aprins focul cu ele!

M-am mulţumit să-i spun lui Degas că părţile care lipseau din tablou fuseseră distruse de umezeală. Dar el mi-a spus din nou: „Vezi, Vollard, trebuie să te fereşti de familie!"

Şi, în chip de protest, pe o pânză de presupusele dimensiuni ale tabloului iniţial, a lipit *Sergentul* şi fragmentul din *Execuţia lui Maximilian* pe care-l cumpărase de la mine, părţile lăsate albe indicând ceea ce lipsea.

Ducându-şi musafirii în faţa acestei reconstituiri, Degas repeta întruna: „Familia, feriţi-vă de familie!” /.

Mi-aduc aminte că într-o zi, cu această ocazie, un indiscret îi spusese:

— Domnule Degas, dar nu Manet cu mâna lui a sfâşiat portretul pe care i l-aţi făcut lui şi soţiei lui?

Pictorul îi răspunse înţepat:

— Cum îţi permiţi, domnule, să-l judeci pe Manet? Da, e-adevărat… La urma urmei, poate că el avea dreptate. În toată povestea asta nătărăul am fost eu; furios, pe moment, am scos de pe perete o mică natură moartă pe care mi-o dăruise Manet: „Domnule – i-am scris – vă restitui *Prunele*. Ah, ce frumoasă era pânza asta! Mare ispravă-am făcut atunci! Când m-am împăcat cu Manet, i-am cerut înapoi *Prunele* „mele”; ei bine, le vându-se!

La licitaţia care a urmat după moartea lui Degas, *Maximilian* a fost achiziţionat de National Gallery din Londra, care avea să-i aducă o nouă transformare: cele două fragmente din care se compunea au fost desprinse de pe pânza pe care le lipise Degas pentru a reconstitui tabloul, fiecare bucată fiind încadrată separat.

La vânzarea colecţiei lui Degas, puteau fi văzute, printre alte opere de Manet, *Jambonul* şi o *Doamnă Manet* în alb, pe o canapea albastră, aceste două piese excepţionale care, în 1894, adică la mai bine de zece ani după moartea pictorului, se aflau încă la văduva lui, aşteptând un cumpărător.

În acea vreme, se mai aflau la doamna Manet un portret înfăţişând-o într-o seră şi altul la pian. Cel din urmă a făcut parte din colecţia Camondo, astăzi la Luvru. Din tot ceea ce putea fi încă admirat în micul pavilion de la Asnieres, pomenesc printre altele un portret al lui *Manet*

cu paleta, un alt *Manet în picioare o Femeie goală* în mărime naturală. Adăugaţi tot ceea ce, în acel moment, era numit schiţă, cu care astăzi se mândresc muzeele, ca *Portretul domnului Brun*, în mărime naturală, *Doamna Manet* în roz, cu o pisică pe genunchi. La licitaţia Degas, aceste două pânze au fost de asemenea cumpărate de National Gallery.

Mai pot cita o schiţă extraordinară a acelui *Maximilian*, cu personajele în mărime naturală, astăzi la muzeul din Boston, şi care, vreme-ndelungată, a stat făcută sul într-un colţ din debaraua doamnei Manet. Această pânză a avut desigur norocul de a scăpa neciopârţită, personajele părând prea puţin „lucrate*" ca să te poţi gândi să le vinzi „cu bucata".

În faţa acestui *Maximilian*, Renoir îmi spusese: s

— Ăsta este curat Goya, şi, totuşi, Manet n-a fost niciodată mai el însuşi decât în pânza asta!

În afara acestora, printre pânzele care-mi atrăseseră atenţia la doamna Manet, voi semnala o schiţă a celebrului cântăreţ Faure, poate mai expresivă chiar decât tabloul definitiv. Mi-amintesc de asemenea un studiu al lui Claude Monet reprezentându-l pe Manet pictând în grădină. Am vrut să cumpăr pânza asta, dar doamna Manet mi-a spus că nu era de vânzare. Peste câtva timp, am văzut că locul tabloului era gol. Doamna Manet îmi urmărise privirea.

— Am avut nevoie de bani. A venit un neamţ pe-aici. I-a plăcut tabloul. Înţelegeţi de ce am refuzat să vi-l vând dumneavoastră: n-aş fi vrut ca domnul Claude Monet să-şi vadă tabloul în vitrina unui negustor. Dar aşa, cum pleca în străinătate…

Nu ne aflam încă în vremea când o pânză vândută la Paris era răscumpărată la Berlin, revândută la New York, înapoindu-se iar la Paris, toate astea în răstimp de câteva săptămâni numai.

Era să trec cu vederea una dintre piesele cele mai importante ale lui Manet, pe care am văzut-o multă vreme la văduva lui: *Bătrânul muzicant*. Doamna Manet cerea pe

el cinci mii de franci fără a găsi cumpărător. Soţia unui consilier general de Sena pusese ochii pe cei doi copii care stau în picioare în mijlocul tabloului. Pentru acest fragment îi făcuse în diferite rânduri propuneri de cumpărare doamnei Manet, care le refuzase cam nehotărâtă – aşa i se părea cumpărătoarei, care nu se da bătută.

Într-o zi, de faţă cu mine îi spune:

— Dragă doamnă Manet, până acum v-am oferit o mie cinci sute de franci; merg până la două mii… Haide, fiţi rezonabilă! Cereţi cinci mii de franci pentru tot, iar eu vă las cel puţin trei sferturi din tablou!

Luând tăcerea doamnei Manet drept încuviinţare, pusese mâna pe-o pereche foarfeci care se aflau pe masă. Când a văzut fierul îndreptat spre tablou, doamna Manet s-a ridicat cu toată repeziciunea pe care i-o-ngăduia corpolenţa ei:

— Nu, nu, am impresia că-mi asasinaţi bărbatul!…

*

Cum am cunoscut pictura lui Cezanne? Am văzut prima oară un tablou de-al lui, un mal de râu, în vitrina unui mic negustor de culori de pe strada Clauzei, moş Tanguy. Parcă mi-a dat cineva un pumn în stomac.

În acelaşi timp cu mine, s-au oprit încă două persoane în faţa acestei pânze: un burghez cu nevasta.

— Ce idee nefericită să deformezi natura în felul ăsta – spunea bărbatul cu pălărie tare. Copacii ăştia care nu stau în picioare şi casa care se răstoarnă-n apă? Asta e apă sau plumb? Cât despre cer, ce să mai vorbim…

Dacă aşa ar arăta natura, ţi-ar fi silă să te mai duci la ţară.

În acest moment, trece un lucrător cu o traistă de scule pe umăr.

— A! exclamă el, uite-un loc unde mi-ar plăcea să pescuiesc duminica.

Dispreţuitor, burghezul pleacă.

Eu eram amărât că slabele mele resurse de student

nu-mi permiteau să cumpăr această pânză. Mă gândeam: „Ce plăcută meserie să fii negustor de tablouri. Să-ţi petreci viaţa printre asemenea minuni!”

În consecinţă, îndată ce m-am apucat de această meserie, primul meu proiect a fost să fac o expoziţie Cezanne. Dar pentru asta trebuia să intru în legătură cu pictorul. Lucrul era deosebit de greu, deoarece Cezanne nu dădea nimănui adresa. Mi s-a spus că s-ar putea să-l găsesc prin împrejurimile Fontainebleau-ului. Câte raite inutile n-am dat pe-acolo, prin toate crâşmele frecventate mai ales de artişti, până-n momentul când mi-a venit ideea să-mi îndrept investigaţiile pe la negustorii de culori din oraş.

Întrebasem pe la vreo trei. Mereu acelaşi răspuns: „Domnul Cezanne? Necunoscut”. Al patrulea, şi ultimul pe care-l interogam, îmi spune:

— Domnul Cezanne? Stai niţel… Am să-ţi explic.

Şi mi-a arătat casa. Am luat-o repede într-acolo, dar, vai, la faţa locului am aflat că Cezanne se mutase de curând fără să-şi lase noua adresă.

Văzându-mă atât de dezamăgit, un locatar intră-n vorbă cu mine.

— Poate c-am să vă fiu cu ceva de folos; l-am auzit pe domnul Cezanne spunându-i unuia dintre cărăuşi numele unei străzi. O

4 – Amintirile unui negustor de tablouri stradă din Paris care are un nume de animal şi-n acelaşi timp de simt.

Înarmat cu această informaţie vagă, dar importantă, m-am întors la Paris. Peste câteva ore, într-o Cafenea micuţă, consultam un nomenclator al străzijor capitalei. N-am descoperit nicio stradă purtând un nume de animal asociat cu un nume de simt Dar deodată văd: *Rue des Lions*. Găsisem numele animalului, în acelaşi cartier ştiam că există *rue des Jardins* numită şi *rue des Jardins Saint-Paul*, din cauza bisericii cu acelaşi nume, din apropiere. Asta m-a făcut să mă gândesc că *rue des Lions* s-ar putea numi şi *rue des Lions-Saint Paul*. Hotărât să sun din uşă-n

uşă, am început cu numărul 2 şi am avut fericita surpriză să aud acest răspuns al portăresei:

— Domnul Cezanne? Aici stă. Acuma lipseşte, dar e băiatul lui acasă.

Tânărul m-a primit cum nu se poate mai amabil.

— Am să-ncerc să-l conving pe tata să vă dea câteva pânze pentru expoziţia dumneavoastrămi-a răspuns el după ce l-am pus la curent cu intenţiile mele.

Peste câtva timp, am primit cam o sută cincizeci de opere ale pictorului. Pânzele erau făcute sul. Modestia mijloacelor mele de-atunci mi-a permis să le prezint publicului doar bătute pe scândurele care costau câţiva bănuţi metrul.

Unele amănunte pot arăta în ce măsură, la vremea aceea, lumea era departe de a gusta pictura maestrului din Aix.

Mai întâi, trebuie amintită indignarea artiştilor care nu se mulţumeau să spună doar că-i un scandal, ca simpli gură-cască, dar care, la ghidul că pictura asta ar putea găsi cumpărători, se considerau atinşi în interesele şi-n demnitatea lor. Voi aminti, de asemenea, aprecierea criticului de artă de la *Journal des Artistes*, care denunţa „viziunea de coşmar a acestor atrocităţi în ulei, întrecând măsura mistificărilor legale permise astăzi”.

Trebuie să spun, în favoarea amatorilor şi a criticilor, că nici pictorii, şi chiar cei mai mari, nu gândeau altfel. Obţinând de la Puvis de Chavannes o litografie în alb-negru, voiam neapărat să mai capăt ceva de la el, de data asta o litografie în culori.

— Mă tentează – îmi răspunde el. Am să trec pe la dumneata s-alegem un subiect.

A venit, într-adevăr, peste câteva zile. S-a oprit în faţa vitrinei şi s-a uitat lung la nişte *Bărbaţi la scăldat* de Cezanne, apoi, iară să mai intre măcar, a plecat dând din umeri. Nu l-am mai văzut niciodată.

Aveam totuşi să primesc oarecare încurajări; am să citez faptul semnificativ că un orb din naştere a cumpărat

de la mine o pânză. Mi-a spus că, fiu şi nepot de artist, avea un gust înnăscut pentru lucrurile de artă. Îl însoţea cineva care-i descria tablourile. Alegerea lui s-a oprit asupra unui tablou pictat pe lat, care înfăţişa malul unui râu. „Apa trebuie să se vadă mai bine decât dacă pânza ar fi pe lung” – a remarcat el.

Dacă amatorii, criticii şi chiar artiştii ca Puvis de Chavannes continuau să vadă în opera lui Cezanne doar o mistificare, tinerii pictori erau din ce în ce mai influenţaţi de maestrul din Aix. În 1901, în semn de admiraţie faţă de autorul tabloului *Muntele Sainte-Victoire*, Maurice Denis avea să picteze una dintre cele mai emoţionante pânze: *Omagiu lui Cezanne*, pânză care poate fi văzută la Muzeul Luxem-bourg. În centrul tabloului se află o fructieră, copie a unei opere celebre a lui Cezanne, care i-a aparţinut lui Gauguin. În stânga compoziţiei, Seruzier, teoreticianul grupului, face o expunere în faţa amicilor săi: Denis, Ranson, Vuillard, Bonnard, Roussel, cărora li se adăugaseră Odilon Redon şi Mellerio. Am onoarea să figurez şi eu printre ei.

Când Denis a făcut tabloul, eu nu mai locuiam în partea de sus a străzii Laffâtte. Închiriasem, aproape de marile bulevarde, la numărul 6, o prăvălie mare cu demisol. Pentru inaugurarea noii mele galerii, organizasem o expoziţie Van Gogheea dintâi mare expoziţie a operelor lui în care puteau fi văzute peste şaizeci de pânze provenind din atelierul său din Amsterdam, plus o-ntreagă serie de acuarele şi de desene. Preţul tablourilor celor mai importante, precum celebrul *Câmp de maci*, n-ajungea la cinci sute de franci. Publicul nu se-mbulzea. Nu venise încă timpul… îmi aduc totuşi aminte de o pereche care părea deosebit de interesată. Deodată, luând-o pe femeie de braţ, bărbatul o-ntrebase:

— Ei, tu care pretinzi că de pictura mea te dor ochii, de asta ce zici?

În momentul acela, femeia se uita atent la două autoportrete ale lui Van Gogh, amândouă cu câte o fâşie care-i. Ascundea o ureche.

— De ce s-o fi pictat aşa? A-ntrebat ea.

— Astea le-a pictat după ce şi-a tăiat urechea – am intervenit eu.

Şi pentru că perechea mă privea nedumerită, am continuat.

— Se zice că întorcându-se acasă după o zi petrecută în compania unor persoane de „morală îndoielnică”, Van Gogh a deschis maşinal Biblia şi a dat peste un pasaj care spune că dacă vreunul dintre organele tale este pricină de desfrâu trebuie să-l tai şi să-l pui pe foc. Aplicându-şi acest text, Van Gogh a pus mâna pe-un brici şi… – doamna a scos un ţipăt – şi-a tăiat urechea.

— A azvârlit-o în foc? M-a-ntrebat însoţitorul ei.

— Nu. A-nvelit-o într-o bucată de hârtie şi le-a dus-o fetelor: „Asta-i pentru *Madam* Marie, să i-o daţi”, atâta i-a spus servitoarei.

Îmi amintesc, de asemenea, de un vizitator pe care-l vedeam revenind în fiecare zi, spre seară. Mai întâi arunca o privire în vitrina în care strălucea tabloul intitulat *Alyscamps din Arles*, apoi intra şi dădea ocol magazinului. Până la urmă, am început să stăm de vorbă, îmi lăuda neobosit *Câmpul de maci*. Într-o zi, la ora obişnuită, nu l-am văzut. N-a venit decât în săptămâna următoare.

— Tot timpul ăsta n-am putut veni – a născut nevastă-mea o fetiţă. Am şi-nceput să ne preocupăm de viitorul ei şi ne-am hotărât, ca să-i facem o dotă, să cumpărăm obiecte care vor creşte ca valoare… de exemplu, tablouri.

Socoteam *Câmpul de maci* ca şi vândut. Privirea îmi zburase maşinal spre tablou. „Amatorul” meu observase.

— Dac-aş avea bani de prisos – îmi „spune el – pânza asta ar fi de mult la mine-acasă. Dar înţelegeţi, acuma am suflete de hrănit… Am un văr profesor de desen la Paris, cu care să mă sfătuiesc.

A trecut câtva timp fără să-l văd, când, într-o bună zi, apare din nou cu o mapă sub braţ. „S-a făcut” – îmi spune el, lovind uşor cartonul cu degetele: „Dota fetiţei e-aici”. Şi scoţând la iveală o *Fantasia* de Detaille1 îmi spune:

— Văru-meu a obţinut acuarela asta pe cincisprezece mii de franci. Peste douăzeci de ani, are să valoreze cel puţin o sută de mii.

Nu mi s-a părut oportun să-l contrazic.

Peste vreo douăzeci şi cinci de ani, îl văd sosind, în strada Martignac, pe omul meu cu acuarela lui Detaille.

— A venit momentul să mă despart de ea – îmi spune el melancolic; mi se mărită fata.

L-am întrebat dacă-şi mai amintea de expoziţia mea Van Gogh şi de tabloul cu *Maci* care-i plăcuse atât de mult.

— Dacă-mi aduc aminte! Bine c-am ştiut să rezist ispitei: ce s-ar fi putut scoate pe el astăzi?

— Ei bine, prietene, ai scoate peste trei sute de mii de franci.

— Atunci, în condiţiile astea… Detaille al meu?…

— Detaille al dumitale!… *Bătălia de la Huningue*, considerată capodopera lui, a fost dusă în pod de conservatorul Muzeului Lu-xembourg.

Într-o zi, Renoir a văzut la mine câteva desene în cărbune de Van Gogh, reprezentând plugari la muncă.

— Pictura lui Van Gogh nu-mi place cine ştie ce, din cauza laturii ăsteia cam exotice pe care n-o prea-nghit eu; dar desenele cu ţăranii sunt cu totul altceva. În comparaţie cu astea, cât valorează ţăranul smiorcăit al lui Millet?

*

Eram vecin cu un confrate în a cărui prăvălioară văd într-o zi că intră un domn foarte elegant, care iese cu mai multe tablouri. „Câteva tablouri dintr-un foc şi-atât de repede! Ce noroc pe vecinul meu! Dar ce pânze frumoase de Corot are în vitrină!” Şi cu melancolie conchideam: „Păcat că n-am şi eu ceva de pe la 1830 ca să atrag clienţii bogaţi!”

După amiază iar îl văd pe domnul elegant intrând în prăvălia de-alături. Curând aveam să aflu că cel pe care-l luasem drept amator era chiar confratele meu, domnul Brame, care, până şi-n exerciţiul meseriei de negustor de tablouri, îşi păstra ţinuta aristocratică, apanaj de familie,

pare-se, de vreme ce-o regăseam şi la fiul lui, care mi-a devenit confrate după ce i-a murit tatăl.

Mi-amintesc de un Renoir din vitrina lui Durând-Ruel: o *femeie la scăldat*, care-şi ţinea un sân într-o mână. Ce splendoare! Tabloul ăsta îşi are povestea lui pe care o ştiu chiar de la Renoir. Într-o bună zi, intrând într-o cafenea de la Celle-Saint-Cloud, se pomeneşte interpelat de patron:

— V-am recunoscut: acum zece ani şi mai bine, aţi locuit aici într-o cameră…

Renoir se gândeşte numaidecât că trebuie să fi lăsat vreo datorie neplătită.

— …După ce-aţi plecat, am găsit în camera dumneavoastră un sul de pânze. L-am pus în pod; dacă tot sunteţi aici faceţi-mi plăcerea şi luaţi-l.

Femeia la scăldat ţinându-şi sânul în mână, *Femeia adormită* cu pisica pe genunchi şi alte opere la fel de importante, vreo cincisprezece pânze-n total, alcătuiau sulul cu pricina.

Alături de Durând-Ruel era un mic magazin foarte căutat: al lui Beugnet, pe care producţia horticolă a doamnei Madeleine Lemaire îl făcea să semene-a tarabă de florărească. Găseai acolo de toate pentru toate pungile, de la bucheţelul de violete sau de la trei trandafiri într-un cristal până la marile panouri decorative. Un client al casei, mare admirator al artei doamnei Lemaire, avusese-o idee de care era mândru: parfuma trandafirii, liliacul şi garoafele artistei sale preferate cu parfumul acestor flori.

Clovis Sagot, zis „Sagot fratele”, ca să se deosebească de fratele lui mai vârstnic, marele negustor de gravuri, deschisese, la celălalt capăt al străzii Laffitte, aproape de biserica Notredame-de-Lorette, o prăvălioară-n care, printre altele, puteai vedea tablouri de Braque, aproape necunoscut pe-atunci. Avea, de asemenea şi opere din perioada albastră şi din perioada roz a lui Picasso. Aici au găsit fraţii Stein frumoasele pânze de Picasso pe care le au în colecţia lor. Când te gândeşti că doar cu câţiva ani înainte de război, în 1908, o mică societate, *La Peau de*

VOurs, al cărei animator era domnul André Level, cumpăra de la Picasso *Familie de saltimbanci*, pânza aceea extraordinară, cu o mie de franci, sumă care-i speriase pe amatorii de pe-atunci! În 1914, când *Pielea Ursului* s-a hotărât să-şi vândă achiziţiile, acelaşi tablou făcea unsprezece mii cinci sute de franci, pentru ca, în 1931, la o licitaţie în America, să depăşească milionul.

Parcă văd şi-acum, în preajma marilor bulevarde, magazinul lui Gewd, specializat în Boudin1, în Henner8, în Ziem8.

Într-o zi, pe când îl însoţeam la plimbare, Renoir îmi spusese:

— Să nu uităm să ne oprim la Gerard. Are-o acuarelă de Jongkind… Ce frumuseţe de cer şi e doar hârtia albă!

Ceva mai sus, pe strada Laffâtte se afla Diot, pe la care au trecut atâtea opere de Corot, de Daumier, de Jongkind. În spatele magazinului era o sufragerie strâmtă, fără ferestre, iar la demisol se aflau trei cămăruţe minuscule în care locuia cu soţia şi cu fata. Câteodată venea câte un client spre seară: „Acum e ora cinei; dacă nevastă-mea nu vrea să mergem la teatru, am să mă-ntorc numaidecât”. Şi domnul Diot aştepta să i se bată-n oblon.

La Diot, tablourile umpleau până şi curtea în care, într-un fel de hangar, puteai vedea schiţe de Daumier, dispreţuite într-o epocă în care lumea ţinea mai ales la „finit. Se ştie ce valoare comercială şi ce importanţă artistică are astăzi şi cea mai neînsemnată schiţă a lui. Am văzut acolo studii pentru *Don Quijote*, printre care şi cel care-l încânta pe Renoir: un simplu frotiu de ocru brun, precum şi acel extraordinar studiu *Iisus şi Baraba*, pe care avusesem cândva intenţia să-l cumpăr, îi pomenisem de acest proiect unui prieten pictor:

— Ascultă, Vollard… Dac-ar trăi, Daumier ar pune pe foc studiul ăsta ratat.

Am fost destul de naiv şi l-am ascultat.

Puţin înaintea lui Diot se afla magazinul lui Tempelaere unde Fantin-Latour, care răzbătuse cu greu,

găsise un sprijin. Artistul îi păstrase negustorului o mare recunoştinţă şi i-a rămas credincios când, mai târziu, îi băteau mulţi cumpărători la uşă.

D cunoscusem pe Fantin-Latour când am publicat albumele mele de *Pictori-gravori*. Mă duceam din când în când să-l văd. Îl întâlneam câteodată la el pe unul dintre conservatorii Lu-vrului, domnul Migeon. Pictorului îi plăcea să discute cu el despre muzică. Parcă-l văd pe Fantin, pe-un scăunel, cu tichia-n cap, în faţa şevaletului. Alături de el, doamna Fantin, ea însăşi o artistă demnă de stimă, se odihnea după pictură făcând tapiserie. Într-o zi, când eram acolo, Fantin sare ca ars: „Ah, Doamne, ştiam eu c-am uitat ceva. Punând jos paleta, a ieşit în mare grabă. „La noi în casă bărbatu-meu cumpără brânza” – mi-a spus doamna Fantin.

Pe vremea succesului, Fantin îşi păstrase micul atelier din strada Visconti, atelierul din vremuri grele, pe care-l îndrăgise. Când îşi părăsea cartierul ca să meargă pe malul drept, artistul nu depăşea niciodată marile bulevarde, din cauza vehiculelor, şi nu traversa şoseaua decât pentru a-l vizita pe negustorul şi prietenul său Tempelaere, care era instalat de cealaltă parte a bulevardului.

Degas era de părere că Fantin făcea rău mărginindu-se la atât.

— E foarte bine ce face Fantin; ce păcat că e totuşi niţel cam *rive gauche1*!

Pe malul stâng sau pe malul drept, Fantin, Degas, Renoir, toţi trăiau în acelaşi fel: atelier dimineaţa, atelier după-amiaza. Am să-mi amintesc totdeauna mirarea unui notoriu critic de artă, Arsene. Alexandre, care, spunându-i pictorului dansatoarelor: „Am să vin să vă văd la atelier”, primise următorul răspuns din partea lui Degas, care-l apucase de-un nasture al hainei: „Da, dar mai pe seară, când se-ntunecă”.

Cu alte cuvinte, lui Degas nu-i plăcea să fie deranjat când lucra. Renoir tolera vizitatorii; prezenţa lor nu-l

împiedica să picteze. Dar de-aici până la părăsirea ateheruluipentru distracţii…

— Unul care-şi vede numai de pictură este Valtat; stă tot timpul la Anthbor unde nu vine nici dracul. Singura lui destindere e vânătoarea…

— Cum! exclamă Renoir – Valtat se duce. La vânătoare?… Lasă el atelierul? Să-i fi propus lui papa Corot să meargă la vânătoare!…

Într-adevăr, când după un an de muncă, Renoir îşi lua vacanţă, mergând fie la Vargernont, la prietenul său Berard, fie la Essoyes, locul natal al soţiei, sau, mai târziu, la Magagnosc, la Grasse, înainte de-a se stabili definitiv la Cagnes, dimineaţa era în atelier, după-amiaza în atelier, cu singura deosebire că-n zilele când era vreme frumoasă, atelier îi era câmpul.

I *Rive gauche* este malul stâng al Senei, în care se află Cartierul Latin, „sediul” studenţilor, al artiştilor, (n.tr.).

Cât despre Degas, în rarele vacanţe pe care şi le permitea, mergea în general la Saint-Va-lery-sur-Somme, la prietenii săi Braquaval, sau la familia Rouart la Queue-enbrie. Îi plăcea să stea la ţară numai pentru mersul pe jos. Îl puteai vedea străbătând aleile proprietăţii, cu ochii protejaţi de ochelari negri cu lentile groase.

Într-o zi, când mă dusesem la Queue-enbrie special ca să-l văd, l-am surprins pictând unul dintre peisajele acelea care-l „epatau” pe moş Pissarro. Pictorul lucra în salon, cu spatele la fereastră:

— Domnule Degas, când vede cineva cum „redaţi” dumneavoastră natura, ar putea oare să creadă c-o pictaţi întorcându-i spatele?

— Ei, domnule Vollard, în tren, din când în când scot nasul pe fereastră…

*

Pe vremea-aceea, strada Laffitte era strada tablourilor. Dac-auzeai pe cineva spunând: „Am să dau o raită pe strada Laffitte”, erai sigur că ai de-a face c-un amator de pictură. Tot aşa, când Manet spunea: „E bine să

treci pe strada Laffitte” sau când dimpotrivă îl auzeai pe Claude Monet zicând: „Pentru ce să treci pe strada Laffitte?” asta însemna că era necesar sau inutil, pentru un pictor, să fie la curent cu producţia confraţilor.

După ce termina de lucrat, lui Degas îi plăcea să treacă pe strada Laffitte.

În general, lua de la capăt omnibuzul Pigalle-Halle-aux-Vins, care-l lăsa în spatele bisericii Notredame-de-Lorette, foarte aproape, de strada Laffitte. Într-o zi, tocmai treceam pe-acolo, când Degas cobora de pe imperiala omnibuzului cu un prieten de-al lui, pictorul Zandomeneghi. Degas era revoltat împotriva vecinelor lui din omnibuz, două „ticăloase” care aveau nişte buchete de flori în braţe. Dar cu ce ochi de pictor vedea florile, cărora nu putea să le sufere mirosul. Pe când o luam în sus pe strada Laffitte, Oprindu-se-n faţa magazinului lui Tempelaere, unde era expus un Fantin-Latour, o femeie cu trandafiri la corsaj. Degas îi arată lui Zandomeneghi pânza:

— Mult talent are Fantin. Dar pariez că-n viaţa lui nu s-a uitat la florile de la corsajul unei femei.

Zandomeneghi intrase la Durând-Ruel. Am mers mai departe cu Degas. Ajungând în faţa magazinului Bernheim, unde erau expuşi doi Corot şi un Delacroix, Degas m-a întrebat:

— Ia spune, Vollard, cam cât pot face tablourile astea?

Mi-am mărturisit ignoranţa.

— Ei bine, mă duc să-ntreb ca să mă lămuresc.

Peste câteva clipe, apare Degas.

— N-am noroc! Îmi spune el. Corot s-a vândut, dar am să pun mâna pe Delacroix.

A pus mâna pe el într-adevăr. Într-o zi când pe la ora prânzului mă dusesem să-l văd, Zoe*, care pleca de-acasă, se-ntorsese gjfâind.

— Domnule, urcă Delacroix-ul.

Pegas s-a ridicat la iuţeală, cu şervetul la gât, ca să

iasă în întâmpiriarea pânzei lui Delacroix.

Cezanne găsea că un pictor are de „câştigat” uitându-se la pânzeje celorlalţi pictori; dar cei pe care-i numea el „ceilalţi pictori” erau vechii maeştri, iar strada Laffitte pentru el era Luvrul. Când îşi petrecuse după-amiaza pictând după EI Greco, după Delacroix sau, după vreo altă preferinţă a lui, cu câtă mândrie îţi spunea: „Cred că astăzi am făcut ceva progrese”.

Tot sub fascinaţia Luvrului era şi Renoir. Când, după ce pictase capodopere ca *Loja* sau *Dejunul vâslaşilor*, exclama într-o zi ieşind de la muzeu: „În ciuda poveştilor cu pictura asta nouă, mi-ar fi trebuit patruzeci de ani ca să descopăr. că negrul este regele culorilor! Spune dacă Manetn-a pierdut din cauza contactului cu impresioniştii…”

Degas îi reproşa de asemenea lui Manet că-şi abandonase „prunăriul” lui minunat ca să picteze în culori deschise.

Dar Degas, deşi era de aceeaşi părere cu Renoir, n-avea s-atingă oare apogeul datorită contactului cu impresioniştii, creând pastelurile acelea extraordinare care te duc cu gândul la sclipirea aripilor de fluture?

Pentru toţi pictorii tineri, strada Laffitte era un fel de loc de pelerinaj. De câte ori nu-i vedeai acolo pe Derain, Matisse, Picasso, Rouault, Vlaminck etc.

Mi-amintesc figura ciudată a unui bătrân artist, moş Me ry, care se specializase în pictatul păsărelelor, al puişorilor, al răţuştelor, în sfârşit, al întregii lumi mărunte din curtea cu orătănii. Îl puteai vedea înfipt în faţa unei vitrine, cu o mapă mare la subţioară, aşteptând răbdător ca negustorul să-i facă semn să intre. Când obosea de-atâta aşteptat, pictorul nevoiaş pornea, cu pasul lui încă vioi. În Căutarea unui mai bun preţuitor al „adevăratei” şi cinstitei picturi. Le reproşa trecătorilor că mergeau prea încet pe trotuare. Era încă fericita epocă în care lumea avea timp să hoinărească şi în care nu arareori te loveai de câte un domn care citea ziarul.

Moş Mlry descoperise un procedeu de „pictură cu ceară”, care poseda ciudatele însuşiri de a nu-şi schimba culoarea şi de a nu se usca decât înmuiată în apă. Publicase o cărticică în care îşi dezvăluia secretul. Cum însă depozitarul lucrării nu vându-se într-un an niciun exemplar, exasperat, pictorul distrusese tot tirajul. Bătrânul artist îşi părăsea adesea atelierul pentru a picta în Grădina zoologică. Stând pe-un scăunel pliant, în faţa cuştilor, făcea schiţe I după animalele capricioase pe care cu greu reuşea să le fixeze pe pânză, atât de mult se mişcau.

— Dac-aş putea să ţin dobitoacele astea scâr-boase în atelier, aş şti eu să le silesc să stea locului – mormăia bătrânul.

Mi-aduc aminte că, într-o zi, având lume la masă, cumpărase un pui viu, destinat să-i servească de model înainte de-a fi băgat în oală. Dar animalul se mişca întruna. Din când în când, fiica artistului deschidea niţel uşa atelierului şi-i spunea: „Grăbeşte-te, tată, n-o să aibă timp să fiarbă”.

Drept care pictorul se-nfuria pe zburătoare. „Uite, dacă scârba asta nu se mişcă înadins” – îmi spunea el, luându-mă martor.

Nu numai pentru că nu le plăcea pictura lui nu-i înghiţea Mery pe burghezi. În faţa unor păsări fără pene sau a unor pui fără coadă, puteai s-auzi adesea oamenii întrebând: „Ce animale or fi astea?”. Moş Mery se lăuda că-şi pictează modelele cu o exactitate care nu-i îngăduia nimănui să se-nşele. Reuşeam să-l potolesc spunându-i că un orăşean nu are ocazia să meargă pe la ferme, şi, prin urmare, să se familiarizeze cu modelele lui obişnuite.

Într-o zi, în atelierul artistului, mi-au căzut ochii pe-un studiu de peisaj:

— Te uiţi la pânza asta, domnule Vollard. E mică de tot Ei bine! N-aş da-o nici pe cincizeci de franci – ceea ce reprezenta o sumă pe vremea aceea.

— Să vezi de ce: eram la Chaville şi pictam pânza

asta când iată că un domn bătrân, care se plimba în pădure, se-apropie de şevaletul meu şi-mi cere voie să se uite la ce fac eu: „Foarte frumos, spune el. Şi eu sunt pictor: mă numesc Corot”.

După moartea lui Mery, atelierul i-a fost vândut. La câtva timp după aceea, trecând prin faţa tarabei unui anticar, am regăsit pânza cu pricina. Viind s-o cumpăr ca amintire, am întrebat de preţ. „Ştiţi, e un lucru bun – mi-a spus negustorul. Nevastă-mea, care se pricepe, a văzut într-o vitrină de pe avenue de l'Opera, o pânză semnată Trouillebert, exact ca asta. Aşa că, lăsând-o la zece franci...”

Zece franci! Ăsta-i preţul pe care l-am cerut, la prima mea expoziţie Cezanne, pe un mic studiu reprezentând un borcan cu dulceaţă. Trebuie s-adaug că cel puţin clientul nu s-a tocmit.

Dar n-am avut acelaşi noroc şi cu alte opere ale lui Cezanne, mai ales cu trei pânze mari reprezentând fiecare câte un *Ţăran*, în faţa cărora se oprise un vizitator. „Îi recunoşti numaidecât pe ţăranii noştri din sud” – spune el, întorcându-se spre mine. Peste câtva timp, am aflat că acest amator trebuia să sosească la Paris a doua zi cu trenul de opt. Începând de pe la opt fără un sfert, pe viscol, măsurăm pe – ronul gării Lyon în sus şi-n jos uitându-mă la călătorii care soseau. În sfârşit, îmi zăresc omul. Mă prezint, şi-ncetul cu-ncetul aduc vorba despre tablourile de ce zanne şi i le propun pe toate trei cu şase sute de franci.

— Nu m-aşteptam deloc să cumpăr tablouri chiar aşa coborând din tren... îmi răspunde el... Uite, sunt dispus să fac nebunii; îţi dau cinci sute de franci.

Tablourile îmi fuseseră socotite cinci sute patruzeci de franci.

Am ţinut deci la preţ, dar clientul rămânând la ceea ce-mi oferise, n-am văzut cum arătau banii lui.

Şi chiar când aceşti binecuvântaţi bani ies din buzunarul clientului, chiar când ţi-i întinde, nu poţi spune

că sunt ai tăi. Este-atât de uşor pentru o mână să se tragă îndărăt! La prima mea expoziţie Cezanne, vândusem un peisaj superb cu patru sute de franci. În această pânză găseai tot ceea ce-i place amatorului: un râu, o barcă plină de lume, case în fund, arbori. „În fine – exclamase cumpărătorul – asta zic şi eu pânză bine compusă”. Luându-şi portofelul scoate patru hârtii de o sută de franci şi mi le-ntinde; întind şi eu nuna... în momentul ăsta se deschide uşa magazinului.

Auzind zgomotul, clientul se-ntoarce. Intrase un prieten al lui.

— Am cumpărat tabloul ăsta de la Vollard...

— Bine-ai făcut – zice noul-venit. Este una dintre cele mai bune pânze ale lui Ge zanne, Este din epoca în care se afla sub influenţa impresioniştilor.

Cumpărătorul tresare:

— Eu care am nişte tablouri atât de frumoase de-ale impresioniştilor, nu pot să pun alături de ele tabloul unui elev.

Şi bancnotele s-au întors la loc în portofel.

Peste câteva zile, pronunţându-se numele meu în faţa acestui amator, cineva mi-a povestit că l-ar fi auzit spunând următoarele:

— Deunăzi, afurisitul ăsta de Vollard era cât pe-aci să mă tragă pe sfoară. Dacă nu intervenea providenţa, mă pricopsea cu o imitaţie după Guillaumin.

Ce-zanne crescând niţel la preţ, domnul Pel-lerin a cumpărat pânza cu şapte sute de franci. Peste douăzeci şi cinci de ani, în legătură cu acelaşi tablou avea să-mi spună:

— Un confrate de-al dumitale a încercat să mă păcălească. Închipuie-ţi c-a avut tupeul să-mi ofere trei sute de mii de franci pe Ce zanne-ul ăsta!

Doctorul Gachet îmi semnalase o-ntreagă colecţie Daumier la un mic tâmplar din Pontoise: acest om de treabă îi lucrase ceva doamnei Daumier şi acceptase, ca plată, câteva studii cărora văduva artistului nu le dădea

nicio importanţă. Printre ele era, dacă nu mă-nşală memoria, *Sala de aşteptare* care astăzi se află la muzeul din Lyon. Posesorul acestor capodopere le ţinea sub o comodă.

— Înţelegeţi, ocupă loc… La mine e bam strâmt! Am un dulap. Am o oglindă frumoasă pe care-am cumpărat-o când m-am însurat şi portretul nevestei când avea părul lung. Şi-un covor vechi, frumos… Da, da, foarte vechi, bunică-mea l-a lucrat. Mă rog, chiar dac-aş avea loc, n-aş pune pe pereţi decât lucruri la care să-ţi placă să te uiţi…

Într-o zi, m-am încumetat să-l întreb de ce nu căuta să scape de pânzele acelea dacă-l încurcau.

— Păi, mai întâi ar trebui să găsesc un „amator”.

Mi-am dat seama numaidecât că o propunere, venind direct din partea unui negustor, i-ar fi dat de bănuit. Pe moment n-am insistat, promiţându-mi să mă-ntorc altă dată, şi închipuindu-mi că nimeni nu ştia de existenţa acestor tablouri. Dar oricât de bine ar fi ascunsă o comoară, până la urmă tot este descoperită. Nu ştiu cum acest lucru a ajuns la urechea unui negustor. Presimţind şi el că-i va fţ greu să facă singur târgul, are o idee genială, îşi îmbracă somptuos vânzătorul. Închiriază o caleaşca frumoasă cu doi cai şi se duce la tâmplar acasă.

— Îţi aduc un rege al Americii.

În faţa operelor lui Daumier complicele spune:

— Zece mii…

Tâmplarul întârzie cu răspunsul; falsul american se face că pleacă spre trăsură. Propunerea este numaidecât acceptată. Acest preţ care în viitor avea să fie mai mult decât însutit, depăşea cu mult suma pe care-o încasase doamna Daumier cu câţiva ani mai înainte, când vându-se o importantă serie de studii ale soţului ei, un camion întreg pe-o mie cinci sute de franci. Mi-aduc aminte că la vremea aceea un ziar protestase împotriva acestei odioase jefuiri a văduvei unui artist… Dar după ce-şi plimbase „prada** cam peste tot, cumpărătorul fusese foarte fericit ş-o lichideze recuperându-şi pur şi simplu cele o mie cinci sute

de franci.

Când am aflat stratagema care-i reuşise atât de bine confratelui meu, mi-am zis: „Data viitoare, când am să mai dau peste vreun vânză tor neîncrezător, am să-mi îmbrac portarul ca pe-un gentleman...”

Dar nu faci totdeauna ceea ce spui. Într-o zi, m-am dus să-l văd pe domnul Gustave Geffroy:

— Apropo, Vollard – spune el – cam cât ar face acum Cezanne-ii mei?

— Cel pe care-aţi dat, acum cinci-şase ani, trei sute de franci, face cam trei mii...

Am continuat inventarul.

— În total, treizeci şi cinci de mii de franci; bineînţeles fără portretul dumneavoastră. Dacă sunteţi dispus să le vindeţi, le cumpăr eu.

— Să-mi vând Cezanne-ii! Numai la gândul ăsta mi se rupe inima.

— În sfârşit, dacă vreodată vă hotărâţi, da-ţi-mi mie prioritate.

Părea că suferă într-adevăr.

— Dumneata eşti negustor – suspină el, Ştii una şi bună: să cumperi ca să revinzi! Mie să-mi dea cineva un sac de aur...

Peste câtva timp, un confrate aude vorbindu-se despre Cezanne-ii lui Geffroy. Ca să pună mâna pe ei, trimite la Geffroy pe cineva din înalta, societate, din adevărata înaltă societate: un prinţ!

Cu familiaritatea condescendentă a marilor seniori, acesta-l întreabă pe Geffroy dacă nu vrea să-i vândă tablourile. Scriitorul, pe care republicanismul său intransigent nu-l împiedica să se piardă în faţa unei alteţe, rosteşte, bâlbâindu-se, preţul de treizeci şi cinci de mii de franci pe care i-l spusesem eu. Afacerea o dată încheiată, în zăpăceala lui, Geffroy îi dă în plus şi cel mai important dintre Ce zanne-ii lui, acel portret pe care eu nu-l indusesem în evaluare.

— Simţeam ce trebuia să mai fac pentru ca pânza

asta să fie ceea ce Doream eu – îmi spune într-o zi Cezanne. Dar în timp ce-mi poza, Geffroy îmi vorbea întruna de Clemenceau. Mi-am făcut bagajele şi-am şters-o la Aix.

— Vasăzică nu-l ai la inimă pe Clemenceau? l-am întrebat eu.

— Ascultă, domnule Vollard, el are „temm-peramennte", dar eu care-n viaţă sunt un om slab, îmi place mai degrabă să mă sprijin pe Roma.

Gustave Geffroy nu era numai criticul de artă, colecţionar care ştiuse să vadă cât de mare pictor era Cdzanne. Ziarist, romancier, îşi făcuse clientelă în cercurile socialiste cu cartea sa *YEnfermă*, consacrată lui Blanqui1. Scriitorul se făcea şi prin viu grai apostolul bătrânului revoluţionar. Într-o zi, mă dusesem să-l văd la manufactura Gobelins unde-l numise Clemenceau director.

— Este ora de pauză a muncitorilor; domnul director cred că stă de vorbă cu ei – îmi spune portarul.

Într-adevăr, „într-o grădiniţă pusă la dispoziţia personalului, l-am găsit pe domnul Geffroy vorbind foarte familiar cu un ţesător care mânca.

Discutaseră probabil despre Blanqui, iar interlocutorul lui ascultase, pe cât se părea, cam distrat ceea ce-i spusese autorul cărţii *VEnfermi* despre viaţa eroului său: despre lupta lui, despre închisoare, căci, sosind, l-am auzit pe muncitor spunând:

— Îmi cam dau eu seama ce e cu Blanqui ăsta: încă un profitor care ştia să intre la „pârnaie" în timp ce fraierii o luau la moacă…

*

Una dintre figurile cele mai pitoreşti din lumea anticarilor este acel Salvator Meyer pe care, într-o litografie a sa, Forain îl înfăţişează ţinând în mâini un tablou adus de o bătrână.

Mititel şi rotofei, cu o scufie grecească-n cap, încălţat cu papuci brodaţi de nevastă-sa.

Salvator vorbea umblând încoace şi-ncolo prin

prăvălie, printre clienţi. Foarte atent cu clienţii serioşi, nu dispreţuia clientul care n-avea de cheltuit decât o monedă de zece franci, şi era, totodată, foarte înţelegător. „Marfa e făcută să circule!”, ăsta era dictonul lui favorit.

Într-o zi, descoperisem într-una din mapele lui o încântătoare pagină de Willette, pe care artistul desenase patru subiecte diferite. Ochisem bucata şi aşteptam să am cei patruzeci şi cinci de franci necesari ca s-o pot cumpăra, în sfârşit, a sosit şi ziua aceea; m-am dus să revăd mapa nu fără o anume teamă. Chiar în momentul când o deschideam, Meyer îi spune unui client:

— Am pentru dumneavoastră patru bucăţi de Willette, nişte bijuterii pe care le-am cumpărat de curând; e vorba de-o ocazie... trei sute de franci! Ni

— Sunt într-adevăr încântătoare, răspunse clientul, după ce se uită la ele; dar ia ascultă, Meyer, mi se pare c-am mai văzut desenele astea de Willette într-o mapă de-a dumitale; numai că atunci erau pe o singură foaie şi costau patruzeci şi cinci de franci. Acum ceri trei sute fiindcă le-ai despărţit?

— Asta-i culmea! zice Meyer, care de uimire scăpase din mână unul; ah, ticălosul, ce trebuie să fi râs el de mine că mi-a vândut cu bani peşin, şi la ce preţ, marfă pe care eu i-am dat-o pe datorie! Mare idiot sunt! La urma urmei aşa-mi trebuie; să mă-nvăţ minte să mai las aşa ceva în mapa cu lucruri ieftine. Marfa pe care-o aveam de la Tapuis! (*Uiiâ*ndu-*se la desene*). Astea sunt Willette a-ntâi... (*Către nevastă-sa*). Trebuie să le ducem în sufragerie, le păstrez pentru mine; – Pardon – zice clientul, mi le-ai oferit, le iau.

— Mai ai ceva de la Tapuis? Intervine un alt amator, domnul Manzi, care intrase între timp în magazin.

— Mai am câte ceva. Dar nu de vândut curând... Ce ochi avea Tapuis ăsta! Când mi-a spus cât cerea pe colecţia lui, mi-am zis: „E-o nebunie să cumpăr aşa ceva!” Dar era o marfă atât de frumoasă că n-am putut rezista. A doua zi, jurnalele de seară anunţau că, după şedinţa de la bursă,

Tapuis s-a sinucis. M-a impresionat grozav moartea asta! Cine ştie? Poate pentru bietul om a fost o mângâiere să ştie că lasă în mâini bune nişte lucruri la care ţinea atât de mult.

— Dar Degas-ul lui faimos îl mai ai? – se informează domnul Manzi.

— Cred şi eu! O piesă unică!

Şi urcând scăriţa în spirală care ducea la mezanin, Meyer coboară cu Degas-ul în mână, mână care-i tremură de emoţie. Domnul Manzi nu mai termina cu elogiile, dar s-a ferit să facă vreo propunere. După aceea, ori de câte ori se vedeau Meyer îi spunea:

— Ce ziceţi de Degas-ul meu?

— Splendid!

Pe urmă Manzi vorbea despre altceva. Aşa încât, într-o bună zi, Meyer a fost cel care i-a „oferit” lui Manzi tabloul.

— Ceea ce-ţi trebuie în meseria asta, îmi spunea Meyer adesea, este să ştii să te hotărăşti la vreme: să ştii să prinzi momentul când marfa a atins valoarea maximă.

Totuşi, i se-ntâmpla şi lui Meyer să se-nşele, ca oricui. Dar ceea ce nu i se putea contesta era că avea totdeauna replica pe buze. Într-o zi, când mă aflam la el în prăvălie, intră un bărbat mare şi gras, un oarecare Larandon – pe care îl remarcai datorită costumelor lui cam ţipătoare – ale cărui mijloace de existenţă nu erau bine definite. Jovial de felul lui, avea în ziua aceea un aer sumbru.

— Ascultă, Meyer – spune el pe nepusă-masă – am auzit că m-ai făcut peşte!

— Cum! Ce spui? zice Meyer ridicând ochii spre el.

7 *Şi-l tifă*

— Mi-a spus Cutare că zici mereu despre mine: „Peştele-ăla de Larandon”.

— Da’ de unde – face Meyer, bătându-l pe burtă, zic:

„Peştele-ăla barosan de Laran-don!”

— A! Dac-o spui prieteneşte!…

*

Când mă gândesc la strada Laffitte nu-mi vin în minte numai tablourile. Mi-amintesc, de pildă, fosta locuinţă a reginei Hortense, de peste drum de Durând-Ruel, pe care o societate imobiliară avea s-o cumpere, ca în locul ei să construiască nişte case de locuit. În timp ce salahorii o dărâmau, ziarele denunţau actul scâni dalos de a distruge o clădire istorică, arătând în acelaşi timp cum vandalii vindeau la kilogram vechile lambriuri ale pereţilor.

Atât le-a trebuit anticarilor şi amatorilor. Muşcasem şi eu din nadă: protestele din ziare nu erau altceva decât un mijloc de publicitate.

În mijlocul dărâmăturilor m-am întâlnit cu un negustor de mobile de ocazie care avea magazinul peste drum de-al meu. Îl vedeai tot timpul în prag, uitându-se-n stingă şi-n dreapta ca şi când ar fi aşteptat pe cineva.

Într-o zi i-am spus:

— Oare strada Laffitte este potrivită cu negustoria dumneavoastră?

— Păi – mi-a răspuns el – eu n-aştept clienţi, aştept exproprierea.

Într-adevăr, se vorbea despre asta încă din epoca de glorie a celui de-al doilea Imperiu, iar dispariţia palatului reginei Hortense te putea face să crezi că târnăcopul avea în sfârşit să termine bulevardul Haussmann. Deşi timpul trecea, nimic nu descuraja aşteptarea negustorului de mobile. Dar în locul îngerului expropriator, într-o dimineaţă, vine în mare grabă la el portarul imobilului, faţă de care se plângea mereu cu privire la greutatea de-a găsi un alt local la fel de bine situat:

— Ei bine, puteţi să vă lăudaţi c-aveţi noroc; am văzut traseul definitiv. Nu v-atinge!…

*

Astăzi, strada tablourilor nu mai este strada Laffitte. S-a-ntâmplat ca un negustor de tablouri moderne, domnul

Jos Hessel, care voise să se instaleze acolo, după ce se mutase din avenue de l'Opera, să nu găsească niciun magazin de-nchiriat. A trebuit să caute-n altă parte şi-n cele din urmă a închiriat ceva în strada La Boetiş. Mergându-i bine, încetul cu-ncetul l-au urmat şi alţi confraţi şi strada La Bodtie a ajuns ceea ce era pe vremuri strada Laffitte: piaţa picturii… Aşa cum altă dată te duceai în strada Laffitte ca să vezi expoziţiile lui Durând-Ruel, azi te duci în strada La Bodtie ca să le vezi pe cele organizate de Paul Rosenberg.

După război, chiar şi eu a trebuit să emigrez. Imobilului din strada Laffitte, unde ocupam un magazin, avea să-i ia locul o bancă. Pe de altă parte, casa de pe strada Gramont nr. 28, unde locuiam de peste douăzeci de ani, avea să fie demolată. Am luat atunci o hotărâre importantă: să adun la un loc galeria de tablouri, editura şi locuinţa personală. Am început deci să caut o casă potrivită.

La prima vedere, lucrul era cu-atât mai dificil cu cât, dintr-un fel de superstiţie, voiam să găsesc un imobil care să aibă acelaşi număr cu vechiul meu domiciliu. În insula Reunion, pe vremea copilăriei mele, ar fi părut foarte firesc, când te mutai, să iei cu tine numărul casei din care plecai, mai ales dacă era gravat pe-o plăcuţă mai frumoasă decât cea a noii locuinţe. Dar în Franţa, şi mai ales la Paris, numerotarea imobilelor este supusă ordinii numerice şi administraţia n-ar tolera niciodată fantezia care apare în succesiunea numerelor câştigătoare, prin tragere la loterie.

Întâmplarea a făcut însă ca prima casă care mi s-a oferit să fie pe strada Martignac chiar la numărul 28. Nu m-am mirat deloc. Aşa vrusese norocul meu.

Pe scurt, sunt paisprezece ani de când m-am instalat în strada Martignac şi, de paisprezece ani, în fiecare zi am de gând să organizez expoziţii la mine-acasă. Acum deschid o expoziţie Degas.

Este vorba de opere din ultimii ani de viaţă ai

artistului, de acele opere despre care Renoir spunea: „Dacă Degas ar fi murit la cincizeci de ani, ar fi rămas cu reputaţia de pictor excelent şi nimic mai mult; de la cincizeci de ani încolo opera lui capătă alte dimensiuni iar el devine Degas”.

Vii. Os petele din pivniţă

Invitaţii mei din Pivniţă. Apollinaire şi Jarry. Palmele academice.

Pivniţa magazinului meu din strada Laffitte era despărţită-n două printr-un perete: o parte, aerisită printr-o ferestruică, servea de bucătărie, cealaltă – de sufragerie. În cea din urmă, fără nici un fel de comunicare cu exteriorul, căldura se condensa în umezeală.

Renoir, care mâncase cu mine într-o seară, îmi spune, luându-şi bastonul de lângă perete:

— E vreo ţeava spartă pe-aici pe la dumneata?

— Ţeava spartă? Unde?

— Uită-te la bastonul meu! E ud leoarcă... Aşa neconfortabilă cum era, pivniţa nu-i speria pe musafiri. Am auzit adesea spunându-se, ba am şi citit chiar în ziarele străine, că se mânca foarte bine în ea. Meniul consta mai ales dintr-un fel de care eram destul de mândru: pui cu mirodenii, mâncarea naţională din insula Reunion. Mai târziu am avut ocazia să mănânc această mâncare la compatrioţi de-ai mei şi trebuie să recunosc că reputaţia mea, din acest punct de vedere, era uzurpată.

Dar ce musafiri aveam la mesele din Pivniţă! Se numeau Cezanne, Renoir, Forain, Degas, Odilon Redon, Leon Dierx1. Eugene

Lautier1, ca să nu-i pomenesc decât pe cei dispăruţi.

O amintire amuzantă în această privinţă. O străină-l auzise pe contele Kessler, care mâncâse la mine, lăudând „Pivniţa”. Doamna asta, venită din (Germania pentru o vreme la Paris, îşi scrisese în agendă: „Supeu la Pivniţa Vollard”. Crezuse că era vorba de un local de noapte.

De fapt, se-ntâmpla ca Pivniţa să nu aibă ce invidia cabaretelor montmartreze. Într-o seară, printre invitaţii mei se află) şi o cucoană drăguţă care tocmai publicase un volum de versuri. După masă, şi nu fără a se lăsa rugată de un vecin amabil, se ridică şi declamă un poem, după care, evident, avea să urmeze tot volumul, afară doar dacă nu se ivea ceva neprevăzut. Din fericire s-a ivit. În timp ce poeta îşi recita versurile, pisica mea care îşi alăpta puiul, cocoţată pe o mobilă „dădea semne de enervare. Cucoana tăcând a un moment dat, pisica se liniştise şi se-apucase iar să-şi lingă pisoiul. Dar vai! Recitatoarea se porneşte din nou. De-abia apucă să deschidă gura că pisica se şi repezi cu ghearele la poetesa care-n seara aceea n-a mai declamat.

Unul dintre invitaţi mă rugase să-l aşez alături de Leon Dierx:

— Ador versurile – îmi spusese el – şi aş fi grozav de fericit să stau de vorbă cu un ales al muzelor!

După ce recitatoarea tace, vecinul lui Dierx i se adresează poetului:

1 Eugene LAUTIER (1867 – 1935), ziarist şi om politic francez, născut la Paulhan, mort la Paris. Redactor mai întâi la ziarul *le Temps* apoi la *THomme Libre*. A fost deputat de Guyana şi subsecretar de stat la Belle-Arte (1930). (a. Tr.).

— Mi-e imposibil să-mi amintesc dacă versurile pe care le-am ascultat acum sunt ale lui Lamartine sau ale lui Victor Hugo…

— Nu v-aţi gândit mai degrabă la Mallarmé? îi sugerează Dierx.

— Mallarm6? Spune celălalt. Am auzit că fără o anumită pregătire este de neînţeles.

Şi cu o oarecare mândrie, adaugă:

— Cine mi-ar fi putut spune c-am să-l înţeleg pe Mallarmé dintr-odată!

În acest moment vecina lui Dierx se apleacă spre el:

— Ce pasionantă trebuie să fie dragostea cu un

poet… S-auzi muzica versurilor în timp ce uiţi de toate… O! Maestre, vă mai amintiţi prima femeie pe care-aţi iubit-o?…

— O negresă bătrână într-o plantaţie de trestie de zahăr – răspunse Dierx placid.

În aceeaşi seară, invitasem şi un colonel pensionar. Cu puţin înainte de ora mesei, venise să se scuze că nu putea rămâne, fiind foarte îngrijorat din cauza nevesti-sii care era bolnavă. M-am crezut dator să insist cât de cât, şi până la urmă s-a hotărât să rămână.

Lângă un bărbat muncit de gânduri triste, trebuia să stea o femeie veselă. În seara aceea tocmai aveam invitată o coniţă tare nostimă. O aşez lângă soţul necăjit.

La supă, colonelul e taciturni Dar, după primul fel, pare interesat de vecina lui, iar la desert îi face o curte asiduă. Nu departe de coniţă se afla un prieten al ei al cărui patronim era un simplu prenume cu care doamna îl interpela familiar. Ceea ce îl induce în eroare pe colonel, convins că este vorba de soţul doamnei. Din acel moment nu ştie cum să se poarte mai frumos cu domnul în cauză. Când se sfârşeşte masa, se-apropie de el, şi-şi sporeşte demonstraţiile de simpatie, insistând chiar ca domnul să-i fie oaspete la începerea sezonului de vânătoare. Celălalt mulţumea politicos. Galantul colonel îi spune doamnei:

— Cred că l-am cucerit pe soţul dumneavoastră.

— Îl cunoaşteţi?

— Am stat chiar acum de vorbă cu el. E un om încântător.

— Bine, dar bărbatu-meu e la Marsilia. Mâine iau trenul şi plec şi eu.

— Trebuie, să mă duc să văd ce face biata nevastă-mea, spune colonelul pleoştit.

Am apreciat totdeauna avantajul de-a fi însurat. Când ţi se propune ceva care te plictiseşte spui: „Nu vrea nevastă-mea… ** De data asta, stricând orzul pe gâşte, dacă mă pot exprima aşa, colonelul putea să-şi ia tălpăşiţa corect, zicând: „M-aşteaptă nevastă-mea. Trebuie să spun

că era ultimul serviciu pe care aceasta avea să i-l mai facă; la puţin timp după aceea, soţul model a rămas văduv. Spre marele lui noroc, de altfel, pentru că nemaiavând pe nimeni care să-l oprească, bătrânul soldat s-a apucat să facă pe tinerelul şi curând a dat în mintea copiilor.

Cu toate că în Pivniţa mea nu se intra chiar ca la moară, când mi se spunea: „Prezintă-mă acestui domn sau acestei doamne**, mi se-ntâmpla să răspund: „Nu ştiu cine i-a adus... încerc să-mi aduc aminte cum mi-a spus că-l cheamă... ** în schimb, un nume pe care nu l-am uitat este cel al măicuţei Marie-Louise, pe care mă simţeam foarte onorat s-o prezint invitaţilor mei. Într-o bună zi, am aflat că nu mai avea dreptul să poarte haine călugăreşti de când lfusese dată afară din ordin din pricina neînfrânated sale porniri spre băuturile tari. Scuzându-mă faţă de Renoir că-i făcusem cunoştinţă cu o călugăriţă descâlugărită, el îmi spusese:

— Vollard, când mă duc undeva pot spune că ştiu dinainte pe cine am să-ntâlnesc şi despre ce se va vorbi. La dumneata, cel puţin, e mult neprevăzut.

La un dineu în Pivniţă, o amabilă septiiagenară îmi spune cât de fericită ar fi să stea lângă Forain.

La sfârşit o-ntreb:

— Aţi fost mulţumită de vecinul dumneavoastră?

— A fost încântătorl Spunându-i: „Maestre, vorbiţi-mi despre dragoste... ** mi-a răspuns că de la o anumită vârstă dragostea înseamnă obscenitate. Am s-o plasez şi eu la rândul meu.

Nu ştiu în legătură cu ce, la o masă din Pivniţă, se vorbea despre secretul profesional. Un medic insista chiar şi asupra pericolului mărturisirilor pe care le crezi inofensive pentru că treci sub tăcere numele celor interesaţi. Amintea cazul unui preot care povestea: „Prima femeie pe care am spovedit-o mi-a mărturisit că-şi înşelase bărbatul*”. O cucoană venind ceva mai târziu i se-adresează:

— A, părinte, vă mai amintiţi? Am fost prima

dumneavoastră penitentă…

— În orice caz – continuă medicul – mu mă expun nici unui risc povestindu-vă ce mi s-a-ntâmplat într-o staţiune balneară al cărei nume, bineînţeles, n-am să vi-l spun. Într-o zi, plimbându-mă, fac cunoştinţă cu o femeie tânără care, în cursul convorbirii, îmi spune că e văduvă şi că se recăsătoreşte.

Începusem să-i fac curte: „Pentru nimic în lume n-am să-mi înşel bărbatul – zice ea. Îmi aplec urechea la spusele dumitale fiindcă sunt încă liberă. După ce mă recăsătoresc, s-a terminat, bineînţeles… ** Nu vi se pare un caz ciudat de subtilitate feminină?

Peste câteva secunde bate cineva la uşa magazinului. Era un prieten al meu cu nevastă-sa. Cum îl zăreşte pe povestitor doamna i se-adresează:

— Ia te uită! Ce surpriză, doctore, să te-ntâlnesc aici!

Şi întorcându-se către bărbatu-său continuă:

— Ţi-l prezint pe doctorul X… Ţi-aduci aminte… domnul acela atât de amabil pe care l-am cunoscut la Vichy!…

Situaţia devenea jenantă. Din fericire se produce o diversiune. Sosesc două japoneze: doamna Italiara şi fiica ei adoptivă, domnişoara Hama, care ţineau la Paris un mic restaurant unde mă-nvăţasem să mănânc tipar cu zahăr ars, dulceaţă de fasole şi alte „specialităţi” nipone. Le invitasem pe aceste doamne să vină să cânte şi să danseze. Urcăm în magazin şi de-abia ne instalăm că bate cineva la uşă. Era comisionarul de la Grand-Hotel unde sosise un înalt demnitar japonez. Prinţul dorea să „converseze” în seara aceea cu o compatrioată, ne-a explicat el. Cu multe fandoseli, domnişoara Hama se scuză că trebuie să ne părăsească o clipă. Cam după o oră, se-ntoarce, cu un important autograf care era, ne explică ea, o recomandare a prinţului către o onorabilă „ceainărie” din Tokio unde domnişoara Hama avea să se angajeze cu toate onorurile la-ntoarcerea în ţara străbunilor.

Doamna Missia E… întorcându-se dintr-o raită prin

Olanda, cina la mine în acelaşi timp cu Renoir. Călătoria îi lăsase o amintire neplăcută.

— Acolo oamenii din popor sunt adevăraţi primitivi. Purtam o rochie foarte simplă. Femeile se uitau la mine ca la un animal ciudat. Dacă v-aş spune că unele se vârau pur şi simplu în mine când treceam pe stradă. Altele mergeau până acolo că-mi pipăiau stofa rochiei... Ah! Femeile alea fălcoase şi cu mâinile roşii! Exact ce-ţi trebuie dumitale, Renoir!

— Dar mie-mi place să pictez altceva decât cărnărie de-asta. Şi apoi, ştii, Olanda nu-i deloc pe gustul meu... Afară de Rembrandt şi de cei patru sau cinci mari olandezi!... Ludovic al XIV-lea nu era chiar atât de lipsit de gust când spunea în faţa tablourilor lui Teniers: „Luaţi de-aici toate pocitaniile astea!” Şi, totuşi, în această ţară am găsit cel mai minunat model! Un adevărat chip de fecioară, (întorcându-se spre vecinul lui, pictorul Albert Andre1). Nu-ţi poţi închipui sânii fetei ăs-teia... tari şi grei!... Şi cuta frumoasă de dedesubt, cu o umbră aurie... Eram atât de mulţumit de docilitatea ei şi-atât de entuziasmat de pielea asta pe care cădea atât de bine lumina, că mă gândeam să-mi aduc olandeza la Paris. Îmi şi spuneam: numai de nu mi-ar desfeţi-o careva prea curând, ca să nu-şi piardă pielea asta de piersică.

Îi spun deci maică-sii, care mi se părea că o ţine din scurt, că, dacă o lasă să vină cu mine, îmi iau angajamentul să am grijă să nu se ţină bărbaţii după ea.

— Bine, dar atunci ce-o să facă ea la Paris dacă dumneata n-o laşi să „lucreze”? Mă-ntreabă mama vigilentă...

Aşa am aflat care era modul de „lucru” al „fecioarei” mele când nu-mi poza.

Există într-adevăr fenomene supranaturale – spune o doamnă, într-o seară, la masă. Uite, acum de curând, fiu-meu, căruia-i trăgeam o săpuneală, începe să-mi „răspundă”. În aceeaşi clipă, o lovitură violentă zguduie uşa în faţa căreia stătea el. L-am recunoscut, prin asta, pe

bunul meu prieten Papus care-şi manifesta astfel prezenţa. Cu câtva timp înainte de-a muri, vorbind despre lumea cealaltă, îmi spusese: „Draga mea, am să veghez asupra ta şi după ce n-am să mai fiu”.

Una dintre persoanele de faţă se-ntoarce spre mine.

1 Albert ANDRÉ (1869 – 1926) peisagist, născut la Lyon, s-a stabilit în sudul Franţei Suferă mai întâi influenţa lui Cezanne, apoi pe aceea a lui Renoir. (n.tr.).

— În colonii trebuie să se-ntâmple lucruri extraordinare cu vrăjitorii negri. Domnule Vollard, dumneata care eşti din Reunion…

— Ca să spun drept, la Paris mi s-a-ntâmplat o aventură dintr-acelea care par să ţină de vrăjitorie. Mă duc să pun la poştă o scrisoare „pneumatică” 1 Mă-ntorc numaidecât la magazin şi ce văd? Scrisoarea pe masă!… Eram totuşi sigur că am pus-o la cutie. În sfârşit, mă duc din nou cu ea la poştă. Mă-ntorc la magazin, iar găsesc scrisoarea pe masă! Încep să mă nelinişte sc. Între timp vine un client şi-i povestesc.

— Nu te speria, domnule Vollard, merg eu cu dumneata la poştă.

Zis şi făcut; scrisoarea a fost pusă la cutie chiar de clientul meu.

Ne-nţoarcem liniştiţi în strada Laffitte.

— Ei, asta-i bună! Spune clientul, intrând în magazin, bineînţeles mai tulburat decât voia să pară.

Scrisoarea era din nou pe masă.

— Uite ce e, domnule Vollard, mă duc eu singur la poştă. Dumneata rămâi aici. Trebuie să aflăm totuşi cum Dumnezeu se face că afurisita asta de scrisoare se-ntoarce mereu aici.

Şi pleacă singur. Când s-a-ntors el la magazin scrisoarea nu mai era acolo.

— Cred că de data asta nu se mai întoarce.

În aceeaşi clipă se deschide uşa şi auzim: „Nu vă deranjaţi. Era scrisoarea mea care se-ntorcea iar, adusă de un telegrafist:

— Mă faceţi s-alerg a patra oară... Nu ştiţi că pneumaticele nu merg la Meudon? Noroc că era numele dumneavoastră pe plic.

1 Tip de corespondenţă, cu destinaţie apropiată, distribuită de factori poştali care circulau pe biciclete, (n.tr.).

Povestea mea fusese ascultată cu atenţie politicoasă. Dar îmi dădeam seama că-mi dezamăgeam oarecum auditoriul. Cei prezenţi se aşteptau, evident, la cine ştie ce scenă de magie în care, de exemplu, un vrăjitor negru trece sufletul unei fecioare într-un ţap şi vice-versa.

Cezanne venea rareori la Pivniţă. Nu prea ieşea din casă. Într-o zi, luând masa amândoi, îi vorbeam despre un ştiu ce fapt divers pe care-l citisem în ziar. Deodată m-apucă de braţ. Servitoarea mea tocmai ieşise din sufragerie.

— Te-am oprit, fiindcă nu se cade să spui aşa ceva de faţă cu o fată.

— Care fată? Zic eu mirat.

— Ei, servitoarea...

— N-avea nicio grijă! Poţi fi sigur că ştie mai multe decât noi.

— Se prea poate. Dar mai bine să ne facem că nu ştim că ştie.).

Cât despre Degas, el nici n-ar fi remarcat prezenţa unei servitoare. În studiile de femei căuta să redea anumite gesturi. Şi gesturile astea nu le găsea la o servitoare.

Într-o zi. Vorbindu-i de bătrâna lui Zoe\ mă-ntreabă:

— Şi dumneata ai servitoare bătrână?

— Bătrână?... De-abia a trecut de douăzeci de ani.

— Aha!...

O pânză de-a lui Bonnard reprezintă o masă în Pivniţă. Îi vezi pe Forain, pe Redon, pe contele Kessler şi câteva doamne. Se vede de asemenea un bărbat cu aer sever; era un industriaş stabilit în India franceză.

— Pari nemulţumit – îi spun eu, văzându-i mutra îmbufnată.

— Sunt profund jignit. Ţi-e şi scârbă să fii republican. Să se poarte aşa cu un vechi luptător ca mine…

— Dar ce ţi-au făcut?

— Ce mi-au făcut? În ajunul sesiunii Consiliului general al Indiei, din douăzeci şi cinci de membri care compuneau consiliul, doisprezece erau republicani, doisprezece reacţionari… al douăzeci şi cincilea, un independent, nu era nici cu unii nici cu alţii. Reuşesc să-mi asigur votul lui. Reacţiunea e la pământ. Dar ai să vezi cu câtă greutate am păstrat majoritatea pentru ai noştri! îl ţineam pe om sechestrat la mine-acasă ca să nu se vândă adversarilor. Dar ticălosul a izbutit s-o ia din loc. Toată noaptea, cu o vână de bou într-o mână şi c-un felinar în cealaltă, a trebuit s-alerg prin oraş ca să-l găsesc. Dimineaţa, nu mai puteam, dar pusesem mâna pe fugar… Uite ce-mi datorează Republica şi uite ce mi-a dat.

Şi-mi arată cu degetul reverul hainei, împodobit de palmele academice.

— În locul dumitale, ca să le dau o lecţie, n-aş purta decoraţia asta…

— Să n-o port! O, panglică pe care am dat două sute de rupii/ …

— Două sute de rupii ca să cumperi un vot! Ce spui! …

— Ţi se pare scunip? Dar omul meu îmi era dator astea două sute de rupii… Pricepi!

Într-o zi, la dejununul dintre invitaţi se mişca întruna. Deodată, picioarele dinapoi ale scaunului său găuresc un tablou mare aşezat lângă perete. Foarte încurcat, nu mai termina cu scuzele.

— Nu-i nimic – zic eu.

Şi masa a continuat fără să mă arăt un singur moment supărat.

La despărţire, vinovatul începe iar cu regretele iar eu îi repet: „Dar nu e nimic, te asigur”. După plecarea lui, una

dintre doamnele de faţă îmi spune:

— Ai fost extraordinar. Cum ai putut să te stăpâneşti atât de bine?…

— O, mi-a fost foarte Uşor… Tabloul nu-i al meu. De altfel îl făcusem atent pe proprietar. Când m-a rugat să-l expun, l-am prevenit că n-aveam unde să-l agăţ. Foarte indiferent, a rezemat tabloul de perete. „A, de *expus* e expus n-am de zice… Ai să vezi c-o să păţească ceva!” am spus eu.

— Un tablou sfâşiat!… îmi răspunde el – aşa ceva nu se-ntâmplă niciodată… Atâtea capodopere care-au trecut intacte prin revoluţii, prin războaie, prin expoziţii.

Când omul meu s-a-ntors să-şi ia înapoi avutul, i-am arătat stricăciunea. S-a uitat la tablou apoi la mine…

— Asta-i bună!

— Văd că nu-ţi faci inimă rea.

— Evident… tabloul e asigurat.

Când pictorii vorbesc despre pictură, cucoanele ascultă cu mare atenţie. Asemenea conversaţii erau bineînţeles obişnuite la Pivniţă.

— Monet este grec – apunea, de exemplu, pictorul K.X. Roussel.

Întrebat ce-nţelegea prin asta, răspundea:

— Vreau să spun prin puritatea artei sale. Monet priveşte natura cu aceiaşi ochi ingenui ca un contemporan al lui Praxitele.

— Mărturisesc că am o anumită preferinţă pentru peisajele lui Renoir – zicea Odilon Redon. Când Renoir pictează copaci, ştii numaidecât ce fel de copaci sunt într-un tablou mic expus la Durând-Ruel e un gard de măceş; ţi-ar plăcea să te-aşezi lângă el. Monet umblă mai ales după efectul contrastului dintre culori… Dar dacă-n pânzele lui sunt tonuri care se schimbă!…

Redon tace, jenat parcă… Modestia lui nu-i îngăduia să-şi exprime public o apreciere asupra unui confrate.

Venise vorba despre Delacroix.

— L-aţi cunoscut, domnule Redon? îl întreb eu.

— Numai din vedere. Mi s-a-ntâmplat să-l întâlnesc uneori, şi anume într-o seară la un bal la primărie.

— Cum poate cuiva să-i placă şi Delacroix şi Ingres? Delacroix atât de pasionat şi Ingres atât de rece? Spune cineva.

— Ingres şi rece! Ripostează Besnard. Dar Ingres e căldura însăşi, o pasiune stăpânită de parcă stă să facă explozie…

Într-o seară, înainte de-a coborî la masă, invitaţii mei priveau nişte tablouri de Cezanne:

— *Ţăranului* ăsta îi put picioarele – zice Forain.

Degas se oprise în faţa altei pânze a pictorului: o casă albii din împrejurimile Marsiliei.

— Câtă nobleţe. Ceva cu care nu ne-a deprins Pissarro.

— Să fim serioşi, Degas – spune un invitat – nu-ţi aduci aminte că odată, la Durând-Ruel. M-ai dus în faţa unui Pissarro, *Ţărance răsădind varză*, care ţi se părea foarte frumos?

— Da, dar era înaintea afacerii Dreyfus – răspunde Degas…

Asemenea butade îi erau familiare pictorului; odată, la o expoziţie a lui Claude Monet, îl văd punându-şi ochelarii.

— Soarele ăsta reflectat în râu mă-orbeşte. Oare Ingres îşi ducea şevaletul pe drumuri?

— Bine. Domnule Degas. Dar Renoir nu lucrează în aer liber ca şi Claude Monte? Întreb eu.

— Renoir poate să facă ce vrea. Ai văzut vreodată o pisică jucându-se cu gheme de mătase multicoloră?…

Dacă pe impresiomşti nu-i prea cruţa, dimpotrivă, Degas se interesa de căutările „tinerilor”.

Într-o zi, trecând pe lângă un mare panou al lui K.X. Roussel, *Triumful lui Bachus* pe care i-l vândusem domnului Morozov de la Moscova, Degas se opreşte şi

mângâie pânza cu mâna:

— Cine-a pictat asta?

— Xavier Roussel.

— E grandios! mai adineauri, trecând pe la Durând-Ruel, am văzut o expoziţie a lui

Albert André\ Erau nişte naturi moarte cu fonduri foarte frumos nuanţate.

Şi Câzanne se interesa de „tineri”. Răsfoind într-o zi *Paralelement* a lui Verlaine, pe care mi-o ilustrase Bonnard, îmi spune:

— Cine le-a făcut?… E desenat cum trebuie.

Pictorii care frecventau pivniţa în general se cunoşteau între ei, dar nu la fel se-ntâmpla şi cu ceilalţi invitaţi. Într-o zi, fiind reţinut în oraş, musafirii sosiseră înaintea mea şi întâmplarea făcuse să nu se cunoască. Dând glas stânjenelii generale, Forain arată două fetişuri din insulele Marchize, care se aflau de-o parte şi de alta a uşii:

— Cel puţin astea două se cunosc.

În seara aceea era invitată şi o nordică. Cu creionul în mină nota atent reflecţiile pe care le auzea. Deodată creionul se opreşte. Vorbindu-se despre o coafură nouă, Renoir exclamase:

— Extraordinar, cum îşi pun femeile-n cap toate rahaturile.

Nordica se apleacă spre vecinul ei:

— Maestrul a spus „rachaturi”. Se scrie cu ch?

Rodin a cinat odată în Pivniţă. Parcă-l văd uitându-se cu atenţie la o statuetă de Maillol aşezată pe cămin.

Datorită prezenţei lui Rodin, bineînţeles se discuta despre sculptură.

— Dacă nu v-am avea pe dumneavoastră, maestre – spune careva – sculptura de azi…

— Dar ăsta? Ripostează Rodin arătând spre sculptura lui Maillol.

Contele Isaac de Camondo auzise despre Pivniţă. Ea-l

atrăgea prin aspectul „parizian” pe care i-l atribuia, socotind-o, cred, un loc cam boem. Totuşi a trecut pe-acolo.

— Dacă ne-am duce pe la Pivniţa lui Vollard? îi sugerează celebrul bancher lui Claude Monet, întâlnindu-l la mine la magazin.

Nu ştiu exact cam ce credea că are să descopere acolo. N-a văzut decât un zid umed. Şi n-a mai vrut niciodată să revină.

Într-o zi, am avut plăcerea să-l am ca invitat pe Gervex. Îl cunoscusem la Henri Du-mont, pictorul de flori, la un dejun pe care-l înveselea spirituala actriţă Ellen André* cu amintirile ei. Cum Gervex, care se purta fără fasoane, făcuse aluzie la Pivniţă, am crezut că-i fac plăcere invitându-l la un dejun. În timpul mesei a lăudat sculptura lui Darde”, o nouă stea a salonului din Champ-de-Mars.

— Se vorbeşte despre el ca despre Rostand pe vremea când i s-a jucat *Cyrarto*. Toţi sculptorii noştri sunt bosumflaţi…

Vameşul Rousseau, care era şi el invitat în ziua aceea, nu scosese o vorbă tot timpul mesei. La sfârşit, scoate un carneţel din buzunar şi se apucă să deseneze.

— Domnule Vollard, e grozav cu pereţii ăştia albi iar noi luminaţi aşa. Dac-aş putea să fac un tablou care să redea efectul ăsta!

— Cine e domnul ăsta? N-am înţeles cum ai zis că-l cheamă – îmi spune Gervex după ce pleacă Rousseau.

— Henri Rousseau. N-aţi auzit de vameşul Rousseau? îl întreb eu pe Gervex văzând că acest nume îi era necunoscut.

— Gervex părea din ce în ce mai nedumerit.

— Ştiţi, vameşul acela care s-a apucat de pictură?

— Şi expune?

— Da. La *Independenţi*.

— A! exclamă Gervex; la salonul ăla unde a fost expusă o pânză pictată cu coada unui măgar înmuiată în vopsea… Am şedinţă la Academie – spune el ridicându-se

brusc.

Urcasem din nou în magazin. În momentul când Gervex îşi lua rămas-bun, o femeie care-şi plimba câinele pe trotuarul de vizavi, zărindu-l, traversează şi intră în magazin. O recunoscusem numaidecât după aspectul ei cam masculin: era doamna Louise Abbema.

— Mi s-a-ntâmplat ceva puţin obişnuit – îi spune ea lui Gervex. Am aflat că la Hotel Drouot se vându-se o pânză de-a mea care-mi place în mod deosebit: nişte flori. M-am interesat de numele cumpărătorului; era o cântăreaţă destul de cunoscută. Mă duc la ea acasă.

Intru-n salon şi ce văd? Tabloul meu într-o ramă extraordinară şi-n locul semnăturii mele care fusese ştearsă, scris: *De ia Lina pentru Jojo al ei*. Jojo tocmai intra pe uşă.

— Văd că vă place pictura – zice el; ieri îmi spunea un expert că face cât un Louise Abbema.

În momentul ăsta intră doi clienţi ai mei. Domnul Gervex şi doamna Louise Abbema m-au părăsit aşa că n-am aflat cum se terminase această comică aventură.

Când îmi aduc aminte Pivniţa şi vremurile ei depărtate, mă gândesc la doi tineri scriitori care aveau să moară înainte de vreme: Alfred Jarrv şi Guillaume Apollinaire.

În timpul războiului, mă dusesem la spital să-l văd pe sublocotenentul Apollinaire rănit. Ca să ajung la rezerva lui, trebuia să trec prin salonul comun. Un negru orb era condus de cineva printre şiruri de paturi goale. În faţa fiecărui pat se opreau. Ghidul îi ţinea un mic discurs pe care negrul îl asculta cu vizibilă satisfacţie.

Foarte intrigat, m-am interesat ce se-ntâmpla şi iată ce-am aflat. Negrul acela avea un glonţ în cap, din cauza căruia orbise, iar orbirea îi pricinuia o disperare pe care nimic nu reuşea s-o potolească. Un infirmier se gândise că vorbindu-i despre aţţii mai nenorociţi decât el va reuşi să-l consoleze. De-aceea îl făceau să treacă în revistă paturile, da pot spune astfel.

— Aici – îi explică ghidul, în faţa presupusului bolnav – e un orb care-a pierdut şi-un picior… Ăstălalt e fără mâini.

Din mutilare-n mutilare, ajungeau la ultimul pat:

— Ăsta – spunea infirmierul – nu mai are decât trunchiul…

— Păi, eu stau bine – zicea negrul, pipăindu-şi mâinile şi picioarele.

Apollinaire era vecin de pat cu doi locotenenţi din regimentul lui. Vine un caporal-infirmier.

— Să-mi ceri ulei de ricin – spune unul din ofiţeri.

— Domnule locotenent, trebuie ordin scris de la domnul maior, altfel nici la anul nu mi-l dă. Riţinul e pentru trupă.

— Atuncea dă-mi o ciocolată – zice ofiţerul.

La cuvântul „ciocolată”, caporalul-infirmier lipeşte călcâiele şi salută milităreşte.

— Ciocolata laxativă e pentru domnii generali. Pentru domnii locotenenţi, căpitani, maiori şi colonei se dă limonada purgativă.

Şi pune pe noptieră o cărticică pe care-o consultase. Deschizând-o la-ntâmplare, dau peste articolul *Lenjerie de pat,* şi văd că pentru domnii generali cearşafurile se schimba la treizeci de zile. Un *nota bene* arăta că toate lunile, inclusiv februarie, trebuiau socotite de treizeci de zile.

Ultima oară l-am văzut pe Apollinaire după război, în timpul epidemiei de gripă spaniolă. Avea o sticlă de rom la subţioară.

— Cu asta, puţin îmi pasă de epidemie. Gripa spaniolă acceptase provocarea. Peşte două zile îl secera pe poet.

Alfred Jarry! Felul său spiritual de a fi avea să-mi facă o impresie atât de puternică încât peste douăzeci de ani de la piesa *Ubu rege* mă apucam să scriu *Reîncarnările lui Dom Ubu*. N-a existat figură de literat mai nobilă decât Jarry. Foarte sărac, nu făcea niciodată caz de mizeria lui,

ocolindu-i chiar pe cei pe care-i bănuia că s-ar putea interesa de soarta lui. Şi cât de scrupulos era! Mi-aduc aminte că l-am întâlnit într-o zi ducându-se la un abonat al unei mici reviste pe care-o conducea, ca să-i restituie suma de un franc cincizeci dată în plus. Pentru asta venise de la Corbeil cu bicicleta.

În timpul verii, scriitorul locuia la Corbeil, într-o baracă pe care şi-o construise şi-n care trăia mai ales din peştele pe care-l prindea. Venea la Paris cu bicicleta; în afara unui revolver, bicicleta era singurul bun care-i mai rămăsese dintr-o modestă moştenire risipită fastuos şi-n mare grabă. Când vreun pieton nu-l auzea de la distanţă, ajuns în dreptul lui, Jarry trăgea un foc de revolver.

— Bine, Jarry – îi spunea câte cineva – dar dacă unul din ăştia s-ar fi supărat?

— A!... până când să se dezmeticească eu am şi luat-o la sănătoasa, şi-apoi dându-i omului iluzia că a fost atacat, n dau şi prilejul să povestească la prieteni şi la cunoştinţe tot felul de istorii, explica autorul lui *Dom Ubu*.

La sfârşitul verii, Jarry îşi părăsea sihăstria pe care-avea mereu speranţa s-o preschimbe într-un turn zidit cu mâinile lui. Iarna îşi muta bârlogul la Paris. Prima oară am mers la scriitor acasă, pe-o stradă învecinată cu Saint-Germain-des-Prés, ca să-i cer părerea asupra unei inscripţii latineşti, în vederea unei lucrări pe care-o pregăteam, Jarry fiind un umanist de mâna-ntâi. Când am ajuns în faţa uşii lui, o uşă scundă la mijlocul scării, am sunat, convins că o altă uşă, pe care n-o văzusem eu, avea să se deschidă. Dar s-a crăpat doar uşiţa care-mi ajungea până la brâu.

— Apleacă-te să văd care eşti – zice o voce dinăuntru.

Recunoscându-mă, Jarry mă pofteşte să intru, cu următoarea recomandare: „Atenţie la tavan!” Odată ajuns în cameră, în care pătrunsesem aplecându-mă, am băgat de seamă că părul lui Jarry, tuns ca o perie pe vremea aceea, era alb la vârfuri. Am înţeles numaidecât că albul ăsta provenea de la tavanul destul de înalt ca să nu-l

incomodeze pe Jarry, dar nu cât ar fi trebuit ca să nu se şteargă de părul lui.

Jarry mi-a explicat că proprietarul împărţise orizontal în două un apartament pentru locatari scunzi. Autorul lui *Ubu Rege* locuia acolo cu două pisici şi cu o bufniţă. Dacă-mi aduc bine aminte şi pasărea avea creştetul alb, fiindcă stând mereu pe umărul stăpânului, când acesta se-nvârtea încoace şi-ncolo prin apartament, bufniţa mătura tavanul cu moţul.

Am vorbit mai sus despre grija pe care-o avea Jarry de-a nu datora nimic nimănui. De asemenea, dacă-i pricinuia cuiva vreun neajuns se simţea dator să-l îndrepte numaidecât. Într-o zi, când făcea exerciţii de tir cu pistolul luând ca ţintă un gard viu, apare o femeie.

— Domnule, o să-mi omori copilul!

— Doamnă, vă facem altul numaidecât, răspunde Jarry.

— Ţi-ar plăcea să ai palmele academice? Mă-ntreabă soţia unui client într-o seară, la masă. Bărbatu-meu are un prieten cu mare trecere la Belle-Arte.

— Aş fi-ncîncât, dar după gustul meu, aş prefera Meritul agricol.

— *Prazul*. De ce?

— Uite de ce, Câteodată sunt invitat la masă, la ţară, de un prieten care are o nevastă frumuşică de tot cum legumele sunt din grădina lor, ca să-i fac onoare stăpânei casei, îmi dau cu părerea, o părere totdeauna măgulitoare, despre ceea ce ni se serveşte; un profesor de agricultură, care vine şi el pe-acolo, mă contrazice tot timpul: „ăştia nu sunt napi ci broajbe” sau „asta nu-i păpădie, e salata-mielului”. Pe scurt, mă-ncale mereu. Dacă aş obţine *Prazul*, aş avea un titlu cu care să-l impresionez sau, în orice caz, cu care să-i închid gura.

— Ei bine! Îmi răspunde doamna B., poţi să consideri că-l şi ai.

Peste câteva zile, amabila doamnă îmi telefonează!

— Ştii, afacerea cu *Prazul* dumitale nu prea merge.

„Ce-şi închipuie Vollard? Că dacă vinde naturi moarte noi trebuie să-l decorăm cu *Prazul*?" Aşa au spus la Ministerul Culturii. Dar, continuă doamna B., mai sunt şi alte decoraţii: mai întâi palmele academice pe care ţi le-am propus. Pe urmă mai e şi Cambodgia şi Vietnamul.

Am ales palmele academice; peste câtva timp eram convocat la primăria arondismentului meu pentru cercetările de rigoare. Eram cam zece candidaţi aşezaţi în jurul unei mese. Se-apropia ora prânzului. Adjunctul primarului ne interoga repede, unul după altul. „Cu cine votaţi?" Este inutil s-adaug că solicitanţii nu citau decât nume de reprezentanţi ai majorităţii din parlament. Când mi-a venit rândul am răspuns Ălă nicio ezitare că eu nu votam.

Văzând uimirea adjunctului, i-am dat explicaţii:

— Până-acum, dintr-un motiv sau altul, nu m-am putut hotărî. Ultima oară, de exemplu, din doi candidaţi, unul era pentru limitarea înarmării, iar eu sunt contra: celălalt era pentru nelimitarea numărului cârciumarilor, iar eu sunt pentru stricta lor limitare…

— Bine, domnule, dar dacă nu votaţi, atunci cum îndrăzniţi să cereţi palmele academice?

— Foarte simplu. Soţia unui client al meu voia să am neapărat o decoraţie. Eu am ales *Prazul*. Dar i s-a spus: „Ce, Vollard şi-nchipuie că dacă vinde naturi moarte, noi trebuie să-l decoram cu *Prazul*?" Şi-atunci mi-am ales palmele academice.

— Dar de ce-aţi ales *Prazul*?" mă-ntreabă adjunctul căutând desigur ceva cu care să mă-ncale.

— Vă explic numaidecât. Câteodată sunt invitat la masă, la ţară, de-un prieten care are-o nevastă frumuşică tare etc. etc.

— Domnule – îmi spune amabil adjunctul – vă dau o notă bună ca umorist, dar nu vă ascund că pentru a obţine decoraţia va trebui să fiţi sprijinit de cineva foarte influent.

Aşa stând lucrurile, eram cu totul liniştit în această privinţă.

Peste câtva timp, primesc din partea pictorului Pierre Laprade o scrisoare trimisă de un prieten al lui, secretar la Ministerul Instrucţiunii Publice. „Printre cererile de palme academice azvârlite la coş se afla şi cererea lui Ambroise Vollard. Aducându-mi aminte că ţi-a făcut o expoziţie, l-am pus din nou pe listă… *4

Când au apărut decoraţiile în *Monitorul Oficial*, doamna B. Vine la mine la magazin. Într-o cutiuţă îmi aducea însemnele noii mele „demnităţi, spun. Ndu-mi foarte mândră;

— Când îţi spuneam eu că amicul nostru are trecere!

Dragi palme academice! De câtă consideraţie aveam să mă bucur de pe urma voastră şi încă foarte curând:

Într-o seară, o conduceam acasă pe domnişoara Mireille C, pe care o-ntâlnisem cu câtva timp mai înainte pe strada Notredame-de-Lorette. O abordasem oferindu-mă s-o însoţesc până acasă. Dându-şi seama că n-am intenţii rele, îmi spusese povestea ei. Tată-său fusese ofiţer superior de mare merit. Din nenorocire, la moarte, pe lângă un nume respectat îi lăsase prea puţină avere. Mi-a mărturisit, de asemenea, că avea să se dedice teatrului, că fusese primită la Conservator şi că se specializa în roluri de ingenuă. Mă felicitam din inimă că am întâlnit o asemenea speranţă a scenei. Un singur lucru nu reuşeam să-l admit la ea, un anumit eclectism care o făcea să spună: „Ador ţigările şi *Florile răului*”, sau: „Când îi am cu mine pe Racine şi pe Dorchain1 hrana mea spirituală este asigurată”. Dar acest eclectism nu cuprindea şi sculptura. Nu era dintre cele care ar fi spus: „Îi admir pe Rodin şi pe Puech2”. La drept vorbind, nu se pricepea deloc la arta statuară; dar avea să aibă revelaţia ei într-o zi când am dus-o la muzeul Gre vin. „Cât de vii sunt! A exclamat că entuziasmată. Ah! Când vezi toate astea regreţi că nu eşti bogat. Să ai lângă tine fiinţele care-ţi sunt dragi, pe bietul tata şi pe mama jucând o partidă de cărţi la lumina lămpii, în timp ce eu pregătesc ceaiul!”… „Dar eu?” am întrebat-o cu timiditate. „Şi dumneata, alături, citindu-ne din Sully Prudhomme. Dar pum se face că oamenii bogaţi n-au casa

plină de toţi dispăruţii lor dragi înviaţi prin magia artei? Uite-i pe ăştia doi!… (Era vorba de *Rodin stând de vorbă cu Cheret3*/. Se poate-nchipui ceva mai grăitor?**

I-am povestit domnişoarei Mireille că un eminent secretar de la Comedia Franceză, după ce-i muriseră copiii, îi reprodusese în ceară; la masa din sufragerie ocupau acelaşi loc ca-n timpul vieţii. În felul ăsta, bietul lor tată avea iluzia că vorbeşte cu ei despre câte-n lună şi-n stele: dacă aveau de gând să fie printre primii la viitoarea compunere… „Şi cine ştie – m-a-ntrerupt domnişoara Mireille – dacă mai târziu, datorită progreselor ştiinţei, n-au să ia parte şi ei la conversaţie?”

— O, ce vis! Să fie tatăl tău lângă tine şi să-l auzi vorbind.

Acestor calităţi sufleteşti ale domnişoarei Mireille se mai adăugau şi altele care făceau din ea tipul de tânără desăvârşită. „Ce rochie drăguţă şi ce pălărie adorabilă ai, domnişoară” – i-am spus eu într-o zi.

— Eu le-am făcut domnule; mama zice că o fată trebuie să ştie să-şi facă singură rochiile.

Pe lângă toate astea era foarte rezervată, ceea ce i se potriveşte perfect unei tinere bine crescute.

Deci, în seara aceea, întorcându-mă de la ţară cu domnişoara Mireille, am luat o trăsură. Pe-acele timpuri fericite nu se cunoştea încă automobilul. „În strada Lépic!” – spun eu, oprind un birjar. „Strada Lépic, halal cursă!” Tot drumul a bombănit întruna. Drept care, ajunşi la destinaţie, nu i-am dat bacşiş decât cei cinci bănuţi reglementari de pe-atunci.

— Odaia de cinci parale! Spune el cu un aer sarcastic.

— Ce zice? Se interesează domnişoara Mireille, care stătea cu mina pe sonerie.

— Păi, coniţă –, începe iar birjarul – zic odaia de cinci parale!

— Fă-te că n-auzi – spun eu – e-o glumă de birjar. Nu-nseamnă nimic.

— Asta-nseamnă că nu ştii să-l faci să mă respecte…

Şi mi-a trântit uşa-n nas.

Birjarul, înjurând mereu, a luat-o în jos pe strada Lépic, mergând la pas. Tot pe-acolo mi-era şi mie drumul. Văzând doi poliţişti pe bicicletă am strigat: „Puneţi mâna pe el! Puneţi mâna pe el!” Birjarul este oprit pe loc şi ne ducem să ne lămurim la comisariat. Când să intrăm, iau panglica pe care din fericire o aveam în buzunar şi-o arborez la butonieră. Comisarul lipsea. Am fost primiţi de poliţistul de serviciu. M-a-ntrebat ce aveam de reclamat.

— În timp ce-i plăteam, dându-i şi cinci centime bacşiş, cât i se cuvenea, individul ăsta mi-a spus, de faţă cu doamna care era cu mine: „Odaia de cinci parale”.

Birjarul s-a jurat pe toţi sfinţii că nu spusese: „Odaia de cinci parale” ci „O! De-aia dă cinci parale!”

— Ei bine – zice gradatul – nu te cred; dat fiind că „odaia de cinci parale” nu-nseamnă nimic, dacă negi cu-atâta energie c-ai spus aşa ceva, sigur că eşti vinovat. Mai întâi arată-mi actele dumitale.

Şi i-a ars două contravenţii.

— Mi-am dat seama, – domnule, că sunteţi o persoană bine – mi-a spus poliţistul, după plecarea birjarului, trăgând – mereu cu coada ochiului la panglica mea.

VIII. Amatori şi colecţionari

— Te i *

Domnul Isaac de Camondo. Regele Milan. Domnul Denys Cochin. Magnaţii „Noutăţilor. Amatori în faţa tablourilor. Americană şi vechiul castel francez.

Veniţi pe lume sub semnul Semilunei, străbunii domnului de Camondo, punând piciorul *t* în Europa, nu şovăiseră să-şi părăsească papucii şi fesul pentru a adopta botinele, melonul şi, cu timpul, particula de nobleţe. Totuşi, pentru domnul Isaac de Camondo, jacheta, melonul şi chiar abonamentul la operă şi grajdul de curse nu erau de-ajuns pentru a epuiza noua lui activitate de om de lume: s-a crezut dator să se intereseze şi de operele de artă. Şi,

cu acel fler pe care-l avea numai în materie de finanţe, bancherul din strada Glück înţelesese că „amatorul” care nu voia să treacă drept înapoiat trebuia să-şi îndrepte privirile spre impresionism. Dar, deşi domnul de Camondo, accepta să fie de partea artei de avangardă, nu voia să jignească nici tradiţia. Astfel încât, înainte de-a fi spus el *dignus intrare*, pânzele erau supuse unui examen foarte sever. Acest examen avea loc duminica, după o masă la care erau poftiţi pictori cărora gazda nu le cumpăra tablourile, ceea ce, în ochii săi, conferea judecăţii lor o garanţie de imparţialitate. Aşa că, la ora cafelei, odată cu lichiorurile şi cu ţigările de foi, servitorii făceau să circule tablourile aduse spre vedere.

Într-o luni, mă dusesem pe-acolo să mă informez dacă domnul de Camondo avea de gând să cumpere un tablou cu *Baigneuses* de Cezanne, pe care i-l dusesem cu câteva zile mai înainte. Am fost condus într-o cameră care era Salonul refuzaţilor, unde se afla şi tabloul meu. Alături, doi servitori stăteau de vorbă:

— L-ai auzit ieri pe tipul care spunea despre tabloul cu femeile despuiate de-al ături: „Ce faianţă frumoasă!”? E cam într-o ureche nenea ăsta, mă gândeam eu. Ei află că plimbând azi dimineaţă căţelul, m-am oprit la vitrina unei anticârese, la colţul străzii, să mă uit la o farfurie expusă. Extraordinar, dragă! Când mă uit acum la tablou, mi se pare şi mie ca o faianţă…

În momentul acela, intră domnul de Camondo, însoţit de un tânăr înalt pe care-l duce drept la tabloul lui Ce zanne.

— Înainte de-a da înapoi pânza asta, voiam s-o vezi şi dumneata. Poate n-ai să crezi că ieri, nu mai târziu, un critic de artă spunea: „Ce faianţă frumoasă!” Toată lumea ştie că Renoir a pictat pe faianţă, nu Ce zanne…

Domnul de Camondo zâmbea:

— Pentru că-mi place să mă informez, unii şi-ar putea închipui că eu cumpăr cu urechile… Poţi să le spui tuturor ăstora că am şi ochi cu care mă uit.

Domnul de Camondo bagă de seamă că sunt şi eu de faţă.

— A, erai aici, domnule Vollard…

— La urma urmei, ce reprezintă pânza asta a dumitale? Întreabă el arătându-mi tabloul de Cezanne.

— *Femei la scăldat*, bineînţeles – răspund eu uimit.

— Aha! *Femei le scăldat*! Ai putea să-mi spui în ce se scaldă? Femei scăldându-se într-un loc unde nu e niciun strop de apă!

— Dumneata, care ştii totul, spune-mi a cui e vorba asta: „Nimic n-aude mai multe prostii decât un tablou” – i se adresează el persoanei care-l însoţea.

121 6 – Amintirile unui negustor de tablouri într-o zi, domnul de Camondo vine la mine în magazin cu un bărbat înalt ale cărui maniere exagerat de pariziene trădau un străin. După deferenta pe care i-o arăta domnul de Camondo, am înţeles că vizitatorul meu era o persoană importanţă. Îl. Auzeam mereu spunându-i: „Da, monseniore… Nu, monseniore…” Am aflat îndată că acest personaj era chiar maiestatea-sa Milan, fostul rege al Serbiei.

Acesta, vrând să dea impresia că este la curent cu toate noutăţile din artă, îl rugase pe domnul de Camondo să-l ducă prin locurile cu „artă avansată”. Eu tocmai deschisesem o expoziţie Cezanne.

Intrând, maiestatea-sa şi-a adus aminte că zărise, cu câteva zile mai înainte, în vitrina mea, o compoziţie de mari proporţii pe care mi-a cerut s-o vadă de aproape.

Era un tablou de Henry de Groux1, reprezentând cadavre de regi înghesuite în coşuri de nuiele, cu capacele deschise, prin care le ieşeau capetele încoronate şi mâinile crispate pe sceptre, în mijlocul compoziţiei, nişte cărăuşi fâlfâiau o flamură pe care scria: „Jos sticleţii!”

Maiestatea-sa îşi potrivise monoclul şi contempla pânza cu mare atenţie. Deodată, îşi încruntă sprâncenele.

Luându-şi o mutră asemănătoare cu cea a regescului său companion., domnul de Camondo exclamă:

Cum de este îngăduit. Ca operele unor astfel de anarhişti să fie expuse?

— Henry de Groux al dumitale, domnule Vollard, îşi intitulează tabloul *Jos sticleţii*, nu? Degeaba mă tot uit că nu văd nici urmă de poliţai! Spune regele, întorcându-se spre mine.

— Dar – zic eu, neînţelegând semnele pe care mi le făcea domnul de Camondo – nu e vorba de poliţişti în tablou, ci de regi.

— Foarte curios! zice maiestatea-sa. Înseamnă că vocabularul meu este incomplet.

Şi regele Milan scoate din buzunar o cărţulie cu următorul titlu: *Cele med obişnuite expresii pariziene* şi în dreptul cuvântului *Vache* (sticlete) scrie: „I se spune şi unui rege”.

— Sunt eclectic: cumpăr tabloul – îmi spune el după aceea.

Peste-o săptămână, tot escortat de domnul de Camondo, regele Milan apare din nou. În urma lor, un comisionar aducea *Jos sticleţii* de Henry de Groux.

— Am stat şi m-am gândit – zice regele Milan. Un rege nu poate să ţină în casă asemenea tablou.

Am crezut că-mi cere banii înapoi. Dar vizitatorul meu regal nu avea încă aplombul „vechi amatori”. Venea doar să-mi ceară să-i dau altceva în schimb. După ce-a ales, regele „Milan m-a rugat să-i trimit tabloul la Hotel du Bas-Rhin, unde locuia. Curios să văd un interior regesc, m-am dus chiar eu să i-l duc.

După ce intru, văd că de la o fereastră deschisă un servitor priveşte-n stradă. Trage-apoi un fluierat. Un alt servitor dă fuga spre itsa de la intrare lipindu-şi urechea de ea. Deodată deschide uşa larg şi maiestatea-sa, în redingotă şi cu ţilindru gri deschis, îşi face apariţia. După cese-nchide uşa, regele îşi scoate pălăria şi o pune pe mâna întinsă, a valetului ca pe-un cuier.

În acelaşi moment, apare – un personaj, tot numai fireturi, care-i prezintă lui Milan poşta, pe-o tavă de argint.

De când mă ştiu, am fost fascinat de galoane, de tot ce sclipeşte pe la mâneci şi pe la chipie. Încât, pe loc m-am gândit că dacă aş fi eu rege, eu aş purta frumuseţeaaceea de haină cu fireturi, iar redingota ar purta-o şambelanul.

Regele Milan dă cu ochii de mine. „Dacă tot eşti aici, trebuie să-mi vezi pastelul de Manet! ** Şi cu o agilitate surprinzătoare la un om corpolent ca el, se urcă pe-un scaun şi caută cu mina ceva deasupra unui dulap cu oglindă. „Ei, drăcie, dar unde l-am pus? ** Coboară de pe scaun; se murdărise pe mâneca redingotei îşi scoate redingota, şi, în cămaşă, de-a buşelea, scotoceşte cu mina pe sub mobilă şi scoate un sul de hârtie pe care-l desfăşoară.

— Ei drăcia dracului. Albert Guillaume-ul pe care-l credeam pierdut!...

Văzându-l pe fostul suveran purtându-se ca tot omul, în cele din urmă, Parisul s-a blazat în privinţa lui Chiar şi domnul de Camondo înlocuise curând titlul de „monseniore** cu cel de „dragul meu conte. (Regele Milan călătorea sub numele de contele de Takovo).

Într-o zi, cineva îmi spune: „Am fost invitat la domnul de Camondo, la un dineu la care se afla şi regele Milan. Ni s-au servit nişte ouă mov, a căror pregătire se pare că a cerut două zile. Interlocutorul meu îmi vorbise cu admiraţie şi despre un pateu, ceva nemaipomenit, în compoziţia căruia intrase nu ştiu ce fel de pasăre adusă de peste mări şi ţări. L-am revăzut ceva mai târziu pe acest domn. Cu câteva zile. Mai înainte, prî zise din nou cu maiestatea-sa, tot la domnul de Camondo.

— Ei – zic eu – iar v-a servit faimoasele ouă mov şi pateul ăla?

— Nu... Am mâncat viţel cu mazăre. După câte înţelegeam, consideraţia faţă de augustul oaspete scădea odată cu banii lui care deveneau din ce în ce mai rari.

După moartea fostului rege, colecţia acestuia s-a întors la Paris şi a fost scoasă la licitaţie. Ceea ce a dat presei „de scandal** o nouă ocazie de a celebra

eclectismul regelui Milan.

*

Domnul Denys Cochin era tipul adevăratului amator care, cumpărând un tablou, nu se gândeşte la câştigul pe care l-ar putea obţine re-vânzându-l. Într-un cuvânt, cumpăra pentru propria plăcere. Plăcerea asta-l costa scump, fiindcă achiziţionând un tablou îl mai tenta încă unul şi urmau astfel nişte schimburi avantajoase, pentru negustor, se-nţelege. Ca şi, copiii care, primind o jucărie râvnită multă vreme, o azvârl la iuţeală, domnul Denys Cochin cu cât îşi dorea mai mult un lucru cu-atât se-ndrăgostea mai repede de altul.

Aveam o pânză de Cezanne – un *Interior* – * aparţinând unui amator care voia s-o vândă, dar care nu se putea hotărî asupra preţului. Domnul Denys Cochin, de câte ori trecea pe la mine pe la magazin, admira tabloul.

— Promite-mi că, dacă se hotărăşte, mă anunţi imediat – îmi repeta el.

— Clientul vrea să-i oferim un preţ. Mâine trebuie să-l văd… îi spun eu. În sfârşit, într-o zi.

— Eu îi dau atât… Astă-seară trebuia să plec pentru câteva zile. Îmi amin plecarea.

Peste două zile, cum deschid magazinul, îl văd pe domnul Denys Cochin.

— Ce-i cu tabloul ăla?

— E-al dumneavoastră…

— Să-l ducem numaidecât la mine-acasă! Am urcat în trăsură.

Deodată domnul Denys Cochin îmi spune:

— Nu-i aşa că-i un tablou frumos?

Mi s-a părut că văd o umbră pe chipul lui cu cât ne-apropiam de locuinţa lui, cu-atât părea mai neliniştit şi repeta din când în când:

— E-ntr-adevăr un tablou frumos!…

În salon, am aşezat pânza când pe-un perete, când pe altul.

— E un tablou tare frumos – zice el încă o dată. Dar vezi, nu merge cu nimic de-aici, nici cu Delacroix, nici cu Courbet, cât despre Manet… Zău că nu ştiu unde-aş putea să-l pun. Ce păcat!

— E foarte simplu – spun eu. Îl iau înapoi.

Şi-am împachetat Cezanne-ul la loc.

— Trecând pe la Hessel – zice domnul De-nys Cochin, am văzut o pânză mică de Renoir, care mi s-a părut bună de tot. Hai cu mine s-o vedem.

Am pretextat că am o întâlnire, temându-mă că dacă mă duc să văd tabloul şi pe urmă târgul nu se face, nu cumva să-şi închipuie Hessel că n-am apreciat Renoir-ul lui. Ceva mai târziu, pe la ora prânzului, domnul Denys Cochin se-ntorcea la mine la magazin. Avea Renoir-ul la subţioară.

— N-am putut să rezist ispitei. Nu-i aşa că-i un lucru frumos?

— Foarte frumoasă bucată!

— Nu mă duc acasă – continuă domnul Denys Cochin. Nevastă-mea e la ţară. Hai să mâncăm împreună.

— Sunt foarte mulţumit, Vollard – îmi spune domnul Cochin în timp ce mergeam spre restaurant: Renoir-ul ăsta mă-ncîncă din ce în ce mai mult… Mi-ar fi făcut mare plăcere să stau după-amiază acasă cu tablourile, dar trebuie să mă duc la Cameră. I-am promis cu toţii lui Ribot1 că ne ducem. Astăzi trebuie să interpeleze.

— Domnul Ribot este un bărbat eminent – spun eu.

— Da, şi ce simplitate admirabilă! Zilele trecute am fost să-l văd la proprietatea lui, la Longjumeau. Am trecut pe lângă o bancă rezemată de-o salcie plângătoare. O mulţime de plicuri şi de banderole erau împrăştiate pe jos, „Ăsta e cabinetul meu de lucru” – zice preşedintele.

În timpul mesei, domnul Denys Cochin arunca, din când în când, câte o privire spre noua lui achiziţie, pe care-o aşezase pe-un scaun în faţa lui.

— E un tablou frumos, nu-i aşa? Spune el deodată, cu un ton în care mi s-a părut că se ghiceşte o uşoară

nelinişte.

L-am asigurat că rareori vezi la un loc atâta forţă şi-atâta graţie.

Despărţindu-ne, m-am întors la magazin. Peste două ore domnul Denys Cochin se-ntorcea din nou. Avea sub braţ un tablou care mi s-a părut mai mic decât precedentul.

— M-am repezit până acasă. Poate n-ai să crezi, dar Renoir-ul nu se potrivea nici cât *C6*-zanne-ul dumitale. Atunci, cum văzusem mai zilele trecute, pe rue deseze, un Delacroix mititel… Cum ţi se pare?

— O bijuterie!

— Nu-i aşa… Am fugit. Ar fi trebuit să fiu acum la Cameră. I-am promis lui Ribot…

În aceeaşi clipă, intră domnul de Camondo. Domnul Denys Cochin îi arătă Delacroix-ul. Domnul de Camondo îi aduce mari elogii.

— Începeam să mă-ntreb dacă tabloul ăsta, cât e el de splendid, nu… în fine, sunt liniştit, acuma fug la Cameră.

Cu toate astea, până-n seară, aveam să-l văd iară pe domnul Denys Cochin, cu un alt tablou.

— Uite, Vollard, îmi explică el arătându-mi un tablouaş de Manet. Plecând de la dumneata, am trecut pe la Durând-Ruel şi am văzut minunea asta; l-am luat în schimbul Delacroix-ului… după care mă aprinsesem totuşi!…

Domnul Denys Cochin contemplă un moment tabloul de Manet.

— Ai să mă crezi foarte capricios, Vollard; gândindu-mă însă bine, nu ştiu dacă nu regret un pic Delacroix-ul.

Se uită la ceas.

— La Durând-Ruel e încă deschis… Mă duc să mai văd tabloul…

— Cum v-a plăcut discursul domnului Ribot?

— Vai de mine! Am uitat cu desăvârşire… Atâta rău!

Ştii, să rămână între noi… cunoşteam discursuj dinainte. Sigur că foarte aplaudat. Cât despre vreo influenţă pe care-ar putea s-o aibă asupra Camerei!… Dar lasă-mă să plec că-mi pierd Delacroix-ul…

În timpul războiului, domnul Denys Cochin avea să treacă printr-o aventură foarte ciudată, într-o bună zi, Siguranţa generală a Franţei şi cea a Spaniei erau simultan în stare de alarmă. Fusese interceptată o telegramă trimisă de la Paris la Madrid astfel concepută: „Accept preţ oferit pentru cap regină”, şi semnată *Denys Cochin*. Nu cumva era vorba de vreun complot anarhist şi nu cumva încercase careva să deruteze poliţia uzurpând numele eminentului om de stat? Iată ce se-ntâmplase. Ceva mai înainte, domnului Denys Cochin îi pierise graiul în faţa unui *Portret de regină* al lui Goya, cumpărându-l pe loc de la un confrate al meu. Dar iată că-şi dă seama că Goya nu se „potrivea” cu ce avea el în casă. Încredinţase aşadar tabloul, spre vânzare, unui negustor spaniol care-l luase la Madrid şi găsise un cumpărător a cărui propunere i-o transmisese. De-aici întregul quiproquo.

Am spus mai înainte că domnul Denys Cochin cumpăra pentru propria plăcere. Toate pânzele lui erau de mâna-ntal. Ce muzeu s-ar face cu tot ce i-a trecut prin mână! Delacroix: *Corina la neamurile de păstori*; Manet: *Chelnăriţa*, marea lucrare *Execuţia lui Maximilian*, astăzi la muzeul din Mannheim; Corot: *Vedere din Roma* (Vue de Rome) şi *Biserica din Văzelay*, astăzi la Luvru; Goya: *Portretul reginei, o Coridă*, tot de Manet „cea mai frumoasă din câte a făcut pictorul”, îmi spunea Renoir; Ce zanne: *Jucătorii de cărţi*, astăzi la Luvru (donaţia Camondo), *Naturi moarte, Peisaje*; Gauguin, una dintre cele mai expresive pânze din Tahiti; Van Gogh, un peisaj orbitor în ultima lui manieră; Degas, un *Cap de femeie* care te ducea cu Emdul la Van der

Meer; uitasem un extraordinar portret de femeie al lui Corot, devenit, celebru după vâri-zarea colecţiei domnului Denys Cochin, la care acesta s-a hotărât încă din timpul vieţii. Crunt lovit de pierderea celor doi fii şi a

ginerelui său, căzuţi pe câmpul de luptă, şi foarte slăbit de boală, tablourile, la care ţinea, cum ţine un copil la jucăriile lui, nu-l mai „amuzau”…

*

O importantă figură de amator de tablouri era Chauchard, proprietarul marilor magazine *Luvru*, Chauchard „împăratul albiturilor*”, cum h spuneau prietenii lui. N-aş fi îndrăznit niciodată să cer să fiu primit de acest personaj quasi regal. Dar iată ce mi-a dat prin gând. Când aveam de făcut cumpărături în marile magazine, mergeam de preferinţă la *Luvru*, zicându-mi că poate hazardul mi-l va scoatej în cale pe fabulosul Chauchard. Închipuirea mea. Mi-l înfăţişa pe satrapul din strada Rivoli, coborând de pe tronul lui directorial şi, ca Jupiter, pornind să descopere printre raioanele magazinului vreo muritoare seducătoare. Îl şi vedeam pe magnatul „Noutăţilor” dându-mi o comandă de ce zanne. Renoir, Gauguin. Într-o zi, la raionul de gulere tari aud un murmur: „El e…” Era într-adevăr Chauchard. Înainta cu un pas maiestuos, când deodată văd că i se roşeşte faţa căreia, un strat uşor de pudră îi atenua spuzeala. Marele patron se repede la şeful unui raion şi-i arată cu degetul un salariat:

— Individul ăsta să meargă la casă şi să i se facă numaidecât socoteala.

— Dar e cel mai bun vânzător! exclamă stupefiat şeful de raion.

— Dar nu vezi că e roşcovan? Nu-mi trebuie roşcovani la *Luvru*.

Semănând în această privinţă cu personajul acela al lui Andersen, căruia i se părea că-l vede pe dracul ori de câte ori vedea un paracliser, Chauchard avea fobia roşcaţilor.

A fost prima şi ultima oară când am căutat să-l văd. Mergeam până acolo încât mă temeam că dacă, într-o pânză pe care i-aş arăta-o, potentatul Noutăţilor ar vedea o umbră) măcar din culoarea detestată l-ar apuca iar

năbădăile, fiindcă atunci când o culoare te obsedează... Mi-aduc aminte seara în care, însoţindu-i pe Degas şi pe Renoir spre casă, cel din urmă, a cărui pasiune pentru roşu e cunoscută, îi arătase lui Degas luna de un alb strălucitor, spunându-i: „Cât e de roşie!**

Dacă n-aveam să-l mai văd pe Chauchard, în schimb am cunoscut atât de bine acest ciudat personaj din confidenţele mai multor comeseni ai lui, încât n-am putut rezista ispitei de a-l prezenta în aceste amintiri.

— Prietene Chauchard, eşti un vrăjitor! Dumnezeu a creat anotimpurile stabilindu-le o ordine imuabilă, dar iată că la un semn al dumitale, în toiul iernii, Flora şi Pomona apar cu braţele încărcate de cele mai frumoase daruri ale lor!

Astfel îl preamăreau toţi acei linge-blide care se-mbulzeau în jurul lui în sufrageriaseră. Împăratul albiturilor se lăsa, cu deliciu, îmbătat de acest fum de tămâie. Totuşi, „vrăjitorului** i se-ntâmpla câteodată să aibă un chip îngândurat care-i tulbura pe adulatorii lui. Ce-ar fi zis aceşti înverşunaţi linguşitor; dacă ar fi ştiut că în momentele, acelea gândul îi era la ei, că exact atunci se elaborau dispoziţiile lui testamentare în ceea ce-i privea?

Vrând, într-adevăr, să le dea celor apropiaţi o dovadă evidentă şi publică a neclintitei lor fidelităţi, magnatul din strada Rivoli se gândea cum are să meargă fiecare înaintea sicriului lui, ducând în braţe câte unul dintre tablourile cu care avea să-mbogăţească muzeele naţionale.

Legatarului său universal, ministrul Leygues, avea să-i revină, de drept, *Angelus-ul* lui Millet, care datorită preţului său – peste cinci milioane de franci de-ai noştri actuali – i se părea lui Chauchard, incontestabil, cel mai preţios tablou al lui Penteu celelalte persoane oficioase: ambasadori, industriaşi, Chiar şi regi în exil... avea s-aleagă de asemenea, potrivit celor mai protocolare legi, tabloul pe care avea să-l poarte fiecare în ziua ceremoniei funebre.

După plecarea oaspeţilor, l-ai fi putut vedea pe

amfitrion cu un borcan cu gumă de lipit într-o mână şi cu fotografiile musafirilor lui obişnuiţi în cealaltă, trecându-şi tablourile în revistă şi întrebându-se: „Cine să ducă Jules Dupre-ul? Dar Corotul?... ** Aşa încât într-o zi, pe când, nehotărât, înjura în gura mare, aude un glas fornăit: „Chauchard, eşti un imbecil-Era papagalul care repeta fraza rostită de atâtea ori cu furie de stăpânu-său la propria-i adresă.

Auzisem că magazinele *la Samaritaine* distribuiseră, la un an nou, un calendar în care era reprodus în culori un tablou de Renoir. Se pare că reproducerea asta era deosebit de reuşită. Întotdeauna curios să aflu noi procedee de gravură, mă duc la magazinul *la Samaritaine* să-ntreb dacă nu s-ar putea să obţin un astfel de calendar. Mi-au promis că se interesează. Când am trecut din nou pe-acolo, am aflat că acest calendar fusese distribuit cu câţiva ani în urmă, dar că se mai găsise un exemplar. Şeful raionului a adăugat că proprietarul magazinelor" *la Samaritaine*, domnul Cognacq, voia să ştie de ce ţineam să am acest calendar şi că dorea să mă vadă. În ziua când fusesem invitat, aşteptând să fiu primit, mă plimbam prin magazin. Am remarcat un bătrân salariat care aduna acele de gămălie şi bucăţelele de sfoară de pe jos. În timp ce mă uitam distrat la această scenă, imaginaţia mea lucra. Pe domnul Cognacq îl interesa desigur Renoir de vreme ce reprodusese un tablou de-al lui! Începeam să-ntrezăreşc numeroase perspective. În sfârşit, vine cineva din partea domnului Cognacq, mă invită şi mă conduce în cabinetul lui. Ce surpriză! Pe cine văd în spatele biroului? Pe bătrânul meu salariat de-adineauri, ocupat cu triajul mărunţişurilor adunate. Fără să se-ntrerupă. Domnul Cognacq – căci el era – mă-ntreabă ce vreau să fac cu calendarul.

— Am copyrightul lui, îmi atrage el atenţia.

Îi explic că n-aveam de gând să reproduc gravura, dar că-mi fusese lăudat procedeul ei de fabricaţie.

Îmi oferă calendarul. Mi-am putut da seamă că reproducerea după Renoir nu era nici mai bună nici mai

proastă decât majoritatea cro-molitografiilor destinate reclamjei.

Mi s-a părut că e momentul potrivit să-i vorbesc de tablourile mele, de Renoir, de Degas, de Căzanne.

— Dacă este vorba de articole pentru magazinele mele, adresaţi-vă la „achiziţii”; dacă însă vă gândiţi la colecţiile mele particulare, pentru asta am un angajat care-mi procură tablouri.

*

Acest insucces nu era făcut să-mi. Încurajeze tentativele pe lângă magnaţii Noutăţilor. Cu totul din întâmplare aveam să mă aflu odată faţă-n faţă cu unul dintre aceşti Cresuşi. Este vorba despre directorul *Galeriilor Lafayette*.

Cumpărasem, în acest magazin, o umbrelă pe care voiam s-o schimb cu una care să aibă alt mâner. La raion, funcţionarul n-a făcut economie de-ntrebări: când cumpărasem umbrela, de ce nu mai avea etichetă etc, când deodată aud:

— Cum, dumneavoastră sunteţi, domnule Vollard?

Interlocutorul meu era chiar preşedintele consiliului de administraţie al *Galeriilor Lafayette*, domnul Bader în persoană, care a continuat:

— Vasăzică n-aveţi încurcături financiare dacă mai cumpăraţi pe criza asta?

Din cuvintele astea am înţeles că n-aveam de sperat din partea domnului Bader nimic mai mult decât dintr-a lui Cognacq. Îmi rămânea s-aştept să mi se dea o altă umbrelă şi-atât. Dar lucrurile se schimbă brusc. Funcţionarul, atât de formalist mai înainte, se arată deodată cât se poate de-ndatoritor. Tulburat de-a mă şti cunoscut cu patronul, acelaşi funcţionar, atât de cârcotaş, întinzându-mi o altă umbrelă, nu găseşte să-mi spună decât aceste cuvinte:

— Mulţumesc, domnule… Cu plăcere…

*

k într-o zi, la Paul Alexis, văd un tablou intitulat *Peisaj de iarnă*, semnat de un necunoscut, Montillard sau

cam aşa ceva.

— Dumneata care cumperi tablouri, ar trebui să-l iei şi pe ăsta, îmi spune Paul Alexis.

— Cât costă?

— Două sute cincizeci de franci.

— Fie.

Mă pregăteam să-mi iau achiziţia, dar Paul Alexis mă opreşte.

Rr?

— Aşteaptă să-i scot rama.

— Dar eu cumpăr tabloul pentru ramă. Pânza pot să ţi-o şi laş.

— Şi eu tot la ramă ţin.

— Cum ai putut să pui asemenea pânză într-o ramă preţioasă?

— Asemenea pânză? Autorul ei nu e chiar primul venit. Face parte din grupul impresioniştilor. I-a cunoscut bine pe Ce zanne, pe Pissarro…

Acest Montillard începea să mă intereseze. Uh om care i-a cunoscut pe Cezanne, pe Pis-sarro, poate că avea tablouri de la aceşti pictori.

— Ce se-ntâmplă cu Montillard al dumitale? îl întreb eu. pe Paul Alexis.

— Cred că locuieşte tot la Gif.

A doua zi, mă F duc la Gif unde-l descopăr într-adevăr pe bătrânul artist. Îi spun c-am, aflat de la prietenul său Paul Alexis că frecventase pictori pe care-i cunoşteam şi eu şi de la care aveam şi opere: Cezanne, Renoir, Guillaumin. Am schimbat câteva cuvinte.

— Cred c-aveţi pânze de la prietenii dumneavoastră din tinereţe… Pissarro, Cdzanne…

— Bineînţeles! Am Cezanne, Pissarro, Vi-gnon. Vreţi să le vedeţi?

— Cu. Plăcere… Aţi vrea să le vindeţi?

— O, Doamne! Bineînţeles. Sunteţi cumva cumpărător?

— Poate că da.

— O clipă!

Trece în camera de-alături şi-aduce vreo zece pânze.

— Daţi-mi o mie două sute de franci şi le luaţi pe toate i

M-am grăbit s-accept.

În aceeaşi clipă îl chemă o voce de femeie. Trece iar în camera vecină şi-aud aceste cuvinte:

— Ţi-a dat banii?

— Mi i-a dat şi nu s-a tocmit. E mult mai bine decât ultima cotă...

Eram foarte intrigat. Ce-nsemna această cotă a tablourilor?

În timp ce Montillard împacheta pânzele, am continuat conversaţia.

— Apropo, dacă aveţi cota la-ndemână aş vrea să mă informez cu privire la Sistey.

Scoate din buzunar o hârtie tipărită care ser măna cu un şpalt de ziar, pe care scria:

„*Cota impresioniştilor*. Renoir scade. Sistey nu se cere. Qţiva Pissarro şi un Cezanne vânduţi cu 10 sub preţul obişnuit. Nicio vânzare Vignon. Vânzări bune Monet”.

— Unde se fac abonamentele la cota asta? îl întreb eu mirat la culme.

— Habar n-am. Mie mi-o dă un vechi prieten ziarist.

Întors la Paris, am dus achiziţiile la un rămas.

— Am găsit tablourile astea la Gif, h spun eu.

— La Gif? Am acolo un client... un ziarist. Sunt vreo cinci-şase ani de când îmi vorbeşte despre nişte tablouri de Cezanne şi de Pissarro pe care le are un prieten al lui. „Am născocit o şmecherie, mi-a spus el, ca să pot pune mâna pe ele într-o bună zi, foarte ieftin, şi cred că-n curând amsă ţi le-aduc să le-nră-mezi”. Ar avea haz să fie chiar astea!

Vă închipuiţi ce mutră trebuie să fi făcut şmecherul amic când, prezentându-se cu o cotă şi mai jalnică decât

ultima, l-a auzit pe Montil. Lard spunându-i triumfător: „Închipuie-ţi că un naiv...”

Câteva săptămâni mai târziu, la un negustor de tablouri văd pe cineva foarte agitat. Aflu că este Aurelien Scholl.

— Ce s-a-ntâmplat? îl întreabă lumea.

— Poate n-o să credeţi, dar un exploatator l-a jefuit pe un bătrân artist, prieten de-al meu, de o mulţime de tablouri de Cezanne şi de Pissarro!

*

Niciodată nu trebuie să-ncerci să-l sfătuieşti pe amator. Trebuie să te fereşti să-i explici subiectul, să-i arăţi în ce sens trebuie privită pânza etc... în legătură cu asta mi-aduc aminte că un colecţionar îmi trimisese fotografia unui tablou: „Aş dori, îmi scria el, ceva care să se potrivească cu această pânză cubistă, cumpărată cândva de la dumneavoastră, în care am recunoscut un peisaj din Castilia.

N-am mai văzut nicăieri redată atât de bine atmosfera acestei provincii”. I-am răspuns numaidecât, explicându-i că pânza nu reprezenta un peisaj ci un *Bărbat cântând ki ghitară*.

Mă aşteptam să-mi mulţumească, dar când colo mi-a trimis pânza înapoi.

Alt exemplu cu privire la influenţa pe care o poate avea titlul tabloului asupra amatorului.

Deschisesem o expoziţie Ce zanne, în care figura şi un *plein-air* reprezentând nişte femei goale; în apropierea lor se afla un personaj care, după îmbrăcăminte putea fi luat drept păstor. Pânza fusese pusă într-o ramă căreia uitasem să-i scot vechea etichetă; pe etichetă scria: *Diana şi Acteon*. În cronicile din ziare, tabloul a fost descris, ca şi când ar fi înfăţişat într-adevăr îmbăierea Dianei. Un critic de artă a lăudat chiar nobila atitudine a zeiţei şi aerul pudic al fecioarelor care o însoţeau, admirând în special gestul celei de la marginea luminişului, care întindea mâna, vrând parcă să zică:

„Pleacă de-aici!” Criticul adăuga: „Recunoşti gestul de enervare al fecioarei jignite”. Unui client al meu i-a plăcut mult tabloul ăsta.

— Dacă n-aş mai avea o foarte cunoscută *Diană la scăldat* de Tassaert, aş cumpăra neapărat pânza asta. După un timp mi s-a cerut, pentru o expoziţie. *Ispitirea Sfântului Anton* de ce zanne. Promisesem, dar n-am putut s-o trimit, căci pânza se vându-se între timp. În locul ei am trimis aşa-zisa *Diană şi Acteon*, rama nepurtând de data asta nicio indicaţie; dar cum era aşteptată *ispitirea Sfântului Anton*, tabloul promis de mine a fost înscris în catalog sub acest titlu. Drept urmare, o revistă a descris opera ca pe o adevărată *ispitire a Sfântului Anton*. În atitudinea Dianei, atât de nobilă şi lăudată mai înainte, criticul de artă al revistei descoperea zâmbetul ademenitor şi perfid, în acelaşi timp, al unei fiice a Satanei. Gestul de indignare al însoţitoarei se transformase în invitaţie seducătoare. Pseudo-Acteonul se transforma într-un patetic Sfânt Anton.

În ultima zi a expoziţiei, îl văd pe amatorul care refuzase tabloul pe când era botezat *Diana şi Acteon*. Ţinea în mână revista despre care am pomenit mai sus, spunându-mi triumfător:

— Am cumpărat *ispitirea*. Este de un realism emoţionant!

Când l-am văzut pe Cezanne, i-am povestit avatarurile tabloului său.

— Dar n-are niciun subiect; am încercat pur şi simplu să redau câteva mişcări.

Iată încă un exemplu care arată în ce măsură imaginaţia îţi poate juca feste în faţa unui tablou.

Îi arătasem unui client două studii de ce zanne.

— Nu mai vreau chestii de-astea în care sunt blancuri1, zice el hotărât. Peste câteva luni clientul mă roagă să trec pe la el.

— Vin de la Budapesta. Şa se zile cu trenul e tare greu! Dar am adus minunile astea.

Am. Recunoscut numaidecât cele două tablouri pe

care altă dată, la mine, le dispreţuise.

— Le „taie” pe-ale dumitale, nu? Un negustor din Berlin a făcut pe intermediarul. Confratele dumitale de la Budapesta a fost foarte de treabă. I-am dat un Renoir din „epoca proastă”, şi, ca diferenţă, numai o dată mai mult decât îmi ceruseşi dumneata pe cele două schiţe! Ştiu ce-ai să-mi spui. Că şi-n pânzele astea sunt blancuri. De acord. Dar, în cele pe care mi le-ai. Arătat dumneata, blancurile dădeau impresia de ceva „neterminat” pe când cele din pânzele mele sunt „voite”. De altfel să le coniparăm.

R Blanc – spaţiu alb într-un tablou, într-o pagină, (n.tr.).

— Prea târziu; am trimis tablourile în străinătate spre vedere şi mi s-a comunicat c-au fost vândute unui colecţionar parizian.

— Ar fi caraghios ca cineva care nu le-a luat de la dumneata să le fi cumpărat fără să le recunoască.

Eu zâmbeam.

— Nu e-aşă că?…

Dar am refuzat să-i răspund invocând secretul profesional.

În general lumea nu ştie că un tablou poate avea efecte terapeutice.

Mi-aduc aminte de un colecţionar care, în timpul unei boli grave, căzuse într-o stare de prostraţie din care medicii nu reuşeau să-l scoată. O somitate medicală, chemată în disperare de cauză, nu-şi ascunsese îngrijorarea.

— Dacă starea asta persistă, trebuie să vă aşteptaţi la orice. Numai o comoţie ar putea să-i provoace o reacţie favorabilă.

— Dacă l-am anunţa brusc că i-a murit cineva apropiat? Sugerează medicul curant.

Soţia bolnavului adoptă ideea.

— Dacă i-am spune, de exemplu, că-i e foarte rău mamei?… Bolnavul ţinea foarte mult la soacră-sa.

— Soacra dumitale a murit… subit! strigă doctorul aplecându-se spre pacient.

Bolnavul primeşte vestea cu perfectă indiferenţă.

— Nicio reacţie, doamnă!… Atunci intervine bătrână servitoare.

— Doamnă, cred că domnul ţinea la tablouri mai mult ca la orice.

— A, vasăzică are o pasiune, exclamă doctorul. Să-ncercăm şi cu asta. Ştii cumva ce tablou prefera stăpânul dumitale? Se adresează el servitoarei.

— Ăsta, răspunde ea fără ezitare, arătând spre o *Floarea-soarelui* de Van Gogh, aşezată în ţaţa patului. Când ştergeam praful, domnul îmi spunea mereu: „Maria, fii atentă cum umbli cu Van Gogh”.

— Foarte bine. Să ne facem că-l vindem. Un negustor, pus la curent cu acest plan, examinează grav Van Gogh-ul, îl evaluează, discută, îl dă jos de pe perete… Bolnavul, care urmărise scena dând din ce în ce mai multe semne de agitaţie, se ridică în capul oaselor apoi cade la loc plângând în hohote.

— E salvat! Spune doctorul.

Se-ntâmplă, dimpotrivă, ca pasiunea de a colecţiona să exercite o influenţă funestă, ca în cazul acelui amator despre care medicul spunea familiei: „Starea de neurastenie a rudei dumneavoastră se datorează emoţiei pe care i-o pricinuieşte deprecierea tablourilor lui Claude Monet… Ar trebui să-şi vândă cât mai repede colecţia!**

Altă dată, un tată povestea, la mine în magazin, că fiu-său mâncase cu damele milionul moştenit de la maică-sa. Domnul de Camondo, care era de faţă, îi spune că dacă, în loc să se ţină de chefuri, fiul lui ar fi cumpărat pictură impresionistă, în câţiva ani şi-ar fi triplat milionul.

— Ei, zice tatăl, băiatul meu a mâncat un milion şi poate c-a scăpat ocazia de-a câştiga trei, dar cel puţin a rămas vesel, în loc să fie tot timpul îngrijorat împrivinţa cotei impresioniştilor…

Într-o zi, cineva sună la uşa apartamentului meu din

strada Gramont. Era un vizitator căruia-i ieşise sufletul urcând cele patru etaje.

— Vrea-u să văd pictură, zice el. Dar sunt foarte grăbit. Peste o oră plec la Nisa. Mâine începe carnavalul…

Ne-am dus în grabă la magazin.

— Mai întâi, arătaţi-mi unde e closetul, că dacă n-am băşica goală nu sunt în apele mele, îmi spune el fără nicio jenă.

Aceste preliminarii ne luaseră un sfert de ceas. Până la gară îi mai trebuia unul. Ne mai rămânea deci o jumătate de oră în care a ales un număr respectabil de opere de Gauguin, de Daumier, de Renoir. Îmi dă un aconto, îmi lasă cartea de vizită şi se urcă din nou în birjă, clătinând mereu din cap. În stradă un acor-deonist zdrăngănea o melodie. Cineva care venea la magazin îmi spune, arătându-l pe client cu degetul:

— E precis vienez. Ăştia când aud o melodie sunt în al nouălea cer. Era într-adevăr vienez. Peste câteva luni, clientul nemaidând niciun semn de viaţă, îi scriu că aşteptam instrucţiuni pentru expedierea tablourilor. Îmi răspunde printr-o scrisoare cât se poate de amabilă în care, de la-nceput pân-la sfârşit, lăuda farmecele Parisului. Dar nicio aluzie, cât de mică, la tablouri, I-am amintit eu de ele, de două-trei ori, dar fiecare răspuns al lui părea răspunsul unui om care caută să se eschiveze.

Aproape că mă hotărâsem să mă duc la faţa locului să văd ce se-ntâmplă, când tablourile vândute acestui client cresc sensibil la preţ. Mă grăbesc să-i dau această veste bună, lăsându-i a-nţelege că nu trebuia să mai amine încheierea unei afaceri atât de avantajoase, îmi răspunde că avea să vină la Paris, şi că vom lua masa împreună.

Am mâncat, într-adevăr, excelent în Place de la Madeleine. Vienezul meu era însoţit de o femeie foarte frumoasă şi foarte amabilă. Seara m-au invitat chiar şi la teatru. După spectacol a trebuit s-accept să supez cu ei. Amfitrionul meu se arăta din ce în ce mai expansiv. Deodată se ridică şi luându-mi mâinile într-ale lui îmi

spune:

— Ascultă, prietene dragă, nu pot suporta ideea că profitând de tranzacţia noastră, date fiind noile preţuri, te-aş trage pe sfoară. Sunt gata să renunţ!

Propunerea asta nu m-a mirat prea mult. Nu-ncape îndoială că el luase această creştere a preţurilor drept o şmecherie de negustor.

— Aş avea remuşcări să accept asemenea sacrificiu…

— Să n-ai deloc, m-am hotărât.

— Bine; dumneavoastră aţi vrut-o… Aveam carnetul de cecuri la mine; i-am restituit clientului acontul pe care mi-l dăduse. L-a vârât în buzunar cu mare satisfacţie, ca omul care şi-a luat o piatră de pe inimă.

Ca să fiu politicos, l-am invitat şi eu pe vienez, la masă, a doua zi. Între timp se informase probabil în privinţa valorii tablourilor lui fiindcă, la desert, luându-mi mâinile într-ale lui, îmi spune:

— Dragă prietene, n-aş vrea să rămână între noi nicio neînţelegere. Dă-mi înapoi tablourile…

— Fie!… Dar la ce preţ? V-am prevenit că preţurile au crescut foarte mult… Clientul meu n-a insistat.

Peste câteva zile cineva îmi spunea: Am întâlnit un vienez furios pe dumneata. Zice că l-ai „dus” grozav.

Eram la magazin şi citeam când intră cineva. Cum nu zicea nimic, mi-am continuat lectura. S-a spus despre mine ba că mă ascund după uşă, gata să mă reped la client, ba că aproape îl dau afară pe îndrăzneţul venit cu pretenţia de-a cumpăra. Nici nu mă năpustesc asupra clienţilor şi nici nu-i dau pe uşă afară. Băgând de seamă că noul-venit se iută din când în când în stradă, până la urmă l-am întrebat dacă aştepta pe cineva.

— Aştept să-nceteze ploaia.

Într-adevăr, cum s-a luminat, a luat-o din loc. Am fost destul de surprins când l-am revăzut a doua zi.

— Puteţi să-mi spuneţi care este cel mai mare pictor de astăzi? Mă-ntreabă el brusc.

Văzându-mă uimit de-ntrebare, răspunde singur:

— Cel mai mare pictor e Steinlen. Aveţi ceva de Steinlen?

Îi arăt câteva pasteluri. Le cumpără pe loc şi pe urmă îmi spune:

— Mi-aţi mai putea procura şi altele?

— Treceţi pe-aici diseară. Sper să mai am. După-amiază m-am dus la Steinlen. Îşi fuma pipa lângă nişte mape pline cu desene. Am cumpărat tot ce avea.

Întorcându-mă în strada Laffitte, îl zăresc pe „amatorul” meu care se-nvârtea încoace şi-ncolo prin faţa uşii.

— Aţi găsit?... Daţi-le-ncoace, spune el venindu-mi în întâmpinare.

A doua zi vine din nou. De data asta avea un aer grav.

— Am făcut o mare descoperire. Maurin e cel mai mare pictor, nu Steinlen. Am văzut un tablou de-al lui care, din nenorocire, nu era de vânzare; face aproape cât un Ingres. Maurin aveţi?

— Câteva tablouri. Pune cu aviditate mâna pe tot ce-i arăt şi-mi spune insaţiabil:

— Aş mai vrea şi altele.

— Cred c-am să vă mai procur. Treceţi pe-aici, pe la şase.

M-am dus la Maurin şi-am cumpărat tot ce avea. La-ntoarcere, clientul, care mă aştepta, fără măcar să mă lase să desfac pachetul cu pânze, îmi plăteşte suma pe care i-o cerusem.

Peste câteva zile primesc vizita lui Maurin:

— De-acum încolo, spune el, pot primi oricâte comenzi; am descoperit un mijloc de-a lucra foarte repede. Trag contururile şi, cu un fel de vaporizator pe care l-am inventat eu, aplic culorile pe desen.

N-a vrut să-mi dea alte detalii cu privire la invenţia lui, de frică să nu i-o fure careva.

O vreme n-am mai ştiut nimic despre amatorul meu,

când, într-o zi, mă trezesc cu el, foarte tulburat:

— Sunt sigur că Maurin nu e cel mai mare pictor. Dar, la drept vorbind, care este cel mai mare pictor?

— La drept vorbind, h răspund eu, nu există *cel mai mare pictor*. Există *cei mai mari pictori*: Cezanne, Renoir, Monet, Degas…

M-a-ntrerupt:

— Când aud prea multe nume deodată mi se tulbură mintea.

Pe urmă a căzut într-un fel de reverie. Văzând că muţenia lui se prelungeşte i-am spus că Rabelais recomandă ca, în cazurile complicate, să dai cu zarul…

— I-am jurat soră-mii să nu m-ating de cărţi de joc. Şi de zaruri.

— Dacă am pune însă numele într-o pălărie şi le-am trage la sorţi, n-ar fi vorba nici de zaruri, nici de cărţi!

Ideea mea i-a plăcut, aşa că se-apucă să scrie pe bucăţele de carton numele pe care i le dictam eu: Câzanne, Renoir, Degas, Monet, Gauguin. După ce amestecăm bine numele în pălărie, spre marea noastră surprindere, trage unul pe care nu-l pusesem în pălărie.

Iată ce se-ntâmplase. Clientul meu luase maşinal de pe masă o etichetă pe care era scris numele lui Van Gogh şi o pusese în pălărie împreună cu celelalte cartoane. Totuşi a vrut să ţinem seamă şi de pictorul *Florii-soarelui*…

— O voce interioară îmi spune că trebuie să fac ce-a hotărât hazardul. Sora mea mi-a spus s-ascult de vocile interioare.

Şi. Şi-a ales câteva dintre cele mai importante tablouri bre Van Gogh pe care le aveam.

A vrut să tragă din nou la sorţi De data asta a scos numele lui Cezanne. A cumpărat peste treizeci de pânze.

Luându-şi rămas bun, mi-a promis că trece pe la mine în curând, dar n-aveam să-l mai văd niciodată.

Peste câţiva ani, un olandez, în trecere prin Paris, mi-a povestit următoarele:

La noi, la Haga, avem un tip a cărui, poveste nu este deloc banală. Pentru că fugea de lume şi nu vorbea cu nimeni, căpătase reputaţia de spirit profund. Părinţii îi încredinţaseră toată averea lor. După o destul de lungă şedere la Paris, s-a-ntors cu nişte lăzi pline de tablouri şi numai cu câţiva florini în buzunar… Achiziţiile lui au fost arătate unor experţi. Aceştia au declarat în unanimitate că dacă tabiburile vechi sau aşa-zise vechi arătau pur şi simplu că fuseseră achiziţionate de-un ignorant, cele moderne nu putuseră fi cumpărate decât de un nebun. Medicii alienişti fiind consultaţi, „amatorul a fost internat la ospiciu.

— Nu cumva o fi olandezul meu? M-am gândit eu.

Chiar el era. La moartea acestui straniu personaj, vreo zece ani mai târziu, rudele s-au grăbit să vândă tot stocul de tablouri de care legea nu le dăduse voie să se atingă atât cât fusese el la ospiciu. La această vânzare, un Van Gogh a depăşit treizeci de mii de franci. Cezanne-ii fuseseră puşi de-o parte, de teamă să nu sperie publicul! Când familia s-a hotărât să-i scoată la iveală, cei mai mari colecţionari şi i-au disputat.

Vestea s-a răspândit şi a-nfierbântat în asemenea hal minţile încât unu au început să creadă că nebunii au un fler special pentru pictura care ajunge la preţ. E de necrezut, dar în urma acestui fapt s-a format o societate, a adunat capital şi a ales un sărac cu duhul pe care l-a expediat la Paris, însoţit de un delegat însărcinat să cumpere tablourile alese de nebun. Dar acesta a arătat o atât de totală indiferenţă faţă de pictură şi a refuzat cu atâta îndârjire orice vizită la expoziţii, galerii sau ateliere, încât societatea a trebuit să renunţe să ducă mai departe această experienţă.

Un alt exemplu despre ideea pe care pot să şi-o facă unii asupra picturii care „se vinde”. De data asta nu mai este vorba însă de cumpăratul tablourilor ci de făcutul lor.

Am cunoscut un copil a cărui inteligenţă rămăsese nedezvoltată. Dat fiind că părinţii erau îngrijoraţi de

viitorul progeniturii lor, cineva i-a sfătuit să-l „lanseze” – în pictură, fără să mai stea pe gânduri.

— Păi da, la Hâtel des Ventes, pictura „ticniţilor” ajunge la cele mai mari preţuri, a adăugat el văzând uimirea părinţilor.

S-a ivit însă un obstacol. Puştiul avea spirit de contradicţie. Atunci familia s-a gândit să aşeze la îndemâna copilului pânză, pensule, culori şi să-i interzică să se-atingă de ele. Junele nesupus pune numaidecât mâna pe pânze şi le umple de culori. Când producţia lui a fost socotită destul de abundentă, tată-său şi mamă-sa s-au prezentat la directorul unei galerii aşa-zis de avangardă.

Tt Am venit să v-arătăm picturile unui nebun.

— Vă bateţi joc de nune? Asta nu e pictură de nebun. Pictură de nebun e cea în care nu-ţi poţi da seama dacă e vorba de-o figură, de-un peisai ori de-o natură moartă, pe când în astea vezi foarte bine, zice negustorul după ce-şi aruncă ochii peste pânze.

Cuplul era consternat.

— Ei drăcia dracului! exclamă tatăl. Aproape o mie cinci sute de franci azvârliţi pe gârlă… într-o dimineaţă, în strada Gramont, primesc vizita unei foarte distinse doamne!

— Sunt marchiza de S… îmi spune ea. Aş vrea să văd tablourile de Matisse şi de Picasso care aparţin domnului Stein. Mi s-a spus că-l cunoaşteţi.

— N-aveţi nevoie de nicio recomandare, doamnă. Cei doi fraţi Stein şi sora lor, domnişoara Gertrude, sunt cei mai primitori oameni din lume. Casa lor este deschisă pentru toată lumea „sâmbăta, de la nouă seara în sus.

— Mi s-a spus asta, dar astăzi e luni şi poi-mâine, cel mai târziu, trebuie să iau trenul şi să plec la Roma. Închipuiţi-vă că la un ceai, la Ritz, toată lumea vorbea de colecţia Stein, iar eu stăteam ca o proastă! Sunt în foarte bune relaţii cu ambasadorul italian. Nu credeţi că dacă l-aş ruga să intervină pe lângă ambasadorul american…? Adaugă ea după o uşoară ezitare.

— Au mai încercat şi alţii asemenea intervenţii de ambasadori, dar fără succes.

— În sfârşit, fie ce-o fi, am s-aştept.

La rugămintea marchizei de S… sâmbăta următoare, am însoţit-o la fraţii Stein.

Domnişoara Gertrude Stein, care stătea de vorbă cu nişte prieteni „ne răspunde la salut, făcându-ne semn că eram liberi să ne plimbăm prin casă.

Domnul Leo Stein stătea sau, mai degrabă, era adâncit într-un fotoliu, cu picioarele sprijinite de cel mai înalt raft al bibliotecii.

„Iâfre grozav pentru digestie, îmi spune el, făcând un gest amical.

Când evoc aceste vremuri de demult, revăd, pe pereţii apartamentului fraţilor Stein, pânze de Matisse, de Picasso, de Cezanne, un portret al doamnei Cezanne, îmbrăcată în gri, stând într-un fotoliu roşu. Această pânză îmi aparţinuse şi o împrumutasem unei retrospective a maestrului din Aix, organizată la Salonul de Toamnă din 1905. Ducându-mă des la această expoziţie, îi vedeam mereu pe cei doi fraţi Stein şi pe sora. Lui stând pe o banchetă în faţa acestui portret. Îl contemplau în tăcere până în ziua când, închizându-se Salonul, domnul Leo Stein mi-a pus în mână preţul tabloului. Era însoţit de domnişoara Stein: „Acum tabloul e-al nostru” mi-a spus ea. Ai fi zis că cei doi fraţi răscumpăraseră libertatea unei fiinţe dragi.

Domnişoara Gertrude Stein este o personalitate foarte complexă. Când o vezi, în rochie de catifea groasă, cu sandale cu bentiţe de piele şi cu înfăţişarea ei cam absoluţă ai zice că e o gospodină al cărei orizont se mărgineşte la relaţiile cu zarzavagiul, cu lăptarul, cu băcanul. Dar dacă ochii tăi îi întâlnesc privirea, îţi dai seama numaidecât că-n domnişoara Stein zace cu totul altceva decât o „burgheză”. Vioiciunea privirii ei trădează repede observatorul căruia nu-i scapă nimic. Şi, totuşi, cum să nu te laşi antrenat, cu toată încrederea, când îi

auzi râsul, un râs ironic, ca şi când şi-ar bate joc de ea însăşi?...

De curând cineva îmi spunea:

— Am citit în *Nouvelle Revue Française* descrierea atelierului lui Matisse făcută de domnişoara Stein. Nicio aluzie la arta pictorului. Notează pur şi simplu obiectele care-i cad sub ochi: colo un scaun, dincolo un şevalet; un tablou fără ramă, pe perete; o statuetă pe o consolă...

I-am atras atenţia interlocutorului meu că de sub pana domnişoarei Stein ies şi alte lucruri, nu numai enumerări seci. De exemplu, oricât de incapabil aş fi eu să descopăr numele vreunui personaj din cel mai transparent roman cu cheie, cum să nu mă recunosc totuşi într-un fragment din *Memoriile* domnişoarei Stein, care mi-a căzut sub ochi, în acel personaj încruntat stând în pragul magazinului lui, cu amândouă mâinile sprijinite de tocul uşii şi uitându-se la trecători cu un aer de parcă i-ar da dracului pe toţi? De câte ori n-am regretat că n-am şi eu o mutră mai amabilă şi mai jovială!

Când am aflat; acum de curând, că traducătorul *Memoriilor* domnişoarei Stein este un profesor de la Collège de France, domnul Ber-nard Fay, am spus: „Un profesor de la Collège de France! Ce noroc pe domnişoara Stein”. În ceea ce mă priveşte, în materie de traducere, iată ce mi s-a-ntâmplat. Scrisesem, într-un articol despre Gauguin, că acesta suferise în Tahiti de pe urma colonilor.

I Locuitori nebăştinaşi ai unei colonii, (n.tr.).

— Cum, domnule Vollard, dumneavoastră puneţi „coloni” la plural? Tot omul nu are decât un colon! Colonul este o parte a intestinului gros... N-aveţi nicio grijă, am verificat în dicţionar, a adăugat el văzând aerul meu uimit.

Alţi colecţionari americani.

Vine domnul Barnes la mine Prin faţa ochilor lui defilează douăzeci, treizeci de pânze. Fără ezitare, arată cu degetul în trecere, spre una sau spre alta. În felul ăsta domnul Barnes a adunat, în fundaţia care-i poartă numele, vreo sută de pânze de C6 zanne şi peste două sute de

Renoir.

Un alt colecţionar american căruia artiştii îi datorează foarte mult, domnul John Quinn, plin de generozitate, a făcut ca tablourile pictorilor francezi să fie vândute în Statele Unite. Avocat reputat, le-a pus artiştilor la dispoziţie şi ştiinţa lui de jurist Intervenea, cu – succes, în special în diferendele lor cu vama americană. Un astfel de exemplu ni-l oferă contestaţia lui în procesul intentat sculptorului simbolist Brâncuşi, în legătură cu o statuie de bronz intitulată *Pasăre*, pe care vama o declarase metal brut: ea considera că avea de-a face în acest caz cu un subterfugiu destinat sustragerii de la taxele impuse la metale nefasonate, într-o altă împrejurare, la Consulatul american, s-a purtat următoarea discuţie în legătură cu o contestaţie privind deosebirea dintre opera industrială, care este’s pusă taxelor vamale, şi opera de artă, care este scutită.

— Vreţi să vă ridicaţi în picioare? îi spusese pictorul Georges Rouault funcţionarului în biroul căruia se afla.

Mirat, funcţionarul, se execută.

— Uitaţi-vă la scaunul dumneavoastră, spune artistul. Placa de lemn pe care staţi are găurile la distanţe egale şi cu un diametru identic: ăsta e obiect industrial. Dacă aceste găuri ar fi făcute de mână, n-ar fi toate la fel. Asta e diferenţa între obiectul industrial şi obiectul de artă.

Pictoriţa americană Mary Cassatt, care a făcut atâta pentru arta franceză! Îmi spusese într-o zi:

— I-am vorbit domnului Havemeyer despre dumneavoastră. Puneţi de-o parte pentru el tot ce-aveţi mai bun. Ştiţi cine e Havemeyer?

Cum să nu ştiu! Havemeyer, regele zahărului! Cu câtva timp în urmă, tocmai citisem, în ziare, că pe piaţa americană se produsese o simţitoare scădere de preţ a zahărului, în timpul unei călătorii a domnului Havemeyer; fusese de-ajuns ca el să se-ntoarcă la New York pentru ca preţurile să revină la normal. Regele zahărului! Alegând tablourile pe care le credeam cele mai demne de a-i fi

arătate, mă gândeam în sinea mea: „Dac-aş avea puterea de care dispun miliardarii, n-aş uimi lumea prin strălucirea vieţii pe care aş duce-o, ci, dimpotrivă, prin simplitatea ei. N-aş avea iaht. N-aş avea trenuri speciale. N-aş reţine un hotel întreg. N-aş târî după mine o suită numeroasă, ca magnaţii petrolului, ai cafelei, ai hârtiei sau ai gumei de mestecat...” Astea-mi erau gândurile, când-o birjă amărâtă (era în 1898) se opreşte în faţa magazinului meu. Din ea coboară un domn, foarte simplu îmbrăcat, care intră în magazin. Eram furios pe intrus. Dacă ar veni acuma domnul Havemeyer şi-ar trebui să-l fac s-aştepte în timp ce poate aş vinde o gravură?... Dar nu... Necunoscutul dorea opere de Cezanne. A ales două pânze. Întorcându-se la trăsură, mi-a dat cartea de vizită... Era domnul Havemeyer!

Când l-am cunoscut mai bine, ceea ce m-a surprins mai mult decât îmbrăcămintea modestă a acestui client opulent, era spiritul lui de strictă economie în toate actele vieţii curente. Ducându-ne să vedem împreună un tablou, domnul Havemeyer se opreşte în faţa Operei comice.

— Vreau să cumpăr nişte bilete, îmi spune el. Astă-seară mă duc la teatru cu nevastă-mea şi cu un prieten.

Când ajungem la casă, regele zahărului cere trei fotolii.

— Totul e vândut, domnule. Nu mai avem decât loje.

— Daţi-mi trei locuri în lojă.

Lojele sunt de patru persoane şi nu vindem locurile separat.

— Perfect. Am să vin altă dată. Ştii, noi suntem numai trei. Aş fi plătit un loc degeaba, îmi spune el, întorcându-se spre mine.

— I se-ntâmpla totuşi să facă şi nebunii, dar nebunii rezonabile. Într-o zi, când i-am propus un Ce zanne, portretul surorii artistului, care seamănă într-un mod ciudat a EI Greco, i s-a părut că nu era cazul să facă o asemenea nebunie. Doamna Havemeyer se oprise în faţa acestui tablou.

— Cât costă?

— Zece mii de franci.

— De ce zece mii de franci, dacă pentru cealaltă pânză, la fel de importantă, cereţi şapte? Mă-ntreabă domnul Havemeyer.

— Aveţi dreptate. Cele două tablouri au aceeaşi valoare. Dar recunoaşteţi că portretul surorii are ceva ce nu poate fi definit: farmecul.

— A, vasăzică vrei să plătesc şi farmecul? zice domnul Havemeyer.

Ceva mai târziu, tabloul a fost cumpărat de un alt rege al industriei, un rege francez, de data asta, anume regele margarinei, domnul Auguste Pellerin. Când a auzit acest lucru, ldoamna Havemeyer nu s-a putut opri să-i facă reproşuri soţului ei că lăsase să-i scape din mână Cezanne-ul. Ca o compensaţie, într-o seară când îşi sărbătorea aniversarea, domnul Havemeyer apare cu un Lawrence în mână.

— Chiar îţi place tabloul ăsta? îl întreabă nevastă-sa. Eu îl găsesc mult inferior celuilalt Lawrence care ne-a fost propus zilele trecute!

— Ştiu! Răspunde regele zahărului, dar la o* sută de mii de franci tabloul ăsta e un chilipir. Oricât de realist ar fi fost el ca natură, domnul Havemeyer nu era ferit de aşa-zisul *coup de foudre*.

— Cât face acest C6 zanne? Spune el deodată, văzând *Apeduct cu pini*.

— Cincisprezece mii de franci.

— Îl iau.

Pe urmă, întorcându-se spre nevasă-sa, ca şi când ar fi vrut să-i explice subita lui pasiune pentru acest tablou, îi spune:

— Nu ţi se pare că fondul tabloului ăsta aminteşte de fresca pe care am admirat-o atât de mult la Pompei?

Se uită iar la Ce zanne şi şopteşte:

— Ce-o fi având în el oare că te face să te gândeşti la

atâtea lucruri?

Este un fapt verificat că orice noutate creată de geniul francez se izbeşte, la noi, de indiferenţă, chiar de ostilitate.

Se ştie cu câtă neîncredere este privită în ţara noastră orice îndrăzneală, fie în literatură, fie în muzică sau în pictură. Mai ales în ceea ce priveşte pictura modernă, am mai amintit peste câte obstacole au trebuit să treacă maeştri ca Manet, Cezanne, Degas, Renoir, Gauguin etc., pentru a se impune propriilor compatrioţi. Situaţie paradoxală în mod ciur dat: francezul, care, prin temperament despică firul în patru, este conservator în privinţa oricărei noi manifestări de artă, atât de mult se teme în sinea lui să nu fie tras pe sfoară. Dimpotrivă, neamţul care, din instinct, ascultă de orice disciplină colectivă, aderă cu un fel de entuziasm la orice anticipare a viitorului. Paul Cassirer a cărui galerie din Berlin părea o prelungire a străzii Laffitte, pictorul berlinez Liebermann, care avea pe pereţii atelierului său cele mai frumoase pânze impresioniste ale noastre, directorii muzeelor germane şi toţi acei colecţionari berlinezi pe care-i vedeam la licitaţiile de la Hotel Drouot erau cei care făceau să crească preţurile tablourilor lui Manet, Renoir, Degas, C6 zanne, Claude Monet, în sfârşit, ale întregii şcoli moderne.

Totuşi, se-ntâmplă să te înşeli cu privire la dispoziţiile unui cumpărător dacă te iei după aparenţe. O pereche de nemţi, veniţi la mine la magazin, îmi ceruseră să vadă pânze deGauguin. Deodată, doamna observă că şi-a pierdut acul de pălărie şi se interesează dacă nu este prin apropiere vreo prăvălie de unde să-şi cumpere altul. Faeste *y vân-l* bazar pe-aici pe-aproape. ÎVĂ; t' Cânduce;, sfervitoarea mea". La-ntoarcere, servitoarea mă ia de-o parte: „Să fiţi atent, domnule. Doamna a găsit un ac care-i plăcea foarte mult, dar cândua văzut preţul, un franc şi nouăzeci şi cinci de centime, a zis: E prea scump. Şi-a cumpărat unul de opşpe centime".

fâiei bine-această pereche a cumpărat de la mine tablouri de o sută cincisprezece mii de franci…

Dacă negustorii, amatorii, cei mai celebri artişti de dincolo de Rin erau propagatorii artei moderne franceze, nici criticii şi scriitorii de artă. Nu dădeau dovadă de mai puţin zel în exaltarea şcolii franceze „avansate”. Mi-aduc aminte că-n plin război, în 1917, în Elveţia, a fost o expoziţie germană de legături de carte. Puteaifenvedea acolo ediţiile din *Paralelement* şi din *Dafnis şi Cloe* ilustrate de Bonnard, tipărite de mine, pe care bibliofilii de dincolo de Rin le primiseră cu evlavie, în timp ce-n Franţa erau încă atât de puţin preţuite. Cu această ocazie, marele critic de artă german Meier Graefe n-a ezitat să scrie, în *Gazeta din Frankfurt*, că o carte ca *Dafnis şi Cloe*, în care totul se echilibra perfecta hârtie Dliterăj ilustraţii, n-ar putea fi niciodată realizată în Germania.

În 1902, când am publicat *Dafnis şi Cloe*, un alt neamţ pasionat de artă, contele Kessler, a făcut cărţii cea mai călduroasă reclamă printre prietenii lui. Căpătase un asemenea gust pentru publicaţiile frumoase încât a vrut, la rândul. Lui, să editeze cărţi, prima fiind *Eglogele*, ilustrată de sculptorul Maillol şi tipărită pe o hârtie fabricată chiar de Maillol: celebra hârtie zisă de Montval, după numele unui cătun din Marly-le-Roi, unde este atelierul artistului. Cum Maillol remarcase că hârtia fabricată din pânză albită cu clor până la urmă îngălbeneşte, contele Kessler n-a pregetat să meargă el însuşi să caute cămăşi ţărăneşti până-n Ungaria unde clorul nu este folosit.

Mi-aduc aminte de o masă la care mă invitase contele Kessler. La restaurantul *Tour dargent* care, deşi foarte frecventat de străini, păstrase un aspect atât de franţuzesc. La drept vorbind, oriunde este vin bun te simţi în

Franţa; iar pivniţele restaurantului *Tour dargent* se bucurau de o reputaţie justificată, nu mai puţin decât serviciul atât de reputatului său *maître dhotel* Frederic. Avusesem oarecare teamă văzând raţa în sânge care constituia celebritatea restaurantului, dar trebuie să recunosc că mi s-a părut foarte bună. Doar o umbră la acest tablou. Îmi plac chelnerii bine raşi şi tunşi scurt;

Frederic avea părul lung şi era bărbos”.

Mi-aduc aminte că printre invitaţi era o baroană germană de o mare: frumuseţe. Se mai afla şi Aristide Maillol, şi, dacă nu mă-nşel, un neamţ sus-pus, baronul Bodenhausen. Era un vlăjgan mare şi spătos pe care mi l-aş fi închipuit mai degrabă în uniformă de ofiţer, cu sabia în mână, comandând soldaţi care mărşăluiesc în pas de gâscă. Contele Kessler îl iniţiase pe baronul Bodenhausen în arta modernă. Aşa am avut ocazia să-l văd de mai multe ori prin magazinul meu. Într-o zi, vorbind despre statuia Ioanei d’Arc de Frmiet, fratele meu aminteşte de observaţia lui Michelet că miracolul Ioanei d’Arc constase în împăcarea francezilor. La aceste ultime cuvinte, baronul Bodenhausen, care tocmai admira un Cezanne, întorcându-se deodată, îi aruncă fratelui meu o privire plină de mânie. „Cum se poate supăra din cauza unui fapt istoric de acum cinci secole, care nici măcar nu priveşte Germania 7* mi-am zis eu. Curând după aceea, când a izbucnit războiul, în 1914, am înţeles enervarea baronului, produsă numai la ideea împăcării francezilor în faţa duşmanului.

Doi vizitatori ai unei expoziţii deschise de mine îşi vorbeau într-o limbă străină. Unul din ei cumpără un Gauguin şi plecă. Pe cel care rămăsese să se uite mai departe la tablouri îl întreb în ce limbă vorbeau. „Ruseşte”, răspunde el. Îi povestesc unui confrate de la Moscova că vândusem ceva unui compatriot al lui şi că plătise fără să se tocmească.

— Un rus care să nu se tocmească! Eu cred c-ai avut de-a face cu vreun polonez.

De unde am dedus că un rus autentic nu cumpără fără să se tocmească.

Apropo de amatorii ruşi, un client al meu, căruia nu-i puteai contesta calitatea de rus sută la şută, atât de mult se tocmea – un moscovit al cărui nume îmi scapă, un nume care se termina în „ev” – îmi spune într-o zi:

— E ceva extraordinar: un confrate al dumitale, când cumpăr ceva de la el, îmi lasă totdeauna tabloul la preţul

pe care eram hotărât să nu-l depăşesc. Pe cuvânt, dacă nu zici că-mi citeşte gândurile!

Negustorul nu citea gândurile clientului, cum am aflat după aceea, ci mult mai simplu, citea peste umărul dactilografei lui. De origine rusă, dactilografa nota conciliabilul dintre arnator şi un compatriot care-l însoţea întotdeauna: cei doi se sfătuiau unde să se oprească.

Temperamentului rus îi este caracteristică o anumită impulsivitate morbidă. Un colecţionar din Moscova, domnul Morozov, îl aştepta, pe Maurice Denis care trebuia să-i instaleze acasă un ansamblu decorativ. Un frate mai mic al domnului Morozov spusese, de mai multe ori, câtă plăcere i-ar face să-l cunoască pe pictor, a cărui sosire era anunţată pentru a doua zi. Stând aşa de vorbă, tot umbla cu un revolver care se afla pe masă.

— Ce-ar fi să mă-mpuşc, zise el deodată. Şi, lipind arma de tâmplă, îşi zboară creierii, într-o zi, vine la mine un comisionar. Îmi anunţă un client care căuta pânze „ca astea”, şi-mi arătase *Nudurile* de Cezanne care erau în vitrină. A doua zi, se întoarce, într-adevăr, însoţind un rus, un oarecare conte Snasin care, în faţa *nudurilor* lui Ce zanne, ridică din umeri:

— E pictat prea grosolan. Vreau tablouri cu nuduri bine desenate, „porcării” 1 fine…; în sfârşit de pictori care fac nuduri care să semene cu nudurile adevărate ca troienele de zăpadă ale lui Meissonier al dumneavoastră. Am nevoie de patruzeci de picturi pentru ilustrarea unei poveşti de copii pe care-am scris-o chiar eu… *Un prinţ negru cumpără la târg doi băieţei. Când se-ntoarce la palat, se-mbracă într-o haină lungă de tarlatan verde, împodobită cu funde roşii. Pe unul din băieţi îl îmbracă în uniformă de general bulgar, pe celălalt în uniformă de marinar rus şi-i învaţă să se joace de-a… de-a… cum spuneţi dumneavoastră franţuzeşte*?… *să se zbenguiască*…

Ijrla popoarele orientale, orice fel de reprezentare a unui; nud este considerată o indecenţă. De aceea rusul meu, numea „porcării” tablourile cu nuduri. Mai sunt şi

alţii care gândesc la fel, nu numai orientalii. Consiliul general al insulei Reunion dăduse o bursă de studii unui tânăr pictor care, după un an, trimisese consiliului o pânză reprezentând o femeie goală culcată. Tabloul a fost plasat în sala de şedinţe a Consiliului general. Văzând-o, un consilier a sărit în sus: „Cum! Cine a-ndrăznit s-atârne porcăria asta pe pereteifeera pof copi ştiupă unul dintre cei mai mari maeştri italieni, după Corregip, dacă nu mă-nşel (n.a.).

Fără să-mi dau prea multă osteneală să pricep, m-am mulţumit să-i spun rusului că asemenea pictori avea să găsească, şi câţi poftea, la Muzeul Luxembourg.

Peste câteva zile, trece din nou pe la mine. Fusese la Luxembourg unde descoperise un fascinant nud de băieţel, la fel de migălit ca un Meissonier: era vorba de *Copilul mort* de Bouguereau. Mă roagă să-l invit pe pictor la magazin cu exemplare din; „cele mai fine porcării" ale lui. Îi explic că domnul Bouguereau era un artist „ajuns" şi că nu vine la domiciliul clientului.

— A, atunci am să mă duc eu la el.

O dată plecat, am crezut că n-am să-l mai văd niciodată pe rus, când, peste câtva timp, apare din nou la magazin.

— Am fost la Bouguereau ăla să-i comand patruzeci de nuduri mici de băieţi care se hârjonesc... I-am explicat ce doream iar el mi-a strigat: „Cară-te de-aici..." ah, cum mi-a spus? – pe englezeşte e *old pig*... A da, ştiu, *porc bătrân*!

L-am informat pe rus că nu mai ştiam ce pictor să-i recomand.

— A, nu vă mai osteniţi, am găsit! Întorcându-mă la Muzeul Luxembourg şi oprindu-mă în faţa unui *nud* de Cabanei, foarte frumos desenat, pictorul tocmai făcea o copie după tablou. Am făcut cunoştinţă şi mi-a acceptat numaidecât comanda.

Deoarece era mulţumit, mi s-a părut inutil să-i mai spun omului că adevăratul Cabanei muriselie mult.

La drept vorbind, eram curios să aflu cine este acest ciudat amator de „porcării fine”. Ca să-l pun pe calea confidenţelor, îi spun că aveam clienţi ruşi: industriaşi, un mare negustor…

— Eu nu sunt negustor, sunt nobil, mă-ntre-rupe el. Tatăl meu era filantrop, eu îi continui opera… întreţin orfelinatul fondat de el pentru băieţi fără familie.

După asta m-a invitat la masă.

— Am descoperit în Paris un mic… ah cum îi spune?! A, da, ştiu… un mic bistro.

N-am vrut să-l jignesc refuzându-l. Aşa c-am acceptat. Dar amfitrionul meu nu-şi mai amintea adresa bistroului cu pricina; ne-am înţeles că avea să treacă a doua zi să mă ia la masă.

— În strada Cambron… îi spune el birjarului când urcăm în trăsură. Am să-ţi spun eu unde să opreşti. E un bistro mic, mic de tot.

Acest „bistro mic, mic de tot” nu era altul decât celebrul *Cafe Voisin*, unde gazda mea avea masă reţinută în fiecare seară. Am mâncat excelent. La desert, mă invită să ne continuăm seara undeva. Mă-ntreabă care este teatrul cel mai la modă. Am spus, la-ntâmplare: Varieteul. Rusul cheamă comisionarul şi-l trimite să cumpere trei fotolii. M-am gândit bineînţeles că mai aştepta pe cineva.

Comisionarul s-a-ntors numaidecât. Nu mai erau locuri.

— Totuşi vreau!… Plătesc cât trebuie.

Argumentul era peremptoriu. Comisionarul ne-a adus cele trei bilete.

Când ajungem la teatru, amfitrionul meu trece prin faţa garderobei fără să se oprească; eu după el.

Instalându-ne, rusul îşi pune paltonul pe fotoliul dintre noi şi mă invită să fac şi eu la fel. Acest loc gol era punctul spre care se-ndrepta atenţia spectatorilor care stăteau pe strapontine. La începutul rreprezentaţiei, îşi puteau închipui că era vorba de un loc reţinut, al cărui spectator trebuia să vină dintr-un moment în altul. Dar

după prima pauză, fotoliul rămânând mereu gol, spectatorii de pe rândul nostru au fost obligaţi să se ridice de mai multe ori în faţa celor care veneau spre locul jinduit. De fiecare dată, rusul le spunea, cu o politeţe care nu excludea fermitatea:

— Fotoliul e ocupat.

— Invitatul dumneavoastră întârzie, remarc eu încet.

— Dar n-aştept pe nimeni.

Atunci am înţeles că al treilea fotoliu era pentru haine şi pentru sprijinit braţul…

*

— Dacă lucrurile continuă aşa, într-o bună zi, ca să putem vedea tablourile cele mai frumoase din Europa, o să fim obligaţi să mergem în America, îi spuneam eu unei doamne americane.

— *Indeed*… Noi putem cumpăra…

— Bineînţeles. Dar degeaba umpleţi cu ele toţi zgârie-norii dumneavoastră dacă n-aveţi o casă care să aibă măcar patru-cinci sute de ani.

Americană rămâne un moment pe gânduri:

— O casă veche)… Dar este foarte uşor; pot s-o cumpăr şi s-o iau cu mine în America…

— Puteţi desigur avea grămezi de pietre; dar sufletul casei îl puteţi lua cu dumneavoastră?

— PSufletul casei… Ce-nseamnă asta?

— Dacă vreţi, atmosfera care învăluie casă, locul de care este strâns legată, tot ceea ce-i dă caracterul ei personal, farmecul, înfăţişarea, într-o oarecare măsură; până şi muşchiul care în fiecare primăvară îi înverzeşte acoperişul… Astea toate nu se transplantează. Aţi avea o casă care ar părea totdeauna în exil.

Peste trei luni eram invitat de americană mea, la proprietatea unde locuia, în împrejurimile Parisului. Îmi plăcea mult locul, cu vastele perspective care se deschideau de pe terasele casei. Dar, ce surpriză. O enormă clădire, cu aerul de fals vechi castel, răsărise

acolo, acoperind peisajul, i

— Q, doamnă, ce păcat de această vecinătate! Aveaţi o vedere atât de frumoasa!

Americană zâmbeşte:

— Mi-aţi vorbit de case de patru-cinci sute de ani, ei aflaţi că acest castel, pe care-l vedeţi, are şase sute patruzeci de ani, garantat pe factură. E foarte uşor să obţii aşa ceva. I-am telefonat omului meu de afaceri: „Vreau un castel de şase sute de ani. Cumpără”. Lucrările au început numaidecât: sapă ici, dărâmă colo, numerotează pietrele. Am spus că vreau şi ţigla cu muşchi cu tot. Veniţi să vedeţi de-aproape…

M-a dus să-l văd.

— Nu vi se pare un lucru foarte frumos castelul meu? …

— Evident, în locul unde era el, trebuie să fi fost grandios; dar aici nu vi se pare că are un aer străin, nelalocul lui?

— A da! îi lipseşte, cum spuneţi dumneavoastră, atmosfera? M-am ocupat şi de asta. Toate planurile sunt gata, iar castelul o dată ajuns în America…

— Cum, o să-l transportaţi acolo? – Trebuie… Uite. Îl cumpărasem ca să-l ţin aici. Aş fi trimis altul în America; mi s-a propus unul şi mai vechi. Să vă explic. I-am trimis fiului meu Harry fotografia acestui castel. Harry se ocupă de artă. I s-a părut o construcţie fascinantă. Îl vrea morţiş pe ăsta! Harry nu poate veni în Franţa din cauza răului de mare. Atunci, i-am spus c-am să trimit castelul în America. E la fel de uşor ca şi transportul aici; după ce pietrele sunt numerotate şi puse în lăzi, bătrânul castel, drăguţul, poate face înconjurul lumii. Dar, mai întâi trebuia să-l aduc aici. Dau o petrecere şi o parte din program se desfăşoară într-un vechi conac. După ce se termină petrecerea, are să fie numaidecât dărâmat, numerotat, ambalat din nou; arhitectul meu şi-a luat angajamentul scris că-n cinci luni şi jumătate castelul va fi reconstruit pe proprietatea lui Harry, pe malul lacului Michigan…

Americană tace un moment, apoi continuă:

— Cât despre ceea ce numiţi dumneavoastră atmosferă… arhitectul a înregistrat vântul care bătea în partea locului, cântecul privighetorii, ţârâitul greierelui, clopotele…

Chemând un servitor, îl trimite după un fonograf care reproducea diferitele zgomote enumerate mai sus.

— Vântul nu este prea reuşit, se scuză americană, am comandat să fie înregistrat din nou…

”.

IX. În faţa olympiei lui manet la luvru

Întâlnirea dintre Manet şi pictorul Tochi la Veneţia. Cum lucra Manet. Manet şi pictura italiană.

Într-o zi, la Luvru, mi s-a părut că un vizitator care se oprise în faţa Olympiei lui Manet este pictorul Charles Toche. M-am apropiat. Era chiar el. Salutându-l, i-am amintit aluziile pe care le făcuse în faţa mea cu privire la prietenia lui cu Manet.

— Spuneţi-mi, cum l-aţi cunoscut?

— La Veneţia. Intrasem să iau o îngheţată la cafeneaua Florian. Marele pictor, a cărui siluetă elegantă mi-era familiara, se aşază la masa vecină; era împreună cu soţia. Am fost izbit de ţinuta maiestuoasă a doamnei Manet. Îi căzuse umbrela şi m-am aplecat să i-o ridic. Manet mi-a mulţumit: „Văd că sunteţi francez… Doamne cât mă plictisesc aici!” Doamna Manet a zâmbit. Chipul ei roz şi copilăros era umbrit de-o pălărie cu boruri mari. „Lui Edouard îi place să glumească; face pe parizianul”, a zis ea.

— Domnule Toche\ în timpul acestei şederi la Veneţia a pictat Manet celebrul tablou *Canal Grande din Veneţia*?

— Da. Şi cât îl entuziasma pe Manet motivul ăsta! Scara de marmură albă care se înalţă pe trandafirul veşted al cărămizilor faţadei, pe albăstriul şi pe verdele temeliilor! Oscilaţiile de umbră şi de lumină din apa agitată la trecerea bărcilor îl făceau pe Manet să exclame:

„Parc-ar pluti nişte funduri de sticle de şampanie”.

Într-o zi, pe când, însoţindu-l în gondolă, admiram printre stâlpii gigantici şi răsuciţi, albaştri şi albi, turlele incomparabilei Santa Maria de la Salute, atât de scumpă lui Guardi, Manet îmi spune: „Am s-aduc aici o gondolă condusă de-un vâslaş în cămaşă roz, cu fular portocaliu, un băiat frumos, brun ca un aben-ceraj”. Câţiva pensionari ai Vilei Medici lascultau, dintr-o ambarcaţie vecină, cuvintele lui Manet. Ultimele i-au făcut să zâmbească în zeflemea. Am auzit chiar exclamaţia „pompier”.

— Am citit în Biblie despre nişte copii care au râs când a trecut pe lângă ei un profet. Un urs, ieşind dintr-o pădure vecină, i-a mâncat pe îndrăzneţi. Dacă zeul picturii, ca să-l răzbune pe Manet, ar fi trimis din adâncurile canalelor un monstru marin!...

Domnul Charles Toche mă-ntrerupe:

1 Palat, devenit din 1801 reşedinţă a Academiei franceze de la Roma.

— Zeul picturii a făcut şi mai bine! A trimis Ursul-Uitare care i-a devorat pe pictorii acestei epoci, împreună cu maeştrii lor oficiali cu tot, printre care Manet, aşa cum spunea chiar el, era ca un câine cu o tinichea de coadă.

— Batjocurile contemporanilor îi erau indiferente lui Manet? Într-o zi când îl izbise un trecător, Ce zanne spusese: „Ăştia nu ştiu că sunt Ce zanne!”

— În ceea ce-l priveşte pe Manet, conţinut domnul Toche, doamna Manet mi-a povestit că, odată, când un celebru critic de artă, prieten al casei, îşi permisese să facă într-un ziar câteva ironii la adresa unui tablou al pictorului, a treia zi devreme, Manet plecase de-acasă spunând că se duce să facă un studiu în Bois de Boulogne. La întoarcere, îşi anunţase nevasta că-l gratificase pe poznaş cu o spadă bună în umăr. Să revenim la tabloul cu stâlpii din Veneţia; după ce-a fost terminat, eram într-adevăr uimit. Nu poţi să visezi ceva mai bine făcut, mai bine situat în atmosferă. La o remarcă a mea, Manet mi-a spus: „Nu la şcoală am învăţat cum se face un tablou.

Prima zi când m-am dus la Couture, mi-a dat să copiez un antic. L-am întors pe toate părţile. Mi se părea mai interesant cu capul în jos. Pe scurt, după două-trei încercări, am renunţat să cer ceva antichităţii. Am învăţat foarte mult însă în cursul călătoriei în Brazilia. Câte nopţi n-am petrecut uitându-mă la urma lăsată de vapor în apă, la jocurile de lumină şi de umbră. Ziua, de pe puntea de sus, nu slăbeam din ochi linia orizontului. Asta m-a învăţat cum să fac un cer”.

— Cum picta Manet? Parcă-l aud pe Ce zanne: „Manet scuipă tonul...”

— Într-adevăr, el nu lucra cu linii ci cu tiâşe rapide, zvârlind umbre şi lumini, reflexe de o siguranţă surprinzătoare, şi tabloul era schiţat. Mi-aduc aminte c-am mâncat într-o zi la un mic restaurant peste drum de *Giudeccă*... Masa era aşezată sub o boltă de viţă, de unde se vedea fermecătoarea biserică del Redenior care, trandafirie de sus până jos, contrasta cu verdele albăstrui al apei şi cu cochiliile negre ale gondolelor. Manet studia şi analiza diferitele tonuri pe care le căpătau o-biectele pe măsură ce se-ntuneca. Le definea valorile şi spunea cum avea să-ncerce să le reproducă, scăldate în această cenuşă crepusculară. Deodată se ridică. Îşi ia cutia cu vopsele, o pânză mică şi aleargă pe chei. Din câteva trăsături de penel prinsese biserica depărtată...

T4 în faţa unui tablou de Manet ai senzaţia trăsăturii de penel definitive din primul foc.

— Pardon! Asta era şi f părerea mea până nu-l văzusem lucrând. Am aflat de-abia mai târziu câtă osteneală îşi dădea ca să obţină ce dorea. Să luăm numai lucrarea *Canal Grande din Veneţia*. Manet a început pânza nu ştiu de câte ori. Gondola şi vâslaşul l-au făcut să piardă enorm de mult timp. „E greu al dracului să reuşeşti să dai impresia că o pălărie stă ca lumea pe capul modelului sau că o luntre e construită din lemn şi după nişte reguli geometrice!”

Nu mă săturam ascultându-l pe domnul Toche.

— Altă dată, văzând că admir posibilitatea pe care o ai de-a îmbina, într-o pânză, realitatea cu poezia, Manet exclamă: „Dacă te-ar auzi boul ăla de Courbet! Pentru că ceea ce numeşte el real... Uite, în *înmormântare la Ornans*, a făcut ce-a făcut şi i-a-ngropat pe toţi: preoţi, gropari, ciocli, familie. Chiar şi orizontul e la zece coţi sub pământ”.

— Manet atât de aspru faţă de Courbet! Dar de colegii lui impresionişti ce spunea, de Monet, de ce zanne, de Renoir?

— Nu-i plăcea decât Monet. Despre Cezanne zicea că e „un zidar care pictează cu mistria”. Cât despre Renoir, îl socotea un om cumsecade rătăcit în pictură.

Peste câteva zile m-am întâlnit din nou cu domnul Toche\ Cum l-am văzut am început să-i pun iar întrebări despre pictorul *Olympiei*.

— Mi-aţi spus că l-aţi văzut adesea pe Manet la lucru.

— La Veneţia îl vedeam aproape în fiecare zi. Lagunele, palatele, casele vechi, gârbove şi patinate de vreme îi ofereau motive inepuizabile. Dar, de preferinţă, umbla după locurile puţin cunoscute. L-am întrebat dacă-l puteam însoţi cu gondola mea. „Bineînţeles, cât pofteşti. Când lucrez, nu mă ocup decât de subiectul meu”. Câteodată, avea un gest de ciudă care făcea gondola să se clatine. Numaidecât vedeam cuţitul răzând cu furie. Dar deodată auzeam un refren sau câteva note fluierate vesel. Manet striga: „Merge, merge! Eu, când iese bine, simt nevoia să-mi manifest mulţumirea cu glas tare”.

— Cum vă explicaţi, domnule Toch6, că Manet, acest parizian ironic, acest obişnuit al bulevardelor, era pasionat de Spania şi de Italia? *R M*

— La drept vorbind, preferinţele lui se-ndreptau spre Spania: „Spania e atât de simplă, de dramatică, de grandioasă, cu pietrele ei, uscate parcă, şi cu arborii ei verzi bătând în negru! La urma urmei, Veneţia e numai decor”, îmi spunea el într-o zi.

— Dar despre marii pictori veneţieni?...

— Să vezi! Într-o dimineaţă, priveam împreună *Gloria Veneţiei* de Veronese, la Palatul Ducal. „Mă lasă rece! exclamă Manet. Câte eforturi inutile, cât spaţiu pierdut! Niciun pic de emoţie! Îmi place Carpaccio care are graţia naivă a entuminurilor din cărţile de rugăciuni. Mai presus de toate pun pânzele lui Tiţian şi pe ale lui Tintoretto de la Scuola di San Rocco... Dar, vezi, eu mă-ntorc mereu la Velázquez şi la Goya!”

— Despre Tiepolo ce părere avea?

— Tiepolo îl enerva. „Italienii ăştia ne bat la cap cu alegoriile lor, cu personajele din *Ierusalimul dezrobit* şi din *Orlando furios*, cu toată hala asta de vechituri stridente. Un pictor poate spune totul prin fructe, prin flori sau numai prin câţiva nori”. Mi-aduc aminte, continuă domnul Toche, o plimbare pe care-am făcut-o împreună în jurul tarabelor din *Pescheria Vecchia*, sub podul Rialto. Manet se-mbăta de lumină. Îl cuprindea o explozie de bucurie în faţa peştilor enormi, cu pântece de argint: „Uite ce-aş fi vrut eu să pictez dacă Consiliul municipal din Paris nu mi-ar fi refuzat proiectul de decorare a Primăriei. Vezi, eu aş vrea să fiu un Sfânt Francisc al Naturii moarte. Într-o zi. Ne-am dus la *Verdeţuri*. Manet, subţirel, în costum albaştrii, cu pălăria de pai lăsată pe ceafă, sărea peste grămezile de zarzavaturi. Se opreşte brusc în faţa unui rând de dovleci, dovleci specifici malurilor Brentei: „Capete de turci cu turban! Trofeele victoriilor de la Lepante şi din Corfu!**

Când lucra bine, ca să se recreeze, Manet pornea să descopere Veneţia. Doamna Manet îl însoţea şi hoinăreau pe străduţele cele mai întortocheate sau, urcându-se în prima gondolă, explorau cele mai înguste *canaletti*. Manet era mort după vechile cocioabe, pe unde fâlfâiau zdrenţe în care se încurca lumina. Admira fetele frumoase care, cu părul ciufulit, cu gâtul gol, în rochii înflorate, stând pe prag, înşirau mărgele de Murano sau împleteau ciorapi în culori vii. În cartierul pescarilor, la San Pietro di Castello, se oprea în faţa stâlpilor acoperiţi cu enorme vârşi de răchită cărora lumina le dădea o nuanţă de ametist. Se

minuna de copiii arşi de soare, care se zbenguiau pe vechile scări cu treptele de marmură sparte şi care se ciondăneau, mânjiu cu mămăligă şi cu pepene. După amiaza se sfârşea cu vizite pe la negustorii de vechituri ale căror dughene prăpădite nu dădeau de bănuit ce magazine somptuoase de anticari aveau să răsară aici peste patruzeci de ani. Nimic nu-l incinta mai mult decât să descopere o dantelă veche, o bijuterie fin cizelată, o gravură preţioasă.

Seara, de multe ori ne dădeam întâlnire, Veneţia este emoţionantă mai ales noaptea. Lui Manet îi plăcea să iasă după cină; atunci stătea cu mare plăcere de vorbă, şi nu se jena s-o tachineze pe doamna Manet de faţă cu mine, mai ales în privinţa tatălui ei care era tipul burghezului olandez ursuz, cicălitor, econom, incapabil să-nţeleagă un artist. Dar dacă un glas de pescar începea să cânte o barcarolă sau dacă o ghitară începea să zbârnâie, Manet tăcea numaidecât, cucerit de farmecul Veneţiei nocturne. Soţia lui, care era o excelentă pianistă, spunea, de fiecare dată, câtă plăcere i-ar face să interpreteze Schubert, Schumann sau Chopin într-un asemenea decor. În înţelegere cu doamna Manet, într-o seară, am organizat un mic complot După cină, i-am invitat pe Manet şi pe soţia lui, la o plimbare pe apă. Am îndreptat gondola spre un canal vecin cu *Puntea suspinelor*. Acolo era oprită o barcă mare din cele care servesc la mutări. Transportasem pe ea un pian care era ascuns sub nişte pături. Doamna Manet, aşa cum ne înţelesesem, se plângea de oscilaţiile gondolei noastre. I-am invitat să treacă în cealaltă barcă, aceea având mai multă stabilitate. Am plecat spre San Giorgio. Deodată, de sub degetele doamnei Manet se-nălţă o melodie. O romanţă de Schumann. Manet ne-a mărturisit că-n momentul acela a trăit cea mai plăcută clipă din toată şederea lui la Veneţia.

— Ce destindere trebuie să fi-nsemnat asta pentru Manet după viaţa agitată de la Paris!

— La Veneţia, n-avea altă preocupare decât pictura. Dar câte planuri îşi făcea pe care nu le-a putut duce la bun

sfârşit! Într-o duminică de septembrie, l-am însoţit la Mestre, la regatele care aveau loc în lagună.

Gondolele pornite în cursă, cu vâslaşii lor îmbrăcaţi în alb şi-n albastru, erau, parcă, inelele unui şarpe uriaş.

Întins pe pernele bărcii noastre, cu un pled pe genunchi, cu o mână lunecând prin apă, adăpostit de umbrela soţiei, Manet evoca în faţa noastră tabloul pe care avea să-l facă, inspirat de aceste regate. Manet, care la Belle-Arte era considerat un novator extravagant, îşi compusese subiectul după reguli atât de clasice încât expunerea, pe care ne-a făcut-o nouă, l-ar fi-ncîncât, cred, pe Poussin… Am notat, cu cea mai mare grijă, incomparabila lecţie pe care am ascultat-o i.

Această zi de regate avea să fie ultima bucurie pe care Veneţia i-o oferea lui Manet. Peste câteva zile, într-o dimineaţă, devreme de tot, Manet îmi bate la uşă. „Sunt chemat la Paris. Trăiam prea bine aici. Ce necazuri ne-or mai aştepta acolo?” I-am condus la gară pe noii şi atât de atrăgătorii mei prieteni. În drum, Manet s-a mai uitat o dată, intens, la Canal Grande, la palatele lui trandafirii, la vechile case patinate, la giganticii stâlpi care se înălţau prin ceaţa subţire. N-a rostit niciun cuvânt până s-a urcat în vagon…

— Dar l-aţi revăzut la Paris, nu?

— M-am întors în Franţa abia peste patru ani. M-am dus să-l salut la atelier, în rue de Saint-Potersbourg. Domnea acolo o simplitate monahală: nicio mobilă inutilă, niciun bibelou, în schimb, nişte studii strălucitoare pe pereţi şi pe şevalete. În fundul camerei, pe cămin, o pisică de ghips, cu o pipă în gură…

I lată această notă pe care domnul Charles Toche mi-a îngăduit s-o copiez.

1. În faţa unei astfel de scene, atât de complicată şi de tulburătoare, trebuie, – mai întâi de toate, să aleg episodul caracteristic, să-mi delimitez tabloul, ca şi când l-aş şi vedea înrămat. De data asta, se remarcă, mai mult ca orice, catargele pavoazate cu steguleţe multicolore,

drapelul italian verde, alb şiroşu, linia unduioasă şi întunecată a bărcilor ticsite de spectatori şi săgeata albă şi neagră a gondolelor care se depărtează la orizont, apoi, în partea de sus a tabloului, linia apei, ţinta care trebuie atinsă şi insulele aeriene.

II. Am să mă căznesc să redau în primul rând diferitele valori care se etajează. Şi se depărtează logic, respectând planurile lor în spaţiu.

III. Laguna, oglindă a cerului, este ca o podea a bărcilor, cu pasagerii, cu catargele, cu flamurile lor etc. Laguna are culoarea ei, nuanţe pe care le împrumută de la cer, de la nori, de la mulţime, de la obiectele care se reflectă în ea. Într-o masă în mişcare să nu-mi pomeneşti de trăsături precise, de sârme, ci de valori care, privite cum trebuie, constituie volumul real, desenul indiscutabil.

— Manet avea parcă un atelier şi în strada Amsterdam.

— Da, şi foarte pitoresc, într-o curte plină de soare. Intrai într-un vestibul cu pereţii acoperiţi de sus şi până jos de schiţe. Pe nişte mici gheridoane erau buchete de flori, aşezate prin carafe sau prin simple pahare de băut. Portretul atât de cunoscut al lui Antonin Proust era pe şevalet. Studii de femei în rochii de culori deschise, cu pălării mari se etajau de-a lungul scării propriu-zise. Foi de hârtie haşurate cu cărbune sau cu pastel acopereau parchetul. Pe pereţi atârnau mari tablouri începute doar: o pălărie neagră de amazoană se contura pe pânza albă, un cap de cal cu privire neliniştită, o umbrelă roz etc. Ca şi în unele-schiţe ale lui Velázquez şi ale lui Goya, regăseam în ele acea impresie de vibrare şi de viaţă pe care n-o are totdeauna tabloul terminat.

— L-aţi văzut pe Manet în ultimii ani ai vieţii?

— Cu câteva săptămâni înainte de moartea lui, m-am dus în strada Amsterdam. L-am gă IV. Gondolele, diversele bărci, cu nuanţele lor mo horite, în general, cu reflexele lor, reprezintă soclul pe care-l aşez pe podeaua mea de apă.

V. Personajele, stând sau gesticulând, îmbrăcate în culori închise sau în ţesături strălucitoare, umbrelele, batistele, pălăriile lor formează nişte creneluri, cu valori diferite, care vor da „relieful” necesar şi adevăratul lor caracter planurilor şi gondolelor pe care am să le văd printre ele.

VI. Această mulţime, vâslaşii, drapelele, catargele se vor vedea ca într-un mozaic de tonuri colorate. Am să mă străduiesc să redau simultaneitatea gesturilor, fâlfâitul drapelelor, legănarea catargelor.

VII. Sus de tot, la orizont, Insulele. Pânzele din ultimele planuri se vor ghici numai, prin culoarea lor fină. Adecvată.

VIII. În sfârşit, cerul, ca un imens baldachin strălucitor, are s-acopere, are să-nvăluie toată scena, are să ţâşnească peste oameni şi peste lucruri.

IX. Va trebui ca tuşele să fie spontane, hotărâte. Niciun fel de migăleală, şi să te rogi Dumnezeului pictorilor buni şi cinstiţi să-ţi vină în ajutor!

Sit pe marele artist singur, trist şi bolnav. „Lucrez fiindcă trebuie să trăiesc”. Am protestat, spunându-i că toţi cunoscătorii credeau în el. A continuat: „Perfect! *Dar credinţa care nu acţionează este oare o credinţă sinceră*? E drept că sunt apreciat de croitorul meu. Pe urmă mai e şi Faure. Nu s-a glumit destul pe seama portretului pe care i l-am făcut în Hamâet? Şi pe seama piciorului stâng despre care se pretindea că e mai scurt? Când un personaj îşi ia avânt, mai poate ţine oare picioarele ca un infanterist în poziţie de drepţi? Dar, podeaua în pantă? Nu zău, aş vrea să ştiu cum ar face maeştrii oficiali ai desenului ca să-ţi dea iluzia că Hamlet aleargă spre spectator...”

Manet se ridicase în picioare. A dat din umeri, şi-a pus pe cap pălăria Im cu boruri drepte şi mi-a spus, cu un zâmbet care făcea să i se ridice mustăţile: „Să nu mai vorbim despre asta. Hai să bem un ţap la Tortoni...” Şi-a pipăit un buzunar. „Bun. Am carnetul de schiţe cu mine. Pe stradă e totdeauna ceva de prins. Uite”. Şi mi-a arătat un

mic studiu de picioare atârnate pe perete. „Un chelner golea un sifon pe terasa unei cafenele. O cuconiţă trecea. Instinctiv, şi-a ridicat fusta…”

X. De la meissonier la cubism *în atelierul lui Meissonier. Vizită la Gervex. JJenry de Groux. Claude Monet. Pissarro. Sistey. Guillaumin. Signac. Luce. Gauguin. Prima oară când am văzut un Degas. Mary Cassatt. La Ce zanne, la Aix. Cum l-am cunoscut pe Renoir. La Essoyes, la Renoir.* * *Albert Besnard. Jacques-Emile Blanche. Boldini. Forain. Sem. Helleu. Redon. J. McN. Whistler. Grupul Na-biştilor. Alţi „tineri”. Sculptorul Maillol. Rodin. Georges Rouault. „Vameşul 11 Rousseau. Picasso şi cubismul. Portretele mele.*

Mă aflam la Lewis-Brown când soseşte un domn care ţinea un tablou la subţioară.

— Încă o descoperire? Întreabă pictorul.

— O să vedeţi…

Noul venit despachetează tabloul şi zice:

— Ce părere aveţi despre studiul ăsta de cai?

Brown se uită.

— Crezi că-i un Meissonier, nu?

— Într-adevăr. De când l-am dibuit ieri la hala de vechituri nu mai ştiu pe ce lume trăiesc. Nu e semnat, dar în sfârşit… Nevastă-mea nu-şi mai găseşte locul…

— Nu ştiam că pe soţia dumitale o interesează pictura…

— E foarte la curent cu preţurile. La Georges Petit a văzut un Meissonier, nu atât de bun ca al meu, pe care se cerea cincizeci de mii. Ce păcat că-n afară de cai nu mai sunt şi câteva personaje.

Tţ Asta-i acum… şopteşte Lewis-Brown. Şi dacă „chestia” asta n-o fi Meissonier?

— Vorbiţi serios?

— Nu mă pronunţ, dar zic şi eu. La prima vedere, pânza, desenul… Aş fi tentat să zic da. Dar ne lămurim numaidecât. Meissonier e un om foarte amabil. Dacă

tabloul e al lui, am să-l rog să-l semneze…

Mi-am exprimat faţă de Lewis-Brown dorinţa de-a vedea atelierul celebrului pictor.

— E foarte simplu. Vino cu noi.

Ajunşi la Meissonier, am fost poftiţi în atelier. Pe un şevalet, o pânză aproape terminată; dedesubt atârna o lupă mare care parcă invita vizitatorii să admire fineţea operei.

Un elev al maestrului se îndeletnicea, într-un colţ al încăperii, cu o treabă ciudată care mi-a atras atenţia. Înarmat cu un fel de greblă ca cea a crupierjlor, se căznea să-ntindă egal, pe parchet, un strat dintr-un praf alb şi strălucitor care nu era altceva decât acid boric.

— Pregătesc câmpul de luptă pe care-l va picta domnul Meissonier, îi spune el lui Lewis-Brown, arătându-i un crochiu.

Deschide o cutie. Scoate din ea tunuri, copaci, chesoane, soldaţi şi cai pe care-i eşalonează în formaţie de luptă, în careul de promoroacă. Luând un pulverizator, apasă pe para de cauciuc şi împrăştie un nor de lipici lichid peste toată mica armată, presărând apoi un praf de un alb diferit de al acidului boric, un alb mai mat.

— Cât de greu e să dozezi exact guma arabică! Dacă e prea groasă se-nfundă pulverizatorul. Dacă e prea apoasă nu se lipeşte pudra de orez, îi spune el lui Lewis-Brown care se uită curios la acest manej. I

— Asta e pudră?

— Am putea pune peste tot acid boric, bineînţeles. Ar fi chiar mai simplu s-avem doar un alb în loc de două alburi diferite. Dar maestrului îi place să complice lucrurile.

Intră Meissonier.

— Brr! zice el aruncând o privire către opera ajutorului său. Ce frumos peisaj de iarnă! Aproape că deger… Ah, scârbele!

Două muşte mari, fascinate de-atâta albeaţă, se-aşe zaseră pe un tun. Meissonier scoate un fel de revolver dintr-o panoplie. Ocheşte cele două gângănii şi trage. Un

miros de spiţerie se răspândeşte în odaie.

Pictorul se-ntoarce spre Lewis-Brown.

— Când am pictat *Retragerea din Rusia*, în loc de acid boric, am folosit zahăr-pudră. *Ce* efect am obţinut! Dar zahărul a atras albinele din vecini. Am înlocuit zahărul cu făină. Acum câmpul de luptă mi-l prăpădeau şoarecii. Ajunsesem să mă-ntreb dacă n-am să fiu nevoit s-aştept să-nceapă ninsoarea ca să pot picta un peisaj de iarnă.

— Monet nu poate lucra decât după natură, spune Lewis-Brown cu un aer naiv.

— Ia lăsaţi-mă-n pace cu Monet al vostru şi cu toată gaşca asta de tineri! mai deunăzi am văzut un tablou al unuia Besnard cu nişte cai violet. Să vorbim de lucruri serioase.

— Să vorbim de arta dumneavoastră! dragă maestre, propune Lewis-Brown. Tocmai venisem să vă văd pentru un tablou descoperit de amicul meu S… asupra căruia aş vrea să ştiu părerea dumneavoastră.

Meissonier se uită la S… apoi la pânză:

— Felicitările mele! E un lucru excelent. Este chiar una dintre cele mai bune pastişe după Meissonier din câte-am văzut. Dacă-ar mai avea un nu ştiu ce, aproape că m-aş înşela…

— Acest „nu ştiu ce” care este de fapt geniul, intervin eu timid.

Maestrul îmi zâmbeşte.

— Aşa cum e, tabloul ăsta e foarte bun. Face precis cât un Detaille, spune Meissonier bătându-l pe umăr pe S… care asculta foarte dezamăgit.

*

Gervex îi cunoscuse bine pe cei mai importanţi pictori din vremea lui, mai ales pe Manet. Stătuse multă vreme şi în Rusia unde fusese admis la curte. Câte amintiri interesante trebuie să fi avut din viaţa lui de artist şi din şederea în patria ţarilor! Am fost dezamăgit când i-am vorbit despre acest subiect. Dar era o persoană atât de agreabilă încât am fost încântat când m-a invitat din nou

pe la el.

Într-o zi, m-am întâlnit, în atelierul lui Gervex, cu un personaj decorat care se apucase să vorbească despre „arta noastră*? Cât îl ţinea gura. Tonul lui sigur m-a făcut să cred la început că era şi el dintre cei din casa de la Pont des Arts. Dar fiind prezentat de Gervex am aflat că aveam de-a face cu domnul Jacquet, pictorul-tip de armuri şi de stofe. Apropiindu-se de un şevalet, pe care era expus portretul unei femei în mărime naturală. Într-o rochie de muselină atât de transparentă încât părea aproape goala, domnul Jacquet zice:

— Frumoasă piele”. Cine o să aibă tabloul ăsta pe perete în dormitor!…

— E portretul soţiei unuia dintre amatorii mei, îl informează Gervex.

— Ei! Cred că amatorul ăsta al dumitale nu se plictiseşte. Şi i-a dat voie să pozeze aşa?

— Nu e corpul ei. I-am făcut doar un mic Studiu de cap, pentru rest mi-a pozat un model.

— Şi amatorul a fost mulţumit?

— Te cred: mi-a cerut numaidecât adresa modelului…

Gervex părea că meditează. Continuă.

— Dragă, eu mă simt tot timpul hărţuit între adevărul din natură şi căutarea decorativului. Ei bine! Totdeauna învinge natura. Când respecţi natura, tabloul capătă în plus şi o valoare decorativă…

— Zău că nu e cazul amicului nostru Clai-rin! Am văzut un nud pe care tocmai îl termina…

— Totuşi Clairin nu e lipsit de calităţi… şi dacă n-ar fi atât de monden…

— Ştii că-n momentul de faţă lucrează la un portret al Sarei Bernhardt? îi pozează portăreasa îmbrăcată în hainele artistei. „Sunt incapabil să desenez fără model”, îmi spunea el.

— Ţi-a arătat un studiu după Sarah Bernhardt pe care l-a început şi nu l-a mai terminat? Sarah cam în poziţia *Olympiei*, tot cu negresă, cu buchet şi cu pisică;

numai că pisica lui Clairin e albă.

— Apropo, am trecut zilele astea prin faţa *Olympiei*, la Luvru. Doi bani n-ai da pe o femeie ca ea dac-ar face trotuarul. Gervex, dar, la drept vorbind, dumneata l-ai împins pe tipu-ăsta când a intrat la Salon, nu? zice Jacquet.

— Să fim drepţi. Când a-nceput, Manet avea nişte griuri… Evident, când te gândeşti la Velázquez şi la Goya…

— Cu ocazia ultimului meu voiaj la Madrid, m-am uitat atent la Velázquez… Astăzi, fie vorba-ntre noi, s-ar putea face şi mai bine… Pictorul care ar avea roşul lui Carolus, albul albăstrui al lui Henner şi, ca armătură, desenul lui Jean-Paul Laurens!…

În momentul ăsta soseşte doamna Louise Ab-bema care, după politeţile de cuviinţă, i se adresează domnului Jacquet:

— Acum m-am despărţit de prietenul dumitale Lobre. Mi-a spus că ai primit o comandă importantă din partea domnului L… unul dintre cei mai bogaţi fabricanţi de mătăsuri din Lyon. Felicitările mele.

— Asta e replica la tabloul cu care am obţinut pe vremuri medalia de aur! N-o să vă vină să credeţi că amanta clientului meu. Găseşte că fac prea multe concesii impresionismului în pictura mea actuală! Şi cu toate astea e o femeie deşteaptă…

— Da, zice Gervex, are fese…

— Pe scurt, continuă domnul Jacquet, o să trebuiască să scot de la naftalină toată smoala, toată zeama cu care mâzgăleam altă dată pânzele.

Ascultându-l, nu mă puteam împiedica să mă gândesc că Picasso, într-un caz analog, dăduse dovadă de mai multe scrupule. Un amator mă însărcinase să-i comand o copie după un tablou mai vechi! Era încă pe vremea când artistul nu vindea nimic, iar preţul care i se oferea era un preţ bun. Picasso, la curent cu oferta amatorului, s-a uitat la mine foarte surprins:

— Nu mi-ar face nicio plăcere să mă copiez şi cum aş putea să pictez fără să-mi facă plăcere?

Henri Dumont, pictorul de flori, mi-a povestit o ciudată aventură care i s-a întâmplat amicului său Gervex. Într-o seară, servitoarea îl anunţă că „cineva doreşte neapărat să-l vadă pe domnul”.

— Să vină mâine, zice pictorul.

Dar se răzgândeşte, închipuindu-şi că poate e vreun american şi-i spune femeii să-l introducă pe vizitator în atelier, unde se duce şi el.

Trec douăzeci de minute! Doamna Gervex, neliniştită, intră în atelier; îşi vede bărbatul ţintuit într-un colţ al camerei, iar în faţa lui un individ înarmat cu un retevei, declarând:

— Nu plec de-aici până nu mă-nveţi să desenez.

Cu sânge rece, doamna Gervex îi spune bărbatului ei:

— De ce nu vrei să-l înveţi pe domnul să deseneze?

Pe urmă i se adresează necunoscutului:, – în orice caz, domnule, mai întâi trebuie să vă-nscrieţi… Registrul e-n loja portarului.

Coboară toţi trei. Doamna Gervex îl lasă pe individ, devenit foarte blând, să treacă înaintea ei. Omul se-ndreaptă brusc spre poartă şi fuge.

Începând de-a doua zi, poliţia fiind prevenită, un agent făcea de gardă în faţa imobilului.

Către seară, bizarul necunoscut prezentându-se din nou, agentul vrea să pună mâna pe el, dar omul reuşeşte să scape. Agentul fuge după el şi-l ajunge într-o casă unde se afla o femeie bătrână.

— O, Doamne! Ce-a mai făcut, domnule agent? Ştiţi, băiatul meu nu e-n toate minţile; este însă inofensiv; dar când îl contrazici se-nfurie, îi spune bătrână agentului.

Această cauţiune maternă nu era suficientă pentru a-l linişti pe Gervex aşa încât portarul a primit instrucţiuni în consecinţă. Aşa se face că, peste câteva zile, venind în vizită la doamna Gervex, Forain era interpelat în felul următor: „Dacă domnul vine pentru desen, cursurile sunt suspendate până la noi ordine”.

*

L-am cunoscut pe pictorul belgian Henry de Groux laficien Rops, compatriotul lui. De Groux tocmai expusese la Salonul Independenţilor surprinzătorul lui tablou: *Jefuitori de morţi după bătălia de la Waterloo*.

Omul era nespus de pitoresc. De talie mijlocie, nici gras nici slab, cu redingota, cu pălăria cu boruri drepte, cu fularul roşu, cu toartele lui de aur în urechi, era de-a dreptul un personaj din Balzac. Pentru el conta un singur lucru: să picteze. Dar câte greutăţi avea de înfruntat, câte lupte de dat cu negustorii de culori, cu rămarii, într-un cuvânt, cu toţi negustorii care sunt în legătură cu artiştii! Ei îi furnizau lui de Groux culorile, pânzele, ramele de care avea nevoie, dar în schimb îi puneau mâna pe tablouri, ca garanţie. Când voia să mai lucreze ceva la o pânză, pe care o dăduse zălog, trebuia s-alerge când la rămas, când la negustorul de culori, când la meşterul de şasiuri.

De Groux era naiv ca un copil. Când auzea, de exemplu, că „cutare cumpără tablouri”, se ducea numaidecât să-l anunţe, fericit, pe unul sau pe altul dintre creditorii lui: „Am găsit un amator”.

Şi presupusul amator îl vedea pe de Groux venind zâmbitor, cu câte o pânză, însoţit fie de reprezentantul rămarului, fie al negustorului de culori, fie al celui de şasiuri.

Când târgul nu se făcea – şi de cele mai multe ori nu se făcea – de Groux nu se arăta deloc amărât. Cel mult, în stradă, se-ntorcea spre ferestrele „amatorului” şi, luându-l martor pe însoţitorul lui, striga:

— Vrei să-ţi spun ceva? Tipu-ăsta e un mitocan! Mi-ar fi fost silă să-mi ştiu tabloul în casa lui.

Dar omul nu se hrăneşte cu invective. În zilele lui de sărăcie, de Groux îşi aducea aminte că are relaţii. Lua o trăsură şi mergea cu colindul pe la toţi prietenii. Şi era fericit dacă, după ce încheia colecta, putea să plătească birjarul fără să fie nevoit să-i lase amanet bastonul cu mâner de argint.

În legătură cu bastonul ăsta, într-o zi am crezut într-

adevăr că pictorul a-nnebunit subit. Întâlnindu-l pe lângă Palais-Royal, îl văd că se repede deodată la un trecător şi-i smulge bastonul de sub braţ. Omul o ia la sănătoasa fugărit de Groux care-i căra cu bastonul în spinare şi peste picioare. După câteva clipe, de Groux se-ntoarce gâfâind.

— Măgarul ăsta îmi furase bastonul. Dar eram sigur că am să-l găsesc!

Optimismul nu-l părăsea niciodată. Aflându-se la Marsilia, fără o leţcaie în buzunar, se oprise extaziat în faţa portalului unei case vechi.

— Vă uitaţi la poarta mea? îi spuse deodată cineva care ieşea în stradă. Eu sunt proprietarul. Vreţi să vizitaţi casa?

De Groux i-a plăcut atât de mult amfitrionului, încât acesta l-a ţinut la el câteva luni. Când s-au despărţit, niţel cam plictisiţi unul de altul, pictorul s-a instalat pe un vapor vechi.

— Ştiam eu că până la urmă au să se aranjeze toate, spunea el.

Într-o dimineaţă, pe când eram la el acasă, la Paris, a vrut să-mi arate un pastel mare. L-a sprijinit de uşă.

— Fiţi atent, am spus eu. Dacă se deschide uşa!…

— Nicio grijă! E condamnată.

În aceeaşi clipă uşa se deschide brusc. Pastelul cade pe jos şi-n uşă apare, uimită, fetiţa artistului.

— Ce noroc am, spune pictorul ridicând tabloul. Uite, numai geamul s-a spart…

*

În ziua când am deschis expoziţia Cezanne, văd că intră un domn bărbos, tare voinic, cu un aer de *gentleman farmer*. Clientul cumpără trei pânze, fără să se tocmească. Am crezut că am de-a face cu un colecţionar de provincie. Era Claude Monet Aveam să-l revăd mai târziu în trecerile lui prin Paris. Ceea ce te frapa la un pictor atât de celebru era marea lui simplitate şi călduroasa admiraţie pe care i-o arăta lui Ce zanne, vechiul său camarad din timpurile eroice ale impresionismului, atât de necunoscut încă. De

altfel, lipsa de înţelegere a publicului de-atunci era aceeaşi chiar şi pentru cei mai vestiţi artişti şi în special pentru Monet în timpul unei expoziţii a lui, în care prezenta *Nuferi*, primesc vizita unui necunoscut:

— Domnule, îmi spune el, am admirat tablourile expuse la vecinul dumneavoastră, domnul Durând-Ruel, pe care n-am putut să-l văd. Mi s-a spus că e în America. Dar poate că-l cunoaşteţi dumneavoastră pe acest domn Claude Monet.

— Într-adevăr, îl cunosc.

— Acest artist mă interesează foarte mult. Să vă spun de ce. Eu furnizez stofe pictate de mină celor mai mari case de modă din New York. Înţelegeţi deci că sunt în căutare de talente adevărate. Acestui domn1 Monet îi mai lipseşte câte ceva, dar, cu experienţa pe care-o am, îmi dau seama că s-ar perfecţiona repede, îi ştiţi adresa?

Şi uite-aşa!

Am avut norocul să fiu primit de pictorul *Nuferilor*, la Giverny. Mă bucuram dinainte c-am să pot admira o serie întreagă de tablouri de Monet. N-am văzut decât vreo câteva.

Casa era mare, dar pereţii nu se mai vedeau de sub pânzele prietenilor artistului. I-am spus lui Monet că nici la cei mai reputaţi amatori nu vezi, decât rareori, asemenea tablouri.

— Şi totuşi, mi-a răspuns artistul, eu nu iau decât ceea ce binevoiesc alţii să-mi lasel Majoritatea pânzelor pe care le vedeţi zăceau prin vitrinele negustorilor. Le-am cumpărat, dacă vreţi, ca să protestez împotriva indiferenţei publicului.

Mă oprisem în faţa tabloului *Familia Monet* al lui Renoir.

Manet a vrut odată s-o picteze pe nevas-tă-mea cu copiii, Îmi explică lonet. Renoir era de faţă. A luat, şi el, o pânză şi s-a apucat să trateze acelaşi subiect După ce-a terminat Renoir tabloul, Manet m-a luat de-o parte: „Monet, dumneata care eşti foarte intim cu Renoir, ar

trebui să-l sfătui eşti să se-apuce de altă meserie. Îţi dai seama că pictura nu-i de el!”

*

Ceea ce-ţi atrăgea atenţia, din primul moment, la Pissarro era aerul lui de bunătate, de fineţe şi de seninătate, în acelaşi timp: seninătatea pe care ţi-o dă munca făcută cu voioşie. Şi cu toate astea ce altă viaţă putea fi mai aspră decât a lui, din ziua când a părăsit insula Saint-Thomas pentru a se stabili în Franţa! Familia era numeroasă. Plină de curaj, doamna Pissarro s-a apucat să are terenul din jurul casei şi să-l semene cu cartofi. A urmat apoi *VArmie Terrible*, Comuna. Izgonit din atelier, la întoarcere, pictorul îl găsise distrus. Pânzele lui, care reprezentau o trudă considerabilă, dispăruseră! Dar Pissarro nu se lasă descurajat şi operele vin una după alta. În faţa peisajelor lui care exală mireasmă de câmp, în faţa liniştitelor ţărance aplecate peste răzoarele de varză, în faţa placidelor păzitoare de gâşte, cine şi-ar închipui că majoritatea acestor pânze au fost pictate pe vremea celor mai mari necazuri ale artistului?

Când ieşea de la Durând-Ruel, Pissarro se oprea bucuros pe la mine. Cu câtă înţelegere îşi judeca acest bătrân colegii. Atât de mare-i era curiozitatea faţă de toate formele artei încât îl interesau toate căutările care-i pasionau pe atunci pe pictori. O dată, printre ultimele când l-am mai văzut, m-a făcut să admir o pagină dintr-o carte veche. Îmi explica totul în amănunt, ca un tipograf, dar ca un tipograf dintr-o vreme în care nu exista linotipul.

Băieţii lui, pictori cu toţii, avuseseră de la cine moşteni. Cel mare, Lucien, avea să fie atras de bibliofilie. A ajuns tipograf, ilustrator, editor. Prima operă ieşită din tipografia lui, *Regina peştilor*, m-a descurajat prin perfecţiunea ei; dar avea să acţioneze ca un stimulent făcându-mă să perseverez pe calea tipăriturii…

*

Dintre toţi cei care au fost numiţi mari impresionişti, cel mai puţin norocos a fost Sistey, ale cărui pânze sunt

astăzi atât de căutate, în anumite momente, toţi au îndurat cele mai crunte lipsuri; dar Maestrul din Moret n-a cunoscut niciodată nici cea mai modestă bunăstare. L-am văzut prima oară atunci când l-am rugat să-mi facă o litografie în culori pentru albumul de pictori-gravori pe care-l pregăteam.

A acceptat cu cea mai mare bunăvoinţă şi mi-a făcut o *Păzi*toare *de gâşte*.

Sfârşitul lui Sistey a fost groaznic: a murit de cancer la gât Suporta boala cu un curaj care stârnea admiraţia tuturor şi s-a arătat, până în ultima clipă, de un optimism pe care nimic nu reuşea să-l zdruncine. După ultima operaţie, o intervenţie dintre cele pe care chirurgii le fac, cum se spune, pentru familie, Sistey îi scria unui prieten: „Sufăr mai mult decât înainte, dar ştiu că sufăr ca să mă vindec. Văd fluturi trandafirii...”

*

Guillaumin este impresionistul rămas cel mai „la coadă”, din punctul de vedere al „preţurilor”, bineînţeles. Dacă preţul pânzelor lui Sistey a. Urcat după moartea pictorului, pânzele lui Guillaumin şi astăzi se vând prost; de ăsta au avut parte o mulţime de artişti. Şi totuşi ce opere ne-a lăsat pictorul din Creuse!

Obligat mai întâi să accepte o slujbă, ca să poată trăi, Guillaumin consacra picturii tot timpul de care dispunea în afara orelor de serviciu. Parcă-l văd în faţa şevaletului, în atelierul din strada Servandoni. I-am spus că speram să-i aduc nişte cumpărători.

— Cel puţin de n-ar fi dintr-ăia care cumpără doar ca să-şi acopere pereţii!

Am protestat. S-a luminat la faţă:

— Atunci îi aştept suntem de pe-acum prieteni.

*

Mi-a trebuit multă vreme ca să-l înţeleg pe Signac. Auzind că poantilismul era definit drept „pictură prin puncte mici” îmi închipuisem ceva asemănător unei broderii de cucoană, aşa că treceam pe lângă pânzele lui

Seurat şi ale lui Signac fără să mă opresc. Când am înţeles ce-nsemna „diviziunea tonului” am apreciat şi eu valoarea lui Signac. O amintire în legătură cu pictorul din Saint-Tropez:

Vândusem o pânză de-a lui Signac. Cumpărătorul pregătindu-se să plece cu achiziţia lui, n-am putut să nu mă mir că alesese un tablou la care se uitase tot timpul de-a-n

(Doaselea.

— A! Ia să vedem cum arată întors. Aşezăm pânza cum trebuie.

— Foarte curios! zise amatorul. Îmi place mai puţin aşa.

Experimentam o dată mai mult că trebuie să te fereşti să-i dai lecţii clientului. Dar, la drept vorbind, n-avea oare dreptate cumpărătorul lui Signac, găsind că un tablou privit de-a-ndoaselea arată mai bine decât privit cum trebuie? Într-o zi, îl văd pe Lewis-Brown aşezând de-a-ndoaselea o *Vânătoare cu hăitaşi* pe care o terminase.

— E cel mai bun mod de-a judeca o pictură, îmi spune el; în felul ăsta nu mai vezi decât valorile.

*

Ce figură curioasă de artist şi ce om cumsecade era Maximilien Luce! Deşi nu făcea nimic ca să iasă în evidenţă, şi pe deasupra mai profesa şi unele teorii violent anarhiste, burghezii îi cumpărau pictura. Chiar dacă amatorul este speriat de om, el se-ntoarce totdeauna când îl interesează pictorul.

În epoca în care Luce începea să aibă căutare, aveam în vitrină un tablou al lui reprezentând o catedrală. O doamnă se opreşte în faţa acestei pânze şi mă-ntreabă:

— Cât costă?

— Opt sute de franci.

— Opt sute de franci! Ăsta nu e preţ de mare pictor! …

Şi cucoana pleacă, adresându-i-se prietenei care o-nsoţea, destul de tare ca s-o aud:

— Păcat, tabloul îmi plăcea! Dar dacă te-ai apuca să cumperi tablouri de oricine…

Într-o zi, nişte colegi de-ai artistului se plângeau faţă de el cât de greu e „s-ajungi”.

— Ei drăcie! exclamă Luce. Nu pictezi ca „s-ajungi”, pictezi pentru plăcerea ta.

*

Văzându-l înalt, de statură impunătoare, cu aerul său dominator, purtând căciulă şi-o blană azvârlită pe umeri, urmat de-o micuţă metisă javaneză îmbrăcată în cârpe ţipătoare, l-ai fi luat pe Gauguin drept un prinţ oriental. Iată povestea fetei acesteia de culoare, venită direct din Insule.

O cântăreaţă de la Operă, doamna Nina Pack, cunoştea un bancher bogat, care avea relaţii de afaceri cu negustori din Insule. Cântăreaţă îi spusese unuia dintre ei că i-ar fi plăcut să aibă o negresă mică. Peste câteva luni, un poliţist îi aduce doamnei Nina Pack o tânără metisă, jumătate indiană, jumătate malaeză, pe care-o găsise rătăcind pe străzi. Avea la gât o tăbliţă cu următorul text: *Doamnei Nina Pack, strada la Rochefoucauld, Paris. Expediat din Java*. Copila a fost botezată Ana. Peste câtva timp, în urma unui incident casnic, a fost dată afară. A venit la mine, cunoscându-mă de la stăpână-sa, să mă roage să-i găsesc un alt loc. Socotind calităţile ei de cameristă cam slăbuţe, m-am gândit că avea mai multei şanse de reuşită ca model. I-am vorbit lui Gauguin despre ea.

— Trimite-mî-o. Am să-ncerc.

Ana i-a plăcut pictorului. A păstrat-o. Ea a fost cauza acelei memorabile bătăi, în care Gauguin a trebuit să ţină piept ţăranilor bretoni care dădeau cu pietre în micuţa javaneză, pe care-o credeau vrăjitoare.

Redon era profund uimit de varietatea aptitudinilor lui Gauguin. Nişte muncitori îi reparaseră lui Redon o sobă. Arătându-mi o bucăţică de tinichea, acesta îmi spune:

— Dă: i tinicheaua asta lui Gauguin şi-ţi face din ea o bijuterie.

Judecând după aspectul dărăpănat al casei în care artistul îşi avea atelierul, ai fi zis că-i o magazie. Dar, cum intrai înăuntru, te credeai într-un palat: pânzele cu care acoperise pereţii înfăptuiau acest miracol. Locul de onoare îl acordase celor doi pictori pe care-i prefera: Cezanne şi Van Gogh. Mi-aduc aminte mai ales de cele trei pânze de Van Gogh aşezate deasupra patului; la mijloc – un peisaj într-un ton mov; la dreapta şi la stânga – nişte *Floarea-soarelui* – aceleaşi, cred, care-au fost atât de admirate la licitaţia Degas – iar în faţă – o natură moartă de ce zanne, chiar cea care l-a inspirat atât de supărător pe Huysmans, care vorbise despre ea ca despre „nişte fructe stând într-un peş, în străchini bete”.

Prin 1898, când Gauguin, în Tahiti, avea atâta nevoie de bani, Chaudet, prietenul lui, a scos la vânzare acest tablou cu şase sute de franci. Niciun amator nu l-a vrut. În sfârşit, s-a găsit unul, dar a cerut pe deasupra să-i dea şi rama de lemn sculptat. Pe urmă, pânza asta a ajuns la prinţul de Wagram. Acum face parte din colecţia Pellerin.

Degas avea multă consideraţie pentru Gauguin. Îi reproşa doar că se dusese să picteze la capătul lumii. „Nu poţi face şi la Batignol-les pictură la fel de bună ca-n Tahiti?”

Ca şi Cezanne, Gauguin crezuse la-nceput că va înfrânge indiferenţa contemporanilor dacă va reuşi să fie admis la Saloanele oficiale. Ca şi Câzanne, a suferit eşec după eşec în faţa juriilor. Numai graţie unui subterfugiu al prietenului său, maestrul ceramist Chaplet, şi-a putut vedea, în fine, o operă la Salon. Dar în ce condiţii! Chaplet carearsese în cuptorul lui un vas de pământ al lui Gauguin, faimoasa *Ovin*, l-a expus în propria vitrină. Dar pentru „oficiali” era prea mult încă, ca numele lui Gauguin să figureze pe ceramică.

Pentru ca *Ovin* să poată fi expusă, a fost nevoie, nici mai mult, nici mai puţin, să ameninţe că se retrage din

expoziţie.

Vă puteţi închipui la ce primire se putea aştepta Gauguin din partea conservatorului

Muzeului Luxembourg, domnul Benbdite, care, cu felul lui de a concepe îndatoririle profesionale, nu-şi permitea nici cea mai mică slăbiciune faţă de o artă care nu purta ştampila

Institutului. Gauguin avea să fiede două ori victimă a scrupulelor domnului B6 abdite: o dată când, întorcându-se din Tahiti, i-a oferit pentru Luxembourg cea mai frumoasă pânză din expoziţia lui de la Durând-Ruel; a doua oară, când, sprijinit de Degas, solicitase comanda unei fresce.

De data asta Bănedite izbucni:

— O frescă, dar pentru asta e nevoie de-un perete!

Ceea ce în mintea înaltului funcţionar voia să însemne: „Un perete nu poate fi urcat în pod ca o simplă pânză, după ce protectorul artistului are să moară”.

Gauguin avea să-şi ia revanşa, dar abia peste treizeci de ani de la moarte. Cu ocazia fixării unei plăci comemorative pe casa natală a artistului, au fost de faţă, în cinstea pictorului din Tahiti, conservatorul muzeului din Fontainebleau, preşedintele consihului municipal al Parisului, domnul Maurice Denis, care reprezenta Academia de Belle-Arte, şi, în sfârşit, ministrul Educaţiei Naţionale, domnul de Monzie. Amintind vorba unui critic, şi anume că arta lui Gauguin avusese odinioară toată lumea împotriva ei – femeile, amatorii, muzeele – domnul de Monzie constata că muzeele şi amatorii se mândresc astăzi cu operele lui Gauguin, iar femeile se fardează cu ocrul cu care artistul picta carnaţia tahitienelor lui…

Fiindcă veni vorba de această reabilitare a lui Gauguin, este interesant să reţinem diferenţa dintre reacţiile pe care le provoacă o manifestare – de artă în Franţa şi în alte ţări.

La cumpărarea unui tablou de Manet pentru muzeul din Mannheim, chiar şi muncitorii au considerat o onoare

să-şi dea obolul. La noi, placa comemorativă a lui Gauguin i-a lăsat indiferenţi pe oamenii simpli. Alături de casa natală a maestrului era un magazin de mode; cele două vânzătoare ieşite în prag, mi s-a părut că urmăresc destul de interesate ceremonia. M-am apropiat tocmai în momentul când o vecină se informa despre ceea ce se petrece. Cele două femei s-au uitat una la alta. „Nu ştim… Se pare că vorbeşte un ministru” – spusese una dintre ele. Puţin după aceea, ascultam ce vorbesc doi paşnici burghezi:

— La drept vorbind, cine-i Gauguin ăsta?…

— Un marinar, n-ai auzit?

— N-au spus că era şi bursier?…

Un incident comic marcase începutul ceremoniei, în timp ce primul orator lua cuvântul, un negustor de mărunţişuri, cu un stoc de bretele pe umăr, crezând că e vorba de un coleg care-şi face reclamă, se-apropiase: „Cu ce-i duce fârtatul?” Văzând însă poliţiştii, se dusese el fără să mai zăbovească.

*

Aveam cam zece ani când am văzut cai pictaţi de Degas. Iată în ce împrejurări. Conservatorul Muzeului din Reunion primise din Franţa o ladă care conţinea un pu sub numele de „ou de epiornis”, care mi s-a părut grozav de mare, deşi era o imitaţie, mult redusă, a unui ou ouat de pasărea uriaşă din timpurile preistorice. Venisem să asist la deschiderea lăzii. Printre hârtiile mototolite care serviseră la ambalarea obiectului am remarcat o pagină smulsă dintr-o revistă ilustrată, care reprezenta cai în galop. Pentru imaginaţia mea de copil a fost o încântare. Caii. Ăştia mi se păreau la fel de vii ca cei pe care-i admiram în fiecare an la curse. O! Cursele din Reunion cărora furnicarul acela de oameni le dădea atâta strălucire! Caii alergau într-o vale pe pantele căreia se-nşira totnatul: chinezi, indieni, negri, îmbrăcaţi în ţesături multicolore, şi mai sclipitoare în bătaia soarelui. Am păstrat o asemenea amintire despre acest extraordinar

decor, încât hipodromurile din Franţa m-au lăsat totdeauna indiferent. Printr-un ciudat hazard, în timp ce urmam dreptul la Mont-pellier, frunzărind într-o seară *Journal des Artistes*, am dat peste desenele cu cai care mă impresionaseră atât de mult, pe vremuri, în Reunion. Cine-ar fi putut bănui că mai târziu aveam să-l cunosc pe pictor, ba chiar c-aveam; să mă număr printre intimii lui? Iată cum s-au petrecut lucrurile.

Problema înrămării tablourilor mă preocupase de totdeauna. Îi dădusem rămarului meu Jacquet nişte eşantioane de lemn exotic provenind de la Expoziţia din 1889, ca să facă rame din ele. „Ştiţi – îmi spune Jacquet când am trecut iar pe la el – domnului Degas îi place să-şi înrămeze pastelurile în rame de lemn natural. A văzut lemnul ăsta din Insule şi m-a rugat să vă-ntreb dacă n-aţi vrea să i-l cedaţi lui”. Pentru mine asta era o ocazie de a-l cunoaşte pe „teribilul Degas”. Am răspuns că nu accept bani, dar că aş îi foarte fericit să-mi dea, în schimb, cea mai neînsemnată schiţă. Aşa am pătruns în atelierul lui.

— Ce să-ţi dau? Îmi spune Degas. Un desen cu dansatoare? Şi cu niţel pastel pe deasupra?

— Oh – zic eu imprudent – pentru câteva scândurele…

Când a-nţeles cât preţ pun pe lemnul cu pricina, fără să mai deschidă mapa pe care-o trăsese mai întâi spre el, a luat alta şi mi-a dat un mic monotip.

Tocmai atunci, Degas se mutase din strada Ballu, unde ocupa două etaje dintr-o casă, ca să se instaleze în strada Laval, care s-a numit mai târziu Victor Masse. Avea şi-aici tot două etaje, plus atelierul.

Îţi vine să crezi că la mutat lucrurile îşi măresc volumul. Oricum ar fi, cele două etaje s-au umplut curând. Tot ce nu încăpuse a fost urcat în atelier. Aşa se face că obiectele cele mai disparate stăteau unele lângă altele. Lângă Oca (lă – un pat pliant, iar într-un colţ – o comodă fără sertare. Mi-aduc aminte şi de-un pupitru înalt, făcut pentru antifoane, pe care pictorul desena stând în picioare.

Ici şi colo, pe câte-un şevalet, pânze neterminate. Un obiect o dată intrat în atelier, nu numai că nu mai ieşea niciodată, dar nici nu-şi mai schimba locul.

— Mie mi-e dragă ordinea – îi plăcea lui Degas să spună în mijlocul acestei babilonii.

Într-o zi, i-am adus un tablou pe care mă rugase să-l vadă. Desfăcând pachetul, o bucăţică de bârtie, cât o confetă de mică, zbură prin aer şi se vârî între două scândurele din parchet.

— Bagă de seamă, Vollard, să nu faci de-zordine-n atelier – spusese Degas, repezindu-se după hârtie.

Când am început să ne vedem mai des, mi-am luat inima în dinţi şi l-am invitat pe Degas la masă.

— Cu plăcere, Vollard. Dar ascultă-mă cu atenţie: pentru mine să ai un fel de mâncare fără unt. Să nu fie flori pe masă. Foarte puţină lumină; ai să-nchizi pisica, asta ştiu, şi să nu vină nimeni cu vreun câine. Şi dacă vin şi cucoane, roagă-le să nu-şi dea cu parfum… Parfumuri! Când există atâtea lucruri care miros atât de frumos! Pâinea prăjită, de pildă… Şi ne-aşezăm la masă la ora şapte jumătate fix.

— Domnule Degas, ştiţi, lumea a ajuns să cineze din ce în ce mai târziu fiindcă fiecare cucoană vrea să sosească ultima, ca nu cumva să nu-i fie remarcată intrarea.

Şi-am dat glas câtorva consideraţii cu privire la exigenţele modei.

Luându-mă de braţ, Degas spuse:

— Vollard, te rog să nu vorbeşti de rău moda. Te-ai gândit vreodată ce s-ar întâmpla dacă n-ar exista moda? Cum le-ar mai trece femeilor timpul? Despre ce-ar mai vorbi? Viaţa; ar deveni imposibilă pentru bărbaţi! Vreau să spun că dacă femeile ar vrea să se lepede de regulile modei, guvernul ar trebui să intervină şi săj le împiedice.

Viaţa lui Degas era pusă la punct ca un ceasornic. Dimineaţa la atelier, după-amiaza la atelier. Când totul mergea bine, fredona de obicei o melodie veche; de pe palier auzeai crâmpeie de cântec:!

Fără câine şi măciucă, Mai degrabă aş păzi oile pe pajişte

Decât o fătucă Tânjind după dragoste.

Când îi poza vreun model, Degas nu cânta. „Eşti un caz foarte rar, ai fesele-n formă de pară** – îi spunea el unei fetişcane care, mândră la culme, îşi arăta fundul peste tot.

Ei bine, lui Degas, care-a fost acuzat că-şi cam trata modelele ca pe nişte mici animale, i se-ntâmpla să fie de-o adevărată generozitate în privinţa lor.

— Am auzit – îi spun eu într-o zi – că o dansatoare de la Moulin-Rouge, fost model al dumneavoastră, are un portret făcut de dumneavoastră.

— Nu-i chiar un portret; o prezint în momentul când se trezeşte. Printre perdelele patului nu i se văd decât picioarele, bâjbâind pe-un covor oriental, în căutarea papucilor. Îmi aduc aminte nuanţele de roşu şi de galben ale covorului. Şi doi 1 ciorapi verzi. Voiam să păstrez pânza asta, dar i-a plăcut atât de mult bietei fete că i-am dat-o. Pe urmă, am auzit că s-a apucat de pictură şi că este eleva lui Joseph Bail.

L-am cerut lui Degas şi alte amănunte în privinţa proprietarei tabloului.

— Văd unde vrei s-ajungi, Vollard. Ai de gând să-i cumperi tabloul. Dar n-o să-ţi fie uşor! Ţinea tare mult la el. Şi-am auzit că acum o duce foarte bine.

Degas nu se-nşelase asupra intenţiilor mele. Dar trebuia întâi s-o găsesc pe fosta dansatoare. M-am pus în mişcare şi până la urmă i-am aflat adresa. Cu mania pe care-am avut-o totdeauna de-a păstra la nesfârşit hainele vechi, pardesiul ponosit pe care-l purtam nu pleda în favoarea mea; când am sunat la uşa apartamentului, servitoarea care-a venit să-mi deschidă nu m-a lăsat să trec pragul anticamerei. I-am explicat cât am putut mai bine motivul vizitei mele. Probabil că nu m-am făcut prea bine înţeles, deoarece, dn locul unde mi-a spus să aştept, am auzit-o spunându-i stăpână-sii: „E unul care nu pare

cine ştie ce… Zice că vine pentru picioarele şi pentru ciorapii coniţei”.

— Dă-l afară, Angela!

N-am făcut nicio observaţie când camerista s-a întors să-mi spună că doamna nu mă putea primiîntorcându-mă acasă, i-am scris fostului model, explicându-i demersul meu. A doua zi a venit la magazin.

— Vasăzică Degas se vinde – spune ea pe nepusă masă.

— Da!

— Ei, drăcie!…

— Nu mai aveţi tabloul?

— Voiam să fac o copie după un *Mic bucătar* de Joseph Bail şi neavând pânză la-ndemână am luăt-o pe asta şi-am pictat pe deasupra.

— Dar pe *Micul bucătar* îl mai aveţi?

— Nu, l-am vândut… Nu-mi mai aduc aminte cui. Dar v-am adus altceva care o să vă despăgubească. Vă previn numai că vreau un preţ serios.

Îşi deschide sacul şi scoate din el un caieţel de şcoală, un caiet de caligrafie cu modele de scriere, cu marginile pline de mâzgăliturі din care până la urmă distingeai siluete de soldaţi şi de cai.

— E-un caiet de desene al lui Detaille! Ştiţi cine e? Mi l-a dat chiar el spunându-mi: „Aveam nouă ani când am făcut desenele astea. Am păstrat caietul ca pe lumina ochilor. Am refuzat să i-l dau unei verişoare a ţarului, iar prietenii m-au pus să făgăduiesc c-am să-l las Luvrului. Dar pentru că tu ai fost drăguţă cu mine, ţi-l dau ţie”.

Când i-am spus fostei prietene a lui Detaille că Degas-ul ei ar fi valorat foarte mult, iar că Detaille nu mai valora nimic, mi-a răspuns:

— Nu mă mir deloc… Cu artiştii ai totdeauna ghinion. Unul nici măcar nu-ţi spune că-ntr-o zi tabloul lui o să facă bani grei, iar celălalt cu care am fost atât de fraieră…

Când l-am văzut pe Degas, m-am abţinut să-i dezvălui

că tabloul lui umbla acum prin lume în chip de *Mic bucătar*, gen Joseph Bail.

Ducându-mă odată în vizită pe la Degas, l-am găsit lucrând la unul dintre acele pasteluri ale lui, acele minuni de culoare care au fost comparate cu aripile împestriţate ale fluturilor.

— N-ai putea să afli de unde cumpără Degas pastelurile cu care obţine tonurile astea atât de extraordinare? M-a întrebat pictorul La Touché „în faţa căruia vorbisem despre culoarea lui Degas.

Când l-am revăzut pe Degas, tocmai ţinea în mână nişte pasteluri pe care le aşeza pe-o scândură în faţa ferestrei.

— Fac culoarea să „iasă” cât mai mult posibil ţinându-le la soare.

— Bine, dar atunci din ce obţineţi culorile astea atât de strălucitoare?

— Din tonuri moarte, domnule.

Într-o zi, ducându-mă la Degas cu pictorul Duval, l-am găsit pe marele artist foarte prost dispus. Avusese loc o licitaţie la care o operă de-a lui obţinuse un preţ senzaţional.

— Şi când te gândeşti că poate dumneavoastră, domnule Degas, aţi vândut pe vremuri capodopera asta pe câteva sute de franci h spun eu inocent.

— De ce capodoperă? – zice Degas brusc şi se-ntoarce spre pictorul Duval. Dac-ai şti cât regret vremurile-acelea. Poate că eram de pe-atunci calul de curse pe care se miza, dar cel puţin nu ştiam… Şi dacă „articolele” mele încep să se vândă la asemenea preţuri, ce-o să se-ntâmple cu Ingres!

Domnul Duval se uita la o pânză de Ingres, aşezată pe-un şevalet, portretul domnului de Pastoret.

— L-am rugat pe Haro să-mi trimită pentru câteva zile tabloul ăsta, înainte de-a mă hotărî – ne explică Degas; dar eram sigur că o dată intrat aici n-are să mai plece.

— L-aţi cunoscut pe Ingres, domnule Degas? Întreabă

Duval.

— L-am văzut de trei ori, în următoarele împrejurări:

Mă duc într-o zi la un vechi prieten al familiei, la domnul Valpincon, care avea unul dintre cele mai celebre tablouri ale lui Ingres.

O *Baigneuse*, astăzi la Luvru.

— Ia ghici cine-a plecat acum de-aici!

— Idolul tău... Domnul Ingres. A venit să-mi ceară *Baigneuse* pentru sala care i-a fost rezervată la Expoziţia Universală (1855). Bineînţeles, n-am acceptat. Domnului Ingres

I s-a dat o încăpere proastă, de scânduri, şi m-aş teme prea mult pentru tablou.

— Să fim serioşi, nu-l poţi refuza pe Ingres – îi spun eu lui Valpingon.

Şi-am avut atâta putere de convingere, încât în cele din urmă mi-a spus: „Ai dreptate, ne ducem mâine să-l anunţăm pe Ingres că poate conta pe tablou”.

Într-adevăr, a doua zi, trăsura lui Valpingon ne-a dus pe Quai Voltaire, la atelierul lui Ingres. Ajungeai în atelier pe-o scăricică. La capătul ei era o uşă. Valpingon bate şi „monstrul” apare.

— Datorită acestui tânăr – spune Valpingon arătându-mă – am înţeles că nu pot să vă refuz. Vă rog să mă iertaţi că-n primul moment... Vă ţin *Baigneuse* la dispoziţie.

În timp ce vorbeam, am traversat un fel de anticameră şi am intrat în atelier. Ingres îi mulţumea lui Valpincon închinându-se foarte adânc, cu mâna la piept. Deodată îl vedem că se clatină; mă reped cu braţele deschise, fără să-l pot însă împiedica să cadă: se prăbuşeşte. Ingres leşinase. Era foarte palid şi avea un pic de sânge pe frunte; căzând se zgâriase. În antreu văzusem o cană cu apă; i-am umezit tâmplele. Încetul cu-ncetul şi-a revenit. Lăsându-l cu Valpingon, cobor într-un suflet scara, în trecere îl anunţ pe portar şi-o iau la picior pân-acasă la doamna Ingres, pe rue de Lille nr. 4.

Ce vasăzică... Eram atât de zăpăcit, că mei nu mi-a

trecut prin minte să iau trăsura lui Valpingon care-aştepta la poartă. O găsesc pe doamna Ingres. Îi vorbesc de accident cu binişorul. Îşi pune repede pălăria. Îi ofer braţul, în momentul când soseam noi în Quai Voltaire, Ingres se afla în capătul scării sprijinit i de Valpingon şi de portar. Ingres şi soţia lui au urcat în trăsura lui Valpingon care i-a dus acasă. Asta a fost prima noastră întâlnire.

După expoziţie am primit o scrisoare de la Valpingon, care călătorea în acel moment, prin care mă ruga să am grijă să iau înapoi *Bai gneuse*.

A doua zi, mă duc la Ingres. Bat la uşă. Îmi deschide chiar el. Îi dau scrisoarea pe care i-o trimisese Valpingon şi-i spun care e scopul vizitei mele. Ingres îi şi expediase *Baigneuse*. Am remarcat în atelier un cap de Jupiter, pe care mai târziu am avut norocul să pun mâna, şi un Homer sprijinit de-un păstor, fugind de furtună. În planul doi al tabloului fulgera… Un fulger de Ingres! Vă-nchipuiţi! Luându-mi inima-n dinţi îi spun lui Ingres:

— Iertaţi-mă, domnule, că profit de-această ocazie care poate nu se va mai prezenta niciodată, ştiţi, aş vrea şi eu să fiu pictor. Sunt nebun după artă etc. etc.

— Tinere, fă clipii, multe cbpii – îmi spune Ingres cu indulgenţă. Numai copiindu-i pe maeştri ai s-ajungi un bun artist.

La câtva timp după asta, Ingres a făcut o expoziţie în atelierul lui. M-am dus la expoziţie, dar nu m-a recunoscut. Un domn foarte la modă în lumea artelor îl acaparase pe pictor, iar acestase-nclina grav la fiecare compliment al lui. În faţa portretului doamnei Moitessier domnul spunea:

— Iunona!… Frumoasă ca cele antice!… şi atât de modernă!

Iar în faţa lui Homer:

— Antichitatea!… Patria muzelor!… Domeniul dumitale…

Sau în faţa *Băii turceşti*.

— O! O!… Deliciile… Splendoarea cărnii… voluptatea însăşi.

— Domnule... Am mai multe pensule – spune atunci Ingres, cu mâna la piept.

De-atunci nu l-am mai văzut niciodată pe Ingres.

Ascultându-l pe Degas povestind cum îi leşinase Ingres în braţe mă gândeam în sinea mea: ce subiect frumos de tablou pentru un concurs la Roma! Ingres în braţele lui Degas! Două generaţii care-şi dau mâna: o epocă al cărei ultim reprezentant era Ingres şi o artă cu tendinţe noi care apărea.

*

De câte ori nu m-a scos, providenţial, din încurcătură Mary Cassatt în epoca debutului meu!

— N-ai un tablou pentru Havemeyer?

Generoasa Mary Cassatt se agita cu frenezie pentru succesul colegilor ei: Monet, Pissarro, Renoir, C6 zanne, Sistey... Dar câtă indiferenţă când era vorba de pictura ei! Cât de nesuferit îi era să-şi scoată, cum se spune, opera pe piaţă! La o expoziţie de impresionişti, la care Mary Cassatt îşi apăra cu vehemenţă colegii, cineva i se adresează fără să ştie cu cine are de-a face: „Printre cei pe care-i citaţi uitaţi un pictor pe care Degas îl preţuieşte foarte mult...”

— Pe cine? – întreabă ea mirată.

— Pe Mary Cassatt.

Ea a exclamat foarte firesc, fără falsă modestie:

— Nu zău!

— Asta trebuie să fie pictoriţă: e geloasă – şopteşte necunoscutul depărtându-se.

Mary Cassatt avea o proprietate la Mesnil-Beaufrene, în departamentul Oise, unde-şi petrecea verile. Acolo a murit, în 1926. Tot satul a-nsoţit-o la groapă. Numai bătrână Mă-thilde, servitoarea ei atât de devotată, şi câţiva intimi ştiau cât de mare-i era generozitatea, fiindcă Mary Cassatt îşi însoţea actele de binefacere cu un gest sec şi-aproape distant, ca şi când i-ar fi fost ruşine să facă o faptă bună.

La cimitir, după ultimele rugăciuni, potrivit obiceiului protestant, pastorul le-a dat celor care erau de faţă

trandafiri şi garoafe, desprinse din coroane, să le azvârle pe mormânt. Mi-o-nchipuiam pe Mary Cassatt în faţa acestui covor de flori, alergând după pânză şi după peneluri.

*

În cartea mea despre Ce zanne, am vorbit de vizita pe care i-am făcut-o pictorului la Aix, oraşul lui natal, după expoziţia pe care i-o deschisesem în prăvălioara mea din strada Laffitte.

Cum să nu mai dăruiesc o amintire acelei epoci, atât de îndepărtată şi-atât de apropiată în acelaşi timp? Şi cum să trec sub tăcere cât de mult m-am minunat de-a lungul drumului dintre Marsilia şi Aix, în timp ce prin faţa ferestrei compartimentului meu defilau toate peisajele acelea în care regăseam tablourile lui Cezanne? Cum să nu evoc, o dată mai mult, ardoarea pictorului, cu penelul în mână, în faţa unor pânze pe care, într-un moment de irascibilitate, nu ezita să le distrugă, aşa cum s-a-ntâmplat cu *Ţăranul* acela tăiat tot cu cuţitul, sau cu acea natură moartă pe care, de la fereastra atelierului, o vedeai legănându-se de creanga unui cireş!…

De câte ori mă gândesc la Ce zanne, văd în faţa ochilor atelierul în care reproducerile lipite pe pereţi dovedeau dragostea pictorului pentru clasici: Luca Signorelli, EI Greco, Tin-toretto, Tiţian, şi pentru cei” mai apropiaţi de noi: Delacroix, Courbet, ca să ajungă la Forain… Biete reproduceri, imagini de trei parale, dar care-i erau de-ajuns artistului pentru a-i crea o ambianţă de muzeu.

Nu pot rezista nici ispitei de-a aminti profunda cultură clasică a maestrului din Aix, pasiunea lui pentru Baudelaire, accesele lui de furie când întâlnea pe cineva care-i defăima vreun idol; şi, când îl credeai mai dezlănţuit, dădea la iveală brusc sensibilitatea, ingenuitatea unui copil. De exemplu, atunci când, luându-mă martor, l-a făcut cu ou şi cu oţet pe răposatul Zola care îndrăznise să-i reproşeze lui Corot că în loc să picteze ţărance în peisajele

lui, pictase nimfe: în culmea enervării, îmi spusese cu glas tremurat: „Iartă-mă, domnule Vollard, ţin atât de mult la Zola!...”

Pentru că vorbesc despre Aix, îngăduiţi-mi să-mi aduc aminte şi de câţiva locuitori ai lui pe care i-am cunoscut: de familia aceea J... Mai ales, care avea nişte magnifice tablouri de Cezanne, lăsate vraişte pe palier, în vecinătatea celor mai eteroclite obiecte: colivii, r scaune hodorogite, ţucale ciobite, toate aceste lucruri făcând parte cândva din existenţa casei şi, din acest motiv, trecute în rândul zeilor lari... Şi de contesa-aceea păstrându-şi ifosele în mizerie şi refuzând energic să se despartă de Cezannii ei exilaţi în pod:

— Domnule, eu nu sunt negustoreasă!

— Dar dacă sunt şobolani în pod?

— Ei şi! Sunt şobolanii mei.

Şi, în sfârşit, cum aş putea sâM uit pe toţi neghiobii aceia care credeau de adevăratelea că dacă Parisul era entuziasmat de Cezanne o făcea numai ca să-şi bată joc de provincie, luând *ad litteram* ceea ce le spunea compatriotul lor despre sine însuşi când îşi deplân-gea neputinţa de-a „realiza” sau când îi declara unei acuareliste din Aix, care-i cerea sfatul: „O, doamnă, dacă aş fi eu atât de priceput ca dumneavoastră, de multă vreme aş fi fost primit la Salon”.

Nu trebuie deci să ne mirăm că toţi indivizii ăştia îl considerau pe Cezanne lipsit de discreţie pentru că trimitea două pânze la o expoziţie a pâctorilor-amatori din Aix. Dar Cezanne găsea în arta lui forţa de-a suporta batjocurile şi amărăciunile pe care pictura i le pricinuia.

— Ascultă-mă, domnule Vollard, eu cred că nimic nu mi se potriveşte mai bine decât pictura – îmi spunea el într-o zi, vorbindu-mi despre „pretenţiile cretinilor, ale intelectualilor şi ale caraghioşilor”.

Este inutil s-adaug că evita orice contact cu ei şi chiar şi cu ceilalţi. Atât de mare-i era suspiciunea cu privire la semenii lui încât, întâlnindu-se la Aix cu un coleg

pe care nu-l mai văzuse de treizeci de ani, acesta, după primele efuziuni, cerându-i adresa, Cezanne îi răspunsese:

— Stau departe… pe-o stradă!…

În vizita mea la Aix, am tras la un hotel de pe bulevardul Mirabeau. Nu mă pot gândi la oraşul cu o sută de fântâni fără să revăd bulevardul Mirabeau scăldat de soare, un soare care, filtrându-se printre crengile platanilor, aşternea pe pământ jocuri atât de frumoase de umbră şi de lumină. Mi-aduc aminte mai ales acel *Cafe des Deux Gargons*, unde-am petrecut atâtea ore încântătoare cu poetul Joa-chim Gasquet, animatorul tineretului intelectual din Aix. În acest mediu, am auzit pentru prima oară vorbindu-se de autonomie. Dar autonomismul din Aix nu semăna cu cel care se manifestă prin bombe. Autonomismul provensal era blajin; cel mai mare exces al lui mergea până la a vărsa o călimară în capul regelui René. Tinerii exaltaţi îl învinuiau că, prin donarea ducatului său Franţei, a prefăcut o antică provincie, mândră de trecutul ei, într-un departament oarecare.

Ce amintire mi-a lăsat o masă pe care-am luat-o la Gasquet! Intrând în sufragerie, mă aflam în faţa a trei pânze de Cezanne: *Femeie cu mătănii*, ajunsă mai târziu în colecţia Jacques Doucet; acel *Lan de grâu* pe care l-am regăsit, dacă nu mă-nşel, la licitaţia Bernstein şi, în sfârşit, faimosul *Munte Sainte-Victoire*, achiziţionat între timp de Courtauld, marele colecţionar londonez. Aceste două pânze minunate, *Lan de grâu* şi *Muntele Sainte-Victoire* le trimisese Cezanne la expoziţia unui grup de amatori din care făcea parte, vrând cu orice preţ să le vadă „atârnate”. Tablourile n-au putut fi refuzate, deoarece statutele dădeau oricărui membru dreptul să trimită două pânze. Dar organizatorii expoziţiei au găsit de datoria lor să se scuze de discreditarea unei manifestări de artă prin asemenea participare.

La masa aceea se afla şi un tânăr scriitor din Aix, Demolin, de care Gasquet făcea mare caz, cât şi un alt tânăr al cărui nume nu l-am reţinut. La desert, gazda ne-a citit un poem inedit, dintre cele mai recente pe care le

scrisese.

Ne pregăteam să ne ridicăm de la masă când servitoarea anunţă: „Domnul Cezanne”. Pictorul era însoţit de tatăl lui Gasquet, fost brutar, regalist convins. Fiu-său îl „epata” şi tocmai de-asta îl şi îngrijora.

Cred că încerca aceeaşi teamă pe care şi-o exprima tatăl lui Cezanne când îi spunea fiului său: „Băiete, gândeşte-te la viitor, cu geniu mori iar cu banii trăieşti”. Auzindu-l pe „Joachim” cum suie-n slăvi atâţia scriitori morţi de mult, fostului brutar i se părea că n-are niciun sens să-ţi alegi o meserie în care să intri în concurenţă nu numai cu viii, dar şi cu morţii. Orişicum, entuziasmul tânărului poet nu-i displăcea lui Cezanne, deşi pictorul, care relua de-o sută de ori aceeaşi pânză, dorea probabil ca elanul juvenil cu care „Joachim” îşi risipea versurile, ca pasărea trilurile, să se disciplineze.

Intrând, Cezanne îşi aruncase ochii pe-o revistă de artă modernă în care, în fruntea unui articol despre maeştrii provensali, vedeai portretul lui Puget şi pe cel al lui Daumier.

— Or fi ştiind marsiliezii. Măcar, că Puget şi Daumier sunt de-ai lor?

— După cum Cezanne e al nostru – exclamă unul dintre invitaţi.

Cezanne îi aruncă o privire severă celui care-l întrerupsese. Desigur, complimentul nu-l prea măgulea, venind din partea unuia dintre compatrioţii lui, compatrioţi despre care avea obiceiul să spună că nu prea au stofă.

Peste câteva clipe, Cezanne se ridică să plece; Gasquet rostind un nume drag între toate maestrului din Aix, numele lui Baude-laire, pictorul începu să declame:

Au-dessus des etangs, au-dessus des valle es, Des montagnes, des bois, des nuages, des mers, Pardelă le soleil, pardelă les ethers, Pardelă les convins des sphires itoilees...»

1 Elivation (*Pornire-n sus*); Deasupra, peste lacuri, peste prăpăstii sparte, / Şi peste munţi, şi codri, şi non, şi

mai departe, / Şi dincolo de soare, mai sus, din zbor în zbor / De lumile-nstelate şi de hotarul lor… (trad. T. Arghezi). (n.tr.).

Când Cezanne s-a oprit, s-a aşternut o tăcere pe care nimeni nu îndrăznea s-o tulbure. Doamna Joachim Gasquet s-a strecurat spre pian, l-a deschis încetişor şi a cântat o sonată de Beethoven pentru care Cezanne nu şi-a precupeţit aplauzele, deşi muzica lui preferată era cea de fanfară şi cea de flaşnetă.

Platon propunea să-ncununezi cu trandafiri poeţii şi pe urmă să-i dai afară din Republică; el ignora rolul pe care poetul este menit să-l joace în orele critice, în care apărătorii cetăţii au nevoie de exaltare: Un tovarăş de tranşee al lui Gasquet îmi povestea următoarele: „Când a sosit tipul ăsta, eram cu noroiul pân-la brâu şi ne-apucase o tristeţe… A-nceput el să ne recite din *Calendal* şi ne-a venit de îndată inima la loc. Cerul nu ni se mai părea întunecat; auzeam pur şi simplu greierii cântând”.

Cezanne i-a făcut lui Gasquet un portret, aflat astăzi la muzeul din Praga. Mi-aduc aminte că fostul profesor de filosofie al poetului, domnul Dumesnil, după ce s-a uitat îndelung la această pânză, la mine în magazin, mi-a spus:

— Cât e de ciudat! Credeam că-l cunosc bine pe Gasquet, dar în faţa portretului ăsta înţeleg că adevăratul Gasquet nu e naivul pe care-l credeam eu.

Pasiunea acestui tineret din Aix, atât de vibrant, nu afla ecou în vechile case aristocratice ale oraşului, printre descendenţii vechilor familii, descendenţi sărăciţi, dar a căror principală grijă era să-şi ţină ighemoniconul, domni pe care-i vedeai, de dimineaţă, cu ţilindru şi cu cravată albă, mergând la brutărie şi cumpărând o pâinişoară de-un creiţar. Trăiau din ultimele vestigii ale opulenţei trecute: mobile semnate, lambriuri de epocă, portrete de străbuni, care încetul cu încetul luau drumul anticarilor şi-al negustorilor. Dar atât cât le mai rămânea un acoperiş, un parchet şi ferestre, îşi făceau. Vizite reciproc, în ceşti vechi desperecheate, fără foc în sobă, fără servitoare, stăpâna

casei şi fiicele ei ofereau ceaiul cu un ceremonial în care manierele Marelui Secol înlocuiau, de cele mai multe ori, prăjiturile.

Într-o zi, trecând prin faţa unei astfel de vechi rezidenţe din Aix, aud pe-o doamnă, care, în timp ce vâra cheia în broască, îi spunea unei fete, în momentul când aceasta pleca:

— Jeanne, vino mâine cu soră-ta pe-aici; o s-avem cârnaţi de Arles.

— A! Îmi spun eu, uite că mai e o casă în care bunăstarea n-a pierit de tot.

Întâmplărea a făcut ca peste câtva timp să mă-ntâlnesc cu zisa fată.

— Ei – mă interesez eu – au fost. Buni cârnaţii de Arles?

— N-au fost niciun fel de cârnaţi! Vară-mea ne-a explicat că uitase că era vineri. În schimb a deschis toate ferestrele salonului şi-am respirat aerul grădinii.

Tot atunci am aflat că doamnele din înalta societate din Aix nu ies niciodată în grădină. Am întrebat de ce anume. „Fiindcă vecinii şi-ar putea închipui că n-avem cu ce ne duce la ţară” – mi-a răspuns interlocutoarea mea. Este admis totuşi, fără a leza convenienţele, să te plimbi în grădina publică, fiind de la sine înţeles că te vei purta cât se poate de rezervat. Fiindcă veni vorba de asta, o tânără actriţă, originară de prin partea locului, domnişoara Raymone, îmi povestea că bunica ei se întâlnea în fiecare zi în grădina publică a oraşului natal cu o doamnă bătrână care, la rândul ei, se vedea adesea aici cu o fostă colegă de pension. Bătrâna doamnă lipsind câteva zile, fosta colegă îi scrie, pentru a se interesa cum se simte, adresându-i-se cu „dragă prietenă”.

— Închipuie-ţi! Pentru că ne cunoaştem de treizeci de ani îşi permite să-mi spună „dragă prietenă” – i se plânsese trufaşa bătrână bunică-mii.

Cât de frumoasă e câmpia din Aix! Am descoperit-o ducându-mă să-l vizitez pe Marcel provence. Se ştie câte

eforturi a râcut artistul pentru a apăra ceea ce mai subzistă din tradiţiile provinciei… Mă gândesc mai ales la *Santons*. Aceste figurine gingaşe, fantezii ale vechiului artizanat meridional, datorită ferventului lor propagandist, au parcurs drumul care le-a dus până la magazinele pariziene de pe marile bulevarde.

Ce zi plăcută am petrecut la Marcel Provence, în casa lui părintească, tapetată cu vechi pânze de Jouy, ale căror motive învechite, aproape înduioşătoare, evocau „dulceaţa traiului” de pe vremuri! Sora poetului făcea, şi cu câtă graţie, onorurile casei! Şi ce bucate alese ni s-au servit! M-a impresionat foarte mult felul, demn şi respectuos în acelaşi timp, în care muncitorii de la fermă îşi salutau stăpânii seara, când se-ntorceau cu carele cu fin.

Dar aceşti ţărani cumsecade din regiunea Aix n-ar fi oameni dacă n-ar cunoaşte micile certuri, micile animozităţi dintre vecini.

Într-o zi, plimbându-mă la câţiva kilometri de oraş, a trebuit să m-adresez, ca să ştiu pe ce drum s-o apuc, unei ţărănci care stătea aplecată, în grădină, de parc-ar fi vorbit cu pământul. Vrând să-i arăt că mă interesez de cei de pe-acolo, îi laud grădina, dar şi pe cea a vecinei.

— Ei, domnule, asta-i o femeie de care trebuie să te fereşti. Se-ascunde de lume.

Apoi, cu jumătate de glas, de parcă mi-ar fi încredinţat un secret, îmi spune:

— Şi-a semănat grădina înainte de-a se trezi oamenii, ca să nu ştie nimeni ce-a pus. Şi pe urmă nu-i cinstită. Veneau nişte păsărele pe-aici şi-mi cântau, ei bine, domnule, le-a ademenit la ea – n grădină cu baligă de cal…

— Dar dacă-n locul seminţelor pe care le găsesc în baligă le-ai arunca nişte pâine, poate că le-ar plăcea şi mai mult?

— Pâine, care costă bani, s-o dai unor dobitoace care nu sunt ale tale?…

Cum l-am cunoscut pe Renoir? Voiam să ştiu cine-i pozase lui Manet pentru un tablou pe care-l aveam eu. Era

portretul unui bărbat stând în mijlocul unei alei din Bois de Boulogne, cu pălărie gri, cu jachetă mov, cu vestă galbenă, cu pantaloni albi, cu botine de lac; uitasem trandafirul de la butonieră. Cineva îmi spusese că Renoir trebuie să ştie cine era. M-am dus să-l caut pe pictor, care locuia-n Montmartre, într-o clădire veche numită *Chiteau des Brouillards* (*Castelul Ceţurilor*). În grădină, o servitoare cu aer de ţigancă, ţinând un copil în braţe, îmi spusese s-aştept pe culoar; apare o doamnă tânără, toată numai rotunjimi şi bonomie, ca-n pastelurile lui Perroneau înfăţişând burgheze de pe timpul lui Ludovic al Xv-lea; era doamna Renoir.

— Cum, domnule, v-a lăsat aici? Gabrielle!

— Afară-i noroi! Spune servitoarea. Doamna Renoir s-a dus să-l anunţe pe bărbatu-său, după ce m-a condus în sufragerie, unde am putut admira câteva splendide pânze de Renoir.

Pictorul a venit numaidecât.

I-am spus ce vânt m-adusese.

— Persoana care vă interesează este domnul Brun, un prieten al lui Manet. Nu vreţi să urcaţi în atelier? Acolo putem sta mai comod de vorbă.

Renoir m-a condus într-o încăpere dintre cele mai banale: un şevalet, două-trei mobile disparate, o învălmăşeală de stofe, câteva pălării de pai pe care pictorului îi plăcea să le mototolească între degete înainte de-a pune modelul să pozeze. Peste tot pânze, lipite fa-ţă-n faţă unele de altele. Alături de scaunul modelului, am văzut – cu banderolele nedesfăcute încă – un vraf de numere din *Revue Blanche*, o revistă de avangardă.

— E o publicaţie tare interesantă – zic eu.

— Într-adevăr. Mi-o trimite prietenul meu Natanson.

Întind mâna să iau un număr, dar Renoir mă opreşte:

— Nu puneţi mâna pe nimic, le-am aşezat aşa ca să susţină piciorul modelului.

În faţa şevaletului, Renoir deschide cutia cu culori. Am fost uimit de ordinea şi de curăţenia pe care-o vedeam

în ea. Paleta, pensulele, tuburile stoarse şi îndoite, pe măsură ce se goleau, dădeau impresia de ordine aproape feminină.

I-am spus lui Renoir câtă încântare simţisem în faţa a doua nuduri din sufrageria lui.

— Sunt studii făcute după servitoarele mele. Am avut câteva admirabil făcute şi care pozau ca nişte îngeri. Dar trebuie să adaug că nu sunt dificil, cu condiţia să dau peste o piele care să nu respingă lumina. Nu ştiu cum reuşesc alţii să picteze cucoane!… Aţi văzut vreodată cucoane cărora să le pictezi mâinile cu plăcere? Şi totuşi e atât de frumos să pictezi mâini de femeie, dar mâini care fac gospodărie! La Roma, la palatul Farnesina, există o lucrare a lui Rafael, o *Venera* implorându-l pe Jupiter; are nişte braţe… e încântător! Îţi dai seama că-i o gospodină zdravănă care se-ntoarce la cratiţele ei; de-asta spunea Stendhal că femeile lui Rafael sunt comune şi greoaie!

Sosirea modelului ne-a întrerupt conversaţia. Mi-am luat rămas-bun, cerându-i voie pictorului să-l revăd.

— Când pofteşti! Dar prefer seara, după ce am terminat lucrul.

E uşor de ghicit graba cu care am profitat de promisiunea acordată.

Săptămâna următoare am trecut iar pe la Renoir. Într-o seară, după cină, Renoir se şi băgase-n pat.

— Astă-seară, fiind singur, m-am culcat mai devreme ca de obicei. Gabrielle are să-mi citească. Te invit la mica noastră petrecere.

— Aţi văzut, domnule Renoir, în ziar că domnul X… a fost numit cavaler al Legiunii străine? îl întreabă Gabrielle.

— AI Legiunii de onoare, Gabrielle!

— A! Credeam că…

— Alături sunt nişte cărţi, adu-le încoace. Ce-mi place mie la fata asta e că spune totdeauna ceva hazliu fără să-şi dea seama – zice Renoir după ce iese Gabrielle din cameră. Individul căruia-i atribuia Legiunea străină e-un francez care până mai ieri-alaltăieri era încă român sau polonez,

poate nici el nu mai ştie bine. Să-ţi mai spun încă una de-a Ga-briellei: vara trecută închiriasem o casă la ţară, lâng-o cazarmă. Nevastă-mea o găseşte într-o zi pe Gabrielle, dându-le la doi soldaţi, printre gratiile ferestrei de la bucătărie, când o lingură de supă, când una de dulceaţă.

— Gabrielle dragă, ai să-i îmbolnăveşti cu mişmaşul ăsta al tău! I-a spus nevastă-mea. I

— Zău, credeţi? I-a răspuns Gabrielle cuprinsă de îngrijorare.

În momentul ăsta soseşte cineva care povesteşte că la Lyon i se servise ciorba după dulceaţă.

— Tocmai – zice Gabrielle liniştindu-se îndată. Mi-au spus că regimentul lor e repartizat chiar la Lyon.

— Uite – continuă Renoir – prefer de-o mie de ori s-aud toate gugumăniile astea decât să am de-a face cu vreo „cugetătoare”. A! Îmi poza odată nevasta unui cârciumar, o fată frumoasă, cu obraji rumeni, sănătoşi. Mi s-a părut tot timpul că îndărătul frunţii ei încruntate cloceşte ceva. Agasat, până la urmă aml întrebat-o:

— E ceva-n neregulă azi? Mă tot întreb la ce te gândeşti.

— Păi, domnule Renoir, mă gândesc şi eu! Că-n timp ce stau aici mi se arde tocana pe foc.

Gabrielle se întorsese. Punând pe masă cărţile pe care le adusese, începuse să citească titlurile:

— *Crudă enigmă*, *Domnul de Camors*, *Doamna Bovary*…

Renoir o întrerupe:

— Adică să-nghit eu trei sute de pagini fiindcă un farmacist e încornorat! Ca şi cu *Salammbă*, tot de dumnealui, pe care toată lumea vrea neapărat s-o citesc. Îmi place de-o mie de ori mai mult *Romanul mumiei1*. Toată lumea îmi spune că-i fals de la-nceput până-la sfârşit; poate că de-asta îl citesc cu atâta plăcere.

— *Florile răului*, continuă Gabrielle.

— Una dintre cărţile pe care le detest cel mai mult! exclamă Renoir. Nu ştiu cine mi-a mai adus-o şi pe-asta!…

Dacă l-ai fi auzit şi dumneata, ca mine, pe Mounet-Sully recitind, în salonul doamnei Charpentier, *Stârvul*, în faţa tuturor gâştelor ălora care se topeau de plăcere cu gurile căscate… j

Gabrielle continuă.

— *Germinie Lacerteux, Madame Chrysan-theme, la Chanson des gueux, Legenda secolelor*…

Renoir, care asculta nepăsător, întinde mâna cu un gest de scârbă la auzul acestui ultim *titlu*.

— Dar versurile lui Hugo sunt foarte frumoase…

— Se prea poate ca Hugo să aibă geniu; dar ceea ce mă exasperează la omul ăsta e faptul că i-a dezvăţat pe francezi să vorbească simplu… Gabrielle, mâine să te duci neapărat să-mi cumperi *La Dame de Monsoreau*, şi către mine: Ce capodoperă!… Capitolul în care Chicot binecuvântează procesiunea…

— Domnule – * exclamă deodată Gabrielle – uitaţi o carte de Alexandre Dumas!

Renoir se luminează la faţă. Gabrielle anunţă triumfal:

I Operă a lui Thbophile Gautier.

— *Dama cu camelii*!

— Nici în ruptul capului! Protestează Renoir. Detest tot ce-a scris fiul, iar cartea asta mai mult decât toate celelalte. Mi-a fost întotdeauna groază de fufiştinele sentimentale!

Renoir avea la Essoyes, satul natal al soţiei lui, o căsuţă în care-şi petrecea lunile cele mai călduroase ale verii. Ce clipe frumoase am trăit în această casă veche de ţară, cu ziduri groase, înconjurată de-o livadă!

Un prieten se mira că pictorul o dată co venirea toamnei nu se-ntorcea mai repede la Paris, înainte de-a se duce în Sud unde boala îl silea să-şi petreacă iarna.

— Ce să-ţi spun? îi răspundea Renoir. În faţa unui foc bun nu simt nevoia încălzirii centrale. Aici am unt excelent şi pâine cum nu mănânci la Paris. Şi pe urmă vimşorul ăsta de prin partea locului…

Mi-aduc aminte şi acum de vinul ăsta şi de-o tescovină care făcea cât tot armagnacul vechi din lume.

Ceea ce-mi plăcea în mod deosebit la Essoyes era râul, râul Ource, care dă atâta farmec peisajului. Renoir, care nu mai putea umbla, cerea de multe ori să fie dus pe malul apei.

Cu ocazia unei vizite la Essoyes, m-am în teresat de curiozităţile regiunii. Mi-a fost tău dat numaidecât mormântul fostului propriet-al magazinelor *Louvre*, maiorul Henot. As avusese în viaţa lui o ambiţie: voia un mormânt somptuos şi original. Maiorul Henot, care pretindea că are idei, ezitase între două concepţii: o piramidă sau o coloană trunchiată. Dar murise înainte de-a se hotărî, iar familia socotise de datoria ei să-i îndeplinească dorinţa. După matură chibzuinţă, hotărâse să în bine cele două proiecte ale răposatului: piramida a fost tăiată pe din două, iar pe acest soclu au aşezat un fel de obelisc. Pe una dintre feţe, o inscripţie enumera principalele merite ale maiorului şi ne aduce, la cunoştinţă că fratele lui, care-a ridicat mausoleul, este cavaler al Legiunii de onoare. În ziua când am fost dus să admir opera asta de artă, am văzut o ţărancă bătrână îngenuncheată în faţa mormântului. După ce s-a ridicat, trecând pe lângă mine, am întrebat-o:

— Sunteţi rudă cu maiorul Henot?

— A, nu, domnule, nici gând!

— Bine, dar atunci pentru ce vă rugaţi la mormântul lui?

— Pentru că nu vine nimeni niciodată la el! Pupă ce strâng iarbă pentru iepuri, vin aici şi spun un *Pater* şi-un *Ave*… Cum se poate ca un bogătaş să fie uitat chiar aşa?

L-am cunoscut foarte bine pe Albert Besnard. Era pe vremea când impresioniştii au trebuit să se lupte ca să-şi câştige un loc sub soare, şi ce loc mititel! Era pe vremea când Thbodore Duret, care le luase printre cei dintâi apărarea, prezenta pictorilor oficiali o cerere umilă în favoarea prietenilor lui.

— Dumneavoastră sunteţi musafirii de la masa cea mare, noi nu vă cerem să ne aşezăm la masa asta; lăsaţi-ne doar să-ntindem o mes-cioară alături…

Besnard îşi făcuse numaidecât un public. Trebuie să recunosc că avea darul marii compoziţii, iar coloritul lui vesel şi deschis, aparenta lui îndrăzneală făcuseră să fie acceptat de cei care socoteau Saloanele oficiale înapoiate, dar care se speriau de libertăţile prea mari ale impresioniştii or. Impresioniştii, în schimb, se credeau îndreptăţiţi să-l acuze pe Besnard că s-a priceput prea bine să-şi însuşească descoperirile lor. Acuzaţie pe care Degas o traducea printr-o butadă: „Zboară cu aripile noastre”.

E drept că şi Besnard se exprima cu aceeaşi libertate. Într-o zi, mă oprisem, la el în atelier, în faţa *Sărutului* de Rodin.

— Îţi place? mă întrebă Besnard. Văzându-mă că ezit a continuat.

— Îţi face impresia că ăştia doi fac dragoste?

— Cred şi eu!

— Haida de! Se vedecât de colo că sunt modele care pozează.

Am avut cinstea să-l am pe Besnard oaspete la masă de două ori. Prima oară cu ocazia *Premiului pictorilor*, instituit de mine. Besnard făcea parte din juriu. Candidatul lui era Paul Vale” ry pentru care de altfel a votat aproape toată lumea. A doua oară – când cu candidatura lui Georges Rouault la Academie.

Acesta fiind bolnav în Elveţia, invitasem diferite personalităţi pentru a le arăta câteva dintre operele lui. După ce le-am prezentat un număr oarecare de tablouri, Besnard m-a luat de-o parte: „Arată-mi repede pânzele lui Rouault că trebuie să plec”. – „Păi astea sunt pânzele lui Rouault, pe care le-aţi văzut!” – „Aha, perfect”… Trebuie să spun că, în ziua aceea, Besnard părea foarte preocupat. La masă, vecina lui, gândindu-se că-i trezeşte amintiri agreabile, îi vorbise despre o persoană pe care maestrul o cunoştea de patruzeci de ani şi de care se ştia că este

deosebit de legat. „Are – un nas foarte frumos” – spune doamna. „Credeţi că-i de-ajuns pentru o femeie să aibă nas frumos?”

Am fost de câteva ori la Besnard în ziua lui de primire, duminică după-amiază. L-am găsit pe pictor stând într-un fotoliu, înconjurat de cucoane foarte atente cu el. Ceilalţi invitaţi stăteau de vorbă discret, în picioare sau în mici grupuri. Aveai impresia că-i un senior bătrân, înconjurat de mica lui curte, în mijlocul atelierului, pe-un şevalet, o pânză mare, portretul cardinalului Mercier. „Cum se face că pânza asta nu-i încă într-un muzeu?” întrebă cineva. „Luxembourgul a refuzat-o; mi s-a obiectat că-i prea mare. Pe vremuri li se dădea bătrânilor tot locul, astăzi li se dă tinerilor” – spuse liniştit Besnard.

Besnard a scris cu multă bunăvoinţă prefaţa la ediţia romanului lui Balzac *Capodopera necunoscută*, ilustrată de Picasso, pe care-am scos-o eu. Pot spune că, de data asta, Picasso care, după exemplul domnului Ingres, probabil că are mai multe maniere de-a picta, a făcut unele dintre compoziţiile lui care corespund cel mai bine ideii pe care ţi-o faci despre un clasic pur. Ducându-mă la Besnard, să-i mulţumesc pentru colaborare, am fost condus într-o cămăruţă unde se afla singur. Aici n-am mai găsit strălucirea aceea pe care o răspândea în atelier, în mijlocul admiratorilor. Aveam în faţa ochilor un om care-şi arăta vârsta şi care părea a-şi fi o pgvară lui însuşi. În momentul când am intrat, înăbuşind un căscat, a dat de-o parte cartea pe care-o avea în mână. Arătându-mi admiraţia pentru un Tiepolo de pe perete, m-a privit cu un aer satisfăcut în care mi s-a părut că surprind oarecare amuzament. După ce-a murit, la licitaţia colecţiei sale, i-am înţeles uşoara ironie. Tiepolo, pe care, altminteri, tot foarte frumos îl socoteam, era într-adevăr un Tiepolo. Dar nu al celebrului autor al *Adorării magilor*, ci al fiului său Delmonico.

Deşi muzeele îi expun pânzele la loc bun, deşi cărţile lui sunt în rafturile tuturor bibliotecilor de artă, s-ar părea că domnul J.E. Blanche este o victimă a conspiraţiei tăcerii.

Am auzit un om de spirit dând o explicaţie pe care ai crede-o luată dintr-o *mie şi una de nopţi*. La naşterea pictorului, două ursitori îi păzeau leagănul. Una zice: „Ai să fii pictor”. Cealaltă adaugă: „Ai să fii şi scriitor”. Mai vine-o ursitoare şi zice şi ea: „Iar eu îţi dăruiesc spirit caustic”, cu siguranţă că pentru darul ăsta finul ursitoarelor n-a prea avut motive să se felicite. Fără spiritul ăsta ale cărui muşcături îi atingeau atât pe artişti cât şi pe literaţi, cei din urmă ar fi spus, poate: „De ce trebuie să scrie când pictează atât de bine!”, iar pictorii la rândul lor ar fi declarat: „E-atât de interesant când scrie, de ce s-o-ncăpăţâna să picteze? Până la urmă, au găsit o şi mai bună ripostă faţă de spiritul lui, făcându-se şi unii şi alţii că-l ignoră.

„N-o să mai putem fi acuzaţi că-i respingem pe tineri” – au spus noii lui confraţi când a fost primit la Institut. Şi fiecare adăuga *in petto*: „Acum că-i de-ai noştri, Casa are „un paravan bun”.

Dar, la scurt timp după alegerea lui, la o serată la Van Dongen, doi „nemuritori” îşi făceau confidenţe cu privire la candidaţii care concurau pentru fotoliul vacant la Academia de Belle-Arte:

— Am să votez pentru X... spune unul din ei. Ca talent îmi place mai mult Z... Dar nu mai vreau tineri.

— Bine, dar dumneata ai pornit campania pentru întinerirea Institutului – ripostează confratele.

— Da, de pe urma ei ne-am ales cu Jacques Blanche.

Am priceput îndată că domnul J.E. Blanche nu era paravanul după care sperase Academia să se-adăpostească.

Cât despre Boldini, căruia confraţii credeau că nu-i mai datorează nimic pentru că-l numeau „pictorul elegantelor” – „elegantele” de la 1890 – ei bine, l-am văzut într-o zi pe Degas oprindu-se în faţa unei pânze de Boldini, pânză în care era înfăţişat pictorul Lewis-Brown cu familia lui, un Lewis-Brown hlizindu-secu toţi dinţii lui galbeni şi lungi, în timp ce nevastă-sa şi fiică-sa stăteau în picioare,

în spatele fotoliului său. Degas mângâia pânza cu mâna fără să scoată o vorbă, încă un mod al lui de-a admira. Cu toate astea, Degas nu era prea binevoitor cu „confratele” ăsta, în pictura căruia virtuozitatea şi un anume aer echivoc nu-i erau deloc pe plac. Mi-amintesc o împrejurare în care Degas privea la mine-acasă nişte desene de Charles Serret, de? Sene, în pastel, care evocau anumiţi maeştri mărunţi de dinainte de Revoluţie. Cele pe care i le pusesem lui Degas sub ochi înfăţişau nişte fetiţe jucându-se: „Ce frumoşi sunt copiii ăştia” – spuse Degas... Şi când te gândeşti la *fetiţele* lui Boldini cu mutra lor vicioasă!...

*

L-am văzut pe Forain, pentru prima oară, acum vreo cincizeci de ani. La vremea aceea făceam dreptul şi începuse să mă intereseze tot ce era în legătură cu arta. Corespondentul meu la Paris, un plantator din Reunion, îmi spusese:

— Uite un galben. Tu, care-mi vorbeşti mereu de tablouri, găseşte-mi o gravură, un mic desen... ce vrei tu, în sfârşit ştii tu...

Dac-ar fi fost vorba numai de mine aş fi avut mai puţină îndrăzneală, dar fiind vorba de altul, am riscat şi m-am dus la Forain ale cărui desene le admiram în fiecare săptămână în *Le Courrier Francais*. I-am vorbit despre misiunea mea. A zâmbit, a deschis o mapă şi mi-a dat un laviu reprezentând o femeie care pândeşte parcă un client invizibil.

— Epatant! A exclamat corespondentul meu, când i-am dat desenul. Mă-ntreb cum a putut tipul să prindă aşa ceva! Aş putea să jur că mai serile trecute am întâlnit-o pe femeia asta pe strada Notredame-de-Lorette. Totuşi mi s-a părut că suntem singuri...

I-am explicat că specificul artei e tocmai faptul de a-ţi da impresia realităţii, a lucrului trăit. Interlocutorul meu făcea ochii mari.

— Socot că trebuie să fie o straşnică plăcere să poţi reda o chestie ca asta – mi-a mărturisit el în timp ce

contempla Forain-ul. Dac-ar fi să mai trăiesc o dată, cred c-aş învăţa să desenez…

Degas îl aprecia foarte mult pe Forain. Stima pe care o avea pentru talentul lui îl împiedica să se supere când Forain întârzia la o masă. Dar Degas rămânea intransigent când era vorba de flori. Dacă, la rigoare, le mai admitea într-o grădină, le proscria fără milă într-un apartament.

Într-o zi, venind să ia masa la Forain şi negăsind pe nimeni în salon, Degas intrase în sufragerie. În mijlocul mesei era un buchet de flori. Furios, îl ia şi, traversând apartamentul, îl pune într-un ungher.

— Vai! Am uitat florile tocmai când ia domnul Degas masa cu noi! exclamase veri-şoara doamnei Forain, intrând în sufragerie.

După ce-l căutase peste tot, servitoarea găsise buchetul şi-l pusese la loc. Mergând la masă, Degas, care-i oferea doamnei Forain braţul, se depărtase brusc şi ieşise din cameră fără să spună un cuvânt. Au alergat după el. A consimţit să se întoarcă; dar numai după ce i-au jurat că n-au să mai pună niciodată flori pe masă.

Ca şi Degas, Cezanne îl stima foarte mult pe Forain. M atelierul lui din strada Hegd-sippe-Moreau erau prinse pe pereţi tot felul de desene ale satiricului din *Dulcele ţinut*…

Bineînţeles, nu mă gândesc să judec opera lui Forain. Operă imensă: picturi, desene, gravuri în acvaforte, litografii. Şi acele mici compoziţii în laviuri cenuşii care semănau cu Fra-gonard şi pe care le păstra cu mare grijă în mape!

Prodigios la un artist ajuns la măiestrie este efortul atât de tenace pe care-l dovedesc cele câte douăzeci, treizeci de studii pentru fixarea unei singure atitudini, a unui gest! Mă gândesc, printre altele, la intensitatea, la viaţa pe care pictorul a ştiut s-o dea unui personaj care – datorită efectului unei palme – pare pur şi simplu că se-nvârteşte în jurul lui însuşi.

Rareori se întâmpla ca victimele să-i poarte pică lui

Forain pentru înţepăturile la adresa lor. Fiindcă le rostea, până şi pe cele mai crude, cuzâmbetul lui care, oricât de sarcastic ar fi fost, degaja totuşi un fel de cordialitate. Erau nişte replici despre care s-a spus că porneau de pe buze şi nu din inimă.

Un aspect al lui Forain puţin cunoscut: *gentleman-farmer*-ul. Mă dusesem să-l văd la proprietatea lui din Chesnay. L-am găsit uitându-se la un taur pe care-l mina un argat.

— Faceţi un studiu după animalul ăsta splendid?

— Nicidecum! îl prezint la comisia agricolă. Arendaşul mă asigură c-o să luăm premiul întâi.

*

Caricaturistul Sem este un alt desenator care şi-a avut momentul lui de mare celebritate. Redutabil cu creionul în mână, nu dădeai doi bani pe el când îl vedeai, mărunţel şi pricăjit. Dar acest om atât de mititel nu se lăsa „dus” cu una cu două. Într-o zi, primeşte un telefon din partea prietenului său Boldini, prin care i se anunţa că pictorul, simţindu-se foarte rău, voia neapărat să-l vadă. Sem se duce numaidecât.

Boldim pregătise o întreagă înscenare pentru a-l face să creadă c-a murit. Aprinsese lumânări în jurul patului şi stătea nemişcat cu mâinile pe piept, scoase deasupra plăpumii. Uşa rămăsese-nadins crăpată. Sem, foarte emoţionat şi considerând ca o pioasă datorie să fixeze pentru ultima oară chipul prietenului său, scoate carnetul şi se-apropie. În acest moment, Boldini dă plapuma la o parte şi sare din pat gol-puşcă. Atunci Sem, cu un calm desăvârşit, îi spune lui Boldini care se fâstîcise: „Nu mişca, e o poză foarte bună”.

Când venea sezonul de mers la Deauviile, Sem împreună cu Boldini şi cu Helleu formau un trio care se întrunea în celebra rue de Paris. Helleu avea înfăţişarea unui desăvârşit gentleman. Era de-o corectitudine oarecum britanică, în timp ce prin talent se înrudea cu pictorii noştri din secolul al XVIII-lea.

Cu toate astea era foarte modest. Deşi pentru a-şi „prinde” siluetele feminine, atât de nestatornice, mâna artistului era plină de nerv, desenele lui n-aveau deloc caracterul precipitat pe care l-am putea bănui din vorbele lui Degas: „Helleu este un Watteau cu aburi”.

Într-o zi, Sem a fost musafirul meu la masă. Ceva mai înainte, ducându-mă la atelierul lui, văzusem pe-o măsuţă un impresionant şir de sticle de băuturi, cu diferite etichete: whisky, rachiu de ienupăr, de chimion, coniac…

La rândul meu, am mobilizat şi eu cele câteva băuturi spirtoase pe care le-aveam în pivniţă. M-am scuzat faţă de oaspete că nu eram mai bine aprovizionat.

— O! Îmi spune pictorul – eu beau numai iapă.

— Dar sticlele pe care le-am văzut la dumneavoastră?

— Sunt sticle-tjp pentru nişte afişe, pe care trebuie să le desenez.

V-am spus că pictorul La Touphe mă rugase să-l întreb pe Degas de unde-şi cumpăra pastelurile. La fel avea să mă întrebe şi domnul Roger-Milfes, un critic vrednic de stimă:

— Cum obţine afurisitul ăsta de Redon negrul acela atât de profund din litografiile lui şi catifelarea aceea a desenelor în cărbune?

Când i-am povestit lui Redon, a început să râdă:

— Spune-i lui Roger-Miles că le obţin mâncând un biftec bun şi bând un vin curat.

1 Joc de cuvinte intraductibil: *băteau* (*vas*) *a va-peur* (cu aburi) – *Watteau a vapeur*.

Redon aparţinea unei epoci în care vinul nu era dispreţuit. Era originar din Bordeaux, unde familia lui avusese o vie

— E bun vinul dumitale! Dumneata l-ai ales? mă întrebă el într-o seară când lua masa la mine.

— Bineînţeles!

— Nu te credeam atât de bun cunoscător…

— Brevetul de cunoscător pe care mi-l de-cernezi – îi

răspund eu – l-am obţinut mai de mult de la un gastronom calificat. Gastronomul cu pricina mă felicita pentru ceea ce cumpărasem la vânzarea prin licitaţie a pivniţei restaurantului *Grand Ve four*. „E foarte simplu! I-am spus eu. Stăteam în spatele dumneavoastră. Am observat ceea ce făceaţi cu ceaşca de argint şi cu bucăţelele de brânză şi mi-am adjudecat două-trei lădiţe din vinul pe care l-aţi cumpărat!”

Redon părea legat de „amatorii” lui: se considera îndatorat faţă de ei. Spre deosebire de

Degas, Redon nu mergea până acolo încât să pretindă că un tablou este o necesitate vitală…

„Cei care mă cumpără – spunea el – sunt prietenii gândirii mele”.

De aici şi până la convingerea că era iubit pentru el însuşi nu era decât un pas. Într-o bună zi, i-am comandat lui Redon un album de litografii: *Apocalipsul*. Mi-a cerut să-i rezervzece exemplare, adăugând, nu fără oarecare mândrie:

— Rezervtotdeauna zece exemplare pentru „amatorii” mei. Ţin să nu le lipsească nimic din colecţie.

— Cum nu se poate mai bine! Zic eu. Dar nu vrei să mă laşi pe mine să le vând albumul? Îţi garantez că ai să iei de două ori mai mult.

— Ar fi prea mâhniţi dacă nu le-aş vinde chiar eu litografiile mele şi dacă le-aş cere alte preţuri. De altfel, n-am de ce să mă plâng. Când mă gândesc la bietul Bres din care nu putea să scoată nici măcar cinci franci pe desenele lui… Mie mi se plăteşte şapte franci jumătate bucata…

Desenele lui Redon au rămas multă vreme la preţuri atât de scăzute din cauza acestei candori a lui, cum o numesc eu. O sută de franci un splendid desen de-al lui; şapte franci cincizeci o litografie! Unul dintre acei Mecena, care-l plătea pe Redon mai mult cu vorbe admirative decât cu bani, un oarecare negustor de cravate din strada Sentier, descoperise un procedeu de-a mai scoate încă un profit de pe urma relaţiilor lui cu artiştii.

— Nu vrei să treci pe la mine să-ţi iei suta de franci? îi spunea el lui Redon, căruia-i cumpărase o operă.

Şi-i dădea întâlnire în ziua de primire a nevesti-sii.

— O ceaşcă de ceai? îl îmbia numaidecât soţia şmecherului negustor de cravate. În felul ăsta, negustorul putea satisface fără mare cheltuială vanitatea „doamnei”, care se simţea măgulită că are un salon artistic.

Lucrurile aveau să se schimbe pentru pictor în ziua când un negustor de tablouri din rue de La Boetie, care cumpărase de la el câteva lucrări s-a apucat să le pună în vitrină cerând un preţ mult mai mare decât cel cu care se mulţumise artistul până atunci. Pastelurile s-au vândut imediat ce-au fost expuse. Exemplul a fost repede urmat de alţi confraţi, spre marea decepţie a clienţilor artistului. De pildă, întâlnindu-l pe contele de P… acesta mi-a spus:

— Închipuie-ţi că văd mai zilele trecute în rue de La Boetie, un buchet de flori, dintre acelea pe care, la el acasă, Redon mi-l lăsa cu două sute de franci. Un fel de venetic a intrat în magazin şi n-a părut deloc mirat când i s-a cerut pe el o mie cinci sute!

Redon fusese mai degrabă mirat, decât încântat de creşterea preţurilor.

— Închipuie-ţi, mi se oferă acum asemenea sume că mă întreb dacă-i cinstit să le accept – îmi povestea el. Şi apoi urmă, toţi cumpărătorii ăştia de-acum… le place oare într-adevăr ce cumpără? Uneori am nostalgia vechilor mei „clienţi”. Mă cam lăsau ei să mă întind după o bucăţică de pâine, dar ce cuvinte drăguţe-mi spuneau!… în sfârşit, ca să-mi cumpere garoafe, nevastă-mea nu mai e nevoită să rupă din altă parte…

Florile! Chiar pe vremea când cei doi soţi o duceau greu de tot, în atelier era totdeauna un buchet de flori. La drept vorbind, spectacolul florilor nu-i era de-ajuns lui Redon; îi plăcea la fel de mult să aibă în faţa ochilor figuri plăcute. De-aceea, doamna Redon avea totdeauna grijă ca în salonul ei să fie femei frumoase.

Redon aprecia rafinamentul spiritual. Îl considera

necesar pentru om în general şi cu-atât mai mult pentru artist.

Într-o zi; – îmi povestea *el* – ducându-mă pe la un prieten al meu la *Stup1*, ştii clădirea-aceea cu artişti, m-am oprit în faţa unui atelier de la parter. Uşa fiind deschisă, am văzut un măgăruş care-i servea de model pictorului. Lângă el, o femeie broda. Un adevărat tablou de primitiv. Pe o masă erau nişte lalele şi o carte a cărei legătură obosită dovedea că este citită des. Mi-am spus: „Ce bine se potrivesc!”

*

I Un fel de „falanster”, construit la Paris, în pasajul Dantzig, din rămăşiţele vechiului pavilion al vinurilor de la Expoziţia din 1889; sub numele de *La Ruche*, şi-a câştigat o mare faimă în istoria picturii moderne, (n.tr.).

Am bătut cu oarecare şovăială la uşa atelierului lui Whistler de la care aveam ambiţia să obţin o placă litografică pentru albumul meu de pictori-gravofi. Celebrul artist trecea drept nesociabil. Am fost, cu atât mai mult, nespus de mişcat de felul cum m-a primit, pe mine, un tânăr necunoscut, care cerea colaborarea unui maestru, ale cărui gravuri, chiar şi cele mai neînsemnate, erau cotate atât de scump.

În atelierul lui nu vedeai niciun tablou. Am făcut câteva timide insinuări. Dar în ziua aceea se gândea numai ia un proces – care-i fusese intentat. Whistler ceruse pentru un portret un preţ care, după ce se gândise mai bine, i se păruse prea mic. Clientul pictorului refuzase să plătească mai mult Whistler distrusese pânza. Pictorul se credea în drepturile lui deoarece restituise cecul pe care-l primise drept plată; clientul argumenta însă că înainte de a-i fi înapoiat suma de pe cec, pictorul o încasase, ceea ce implica, din punctul lui de vedere – care avea să fie şi cel al tribunalului – acordul asupra preţului. Pe scurt, Whistler era furios. Mi-a dezvoltat pe larg motivele care, socotea el, îi dădeau dreptul de a-şi distruge operele dacă aşa îi era cheful. Mă pregăteam să plec când mi-a spus:

— Vrei să iei masa cu mine? O să împărţim cotletul.

Am acceptat cu bucurie. O masă la Whistler! M-aşteptam la mari minuni. Auzisem că are un servitor indian şi un bucătar chinez. Se vorbea despre luxul în care trăia la Londra şi despre nevoia de-a armoniza totul: până şi culoarea farfuriilor cu cea a mâncării. Şi vedeam delilind o omletă într-o farfurie albastră, o langustă pe-un platou verde. Deodată bate cineva la uşă.

Intră o bătrână şi aduce un coş în care era cotletul cu pricina, o farfurie cu spanac şi câţiva cartofi. Aşterne un şervet pe un mic gheridon; aşa cum spusese, pictorul împărţi cotletul cu mine. Spanacul era rece.

— Trebuie să-l încălzeşti – îi spune Whistler servitoarei.

Femeia pune farfuria în faţa sobei. Când a vrut s-o ia, pictorul şi-a fript degetele.

— Ei, drăcia dracului! A strigat omul. Farfuria frige, dar spanacul tot rece e!

— Faianţa e rea conducătoare de căldură... îndrăznesc eu să spun. Whistler cheamă iar servitoarea.

— M-am fript cu afurisita asta de farfurie, dar spanacul tot rece e. Sunt sigur că nu ştii de ce.

Uimită, bătrână se uită la stăpânu-său.

— Am să-ţi explic eu – continuă Whistler. Spanacul e rece pentru că faianţa este rea conducătoare de căldură! Pricepi?

Servitoarea, buimăcită, mi-a azvârlit o privire mo horită care parcă spunea: „Cine mai e şi tipu' ăsta, care-l face pe domnu' să-mi dea lecţii!”

*

Bonnard, Denis, Ibels, Piot, Ranson, Roussel, Vuillard erau legaţi de atelierul Julian. Cuvântul ebraic *nabi*, care înseamnă „profet”, fusese atribuit grupului lor de unul dintre prieteni, un anume Cazalis, care urma cursul de limbă ebraică al profesorului Ledrain. E de la sine înţeles că niciunul dintre aceşti tineri pictori nu se considera profet. Deşi atraşi de impresionism, nutreau totuşi ambiţia

de-a găsi un mod propriu de exprimare. Nu erau singurii care simţeau această nevoie de înnoire. Alţi tineri pictori, visând la o tehnică oarecum ştiinţifică, se străduiau să adapteze la pictură recentele descoperiri ale lui Chevreul cu privire la lumină (de unde teoria complementarelor presimţită încă de Delacroix). Pentru aceşti pictori, amestecul culorilor se face în ochi; pe pânză se vor pune deci tonuri pure. Acesta este neoimpresionismul. Precursorii acestei noi şcoli, ca Seurat şi Signac, erau convinşi că până la urmă *îi* vor atrage de partea lor pe glorioşii lor înaintaşi. Au reuşit să-l aducă pe Degas în faţa *Atelierului*, pânză expusă de Seurat la Independenţi. Dar impacientat numaidecât din cauza teoriilor pe care i le ţineau cu privire la evoluţia picturii, întorcându-se brusc, Degas arătase un tablou la întâmplare:

— De ce n-ar fi ăsta pictorul viitorului? exclamase el.

Era o pânză a vameşului Rousseau.

Nabiştii mâncau o dată pe lună la un mic negustor de vinuri din pasajul Brady. Cu privire la acest bistrou deţin un detaliu amuzant de la unul dintre clienţii lui. Fiindcă de multe ori cheia de la closet se rătăcea, patronul o agăţase de-un os cu măduvă. Tot mereu auzeai strigând: „Osul cu măduvă!”, ceea ce provoca ilaritatea generală. Până la urmă, această particularitate făcuse ca dineul acesta lunar să fie numit *Dineul la-psul-cu-măduvă*. La aceste agape se vorbea mai ales despre pictură. *S6*-ruzier era teoreticianul grupului. Petrecându-şi într-un an vacanţa în Bretagne, la Pont-Aven, Seruzier se întorsese în culmea entuziasmului.

— Am întâlnit acoloaşi anunţă el prietenii – un tip genial, un anume Gauguin. Mi-a revelat adevărata pictură: „Dacă vrei să desenezi un măr fă un rotogol”.

Seruzier arăta triumfător un tablouaş, pe care-l pictase după principiile „Maestrului din Pont-Aven”. La drept vorbind, nabiştii au rămas la început cam reci în faţa acestei opere pe care-l Seruzier o numea *Talismanul*. Chiar dacă Gauguin n-avea să aibă asupra lor o influenţă directă, ideile noi pe care discipolul său le aducea din convorbirile

cu maestrul au dat de gândit nabiştilor, până în momentul în care fiecare şi-a aflat calea proprie. J f

Prin 1893, Maurice Denis, remarcând mica mea expoziţie de desene de Manet, le vorbise despre ea prietenilor lui. În felul ăsta am intrat în legătură cu câţiva nabişti, şi anume cu Bonnard, cu Roussel şi cu Vuillard, şi am obţinut de la ei mai întâi tablouri, iar mai târziu ilustraţii pentru cărţile mele, când m-am apucat să editez cărţi.

Alţi pictori, care nu aparţineau grupului na-bist, expuneau totuşi cu acest grup, în special Valtat şi Aristide Maillol.

Pe Valtat l-am cunoscut prin Renoir.

— Eram în Bretagne – îmi spune Renoir – când, în timpul unei plimbări, văd un pictor tânăr care făcea un studiu. M-a frapat îmbinarea fericită a tonurilor pe care le punea pe pânză. Era Valtat.

Cât despre Aristide Maillol, care avea să devină marele sculptor pe care-l ştiţi, la început făcea pictură. Resursele nepermiţându-i să-şi cumpere pânze şi culori, se apucase de sculptură. La început, sculpta statuete de lemn fiindcă acest material nu costă mare lucru. În acelaşi timp, Maillol învăţa să facă şi tapiserii. Există câteva admirabile a căror lână o vopsise cu culori preparate chiar de el.

Nu trebuie să-l uit pe un tânăr artist elveţian. Felix Vallotton, care se-alăturase grupului nabist. Grava cu briceagul obiecte de lemn pe care le vedeai reproduse în *Revue Blanche*, odată cu desenele amicilor lui.

Mai târziu, fără să renunţe complet la gravură, Vallotton avea să se-apuce de pictură. Datorită probităţii desenului său era poreclit *micul Ingres*. Onestitatea, care era caracteristică artei lui, le-o transmitea şi modelelor, într-o zi, făcând portretul unei compatrioate, susţinea că un pictor nu trebuie să „fardeze adevărul”. Spunându-i cucoanei: „Râzi, să-ţi văd dinţii”, aceasta-i răspunsese: „Nu sunt dinţii mei” şi, roşind, îşi scosese proteza.

Cumpărasem una dintre primele producţii ale

pictorului, *Baia elveţiană*, care mi-a fost solicitată pentru o expoziţie de nuduri. După închiderea expoziţiei nu m-am putut duce să-mi iau înapoi tabloul, aşa că de-abia peste trei luni am trecut pe la galerie. Acolo am aflat că se schimbase proprietarul. Dar am primit asigurări că toate tablourile au fost bineînţeles înapoiate. Consideram Vallotton-ul meu pierdut, când cineva-mi spune într-o zi:

— Ei, ai găsit amator pentru *Baia elveţiană*?

— Cum aşa?

— Trecând pe strada Roquette, am zărit printr-o fereastră deschisă, o pânză care semăna grozav cu Vallotton-ul dumitale.

Am reuşit să găsesc casa cu pricina. Era casa unui hamal. Vallotton-ul meu era într-adevăr la el. Mi-a explicat că după expoziţie, galeria trebuind renovată, i se spusese că putea lua tot calabalâcul de-acolo, nişte scaune rupte, veselă desperecheată şi, în fine, pânza asta mare de care râdea toată lumea.

— Nevastă-mea vrusese mai întâi s-o pună-n locul muşamalei din sufragerie; dar stătea prea băţoasă – mi-a explicat el. Nu puteam scăpa de tabloul ăsta nici cu bani; în cartier nimeni nu voia să-l ia. Pentru că o cameră e cam igrasioasă, s-a dezlipit tapetul, aşa că am atârnat pânza pe perete pân-o avea fiu-meu timp să dea peste el cu niţică vopsea în culoarea camerei.

I-am dat zece franci muncitorului şi mi-am luat înapoi tabloul.

Seruzier era ca o trăsătură de unire între nabişti şi Gauguin; şi câtă convingere punea în teoriile lui!

Într-o zi, prin cartierul marilor bulevarde, mă strigă cineva. Mă-ntorc: era Seruzier.

— Eşti singur? Mă-ntrebă el, Vrei să facem câţiva paşi împreună? Vezi femeia-aceea în palton violet, din faţa noastră? Când te-am văzut alături de ea, cu pardesiul dumitale cărămiziu, nici nu-ţi poţi închipui cum urlau culorile astea două fiindcă erau alăturate. Mi se făcea pur şi simplu rău.

Ataşamentul lui Seruzier faţă de Gauguin se manifesta în orice împrejurare. Într-o zi, când Maurice Denis căuta un model, ca să-i pozeze pentru Castor în tabloul lui *Fiicele lui Leucip*, Seruzier, care era frumos ca un zeu tânăr, sare deodată:

— Dacă vrei, îţi pozez eu. Cei cinci franci de şedinţă o să-i trimitem lui Gauguin care moare de foame.

Iată un fapt neînsemnat, care arată cât de puţin înţeleasă era pictura lui Gauguin la început. De ziua ei, Gauguin îi oferise mătuşii Gloanec, patroana hotelului în care locuia, un tablou de-al lui, o surprinzătoare natură moartă. Un consilier municipal din Paris, membru în Comisia pentru Belle-Arte, care stătea la acelaşi hotel, auzind numele lui Gauguin, declarase foarte hotărât că pleacă numaidecât dacă vreun tablou al „porcului ăsta” apare pe pereţi. Pentru ca mătuşa Gloanec să pună tabloul fără să-şi piardă clientul, Gauguin şi-a semnat tabloul *Madeleine B*… Madeleine era numele surorii lui Emile Bernard, care stătea la hotel împreună cu fratele ei, un pictor foarte tânăr, care mersese pe jos de la Paris până în Bretagne. Toate formele de artă l-au pasionat pe îi mile Bernard: pictura, mobila sculptată, gravura în lemn, tapiseria. Tabloul lui Gauguin semnat *Madeleine B*… se află astăzi la Maurice Denis.

Când, peste câţiva ani, m-am dus la Pont-Aven cu scopul de-a cumpăra pânze de Gauguin, mai întâi n-am găsit nimic. Dar, îndată ce m-am instalat la hanul mătuşii Gloanec şi-am spus ce intenţii aveam, a plouat cu informaţii. Mă trimiteau, care mai de care, ba la un castelan, ba la un portărel, ba chiar şi la un pescar, care-l cunoscuseră pe Gauguin şi la care aveam şanse să găsesc pânze de-ale lui. Drept care am făcut interminabile curse pe jos, pe nişte drumuri groaznice. Fără îndoială că proaspăta faimă a artistului ajunsese amplificată de la Paris în Bretania, deoarece cu preţul care mi se cerea în Bretania pentru cea mai mică operă a lui Gauguin „nu era posibilă nicio afacere. M-am întors deci la Paris cu mâinile goale când, trecând pe bulevardul Montmartre, zăresc în

vitrina lui Bous-sod şi Valadon, un Calvar *de* Gauguin care

— Nu era. Cu nimic mai prejos decât tablourile pe care mi se ceruseră cinci sute de franci în Bretania. Întreb de preţ. Mi se răspunde:

— Trei sute de franci.

*…

După marii impresionist! Lumea spunea: „S-a zis cu pictura!” Acelaşi lucru s-a spus după Van Gogh, după Gauguin. Dar au apărut Bonnard, Maurice Denis, Roussel, Vuillard. De data asta s-a declarat: „Uită-te! Vasăzică ne-am înşelat. Dar acum s-a terminat”. Cu toate astea, zeul picturii, parcă pentru a demonstra că în artă *nu s-a terminat niciodată*, a scos la iveală o nouă pleiadă de pictori; Derain, Marquet, Matisse, Vlaminck, ca să nu-i citez decât pe câţiva.

Întâmplarea făcuse să-l întâlnesc pe Vlaminck fără să ştiu cine e. Într-o zi, pe strada Laffitte, trec pe lângă un băiat înalt, voinic, pe care fularul roşu înnodat la gât te-ar fi putut face să-l iei drept militant anarhist. Ţinea în mână o pânză mare; dacă mi-aduc bine aminte reprezenta un apus de soare care ai fi zis c-a ieşit din tuburi de culoare strivite cu furie. Efectul era surprinzător. Omul cu fular roşu avea nişte ochi blajini, dar te-aşteptai să-l auzi tunând şi fulgerând: „Cui o să râdă de pictura mea îi dau una peste bot…” în faţa unei asemenea pânze te zbârleai fără-ndoială niţel; totuşi, avea ceva aţâţător care mă făcea să doresc să-i cunosc autorul. Care nu mi-a fost mirarea în ziua când m-a dus Matisse la atelierul lui Vlaminck! Mă aflam la pictorul cu fularul roşu. De data asta, purta o cravată de lemn, făcută de el, căreia-i putea schimba culoarea după fantezie. Peisajele care decorau pereţii erau tot atâtea provocări la adresa burghezilor timizi care nu concep decât o natură frumos aranjată. Totuşi, departe de-a mă speria de acest exces, am cumpărat tot atelierul. La fel am făcut şi cu Derain. Dar, vânzându-mi toate pânzele care tapetau pereţii, Derain a făcut excepţie cu una singură pe care a dat-o de-o parte: o copie după

Ghirlandajo. Ce minunată interpretare! Mi-aduc aminte furia lui Degas în faţa unei remarcabile litografii în culori făcută de Auguste Ciot după o operă a lui: „Cum? A-ndrăznit...” Dar a adăugat numaidecât: „Totuşi e tare de tot porcul care-a făcut-o!” Cred că Ghirlandajo ar fi manifestat aceeaşi surprindere admirativă în faţa unei astfel de replici la opera lui.

Mai târziu, aveam să le cer lui Vlaminck şi lui Derain să-mi facă peisaje la Londra. Mi s-a reproşat pe-atunci că-i „depeizam” pe cei doi artişti, abătându-i de la temele lor obişnuite. Acum, după ce timpul a trecut, ne putem convinge, punând pânzele pictate în Franţa alături de cele aduse din Anglia, că dacă „are ceva de spus” un pictor, chiar schimbând atmosfera, este mereu acelaşi.

Cineva care i-a deconcertat, într-adevăr, pe cei care vor ca un artist să persiste în aceeaşi manieră este Matisse. Abandonând griurile – acelea care plăceau atât de mult amatorilor, a trecut deodată la un colorit îndrăzneţ, ca în acel *Portret de femeie*, pe care l-a prezentat la Salonul de Toamnă din 1905, şi care a marcat o etapă nouă a talentului său. Deşi îndrăzneala artistului nu depăşea limitele clasicismului pur, aceste tonuri deschise au făcut să se spună că pactizează cu fovii.

Nici nu era nevoie de mai mult pentru a trezi susceptibilită preşedintelui Salonului de Toamnă, domnului Frantz Jourdain. Acesta se arăta bucuros de acord cu căutările noii picturi; dar, ca şef prudent ce era, se păzea cu grijă s-o rupă prea pe faţă cu arta academică, artă care era încă preţuită de cea mai mare parte a opiniei publice. De aceea, temându-se mereu ca nu cumva vreunul dintre „mânjii” ăştia să-l compromită cu îndrăznelile lui, considera că Matisse, cu *Portretul de femeie* „părea prea modern”. Deşi invocase interesul lui Matisse însuşi, nu reuşise să convingă juriul că o asemenea pânză, dacă ar fi expusă, i-ar face cel mai mare rău autorului ei. Tabloul fiind acceptat, domnul Jourdain se văita:

— Bietul Matisse, şi eu care credeam că are numai prieteni aici!

Alături de tinerii care se căutau. Pe ei înşişi trebuie să-l citez pe Charles Dulac.

Am avut ocazia să-l cunosc pe Charles Dulac în 1890, când domnul Henry Cochin, savantul traducător şi comentator al lui Dante, a organizat în magazinul meu o expoziţie a operelor acestui tânăr pictor mistic pe care Huysmans îl aprecia foarte mult. Mi-aduc aminte mai ales un eleşteu pe-ale cărui ape palide pluteau lebede. Suflet franciscan, Dulac concepea opera de artă ca pe un elan îndreptat spre Dumnezeu. Prin urmare, după pilda lui Fra Angelico, înainte de-a lua penelul în mână, se ruga, aşteptând inspiraţia. Critici foarte buni erau de altfel de părere că cei doi pictori nu aveaunimic comun în afara acestui act de pietate.

Directorul Belle-Artelor, domnul Roujon, a inaugurat expoziţia ale cărei onoruri le făcuse domnul Henry Cochin. După ce înaltul funcţionar lăudase, cum e obiceiul, operele expuse, mă luase de-o parte:

— Mi s-a spus c-am să-l întâlnesc la expoziţia dumitale pe domnul Cochin.

— Bine, dar aţi vorbit cu el mai adineauri!

— Cum? Doar îl cunosc foarte bine pe domnul Denys Cochin.

— Da, dar expoziţia Dulac n-a organizat-o domnul Denys Cochin, ci fratele lui, domnul Henry Cochin…

— A!

Domnul Henry Cochin, care se uita la noi, a crezut desigur că directorul, Belle-Artelor avea de gând să cumpere vreun Dulac pentru

Luxembourg. S-a apropiat de noi şi i-a arătat domnului Roujon o pânză:

— Nu-i aşa că i-ar sta bine într-un muzeu?

— Bineînţeles, n-aş sta deloc la îndoială dacă ar depinde numai de mine! Răspunde domnul Roujon.

— În orice caz – spune domnul Cochin – de vreme ce apreciaţi talentul lui Dulac, con-i/ tăm pe sprijinul dumneavoastră.

— Vai! În mine sunt doi oameni: artistul şi funcţionarul – răspunde domnul Roujon.

Arătând cu degetul un peisaj în care cerul, de un trandafiriu clorotic, se aşternea deasupra unei pânze de apă gri livid, continuase:

— Ca artist, sunt bineînţeles foarte sensibil la aceste îndrăzneli de culoare care caracterizează operele pe care le-am admirat. Dar un director de la Belle-Arte are datoria să urmeze gustul publicului, nu să-l anticipeze.

— Într-o zi când m-am dus pe la Maillol, la Marly-le-Roi – îmi spune Renoir – l-am găsit în grădină cu dalta şi cu ciocanul în mână, în faţa unui bloc de piatră. În timp ce atâţia sculptori moderni cred că-i egalează pe antici plagiindu-i, Maillol face parte, în mod atât de firesc, din familia maeştrilor, încât văzându-l cum modelează forma mă gândeam la greci.

Dumnezeu e martor totuşi cât de puţin îl interesează pe Maillol această ascendenţă antică! Atunci când a terminat tânărul acela gol, cu forme perfecte, pe care-l botezase *Alergătorul ciclist*, cineva se mirase de acest titlu.

— Ei bine – spusese Maillol – e vorba de-un băiat care mergea cu bicicleta; atunci, bineînţeles, i-am spus alergătorul ciclist… Şi pe urmă n-am vrut să se creadă c-am avut de gând să fac un Antinous.

Când vine iarna, Maillol îşi părăseşte atelierul de la Marly-le-Roi şi se duce după soare în locul lui de baştină, la Banyuls-sur-Mer. Îi place locul, ăsta aspru, unde vântul bate uneori cu o furie sălbatică. Tipograful meu a simţit-o pe pielea lui când l-am trimis să ia de la artist plăcile de aramă pe care acesta le gravase pentru ediţia *Folastries-iilot* lui Ronsard, pe care o pregăteam.

— Nu l-am găsit pe domnul Maillol laba-nyuls – mi-a spus mesagerul meu la întoarcere. A trebuit să mai merg cinci kilometri, până la ferma lui; cinci kilometri pe care a trebuit să-i fac aplecat, aproape-n patru labe ca să nu zbor pe sus.

„Pentru că în ziua aceea era vânt” – mi-a spus Maillol când i-am povestit.

Din fericire, la Banyuls nu era vânt în fiecare zi. Domnul” Aspenwall W. Bradley, care fusese în vizită la marele sculptor, îmi povestea ce clipe plăcute petrecuse cu el, stând sub copaci, pe terasa unei mici cafenele. Prin faţa lor trecând o femeie tânără cu forme opulente, Maillol îi spusese:

— Am fost de multe ori întrebat de ce nu sculptez niciodată femei subţirele. După cum vezi sculptez femeia din regiunea mea.

Şi lui Renoir îi plăcea să picteze femei care aveau sâni, fese, braţe rotunde, într-un cuvânt carne pe care să cadă bine lumina.

Încă o trăsătură comună între pictor şi sculptor, era să spun între cei doi sculptori – printre alte lucrări ale lui Renoir sunt cunoscute *Spălătoreasă*, *Triumful Venerei*, *Judecata lui Paris*: faptul că n-aveau habar de cei mai notorii scriitori sau gânditori contemporani.

— Iar Artă şi Artă cu A mare. Citeşte-mi şi mie, Vollard – îmi spusese într-o zi Renoir uitându-se într-un ziar.»

La mijlocul lecturii m-a întrerupt:

— Obiceiul lor tâmpit de-a lăsa critica de artă pe mâna celor de la fapte diverse…

Articolul era semnat de *Henri Bergson*; numele ăsta nu-i spunea nimic lui Renoir. În ceea ce-l priveşte pe Maillol, am auzit povestindu-se că un amic al lui ducându-se la Banyuls la sculptor, acesta-i spusese:

— A venit cineva de la Paris să vadă atelierul… Unul Duhamel… Georges, cică-l cheamă. Mi-a spus că scrie…

Beţia vitezei, care este unul dintre flagelele existenţei contemporane, îl lăsa total indiferent pe Maillol. Cineva suia în slăvi, de faţă cu el, spectacolul incomparabil al unei mari curse de automobile. „Prefer să văd curse de melci” – spusese sculptorul.

Pentru a cunoaşte cele mai frumoase opere ale lui

Maillol, multă vreme a trebuit s-alergi prin străinătăţi. Voi cita mai ales *Femeie ghemuită* de la muzeul din Winterthur; o *Femeie şezând*, acea splendidă marmură din fosta colecţie Kessler, astăzi podoabă a grădinii domnului Oscar Reinhardt la Zürich; *Cele patru anotimpuri* de la muzeul Morozov de la Moscova. Astăzi însă nu mai avem ce invidia la nimeni, având *Omagiu lui Ce zanne* la Tuileries; *în memoria lui Debussy* la Saint-Gef-main; *Monumentul morţilor* de la Ceret. Era să uit de *Blanqui*.

Se povesteşte" că preşedintele comitetului Blanqui, care era chiar domnul Clemenceau, întrebându-l pe Maillol cum vede acest monument, sculptorul i-ar fi răspuns:

— Ei bine, ca pe-un fund frumos de femeie. Dar vai, cât de fragile sunt vorbele „istorice"!

I-am transmis lui Maillol cele auzite.

— N-am spus aşa ceva. I-am răspuns: „Ei bine, am să fac o statuie!"

Oricum ar sta lucrurile, din monumentul lui Blanqui face parte un nud opulent de femeie voinică, având braţele încătuşate la spate, ceea ce i-a făcut pe admiratorii lui Blanqui să vadă în acest nud un simbol al „Gândirii captive".

O statuie care-i fusese comandată lui Maillol de contele Kessler a trecut printr-o aventură ciudată. În momentul când nemţii se îndreptau spre Paris, în 1914, contele Kessler temându-se că trupele compatrioţilor lui, care nu erau formate numai din cunoscători, nu vor respecta atelierul lui Maillol, i-a trimis artistului următoarea telegramă: „Îngropaţi statuia". În febra care cuprinsese toate spiritele la vestea izbucnirii războiului, textul acesta, îndată cunoscut, li s-a părut patrioţilor din sat cât se poate de echivoc. Obsesia spionajului contribuind şi ea, a început să umble zvonul că micul pavilion în care contele Kessler, mare amator de cărţi frumoase, făcea experienţe de fabricare a hârtiei sub conducerea lui Maillol, ascundea o platformă de beton armat pregătită din vreme drept postament pentru tunurile

care aveau să bombardeze Parisul.

La una din recentele vizite pe care i le-am făcut, Maillol lucra în grădină, la o statuie, în mărime naturală, reprezentând o femeie înfăşurată în voaluri. Pe chipul plin de melancolie se putea surprinde totuşi un fel de freamăt de viaţă.

— E o comandă pentru un mormânt – mi-a explicat artistul. Văduva mortului a ţinut să-mi pozeze chiar ea.

— Văduva dumitale are aerul că începe iar să trăiască – îi spun eu sculptorului.

— Nu ştiu; eu fac ce văd… Numai că porcii ăştia care au făcut mulajul de lut îmi dau mare bătaie de cap: stratul de ghips e mult prea subţire şi mă lovesc mereu cu dalta de fibrele armăturii. E o muncă dublă, dar când mă gândesc cât de frumoasă o să fie turnată în plumb! Ce material frumos e plumbul!

În momentul acela, văduva soseşte însoţită de un domn, un băiat tare frumos, zău. Era logodnicul ei pe care ţinuse să-l aducă să vadă monumentul.

N-am să uit niciodată masa pe care am luat-o la Cagnes, la Renoir, împreună cu Rodin. Am fost numaidecât impresionat de bunul simţ al sculptorului, un bun simţ însoţit de multă fineţe!

Vorbeam despre *Venus din Milo*.

— Cred c-am descoperit secretul sculptorilor greci – spune Rodin. Constă în dragostea lor de viaţă. Împrumutând totul de la viaţă, am făcut cele mai frumoase lucrări ale mele. *Omului mergând* i s-a reproşat adesea că n-are cap. Dar oare mergem cu capul?

Rodin privea un *Nud* care lumina sufrageria.

— Câtă dreptate ai avut, Renoir, să-i faci femeii ăsteia braţul drept mai gros decât stângul! Dreptul e braţul acţiunii.

Cel mai mic dintre băieţii lui Renoir, Claude, se ridicase brusc de la masă spunând:

— Fir-ar să fie! Am să scap iar furnicile. Doamna Renoir făcuse ochii mari:

— Un băiat mare. De treisprezece ani, care-şi pierde vremea uitându-se la furnici!

— La vârsta lui eram şi eu la fel – zice Rodin cu bonomie. Între două mulaje – fiindcă din copilărie făceam aşa ceva – îmi plăcea să cunosc obiceiurile acestor gângănii.

Această simplitate nu-l împiedica pe maestru să aibă conştiinţa valorii lui. Cineva a pomenit că la Belle-Arte era un loc vacant:

— Foarte multă lume nu vrea ca eu să intru la Institut – spune Rodin; îmi repetă mereu: „Maestre, când are cineva geniul dumitale...” Geniul meu! îl împiedică oare pe un Saint-Marceaux ca la recepţiile oficiale, la înmormântări, în fine peste tot. Să fie înaintea mea? Dacă aş fi fost membru al Institutului m-ar mai fi pus oare C16 menceau să-i refac de cincisprezece ori bustul, până la urmă lăsându-mi-l mie pe cap?

Ca să schimbe vorba, doamna Renoir se ridică de la masă.

— Am de dat un ordin dincolo – zice ea.

— Am putea să facem câţiva paşi prin grădină – spune Rodin. Îmi place atât de mult natura.

Dar dând cu ochii de pantofii mei de lac, ridică din umeri:

— La urma urmei, florile se văd tot aşa de bine şi de-aici.

În acest moment intră un valet care anunţă:

— Trăsura doamnei contese îl aşteaptă pe domnul maestru.

După plecarea lui Rodin, Renoir părea cufundat în gânduri. Deodată rupe tăcerea.

— Oare cucoanele-astea din lumea bună, care aleargă toate după Rodin, îşi dau măcar seama ce sculptor mare e?

— Domnule Renoir, l-am auzit pe Cezanne spunând că pune statuia lui *Balzac* mai presus decât toată sculptura de astăzi.

— Şi nu numai de astăzi – spune Renoir. Statuia asta atât de impunătoare şi de decorativă! Nu-i de mirare că atâta lume e împo. Triva lui Rodin…

— Nu l-am văzut niciodată pe Maillol mai furios ca în ziua când cineva încerca să diminueze, în faţa lui, talentul lui Rodin…

— Am să-ţi spun – mă întrerupe Renoir – că între Maillol şi Rodin eu tot pe Maillol îl prefer, după cum între Michelangelo şi Dona-tello, Donatello e mai aproape de inima icnea.

L-am revăzut pe Rodin la atelierul unde-şi depozita sculpturile, trecând să-i duc o statuetă de Maillol. Când să sun, aud o voce feminină implorând:

— Maestre! Fie-ţi milă de-un cap atât de încântător…

O altă voce, masculină de data asta, rostea cu un puternic accent tuluzan: r-Rodein! Marele Rodein!…

În acest moment un vizitator, care era chiar domnul Dujardin Beaumetz, subsecretar de stat la Belle-Arte, soseşte şi sună foarte hotărât. Îi deschide Rodin în persoană. Avea în mână o sabie mare. În atelier, se vedeau pe jos bucăţi de statui, mâini, capete tăiate pe care persoanele de faţă – printre ele se aflau Ca-mille Flammarion, Loi e Fuller şi doamna de Thebes, celebra prezicătoare – le priveau consternate.

— Ce crimă! gemea ghicitoarea. Iar vocea meridională zicea într-una:

— Rodein! Marele Rodein!…

Aceste exclamaţii veneau din partea unui bărbat mărunţel care arbora o barbă colier. Era Bourdelle, elevul preferat al maestrului.

Rodin ocheşte o statuie, singura rămasă intactă şi care motivase desigur cererea de îndurare de mai înainte. Îşi învârteşte paloşul. Capul cade.

— Un cap atât de frumos! exclamă Dujar-din-Beaumetz.

— Ăsta nu-i cap! Mormăie Rodin.

Ne uitam unii la alţii stupefiaţi. Rodin ia un picior şi i-

l arată ministrului:

— Dar ăsta ce e?

— Păi, un picior…

Cu o privire olimpică Rodin contemplă capul şi piciorul. Toată lumea tăcea, chiar şi Bourdelle.

— Pentru moment – spune marele sculptor – nu găsesc, sau mai degrabă găsesc prea multe titluri simbolice pentru un picior. *Speranţa dimineţii*, *Vitejie*, *Durere*… Trebuie să-mi las gândurile să se aşeze şi când are să le vie vremea au să se manifeste ele. Zilele trecute eram în pivniţă. Deodată am tresărit. Găsisem: *Lehuză* (*Femme en gesine*), titlu pentru o sferă care simboliza Pământul.

Intră cineva. Frizerul. Avea în mână un săculeţ de moleschin din care scoate un halat pe care era prinsă cu bolduri rozeta de comandor al Legiunii de onoare. Rodin îşi pune halatul şi se-aşază în faţa unei oglinzi. Artistul coafor îşi deschide trusa. Asistenţa formează respectuos un cerc în jurul artistului.

— Jules – îi. Spune maestrul peruchierului – astăzi ai să-mi tai barba.

Asistenţa scoate o exclamaţie de stupoare.

— Maestrul fără barbă! Bourdelle răcneşte din nou:

— Rodein! Marele Rodein!… Frizerul închide trusa.

— Maestrul n-are decât să se adreseze-n altă parte, pentru asemenea crimă!

— Jules, dragul de el! Am glumit, prietene.

Asistenţa a răsuflat uşurată.

— Ah! Barba mea! exclamă Rodin. Mă trag de ea când inspiraţia se lasă aşteptată. Unii bat în lemn. Eu mă trag de barbă.

Uşa se deschide. Intră o femeie cu un nou-născut în braţe. Îngenunche în faţa lui Rodin. Era o rusoaică, delegata unui grup de exilaţi politici. Ne spune că venea din Siberia pentru a-i transmite maestrului mesajul admiratorilor lui de-acolo. Născuse pe drum.

— Binecuvântaţi-l, maestre.

Rodin ridică mâinile deasupra mamei şi a copilului.

Cum frizerul îşi aranja instrumentele, Rodin se ridică să primească o vizitatoare. Aceasta i-a prezentat o statuetă de bronz.

— Ce exemplar splendid! zice sculptorul. Luând de pe o măsuţă o statuetă asemănătoare, o pune lângă cealaltă:

— Amândouă sunt perfecte. Totuşi, adaugă el, căzând pe gânduri, una e falsă. Care însă?

Rodin ne explică:

— O operă a mea este autentică dacă am dat eu autorizaţia să fie turnată. Şi este falsă când a fost turnată fără asentimentul meu. În cazul ăsta am dat autorizaţie pentru un singur exemplar… Au făcut două! Atunci care este cea adevărată? Care este cea falsă?…

Meditativ, Rodin se trăgea de barbă.

— Ce minunată lecţie ne dă maestrul! exclamă domnul Dujardin-Beaumetz.

— Rodein! Marele Rodein!… strigă Bourdelle.

*

Domnul Dujardin-Beaumetz ridicase de pe jos un cap tăiat.

Rodin i-l ia din mâini spunând:

— E mult mai frumos fără corp! Am să-ţi spun un secret. Toate bucăţile astea pe care le vedeţi provin din măriri. Când măreşti, unele părţi îşi păstrează proporţiile, altele, în schimb, nu mai sunt la scară… Dar trebuie să ştii unde să tai.

— Rodein! Marele Rodein!… psalmodia Bourdelle.

În clipa asta intră un valet într-o livrea numai fireturi, aducând o plantă învelită în hârtie. De sub hârtie apare un arbust mititel plin de flori. La rădăcina plantei era un carton de pe care Loi e Fuller citeşte următoarele cuvinte: *Salcâm pitic, fără miros…*

— Iar o atenţie de la *Bonne Amie*. Spune Rodin

înduioşat. *Salcâm pitic, fără mirosi* ce lucru minunat e ştiinţa! Să-i porunceşti naturii!

— Unde-are să se oprească progresul? exclamă Camille Flammarion. Chiar azi-dimineaţă citeam că s-au inventat peste o sută de feluri de-a găti ouăle. Când mă gândesc că grecii…

— Le datorăm o mulţime de capodopere! Declară doamna de Thebes. Dar trebuie să recunoaştem că bucătăria lor nu excela. Mesele lor se compuneau din măsline, dintr-o bucată de pâine neagră, din lapte de capră…

— Grecii! O întrerupe Rodin. Ah! De-am regăsi minunata lor simplitate! Vai! Nu suntem eleni. Uite, de exemplu, dacă aş îndrăzni eu să mă prezint, nu zic la preşedintele republicii, dar măcar la o recepţie a Consiliului municipal, în costumul unui contemporan al lui Fidias, degeaba aş spune: „Eu sunt Rodin…” m-ar da pe uşă afară!

Dominând exclamaţiile indignate, Bourdelle striga:

— Rodein! Marele Rodein!…

— Să nu mai fiu marele Rodin, spune surd maestrul, dar să fiu iubit pentru mine însumi…

— Maestre, dar noi vă iubim pentru dumneavoastră înşivă!

Aceste cuvinte le rostise o tânără măruntică, în care ghiceai un fost model. Rodin zâmbeşte.

— Mă faci să-mi aduc aminte, baroană, că sunt cel puţin doi ani de când ţi-am promis! C-ai să-mi fii model.

Rodin ia o bonetă frigiană şi i-o pune pe cap.

— Am „nevoie de un atribut semnificativ pentru o statuie a Republicii…

Cu un bulgăre de lut în mână, Rodin se apucă de lucru. În jurul lui era un murmur de admiraţie. Domnul Dujardin-Beaumetz se face interpretul asistenţei:

— Ilustre prieten, de unde iei toată această viaţă care palpită în cele mai mici fragmente ale operei dumitale?

— Chiar din viaţă... Fac viaţă din viaţă... Văzând un asemenea artist ajuns pradă a

ceea ce în mod obişnuit se numeşte „lume bună”, nu puteam să nu mă gândesc la Gulli-ver, legat de liliputani. Mai grav pentru scuipător era faptul că, legat cu lanţuri de flori, era şi mai strâns legat şi în imposibilitate de-a mai. Scăpa vreodată.

Bătea de douăsprezece. Am ieşit din atelier. Formam un grup în jurul lui Bourdelle căruia o cucoană, făcând graţii, începuse să-i laude lirismul de conferenţiar. Bourdelle îi răspunse simplu:

Mărturisesc că uneori mă las dus de entuziasm în momentele acelea mă cuprinde un fel de înflăcărare care nu figurează niciodată în textul stenografilor! S-ar zice că nu există semne cu care să fie transcris.

— Cât de mic te faci în faţa naturii, maestre, îi spun eu.

— Da, răspunde Bourdelle, sunt umil în faţa naturii, dar dacă-mi rezistă o supun.

*

La primele mele expoziţii din strada Laffitte, remarcasem un tânăr cu barbă scurtă roşcată, purtând o pelerină cu glugă împodobită cu două catarame de metal argintat, în chip de agrafe. Era, după cum aveam să aflu mai târziu, Georges Rouault, discipolul favorit al lui Gustave Moreau, despre care acesta din urmă spusese: „Se vede că este elevul meu; poartă bijuterii”.

Nu mă gândeam să fac cunoştinţă cu acest vizitator care privea, se oprea, apoi ieşea fără să spună un cuvânt. Muţenia aceasta îi va surprinde pe cei care-l cunosc pe Rouault cel de azi; eu vorbesc despre Rouault aşa cum era acum patruzeci de ani şi despre care maestrul lui spunea: „Răspunde doar *da* sau *nu*. Dar în acest *da* sau *nu* pune atâta pasiune încât dacă are să picteze aşa cum vorbeşte are s-ajungă departe”.

Peste câtva timp am văzut nişte acuarele ale acestui tânăr pictor, atât de strălucitoare, încât mi-a venit ideea

să-i cer să-mi decoreze nişte vase de ceramică. Aşa am obţinut vasele, farfuriile şi talerele acelea care păreau ieşite dintr-o faianţărie a Renaşterii…

Într-o zi, îi spun lui Rouault:

— Nuanţele astea de galben intens, de roşu brun arzător, albastrul ăsta ultramărin atât de rar care dau tablourilor dumitale un aspect de vitralii vechi…

El mă întrerupe.

— Mi s-a mai spus că pictura mea te face să te gândeşti la vitralii. Asta mi se trage probabil de pe urma meseriei mele dintâi. După ce-am terminat şcoala, părinţii m-au dat ucenic la un meşter sticlar. Mă plătea cu cinzeci de centime pe săptămână. Munca mea consta în supravegherea cuptoarelor şi mai ales în trierea bucăţelelor de sticlă căzute din vitra—liile care ne erau aduse la reparat. Aşa am dobândit dragostea pasionată pe care am avut-o şi pe care-o am pentru vitraliile vechi. Am fost întrebat de la ce vârstă m-am simţit atras de pictură. De la primii paşi m-am bălăcit în culori. Mătuşile mele pictau porţelanuri şi evantaie. Puneam mâna pe capetele de creioane, pe penelurile vechi, pe tuburile care zăceau prin casă şi încercam şi eu să pictez.

Georges Rouault s-a născut în 1871, laj Paris, în timpul Comunei, într-o pivniţă în care mamă-sa trebuise să fie transportată. În casa vecină explodase un obuz. Emoţia prin care trecuse doamna Rouault îi pricinuise noului născut o mare slăbiciune la inimă. Mai târziu, medicii nu uitau niciodată să-i recomande lui Georges Rouault să evite cu grijă oboseala, surmenajul. Ciudate recomandări când ştii cât munceşte pictorul nostru! Toate ramurile artei l-au atras: ceramica, sculptura, litografia, gravura. Nu mai vorbesc de pictură, care pentru el este o nevoie ca şi respiraţia. De altfel, Rouault avea cu cine semăna. Tată-său, ebenist la Pleyel, era unul dintre meseriaşii aceia de pe vremuri care se mândreau cu meseria lor. O mobilă cu lemnul prost ajustat, care se clătina, îi pricinuia o adevărată suferinţă.

Rouault e foarte mândru de originea lui meşteşugărească. În ajunul căsătoriei lui, o cucoană din familia în care avea să intre, şi care nu-l putea suferi, îl întrebase cu interes prefăcut:

— Cu ce se ocupa tatăl dumitale, stimate domn?

— Era muncitor la Pleyel.

— Vrei să spui funcţionar.

— Nu, doamnă, muncitor. Indiscreta se strâmbase dispreţuitor.

— Sunteţi creştină? o întrebase pictorul ironic.

— Ce întrebare!

— Atunci ar trebui să-mi cinstiţi tatăl de vreme ce-l cinstiţi pe Sfântul Iosif dulgherul şi pe ucenicul lui, Iisus.

Jignită, doamna se depărtase murmurând:

— Acum înţeleg de ce e atât de urâtă pictura băiatului ăsta.

Urâtă, dacă vreţi, dar cât de puternică! Forţa, această calitate dominantă a operei lui Rouault, avea să-mi fie confirmată, într-o zi, prin cea mai tipică mărturie, de o pereche de americani asupra cărora acţiona ca o vrajă. Cei doi soţi locuiau în Honolulu: invidiindu-i pentru splendorile Pacificului pe care le aveau sub ochi, doamna mi-a spus:

— Da, dar pentru noi nimic nu este atât de extraordinar ca acest fascinant Rouault pe care-l luăm cu noi.

*

Într-o zi, a intrat la mine în magazin cineva pe care l-am luat drept comisionar. Desfăcând un pachet pe care-l adusese la subţioară, scosese din el două-trei pânze mici.

— Sunt pictor.

Era Henri Rousseau, zis „Vameşul”, din cauza fostei lui meserii.

Nu se mulţumea numai cu pictura. Mi-a spus că ţinea un curs de muzică. „Elevii mei... ** zicea el pompos despre câţiva funcţionari tineri din cartierul lui din Plâisance.

Pictura lui Rousseau putea să-ţi placă sau nu, în

momentul când cunoşteai omul – care era amabilitatea personificată – omul nu putea să nu-ţi placă.

Din cauza amabilităţii, într-o bună zi, s-a trezit arestat. Unul dintre „elevii” de la cursul de muzică, profitând de naivitatea profesorului, îl rugase pe Rousseau să încaseze, în locul lui, un cec fals. Când vinovatul* care-l aştepta pe Rousseau la oarecare distanţă de bancă, îl văzuse ieşind între doi poliţişti, ghicind că escrocheria fusese descoperită, o luase la sănătoasa. Nedându-se de urma „elevului”, a ajuns „profesorul” în faţa judecătorilor. Cazul fiind disperat, avocatul pusese sub ochii magistraţilor un tablou al „vameşului”, spunându-le:

— Vă mai îndoiţi şi acum că pârâtul e un „inocent”?

Nu încape îndoială că tribunalul fusese suficient lămurit. Rousseau, condamnat în principiu, beneficiase de legea suspendării pedepsei. Pentru a nu le rămâne dator judecătorilor, părăsind banca acuzaţilor, pictorul se oferise să facă pe gratis, portretul „doamnei” preşedintelui.

Deşi aflase îndurare în faţa justiţiei ţării lui, în schimb n-avea să se bucure de niciun fel de indulgenţă din partea domnului Frantz Jourdain, preşedintele Salonului de Toamnă. Spunându-i cineva, într-o zi, în legătură cu un tablou al lui Rousseau: „Evocă arta persană”, domnul Jourdain sărise în sus: „Artă persană aici! Au să mă acuze că nu sunt modern”.

Toate acestea nu erau de natură să rezolve situaţia pictorului care, gândindu-se că o slujbă „fixă” este de preferat vicisitudinilor picturii, îi solicitase domnului Jourdain un post de paznic la Salonul de Toamnă. Domnului Jourdain, i s-a părut că e o „figură” de-a „fovilor” pe care şi-i închipuia totdeauna gata să-i joace feste.

— N-am să-ţi dau postul ăsta cu care te-ai face ridicol – h spusese el „maestrului din Riâisance”. Eu îţi vreau binele… Am avut grijă ca la vernisaj să-ţi ascund tabloul după o perdea. Aşa că vezi…

— Ce vedeam eu, domnule Vollard…

— O! Domnule Rousseau, chiar aşa s-ascundă un

tablou! Cred că n-ai înţeles bine.

— În orice caz, continuă „Vameşul”, eu eram cu ochii în patru. Şi uite-aşa, într-o zi. Stând pe o banchetă în faţa tabloului meu *Luptă între un leu şi un jaguar*, visez că-n locul tabloului meu vedeam o cutiuţă care se mişcă… Deodată capacul se ridică şi din cutie sare un drac leit domnul Jourdain. În momentul ăsta tocmai trecea un grup de pictori: Derain, Vlaminck, Rouault, Matisse, Marquet. Drăcuşorul punea mina pe-o umbrelă şi le căra nişte lovituri zdravene peste picioare. M-am trezit. Nici urmă de drăcuşor iar tabloul era la locul lui… La câţiva paşi de mine, domnul Jourdain, în carne şi oase, se juca cu un creion agăţat de-un lănţişor.

— Domnule Rousseau, zici c-avea un creion în mână?

— Da, domnule Vollard, sunt sigur că ţinea un creion în mână.

Mi-am dat seama, în felul ăsta, cât de prudent trebuie să fii când iei de bune spusele celor mai de încredere persoane chiar: răposatul arhitect Fivas, vorbind în prezenţa mea despre confratele lui, nu spusese oare: „Cel mai de mirare lucru pentru un arhitect: nimeni nu l-a văzut vreodată pe Jourdain cu creionul în mână”.

S-a spus despre Rousseau că-şi picta pânzele după gravurile din ziare. Într-o dimineaţă, în faţa unei pânze dintre acelea pe care anumiţi critici le consideraseră cărţi poştale mărite, care reprezenta o femeie goală visând, pe o canapea roşie, în mijlocul unei păduri virgine, l-am întrebat pe Rousseau:

— Spune-mi, domnule Rousseau, cum ai făcut să fie atâta aer printre copacii ăştia?

— Observând natura, domnule Vollard. Într-o după-amiază, Rousseau soseşte la magazinul meu într-o trăsură deschisă. Ţinea în faţă o pânză înaltă de doi metri. Parcă-l văd şi-acum luptându-se cu vântul. După ce-a adus pânza în magazin a început să se uite la ea cu un fel de pietate.

— Domnule Rousseau, pari mulţumit de munca dumitale…

— Dar dumneavoastră, domnule Vollard?

— Asta e pentru Luvru! îi scânteiau ochii:

— Domnule Vollard, dacă tot apreciaţi pictura mea n-aţi putea să-mi daţi un certificat din care să rezulte că fac progrese?

— Cred că glumeşti! Ar fi culmea ridicolului pentru amândoi să-ţi dau asemenea hârtie. Şi ce-ai avea de gând să faci cu certificatul ăsta?

— Trebuie să vă spun că vreau să mă-nsor… La vamă, făceam serviciu în picioare. Viitorul meu socru lucra la birou. Vă daţi seama… domnii ăştia se uită cu dispreţ la nişte amărâţi de vămuitori. Apoi. Să-ţi dai fata după unul care duce singur tablourile la clienţi…

— Fii pe pace, domnule Rousseau! Dacă-ţi convine trec eu să le iau de la dumneata.

— Da! Dar cum să vă spun? Dacă familia viitoarei mele neveste nu mă mai vede pe stradă cu tablourile sub braţ are să creadă că n-am de lucru… M-am gândit că o adeverinţă din partea cuiva care are magazin… un certificat din partea unei persoane cu firmă… Situaţia mea e foarte grea. Tatăl logodnicei mele mă ameninţă pentru că ştie că, deşi el se opune, fata lui şi cu mine continuăm să ne vedem.

— Fii atent, domnule Rousseau! Dacă logodnica dumitale are sub şaişpe ani, tatăl ei te poate da în judecată pentru corupere de minore.

— O! Domnule Vollard! Are cincizeci şi patru de ani…

Într-o zi, Rousseau mi-a recitat o poezie a lui în care era vorba de fantome.

— Fantome, domnule Rousseau?

— Dumneavoastră nu credeţi în fantome, domnule Vollard?

— Drept să-ţi spun, nu cred.

— A, eu cred! Una chiar ina chinuit o bună bucată de vreme”.

— Şi cum era fantoma dumitale?

— Un om ca toţi oamenii. Nimic deosebit, îşi bătea joc de mine când eram de serviciu la accize. Ştia că nu pot pleca din post. Scotea limba la mine sau îmi dădea cu tifla, ba într-o zi a tras şi-un pârţ.

— Ce te face să crezi că era o fantomă?

— Domnul Apollinaire mi-a spus.

*

Prin 1901, m-a vizitat im tânăr spaniol, îmbrăcat elegant, care-mi fusese adus de un compatriot al lui pe care cunoşteam oarecum. Se numea Manache sau cam aşa ceva. Era un fabricant din Barcelona. Mi-aduc aminte că într-o zi, trecând prin acest oraş, îmi arătase fabrica lui. La intrarea în ateliere ardea o candelă în faţa staturi unui sfânt:

— „Să ştiţi că muncitorii aduc untdelemnul, îmi explicase el. Cât timp are să ardă candela sunt sigur că n-are să fie grevă”.

Însoţitorul lui „Manache” nu era altul decât pictorul Pablo Picasso care, având doar nouăsprezece – douăzeci de ani, pictase totuşi vreo. Sută de pânze pe care mi le adusese în vederea unei expoziţii. Această expoziţie n-a avut niciun fel de succes şi, încă multă vreme, Picasso n-avea să se bucure de o primire mai bună din partea publicului.

Deşi nu mi-am permis niciun amestec în domeniul criticii de artă, să-mi fie îngăduit să spun totuşi câteva cuvinte despre perioada „cubistă” a artistului, într-o vreme în care trecătorii, amatorii, criticii de artă, pictorii chiar, nimeni nu accepta încă să recunoască faptul că poţi vedea natura ca pe o simplă aglomerare de forme geometrice. Oricum, cubismul, care avea să aibă o influenţă atât de puternică asupra artei decorative şi asupra unui întreg grup de tineri artişti. Înainte de-a se impune la Paris, se răspândise în Germania, avidă, precum se ştie, de orice fel de noutate, şi în curând în ţările scandinave şi în cele două Ame-rici... Apropo de asta, un newyorkez, pasionat de controversele privitoare la cubism, vrând să-l cunoască pe

şeful noii şcoli, a făcut special un voiaj la Paris. Pe regii magi îi călăuzise o stea spre staulul din Betleem; nu s-a găsit nicio stea care să-l îndrume pe american spre umilul atelier în care se elabora doctrina – cubistă. Ştia doar că e în Montmartre. S-a apucat deci să exploreze fiecare ungher din La Butte, interpelând trecătorii, şoferii, vânzătorii de ziare, portarii care stăteau în prag, muncitorii în costum de lucru, întrecând pe fiecare: „Cubism? Cubism? **, singurul cuvânt pe care ştia să-l rostească în franţuzeşte. Şi cum nimeni nu-i răspundea, a fost convins că cubismul încetase să mai existe. Fără să mai caute, renunţase de-a mai pătrunde în tainele picturii noi şi luase vaporul spre New York.

Care nu-i va fi fost mirarea dacă o fi aflat, mai târziu, că însuşi Pablo Picasso, inventatorul cubismului, îi tăiase drumul, în persoana tânăr ului acela, în salopetă, care se întorcea de la lăptar, cu sticla de lapte în mân…

*

Am pozat de mai multe ori. Renoir, de pildă, mi-a făcut mai multe portrete, dintre care unul ca toreador. În epoca aceea, Renoir avea şaptezeci şi cinci de ani înţepenit de reumatism, continua să lucreze cu ardoarea din tinereţe. Parcă-l văd ieşind la peisaj, dus într-un fotoliu de Louise-lungana şi de grădinarul, Baptistin. Trebuia să-i pui penelul între degete. În această stare se afla când m-a pictat în vestă brodată, cu tocă neagră şi cu escar-peni de toreador, Tabloul ăsta are o poveste.

Anunţându-l că trebuia să plec în Spania.

Renoir îmi spusese:

— Vreau de multă vreme să pictez un toreador. Unul dintre modelele mele are aceeaşi talie cu dumneata: încearcă să-mi aduci din Spania un costum de toreador pe măsura dumitale.

Nicăieri însă, nici la Sevillă, nici la Madrid, nici la Toledo, n-am găsit un costum care să-mi vină bine. Am fost obligat să mi-l fac de comandă. La Paris, funcţionarul de la vămuirea bagajelor mi-a făcut oarecare şicane pentru

costum. J

— E costumul meu de lucru, i-am spus eu cu multă siguranţă.

— A! Sunteţi toreador? H atunci îmbrăcaţi-vă niţel să vă văd şi eu.

A trebuit să mă execut. Îmi stătea grozav cu vestea aceea brodată cu fir de aur şi de argint şi cu pantalonii la fel de fastuoşi. Se şi adunase o mulţime de gură-cască în jurul meu. Am scăpat de curiozitatea mulţimii urcând în primul taxi şi ducându-mă la Renoir acasă.

— Bravo! A exclamat pictorul îndată ce m-a văzut. Dumneata ai să-mi pozezi!

Luasem, maşinal, un trandafir de pe-o masă.

— Ai să fii toreadorul cu trandafir... Dar s-a răzgândit.

— Nu. Trandafirul m-ar împiedica să-ţi pictez mâinile. Aruncă-l. Are să fie o pată pe covor.

L-am întrebat pe Renoir dacă nu era nevoie să mă bărbieresc.

— Crezi că bărbierit are să te creadă cineva toreador adevărat? Eu îţi cer doar să n-adormi în timp ce pozezi.

Pentru model nu era deloc obositor să-i pozeze lui Renoir; puteai să vorbeşti şi chiar să te mişti. La un 14 iulie, la Cagnes, în timp ce pozam, a trecut pe sub ferestrele atelierului o ceată de oameni cântând în gura mare:

Liberte, liberte" chirie, Combats avec ţes dejenseurs1.

Renoir avusese un gest de enervare:

— Îi auzi? Ei bine, habar n-ai ce groază le este în fond de această „libertate** cu care-i tot dau zor! Într-o zi, îi spuneam unuia: „La i *Libertate, iubită libertate*.

Luptă alături de apărătorii tăi. (n.tr.).

Urma urmei ce-ţi displace atât de mult în pictura mea?" – „îmi displace că pictezi atât de liber..."

Pe Renoir nimic nu-l deranja când avea şedinţă cu

modelul. Intra lume, ieşea. Într-o zi, se prezintă la atelier o pereche de nemţi, pentru portretul doamnei. În momentul acela, Renoir lucra cu un model cu corsajul foarte decoltat.

— Pentru *toamna*, zice neamţul, arătând-o pe nevastă-sa, *fă* rog să faceţi mai *indim*.

— Cum adică? Întreabă Renoir, drapând o eşarfă cu care mai acoperea decolteul modelului.

— Nu. Am *sis*: mai *indim*. Renoir ridică şi mai sus eşarfa.

— Nu, nu! Protestează neamţul. *Indim* de tot, *şic*... să i se vadă măcar un sân...

După ce plecaseră nemţii, Renoir făcuse un gest:

— Deschide fereastra, Vollard, să intre soarele în atelier. Vezi de-aici tufele alea de trandafiri de lângă fântână? Nu-i aşa că „cer” o statuie de Maillol? Prima oară l-am văzut pe Maillol la Marly. Lucra la o *Venera*, în grădină, îşi căuta forma fără să-şi fi pus la punct niciun plan. Vedeam pentru prima oară aşa ceva. Alţii cred că se-apropie de antichitate cuprind-o... Maillol, fără să împrumute nimic de la antici, este în asemenea măsură copilul lor încât văzând cum se „forma” piatra pe care o cioplea, m-am uitat în jur după măslini. Mă credeam în Grecia.

Factorul a bătut la uşă. Adusese o scrisoare. Renoir s-a apucat s-o citească.

— Ăsta zic şi eu prieten. Merge până acolo că se interesează dacă s-a pierdut câinele lui Jean. Fetele lui îmi croşetează o cuvertură.

Deodată chipul lui Renoir se posomorâşte.

— Era cât pe-aci să mă cred iubit pentru mine însumi... Pictura mea e iubită. Îmi vorbeşte despre tablourile pe care le aşteaptă.

Continuase apoi cu tristeţe în glas:

— Am „reuşit”! Curg onorurile de peste tot. Situaţia mea cred că pare demnă de invidiat. Iar eu nu mă pot lăuda cu un singur prieten.

„Să n-adorm”, îmi spunea Renoir, în timp ce-i pozam.

Mă străduiam să fac acelaşi lucru când îi pozam lui Ce zanne.

În mijlocul atelierului, pe o lădiţă sprijinit pe patru ţăruşi se afla un taburet: Cezanne m-a poftit să iau loc. Văzând neîncrederea mea în privinţa solidităţii acestei combinaţii, pictorul îmi spusese cu un zâmbet insinuant:

— Am pregătit chiar eu scaunul pentru poză. Ai grijă numai să nu-ţi pierzi echilibrul. De altfel, când pozezi nu te mişti.

Dar de-abia urc pe soclu şi mă şi apucă somnul. Capul îmi cade pe umăr. Din cauza asta echilibrul se strică şi piedestal scaun, eu însumi, venim grămadă.

Cezanne se repede spre mine:

— Nenorocitule! Mi-ai stricat poza! Trebuie să pozezi ca un măr! Ce, mărul se mişcă?

În ciuda imobilităţii acestui fruct, lui Cezanne i se-ntâmpla totuşi să abandoneze câte un studiu de mere pentru că putrezeau. Ajunsese chiar să le prefere florile de hârtie. Până la urmă le părăsise îşi pe acestea fiindcă deşi nu putrezeau, în schimb, „se decolorau, afurisitele...” Nemaiştiind ce să facă, a început să se inspire din revistele ilustrate pe care le primeau surorile lui sau din gravurile *Magazinului pitoresc* din care avea câteva volume desperecheate. Dar ce importanţă aveau toate astea de vreme ce „pentru el, a picta nu însemna să copieze obiecte ci „să-şi realizeze senzaţiile?” La drept vorbind, pentru ca exigenţele lui Ce zanne să fie împlinite, pentru ca să poată crede că şedinţa la atelier are să fie bună, erau necesare o mulţime de condiţii: să fie senin; pictorul să n-aibă niciun motiv de supărare, de exemplu să nu fi citit în ziarul lui, ziarul *La Croix*, vreo ştire cu privire la vreo biruinţă a englezilor asupra burilor, sau să fi auzit câinii lătrând sau zgomotul unui ascensor din vecini, pe care-l atribuia unei „fabrici de ciocane hidraulice”.

Deşi rareori condiţiile erau favorabile, C6 zanne punea totdeauna mâna pe penel cu acelaşi optimism. În ceea ce priveşte modelul, avea însă cele mai imperioase

exigenţe: te trata pur şi simplu ca pe un obiect al lui. Când băiatul lui îi spunea: „Dacă-l tot freci atâta pe Vollard până la urmă ai să-l oboseşti”, C6 zanne uasculta fără să priceapă căci, pus cu încăpăţânare pe muncă, nu-şi închipuia că altul putea avea nevoie de odihnă. Numai când fiu-său insista – „Vollard are să-ţi pozeze prost dacă-l oboseşti” jsgkpictorul revenea la realitate:

— Băiete, ai dreptate, trebuie să menajezi modelul.

Şi după o sută cincisprezece şedinţe de poză, Cezanne îmi spusese cu satisfacţie: „Sunt destul de mulţumit de pieptii cămăşii…”

Am mai pozat şi altor pictori în afară de Renoir şi de ce zanne, de pildă lui Bonnard care mi-a făcut două portrete. Dar la ejjw adormeam niciodată fiindcă ţineam mereu pe genunchi o pisică care4 otyoia s-o şteargă.

Un artist pe nume Raphael S… m-a rugat să-i pozez pentru o gravură în acvaforte. Veia să publice un albuin cu celebrităţi. Degeaba am încercat să scap de el arătându-i că n-aveam niciun motiv să figurez în albumul lui. Văzând cât insistă, mi-am închipuit că avea de gând să-i editez eu cartea într-o dimineaţă, S… cu o placă de aramă la subţioară, intră în atelierul lui Renoir pe care nu-l cunoştea: v. – Domnule Renentrzice el – am venit să vă fac portretul: – Ei – spune Renoir luat pe nepusă masă – ia loc colea. Cât lucrez eu fă-ţi treaba.

S… vine din nou, în altă zi.

— Domnule Renoir, uitaţi un exemplar. V-aş ruga să-mi daţi o dedicaţie.

Pictorul a scris fără şovăire: „Domnului Raphael S… datorită căruia am să trec în nemurire”.

Gravorul pusese ochii şi pe Degas şi mă rugase insistent să-l prezint pictorului. Într-o zi, S… se afla la mine în magazin în acelaşi timp cu un domn bătrân care stătea pe-un scaun, cu mâinile sprijinite pe mânerul bastonului.

v – Când vreţi să mă prezentaţi lui Degas? Mă-

ntrebase S… după plecarea domnului bătrân.

S… n-a aflat niciodată că-l văzuse pe Degas mai înainte şi nici ce ne-ar fi păţit sufletul la amândoi dac-aş fi comis imprudenţa să-i spun pictorului: „Domnule Degas, dumnealui este domnul Raphael S… care vrea să vă facă portretul”.

În ceea ce priceşte portretul meu, îl descurajasem pe S… de la prima şedinţă, adormind fără voia mea.

N-aveam într-adevăr nicio scuză căci frumoasa doamnă S… ca să mă ţină treaz, mi-adusese un canar mecanic. La drept vorbind poate că tocmai cântecul păsării mă adormise.

Picasso mi-a făcut unul dintre cele mai importante portrete. Această pânză, din epoca cubistă, se află astăzi la muzeul din Moscova. Bineînţeles, în faţa acestui tablou, unii pretinşi cunoscători făceau glume ieftine, întrebând ce reprezintă. Copilul unor prieteni ai mei, un puşti de patru ani, aflându-se în faţa tabloului, pusese degetul pe pânză şi spusese fără nicio ezitare:

— Ăsta e Voyard.

„Am să-ncerc să-ţi fac un portret” îmi spusese Degas. Asta se întâmpla spre sfârşitul vieţii lui, când pictorul nu mai vedea aproape deloc. El, care de-atâta vreme-şi luase obiceiul să spună că nu mai vede, acum când vederea îl părăsea, nu voia să recunoască. Un model, comiţând imprudenţa să-i spună, într-o pauză, în timpul pozei: „Bine, domnule pegas, dar mi-aţi depărtat capul de gât” trebuise să se-mbraee pe palier, unde, Furios, pictorul *îi* azvârlise hainele claie peste grămadă.

Pe scurt, în ziua când m-a poftit, nu mi-a vorbit decât de băşica lui; asta ajunsese pentru el o obsesie. La im moment dat, auzind soneria, s-a dus să deschidă, cu ceaşca cu ceai de cozi de cireşe în mână. O femeie tânără venise să se ofere ca model. Până să apuce femeia să spună o vorbă, Degas, veşnic sâcâit de boala lui, o întrebase:

— Dumneata urinezi bine? Eu urinez foarte prost, iar prietenul R… la fel şi el!

Aşa s-a terminat întâlnirea pe care mi-o dăduse Degas în vederea portretului meu.

Xi. CÂTEVA PERSONALITĂŢI PE CARE LE-AM CUNOSCUT

Mallarmă, imite Zola, Teodor de Wyzewa. O rudă a lui Rothschild. Marcel Sembat. Sâr Pâladan. Mirabeau. Domnul ministru Denys Cochin. Domnul Arthur Meyer. „Tigrul". Étienne Clementei. Eugene Lautier.

Mă plimbam cu un prieten prin păduricea de la Valvins, când ne întâlnim cu un domn cărunt, mărunţel, care, cu „lin baston având un cui fixat la capăt, aduna hârtiile de pe jos, punându-le apoi într-un coşuleţ.

— Ia te uită! Mauarine"! exclamase prietenul meu. Ce cauţi pe-aici?

— Mâine – i-a răspuns Mallarmé* – am invitat câţiva prieteni la o gustare; pregătesc sala de primire.

MallarmŞ, ale cărui opere erau considerate neinteligibile, era fermecător în conversaţie. Când îşi primea familiarii în apartamentul din rue de Rome, poetul vorbea totdeauna în picioare lângă fotoliul „său** în care nimeni n-ar fi îndrăznit să se-aşeze. S-a întâmplat ca un străin, adus de un prieten al casei, văzând acest fotoliu, să stea pe el, foarte firesc. Vă închipuiţi ce scandal a urmat.

Am să vă povestesc o întâmplare din care se vede ce *causeur* extraordinar era poetul, într-o zi, pe imperiala unui omnibuz, Francis Magnard, director la *Figaro*, schimbase câteva cuvinte cu un pasager vecin. Trechuf prin faţa pieţei de flori de la Madeleine, vorbind despre această grădină improvizată, necunoscutul găsise nişte imagini atât de originale încât Magnard nu se putuse opri să-i spună:

— Domnule, sunt directorul ziarului *Figaro*. Dacă vreţi să scrieţi ce mi-aţi spus mie acum, bucuros am să vă public.

Peste câtva timp, Magnard avea să-i spună unui colaborator al lui:

— Am primit un „articol" în care e vorba de flori,

semnat Mallarmé\ Vreun nebun bineînţeles!

Mă dusesem la Zola cu o recomandare din partea lui Mirabeau, în speranţa c-am să văd câteva tablouri ale lui C6 zanne din tinereţe, pe care le avea autorul *Nanei*.

Ajungând la romancier acasă, încă din anticameră te opreai, fără să vrei, în faţa unei impunătoare compoziţii de Debat-Ponsan, reprezentând *Adevărul ieşind din fântână*. Două picturi pe sticlă, una înfăţişând un venerabil anahoret iar cealaltă un personaj din *VAşso-moir*, completau decoraţia camerei.

Salonul alăturat, în care am fost condus, era un adevărat muzeu. Ici un vas pe care era pictat un chinez sub o umbrelă, colo portretul unei fetiţe care încălzea la sân o vrăbiuţă; mai încolo un tablou cu femei goale. Nu mai vorbesc de obiectele de vitrină: miniaturi, fildeşuri etc.

Mă oprisem în faţa unui înger cu aripile desfăcute, atârnat de tavan cu un fir invizibil. În momentul ăsta a intrat Zola şi nici n-am apucat bine să-l salut că el mi-a şi spus, arătându-mi cu mâna obiectul la care mă uitam:

— Lui Mirabeau îi place foarte mult. I se pare că piesa asta, ieşită din dalta unui anonim din secolul al cincisprezecelea, are o linie care-l prevesteşte pe Rodin.

Apoi, cu bonomia care-l caracteriza, Zola s-a apucat să-mi prezinte comorile lui.

— Fetiţa cu pasărea este un tablou de Greuze din ultimii ani de viaţă ai artistului; canapeaua asta este de epocă; vasul chinezesc…

— Un Ming, am spus eu la întâmplare.

— Nu, un Jacob Petit… *Femeile goale*, pe care artistul le-a înfăţişat legate cu lanţuri de argint pentru a simboliza parcă destinul de curtezană… un Ary Scheffer descoperit în strada Lépic.

Deşi nu voiam să-mi scape măcar o vorbă a marelui romancier, nu-mi luam ochii de la o javră de căţel care se zbătea în braţele stăpânului său de parc-ar fi vrut să se repeadă la mine. „Mititelul Pinpin îşi iubeşte stăpânul” spusese Zola mângâind animalul nesuferit.

Luând în mână un fildeş japonez, Zola îmi dăduse chiar el prilejul s-aduc vorba despre pânzele lui Cezanne.

— Câtă influenţă au avut japonezii asupra impresioniştilor! Zic eu la întâmplare. Cu excepţia lui Cezanne, nu?

— Cezanne! Ce viaţă am dus noi laolaltă la Aix şi la Paris! Entuziasmul nostru! O! De ce n-o fi dat prietenul meu opera la care m-aşteptam din partea lui? Degeaba strigam: „Ai geniul unui mare pictor; trebuie să ai şi curajul s-ajungi mare pictor”. Dar, T vai, n-asculta niciun sfat.

Zola umbla în sus şi-n jos prin cameră, ţinându-l tot timpul în braţe pe scumpul Pinpin. Mi-am luat inima în dinţi şi l-am întrebat de pânzele pe care le avea de la Cezanne. Maestrul s-a oprit şi bătând cu mâna într-un dulap breton mi-a spus:

— Le ţin încuiate-aici. Când le spun camarazilor noştri de altă dată: „Paul avea talent de mare pictor”… dacă le-aş băga-n acelaşi timp astea sub nas!…

În acelaşi moment, nişte copii care treceau pe sub ferestrele casei începuseră să strige: „Jos cu Dreyfus! Huo Zola!”

— O! Am exclamat, eu cu dezaprobare politicoasă. \ s

— Nişte rătwţi – a continuat maestrur-e»

v bunătate. Îi iert. 7

7

L-am întrebat pe Zola care era cartea lui preferată dintre cele scrise de el.

— Un scriitor preferă cartea la care lucrează în prezent, dar mărturisesc că eu am o oarecare predilecţie pentru *la Débâcle*… Am ajuns cu ea la 200.000 de exemplare.

În cartea mea despre Cezanne am povestit pe larg această vizită la Zola. M-am străduit să redau cuvânt cu cuvânt spusele maestrului. Peste câteva zile *le Courrier de la Presse* îmi trimitea o tăietură din ziarul *Bonnet Rouge*. Era un articol al domnului Frantz Jourdain în care mă

făcea cu ou şi cu oţet. „Dacă o potaie ridică piciorul dindărăt la zidul catedralei Notredame, catedrala nu e murdărită, nu, ci...”

În vremea asta, primesc vizita unui fost procuror general din Insula Reunion, care avea reputaţia unui distins om de litere.

— Dragă Vollard – îmi spune el fără niciun preambul – dumneata, fiul unui om atât de serios, cum de-ai putut să fii de-o asemenea platitudine faţă de Zola?

— Bine – zic eu –, dar domnul Frantz Jourdain mă acuză exact de contrariu.

— Frantz Jourdain ăsta poate spune ce vrea, dar cuvintele stau mărturie.

Povestindu-i această conversaţie domnului Albert Besnard, unul dintre prietenii arhitectului *Samaritaine-ei* spusese:

— Cuvintele stau mărturie!... Aşa a spus procurorul dumitale general? Admirabil.

— Totuşi – dau eu să zic...

— Hai, Vollard, nu umbla să mă duci – spuse Besnard zâmbind.

Să vedeţi ce noroc am ori de câte ori vreau să aflu câte ceva... îl întreb pe un ţăran pe unde se-ajunge la fermă: „Şi găinile, şi nimeresc singure, iar dumneata un domn...” Altă dată, în salonul domnului Pierre Miile, ascultându-l pe domnul Gautier, un geograf renumit, povestind o întâmplare petrecută în timpul războiului în Dardanele, mi-am zis: „În fine am să aflu şi eu ce e cu Dardanelele astea despre care am auzit vorbindu-se de atâtea ori”. Dar la întrebarea mea, celebrul *geograf* s-a mărginit să zâmbească. A doua zi, am cunoscut în casa unor prieteni un elev de liceu, premiat la concursul general de istorie: „Am auzit numele ăsta, dar nu apare în programa de clasa întâi”. La aceste cuvinte un obişnuit al casei, a cărui cultură generală îmi fusese adesea1 lăudată, şi care citea într-un colţ al salonului *le Temps*, ridicase capul spunând: „Dardanele? E o piesă care s-a jucat la

Oeuvre”. Era să înceapă o nouă discuţie în momentul când o cucoană mărunţică aduce rectificări: „Piesa se numeşte *Dardamelle*: ăsta e-un nume de bărbat; Dardanelele sunt o strâmtoare care desparte Turcia europeană de Turcia asiatică”.

— De unde ştii? Exclamau toţi din toate părţile.

— Sunt născută la Trebizonda.

La aceste cuvinte, omul cu cultura generală îşi potriveşte ochelarii şi intră în vorbă:

— Vreţi să râdeţi de noi, stimată doamnă, cu Trebizonda dumneavoastră: Trebizonda e titlul unei reviste jucate la Capucines: *Je suis Tris... bizonde1*.

În momentul ăsta a intrat cineva şi discuţia s-a încheiat.

Într-o zi, ducându-mă pe la domnul Paul Gallimard, marele bibliofil, l-am pus la curent cu această controversă. „Lasă-ne un pic singuri” îi spune el nepotului său care, în momentul când intrasem explica un pasaj din de *Viris*. „Înţelegi că e penibil să vadă copilul ăsta că oameni de vârsta noastră nu ştiu ce sunt Dardanelele”, îmi spune el după ce iese copilul. Apoi, pe neobservate, a început să mă supună unui adevărat examen. „Locuieşti în ţaţa bazilicii Sainte-Clotilde, ştii ce arhitect a sunt *Foarte... bizonde*, joc de cuvinte în limba franceza, (n.tr.).

Făcut-o? Sub ce rege a fost construit Lu-vrul?...” Şi o mulţime de alte întrebări de acelaşi fel. Văzându-mi ignoranţa nu s-a putut abţine: „Habar n-ai de nimic!... Şi ai pretenţia să scrii memorii!”

Foarte cinstit, l-am pus la curent pe editorul meu american cu privire la remuşcările pe care le aveam în urma acestei moralizări.

— *Dorit troubie you* – (Vezi-ţi de treabă) – mi-a spus el. N-am nevoie din partea dumitale nici de cunoştinţe istorice şi nici de vreun alt fel... Când vreau să ştiu ceva în genul ăsta, sun secretarul şi-i spun: „Trimite-mi specialistul pentru cutare lucru”.

De altfel aveam să văd că poţi ignora lucruri din

specialitatea ta fiind chiar un mare specialist. Ducându-mă să cumpăr un bilet de tren la agenţia Cook, l-am recunoscut, stând la coadă ca şi mine, pe un domn pe care îl ştiam profesor de geografiela un mare liceu din Paris. Şi totuşi, trebuind să facă un voiaj, venea acolo, ca oricare altul, să i se stabilească itinerarul.

*

Prin Renoir l-am cunoscut pe Teodor de Wyzewa care nu era numai specialistul în materie de literatură străină la *Revue des Deux Mondes*; talentului de critic, atât de apreciat, i se adăuga o adevărată intuiţie a picturii când a avut loc expoziţia lui Renoir de la Georges Petit, în 1886, el a fost unul dintre puţinii publicişti, ca să nu zic singurul, care l-a apărat pe artist.

Wyzewa era un *causeur* fără pereche. Acest polonez de origine cunoştea în mod surprinzător literatura franceză. Într-o zi, un prieten al lui, profesor la Sorbona, căruia h murise un unchi, în tristeţea care-l copleşise, nu se simţea în stare să-şi pregătească cursul pe care trebuia să-l ţină a doua zi:

— Despre ce trebuie să vorbeşti? îl întrebase Wyzewa.

— Despre Thdophile Gautier.

— Stai jos şi scrie…

Wyzewa a improvizat o lecţie care a doua zi îi încântase pe auditorii de la Sorbona.

Îşi fixase un program o dată pentru totdeauna. Se trezea la prânz şi mânca în pat, pe urmă îşi făcea toaleta, adesea în prezenţa unuia sau a altuia dintre prietenii veniţi să stea de vorbă. „Eu nu prea ies, aşa că fiecare vizită e pentru mine ca o fereastră deschisă spre lume”. La ora două se aşeza la masa de lucru, e* un fel de-a spune, căci fumând, îi dicta secretarei până la cinci, apoi dădea o raită prin prăvălioarele din cartier unde cu bani puţini îşi putea mulţumi pasiunea pentru cărţi şi pentru gravuri. Pe urmă se întorcea acasă, mânca o supă pe-un colţ de masă şi dicta din nou până la miezul nopţii.

Duparchy, un servitor bătrân, nu părăsea niciodată apartamentul.

— Duparchy! Dă-mi pantofii. Duparchy! Se stinge focul.

Şi totdeauna solemn, totdeauna în redingotă şi cu cravată albă, Duparchy venea cu pantofii în mână sau cu un lemn sub braţ.

Prima oară când m-am dus la Wyzewa, din fundul apartamentului am auzit o voce care m-a fermecat. A apărut o fată îmbrăcată toată în alb. Am crezut că e o zână. Era domnişoara Mimi, fiica scriitorului.

Lui Wyzewa îi plăceau glumele. Mi-amintesc ce mi-a povestit într-o zi când îi vorbeam despre Leon Bloy. Pentru că într-un volum din *Jurnalul* autorului *Cerşetorului ingrat*, scria în mai multe locuri: *Jeanne mi-a spus* (aşa se numea soţia omului de litere), într-o scrisoare semnată *Un bătrân englez*, Wyzewa îi scrisese lui Leon Bloy: „Ceea ce este mai interesant în *Jurnalul* dumneavoastră este ceea ce spune soţia dumneavpastră". Drept care în volumul următor Jeanne nu mai spunea nicio vorbă. Dar, în ceea ce-o privea, puteai citi următoarea „notă": „*Un bătrân englez* mi-a scris o scrisoare foarte importantă în privinţa doamnei Bloy. Îl rog pe corespondentul meu să binevoiască să spună cum îl cheamă".

tiştffeâji *Ji0 – 4M – i tfeis* IRSSfe, «? U). Îi» cm Aflându-mă la un prieten şi spunând „Ah, dac-aş fi eu Rothschild!" – cineva m-a întrebat:

— Şi, ce-ai face?

— Mai întâi mi-aş face o fermă la Paris ca să am unt adevărat, ouă adevărate, lapte adevărat. Aş avea un izvor cu apă adevărată. Rine din grâu adevărat. Mi-aş tăbăci pielea de pantofi cu scoarţă de stejar, cum se tăbăcea pe vremuri, nu ca astăzi, cu produse chimice…

— O! – m-a întrerupt cineva – crezi că dacă ai bani poţi avea tot ce doreşti? Eu sunt rudă cu Rothschild. Ştii dumneata care este una dintre preocupările lui de căpetenie? Când călătoreşte, să mănânce totdeauna carne

cuşer. Bucătarul îl însoţeşte din cauza asta în toate călătoriile şi aleargă prin toate măcelăriile după carne de animale tăiate după legea Talmudului. Bineînţeles că toţi măcelarii îl trimit la plimba/e. Aşadar, cât e el de Rothschild trebuie să se resemneze să mănânce biftecuri şi şniţele făcute din vite tăiate pentru goi.

*

Iată cum l-am cunoscut pe deputatul Marcel Sembat. Într-o zi, Renoir îmi spusese: „Învăţătoarea de la mine din saţ îndură tot felul de mizerii fiindcă nu vrea să se culce cu primarul. Sembat s-a oferit de multe ori să-mi facă servicii în caz c-aş avea nevoie de ceva. Vrei să-i spui, din partea mea, că-l rog insistent să intervină pentru ca biata fată să nu mai aibă neplăceri?”

M-am dus la domnul Sembat acasă. Mi s-a spus că e la birou. Ajungând acolo am fost condus într-o cămăruţă afumată şi sordidă, la parter. Înarmat cu nişte foale, domnul Sembat încerca s-aţâţe focul care nu voia să se-aprin-dă. I-am expus deputatului socialist motivul vizitei mele.

— Primarul ăsta trebuie să fie un reacţionar – zice el, îl aranjez eu la amicul meu Briand.

Peste câtva timp, domnul Sembat se prezintă la Renoir şi-i spune cât se poate de firesc:

— Nu-i nimic de făcut cu învăţătoarea dumitale! Primarul e din partidul nostru.

Aveam să-l mai văd pe Sembat şi în altă împrejurare. De data asta m-a primit acasă. După ce-am admirat pânzele din salon, domnul Sembat m-a condus în sufragerie să-mi arate un Matisse. Stăpânul casei aştepta la masă pe un coleg de dreapta, dacă mi-aduc bine aminte, un fost camarad de la liceul Stanislas. O servitoare intrase şi pusese pe masă o sticlă de roze.

— Ce faci acolo? Adu o sticlă de Bourgogne. Ştii doar că, vinul obişnuit îl serveşti numai când vine domnul Cachin.

Pe strada Caulaincourt, în faţa casei lui Renoir, era o

jumătate de hectar de pământ apar-ţinând municipiului, pe care se aflau o mulţime de cocioabe de scânduri.

— Ai să vezi – îmi spusese Renoir – că în momentul când au să dărâme maghernițele astea au să construiască nişte case cu şase etaje în strada asta care şi aşa n-are pic de aer.

A izbucnit un incendiu care a distrus majoritatea caselor. Consilierul municipal din cartier a profitat de ocazie pentru a le propune colegilor lui ca acest teren să devină scuar, din motive de igienă. Cererea a fost luată în considerare. Drept care, mare agitaţie pe cârciumarii din cartier. Consilierul a fost convocat în faţa unui fel de tribunal prezidat de un farmacist asistat de trei cârciumari.

— De cincisprezece ani – îi spusese farmacistul – aşteptăm să ni se construiască, pe-a

Acest teren, case de raport Vă bateţi joc de noi cu scuarul dumneavoastră. Dacă propunerea dumneavoastră ajunge la Consiliu, ştiţi ce v-aşteaptă la viitoarele alegeri!

Vă închipuiţi cu câtă grabă îşi retrăsese propunerea consilierul astfel admonestat.

I-am relatat faptul lui Sembat care era deputatul arondismentului respectiv. Credeam c-am să-l pun în mare încurcătură.

— Aşa vrea regimul! Mi-a răspuns foarte simplu deputatul socialist Pe vremuri, în fruntea bucatelor se aflau marchizii. Astăzi se află cârciumarii.

Când mi-am deschis magazinul din strada Laffitte, în 1894, mişcarea impresionistă triumfa. Cu toate astea, unii începuseră de pe-atunci să caute altceva. Căci pictura nu este un lucru imuabil. Cum s-ar putea ea oare sustrage acelei nevoi de înnoire, acelei evoluţii necontenite care se manifestă în toate formele artei? Se ştie că aceste forme se influenţează una pe cealaltă. Dar predomină şi dă impuls când una când alta. În general, literatura se află în fruntea mişcării Ea oferă, în acelaşi timp, teoria şi exemplul din care se vor inspira, rând pe rând, muzica şi artele plastice,

în epoca despre care vorbesc eu, predomina muzica. Dar ce este muzica? Un fel de incantaţie. Ea nu defineşte. Nu urmăreşte în mod direct nici să demonstreze, nici să descrie. Ea captivează tocmai prin caracterul ei instabil, vaporos, indefinisabil. Ea se adapă la izvoarele misterului, ale miturilor, ale legendelor şi, din ceea ce împrumută de la acestea, creează stări de spirit, o atmosferă propice pasiunii sau reveriei. Sub vrajă ei, şi de altfel şi ca o reacţie faţă de brutalităţile realismului, faţă de recea perfecţiune parnasiană, scriitorii, mai ales poeţii, începuseră să caute farmecul acela aproape imaterial care constă în lipsa de precizie a subiectului; să stârnească şi ei elanurile de sensibilitate, stările de spirit, entuziasmul în care îi cufunda exaltarea muzicală. De acum înainte nu se va mai descrie, se va evoca. Nu se va mai preciza, se va sugera. Poetul nu va avea altă misiune decât să deschidă perspective. Poemul se va prelungi în meditaţia liberă şi emoţionantă a cititorului. Prestigiul operei lui Wagner suscită astfel esoterismul unui Mallarmé şi acel „de la musique avânt toute chose” (muzică, mai presus de orice) al unui Verlaine. Acesta este momentul simbolist.

În artele plastice, în special în pictură, se observă efectul aceloraşi cauze. Simbolurile, miturile, tot ceea ce poate oferi legenda, tot ceea ce hrăneşte genialele opere wagneriene, influenţa tuturor acestora aveam s-o regăsim în plastică. Influenţă răsfrântă direct asupra unora; propagată pentru cei mai mulţi prin intermediul literaturii şi al criticii. Nu este de competenţa mea să judec acest fel de subordonare a picturii. Mă mulţumesc să spun doar că avea să ducă la şcoala zisă *la Rose-Croix* care, pe lângă alte manifestări ale simbolismului, părea să se inspire mai ales din preocupări religioase.

Unii pictori aveau să dea la iveală această estetică nouă, în expoziţii cu un caracter cam zgomotos. Trebuie să mărturisesc că nu reuşeam să mă pasionez după toate efigiile acelea de femei filiforme şi fără sânge în ele, şi nici după Ofeliile acelea verzi, albastre sau galbene oare parcă se întorceau dintr-un cazan de boiangiu. Degas a judecat

în câteva cuvinte influenţa pe care o exercită literatura asupra picturii. Cineva voia să-l facă să admire un tablou.

— Domnule Degas, nu-i aşa că în pânza asta se simte influenţa lui Maeterlinck?

— Domnule – zisese Degas – albastrul iese din tub, nu din călimară.

Ceea ce-am spus mai înainte mă face să vă povestesc cum l-am cunoscut pe animatorul mişcării *la Rose-Croix*, domnul Josephin Pe – ladan.

Îmi plăceau nu numai lucrările lui; eram foarte impresionat şi de titlul de *sât*, adică de *mag*, cu care-şi blazonase patronimul. În frageda-mi copilărie, mătuşa Noemie îmi spusese o mulţime de poveşti frumoase despre regii magi. Pe scurt, mi-am luat curajul să-i scriu autorului *Viciului suptem*. Îi spuneam că sunt unul dintre cei mai obscuri admiratori ai lui şi că-i cer favoarea de-a mă primi. Mi-a răspuns că mă primeşte cu mare plăcere, aşa că, foarte fericit, m-am dus la el acasă.

De la primul sunet al clopoţelului, am auzit un glas care striga în apartament: „Aprindeţi lumânările!...” Pe urmă s-a deschis uşa. M-am trezit în faţa unui personaj cu o barbă neagră, ca tăciunele, îmbrăcat într-un fel de halat de diftină roşie.

Sâr – căci el era! – m-a condus într-o cameră în care se aflau câţiva tineri, îmbrăcaţi cu toţii în halate făcute din acelaşi material. Maestrul şi discipolii lui m-au primit cât se poate de amabil.

Curând, am avut explicaţia frazei pe care-o auzisem prin uşă. Un tablou, în faţa căruia ardeau şapte lumânări, reprezenta un crin negru din care se ridica un cap de femeie. Unul dintre tineri răsfoia nişte reviste de artă şi smulgea cu violenţă din ele toate gravurile cu subiecte pe care grupul *Rose-Croix* le proscria în pictură, cunrar fi naturile moarte. Am luat o ţigară pe care mi-a. Oferit-o unul dintre domnii aceia. Sâr a binevoit să-mi facă onoarea de a-mi da un foc; negăsind chibrituri, vârâse mâna în

coşul în care discipolul lui arunca gravurile condamnate. A luat o gravură, a răsucit-o, apoi a aprins-o la una dintre lumânările care ardeau în faţa altarului.

După un timp – prea lung, cred, după părerea gazdelor mele a căror comuniune mistică era tulburată de prezenţa unui profan – I m-am retras. În anticameră am auzit: „Stingeţi lumânările!” Aşa a fost cea dintâi întâlnire a mea cu Sâr.

Mai târziu. În trecere prin Nîmes. M-am dus la o conferinţă a lui. Purta aceeaşi barbă frumoasă, neagră; dar îmbrăcat în haină obişnuită, mi s-a părut mai puţin *Sâr*. Am împărtăşit această remarcă unei vecine drăguţe. Pe loc mi-a ripostat că dac-ar fi fost îmbrăcat în robă roşie, lumea ar fi putut crede că domnul Josephin – cum îi spunea ea i foarte familiar – a ajuns vânzător de leacuri de bătături sau de elixir de dragoste şi că în felul ăsta i s-ar fi putut întâmpla aceeaşi aventură neplăcută care i se întâmplase unui om în robă roşie şi cu scufie ascuţită care ghicea în palmă... „Acum o săptămână – povesteşte cucoana – în piaţa bisericii...” N-aveam s-aud povestea omului roşu fiindcă exact în momentul acela, atenţia generală fusese atrasă, ce spun eu atrasă! Captată de vorbele lui Sâr: „Locuitori ai Nâmes-ului, o singură formulă dacă rostesc şi pământul se deschide şi vă înghite...!”

Auditorii se uitau unii la alţii făcând pe grozavii, dar în fond, nu sunt sigur că n-aveau niţel trac. Mă grăbesc să adaug că Sâr, milostiv, n-a rostit cuvintele fatidice. Ieşind din sală am spus cuiva:

— Dacă, i-ar fi zis cineva: „Hai, să vederm ia rosteşte formula dumitale faimoasă!”, credeţi că s-ar fi întâmplat vreo nenorocire?

— Poţi să ştii? Josephin e „tare de treabă”, dar dacă-l provoci...

Am reţinut procedeul de intimidare şi mi-am făgăduit să-l pun în aplicare, la nevoie.

Peste câtva timp, în vitrina unui cofetar am văzut nişte plăcintele foarte apetisante. Intrând, am auzit-o pe

cofetăreasă spunându-i unei cliente că dacă ar fi nimerit cu câteva clipe mai devreme, ar fi văzut când ieşeau plăcinţelele din cuptor. Am cumpărat şi eu una, dar de la prima înghiţitură, am văzut că prăjitura era veche.

— Doamnă – h „spun eu negustoresei – ştiţi povestea lui Anania şi-a Safirei?

S-a uitat la mine cu nişte ochi mari.

— Sunt de pe-aici de prin cartier?

— Nu. Erau nişte creştini soţ şi soţie, de pe vremea apostolilor. Într-o bună zi, s-au dus la apostolul Petru şi i-au spus că şi-au vândut averea şi că-i aduceau pentru săraci, tot ce scoseseră pe ea. „Mincinoşilor, Aţi păstrat o parte pentru voi! Le-a spus căpetenia apostolilor. Ca să vă pedepsesc pentru minciuna voastră...” Şi a feut un semn. Şi pământul s-a deschis şi i-a înghiţit pe cei doi înşelători. Dacă s-ar deschide şi podeaua dumneavoastră, doamnă, ca să fiţi pedepsită fiindcă aţi zis că plăcintele sunt de astăzi?

Femeia mă ascultase cu gura căscată. Dar când a venit vorba despre podeaua ei mi-a spus:

— N-aveţi decât să încercaţi!

Masiv şi plin de făină, apare şi soţul ude la cuptor.

— Ce vrea tipu-ăsta de la tine? Întreabă el fără prea multă bunăvoinţă, arătându-mă cu degetul.

— Lasă, dă şi el din gură, răspunsese cofetăreasă.

Mi s-a părut prudent s-o şterg fiindcă omul cu plăcinţelele avea în mână un făcăleţ cu care m-ar fi putut altoi în lege. Mai târziu, într-un film al lui Charlot, am văzut o scenă asemănătoare şi m-am prăpădit de râs; de data asta însă eram spectator.

*

L-am întâlnit de câteva ori pe Mirabeau, totdeauna agitat, când tunând şi fulgerând împotriva cuiva, în general artist sau persoană notorie, când suind în slăvi pe careva, uneori una şi aceeaşi persoană cu cea ocărită în ajun. Cât despre prietenii lui, îi lăudau fără încetare bunătatea, generozitatea... „Atât numai că Mirabeau vede totul amplificat”, îţi explicau ei când le pomeneai de

violenţele lui. Am să-mi amintesc totdeauna vizita pe care mi-a făcut-o, cu câinele lui, „Dingo”, un micuţ animal încântător, pe care-l ţinea în lesă.

— Vollard, nu-ţi poţi închipui ce extraordinari sunt câinii ăştia sălbatici! Aşa, de pildă, l-am văzut pe Dingo omorând un viţel. Şi ce fler au! Dacă-l bagi pe Dingo într-un coteţ îţi recunoaşte găinile ouătoare… Parcă-l văd apăsându-le pe burtă şi scoţându-le oul intact. Pentru mine Dingo e mai mult decât un prieten… un frate… la gândul că l-aş pierde… De altfel, nu mă cunoaşte decât pe mine. Ei, drace!…

Câinele scăpase şi alerga pe scara care ducea la mine la subsol, surd la toate chemările stăpânului.

— Dacă v-aţi duce să-l căutaţi – zic – eu.

— Păi vezi că mi-e frică să nu mă muşte. Dumneata nu ştii că un dingo dacă-i dai drumul din lesă nu-şi mai recunoaşte nici stăpânul…

Mi-am adus aminte, foarte îngrijorat, că servitoarea era la mezanin. În momentul ăsta femeia apare ţinţând de zgardă câinele care dădea din coadă.

— E un animal foarte lipicios, zice ea; dar eu trebuie să pregătesc masa… Hai, cuţule, du-te.

— Ei! zice Mirabeau – ce-ţi spuneam?

L-am revăzut pe Mirabeau cu puţin înainte de-a muri. Era *m*. Timpul războiului. L-am găsit stând în fotoliu lângă fereastra parterului său, în strada Beaujon.

— E ceva nou prin ziare? Mă întreabă el.

— De, aşa şi-aşa… Totuşi am văzut într-un ziar că e vorba ca proprietarii de restaurante să fie obligaţi să raţionalizeze porţiile clienţilor. De-acum încolo n-ai să mai ai dreptul decât la un fel cu carne şi la unul cu legume.

— Păi de ce, că nu lipseşte nimic!… Se găsesc de toate pe la negustori… stridioare bune – pronunţa „strinioare”. Şi ochii lui Mirabeau sclipeau de poftă.

Dar, chiar în momentul acela, intrând doamna Mirabeau, bănuitoare ori de câte ori soţul ei era singur cu cineva, scriitorul dusese un deget la buze atrăgându-mi

atenţia să tac. După ce-a ieşit nevastă-sa din cameră, mi-a spus pe un ton de copil îmbufnat:

— Nu e drăguţă cu mine. Nu vrea să-mi dea „strinioare”; zice că-s prea scumpe.

Autorul lui *628-E8* continuase:

— În casa de peste drum se petrec lucruri ciudate… Intră şi iese lume tot timpul… Câte lucruri extraordinare vezi!… Odată la ţară am văzut un ţânţar care ducea o viespe. Aripile desfăcute ale viespii îl incomodau. Ţintarul a pus pur şi simplu himenoptera pe iarbă şi i-a tăiat aripile…

Şi Mirabeau s-a apucat să-mi povestească, de parcă i s-ar fi-ntâmplat lui însuşi, o mulţime de lucruri extravagante puse în cărţile lui, pe seama unor personaje pe care voia să le ridiculizeze. Am auzit că acelaşi fenomen de autosugestie se observa la Flaubert spre sfârşitul vieţii.

N-aveam să-l revăd pe Mirabeau. De altfel, raza nevesti-sii era tot mai severă. În ziua morţii lui m-am întâlnit cu o prietenă a casei.

— Vin de la Mirabeau – îmi spune ea. De data asta nevastă-sa m-a lăsat singură cu el.

— Cum aşa? Am văzut în ziarele de dimineaţă c-a murit.

— Păi tocmai de-asta. Aflând, m-am dus repede lauioamna Mirabeau.

— Vrei să-l vezi pe Octave – zice ea.

Deschizând uşa unei camere cufundate în întuneric, a aprins lumina. Mirabeau era lungit pe pai, îmbrăcat într-un costum obişnuit.

— Trebuie să dau nişte ordine, spune ea, te las o clipă.

Când s-a întors, luându-mi la revedere, a stins lumina şi a închis uşa.

*

Pe vremea când domnul Denys Cochin era ministru, mi-a spus într-o zi:

— Nu-i aşa că săptămâna viitoare trebuie să mergi la Evian?

— Da...

— Şi eu. Plec poimâine seară. Am la dispoziţie un compartiment special. Vino cu mine.

Am acceptat cu plăcere. A trebuit totuşi să-mi plătesc biletul. Invitatul ministrului avea dreptul să meargă în vagonul oficial, dar nu putea intra în vagon decât după ce-şi cumpăra un bilet de clasa I. Aceste explicaţii mi le-a dat un controlor – plin de amabilitate, de altfel. Atâta se vorbeşte de cheltuieli inutile, de risipa făcută de Companiile de căi ferate, încât ţin să dovedesc, printr-un exemplu, că ele ştiu să apere interesele acţionarilor lor. De fapt, în toată treaba asta câştigam prin faptul că voiajam cu un ministru; dar m-am ales şi cu un lumbago din cauză că domnul Denys Cochin mă ţinuse în curent crezând că-mi face plăcere. La sosire şi el se plângea de dureri; dar ne duceam la Evian unde se fac tratamente pentru reumatism.

Cum am coborât în gară, eminentul meu companion mi-a lăudat hotelul la care trăgea de douăzeci şi cinci de ani, ţinut de oameni cumsecade. L-am urmat. Peste câteva ore mi-am dat seama de inconvenientele pe care le prezintă adesea hotelurile ţinute de „oameni cumsecade”:

— Vi se pare că e chiar aşa de bine aici? îl întreb eu pe domnul Denys Cochin.

— A! Credeam că...

Pentru a-l onora pe ministru, patronul hotelului instaurase un protocol special. Din susul scării, se* ţipa spre bucătărie: „Masa domnului miniştru!” Şi oberchelnerul, primea în persoană farfuriile cu mâncare şi le ducea la masă. Cu toate astea, ministrul era în general servit ultimul pentru că nenorocitul de oberchelner, hărţuit în toate părţile, nu era niciodată la postul lui la momentul dorit.

Ieşeam adesea împreună cu domnul Denys. Cochin. Văzând un personaj cu un aspect destul de distins,

învârtindu-se cu insistenţă. În jurul nostru, până la urmă am crezut că eram urmăriţi de-un poliţist însărcinat cu asigurarea securităţii ministrului. I l-am arătat domnului Denys Cochin pe omul nostru.

— E un general. Sunt sigur că vrea să-mi povestească vreo afacere de spionaj. Doi colegi ai lui au şi venit cu asemenea treburi.

După cum se ştie, domnul Denys Cochin avea o vie simpatie pentru neamul elen. Într-o după-amiază, un grec vorbea, în faţa noastră, cu mindfie şi cu volubilitate despre bogăţiile artistice şi despre oamenii mari ai ţării lui. Am vrut să-i arăt povestitorului că nimic din ceea ce priveşte Grecia nu-mi era indiferent.

— Îi ador până şi pe tâlharii greci, atât de frumos şi de romantic evocaţi de Edmond About în *Regele munţilor*.

La cuvintele-astea grecul a sărit în sus:

— Regele munţilor! Poveştile astea cu tâlhari, ce stupidă invenţie de scriitor! Vă rog să mă credeţi. Puteţi. Să vă plimbaţi prin munţii noştri, ziua şi noaptea, în deplină siguranţă.

Domnul Denys Cochin a schimbat vorba. Peste câteva zile, cineva care asistase la scenă ne spune:

— Vă aduceţi aminte de grecul de mai deunăzi? A plecat în mare grabă la Atena. Fratele şi cumnata lui, care făceau o excursie în munţi, au fost prinşi de nişte tâlhari care cer bani în schimbul lor…

Săptămâna următoare mă întorceam la Paris.

— Te rog să-mi faci un serviciu, îmi spune domnul Denys Cochin, cu două zile înainte de plecare. Am o scrisoare care trebuie să-i parvină de urgenţă lui de Lasteyrie, şeful meu de cabinet. Am să ţi-o dau. Te rog să fii bun s-o duci chiar dumneata la minister.

— Dacă aţi trimite-o astăzi prin poştă, domnul de Lasteyrie ar primi-o înainte, de-a sosi eu la Paris.

— I Vollard, trebuie să-ţi spun… Colegii mei se tem de mine. Tot ce scriu eu trece pe la cenzură… Dacă trimit scrisoarea prin poştă, Dumnezeu ştie când are s-ajungă la

Paris. O scrisoare de-a nevesti-mii a făcut patru zile până la Evian.

Eram uluit. Domnul Denys Cochin a continuat.

— Colegilor mei le e frică să nu comit vreo indiscreţie pe la Vatican…

— În condiţiile astea, de ce v-a mai luat preşedintele Consiliului în guvernul lui?

— Pentru că în ochii lor reprezint totuşi o forţă. Pe de altă parte, guvernul e fericit să aibă pe cineva care să fie om de lume. Se ascund de mine în toate privinţele. Aşa se face că întreb pe toată lumea pe care o întâlnesc: „Ce mai e nou? Guvernul ce mai are de gând?” Apropo, încă n-am văzut ziarele în dimineaţa asta. E ceva nou?

— Am citit în *Excelsior* că livra de slănină costă şapte franci.

— E mult sau puţin?

— *Excelsior* nu face niciun comentariu. Cred mai degrabă că e mult.

— Ce te face să crezi asta?

— Înainte de război, slănina costa cam un franc jumate livra.

— Crezi?

Eu eram cu gândul la faimoasa scrisoare pe care trebuia s-o duc la Paris.

— Ascultaţi – zic eu după o tăcere. Dacă sunt percheziţionat la vama de la Bellegarde?

— Cum! Transporţi slănină? Spune maşi-nai domnul Cochin.

— Mă gândesc la scrisoarea pe care vreţi să mi-o încredinţaţi. Este interzis să transporţi corespondenţă, mai ales în timp de război.

— Ce spui! Ei drace! Atunci cum să facem?

— Poate că exista o soluţie… De vreme ce trebuie să mergem astăzi la Thonon, prezentaţi-mă subprefectului şi spuneţi-i că sunt curierul dumneavoastră special.

Aşa am făcut. A doua zi când am sosit la gara Urnită,

comisarul special, anunţat telefonic, alerga pe peron strigând: „Curierul extraordinar al domnului ministru Denys Cochin”. M-am prezentat Mi-a făcut un semn cabalistic pe valiză.

Aşteptam plecarea trenului de Paris. Un domn s-a apropiat de mine spunându-mi:

— Îmi daţi voie să mă prezint singur. Pentru că-l vedeţi pe domnul Denys Cochin, v-aş ruga să-i amintiţi de mine. Am nevoie să-mi dea o mână de ajutor pentru avansare. Sunt vicontele R… consul la X…

— Neapărat – i-am răspuns eu.

— Vă mulţumesc foarte mult, dar mă tem că domnul Denys Cochin n-are să-şi mai aducă prea bine aminte de mine. V-aş ruga să-i spuneţi că eu sunt băieţelul pe care, acum vreo treizeci de ani, cu ocazia unei vânători cu hăitaşi la ducesa de Uzes, l-a tras de urechi spunând: „Ce drăguţ e puştiul ăsta”.

Când l-am văzut pe domnul Denys Cochin, m-am achitat de comision.

— Mi-l aduc aminte foarte bine. E băiatul lui Panade. Asta e porecla pe care i-o dădusem lui taică-său fiindcă n-avea niciodată nicio leţcaie. Numai că dacă se bizuie pe mine, se înşală. N-am putut obţine niciodată nimic pentru nimeni. Nu reuşesc nici măcar să fac rost de palmele academice pentru un ceasornicar care este unul dintre cei mai fideli alegători ai mei. O singură dată am avut câştig de cauză. Recomandasem pe-un ajutor de notar care avea toate drepturile să capete un notariat şi pe care Cancelaria refuza să-l numească. I-am pus atunci ministrului o întrebare în legătură cu el, şi ministrul a dat ordine în consecinţă.

— De ce nu-l voiau pe protejatul dumneavoastră?

— Fiindcă fusese preşedintele Tineretului catolic din departamentul lui. Ministrul de Justiţie s-a temut să nu dau la iveală că şi el fusese preşedintele unei confrerii a Sfintei Fecioare.

*

În noaptea aceea, mugetul sirenelor anunţa că avioane germane se îndreaptă spre Paris. Ca toată lumea, coborâsem şi eu într-o pivniţă, şi ca să treacă vremea stăteam de vorbă între vechii. Aşa am aflat că unul dintre ei era redactor la *Gaulois*.

— Cum vi se pare ziarul nostru? Mă întreabă el.

— Am cea mai bună părere despre el!

— Dar despre director, despre domnul Ar-thur Meyer?

— Este un spirit de-o mare distincţie.

Peste câteva zile am primit o scrisoare din partea domnului Arthur Meyer. Îmi spunea că aflase de la colaboratorul lui părerea măgulitoare pe care mi-o exprimasem cu privire la ziarul lui şi la el însuşi. Îmi mulţumea şi mă ruga să trec să-l văd. Scrisoarea se încheia în felul ăsta: „Poate că eventual, ne vom face reciproc unele mici servicii”.

Într-adevăr. I-am putut procura un crochiu de Bonnard pentru exemplarul lui din *Ubu Rege*.

Fiecare carte din biblioteca directorului ziarului *Gaulois* se îmbogăţea cu opera originală a unui artist. Alegerile lui dovedeau totdeauna un gust foarte sigur. Astfel, pentru *Casa Tel-lier* se gândise la Degas, şi mi-a arătat o scrisoare a pictorului în care acesta-i promitea un desen. Peste câtva timp, am văzut la Degas un crochiu pe un pupitru.

— E pentru o carte din biblioteca lui Arthur Meyer – îmi spune el.

— Cum? Dumneavoastră care nu puteţi suferi ovreii!…

— Da, dar ovreiul ăsta e de partea principiilor sănătoase.

Dimpotrivă, Renoir se-nfuriase primind din partea directorului ziarului *Gaulois* o scrisoare prin care-l ruga să-i facă un desen pentru o carte a lui pe care i-o trimitea.

După ce tunase şi fulgerase, Renoir i s-a adresat modelului:

— Ce faci acolo, Gabrielle?

— Învelesc cartea ca s-o trimiteţi înapoi, domnule.

— Nu… las-o.

Şi a făcut o acuarelă pe pagina de gardă.

Cât despre Degas, n-a terminat niciodată desenul acela, şi pot spune că din exces de conştiinciozitate. Străduindu-se totdeauna să-şi îmbunătăţească opera prin reluări succesive pe hârtie de calc, depăşind totdeauna primele dimensiuni, crochiul destinat domnului Arthur Meyer atingea până la urmă un metru înălţime. Aşa că bibliofilul a trebuit să-şi pună pofta-n cui. Dar n-a vrut să rămână cu această dezamăgire. Ca să orneze *Casa Tellier*, a cumpărat un monotip al lui Degas reprezentând două femei pe-o canapea, care se potrivea cu povestirea lui Maupassant mult mai mult decât un desen cu dansatoare. La vinderea bibliotecii directorului ziarului *Gaulois* s-a obţinut un preţ bun pe cartea astfel împodobită, căreia îi fusese alăturată scrisoarea în care Degas promitea un desen.

Am observat o curioasă trăsătură; de caracter a domnului Arthur Meyer. Ducându-mă să-l văd la *Gaulois*, l-am găsit cu o carte în mână.

Când să plec, m-am interesat care era titlul lucrării, gândindu-mă să citesc la rândul meu o carte care reţinuse atenţia unui spirit atât de luminat.

— Se numeşte *Odiseea unui transport torpilat* – îmi spune el după ce verifică titlul volumului pe copertă.

— Şi cine e autorul?

Se uită din nou la copertă:

— E o operă anonimă.

— Dar subiectul cum e?

— Habar n-am. Ştiţi, eu gândesc prea mult. Când iau o carte-n mână, o iau ca să nu mă mai gândesc; dar, citind, totuşi nu mă pot opri să gândesc şi aşa se face că nu ştiu ce citesc.

— Ia te uită! – remarc eu – şi Xavier de Maistre a spus ceva în genul ăsta…

— A! A spus şi Xavier de Maistre aşa ceva? Şi domnul Arthur Meyer s-a umflat în pene şi şi-a mângâiat favoriţii.

*

Îl aşteptam pe-un prieten în apartamentul lui din strada Franklin. Văd un porumbel care lovea cu ciocul cât putea în geamul alături de care stăteam eu. Deschid fereastra. Porumbelul intră în cameră, urmat de alt porumbel care ducea paie în cioc. Cel din urmă se-aşază pe un palmier pitic care împodobea pianul; apoi, cu băgare de seamă, pune firele de paie între două crengi. În timpul ăsta tovarăşul lui îşi înfoaie coada. Deodată au plecat amândoi. Curând au apărut din nou. De data asta, cei doi porumbei aduceau firişoare de lână pe care le-au pus alături de paie.

În momentul ăsta intră copilul prietenului meu, un puşti de şapte ani.

— Porumbeii ăştia sunt ai voştri? îl întreb eu.

— Sunt ai unui vecin.

— Şi ce caută în palmier?

— Vor să-şi facă cuib.

— Ia te uită! Şi de ce nu şi-l fac în hulu. Barul pe care-l văd în grădină?

Copilul nu mi-a răspuns.

Stând la fereastră am văzut nişte pisici cai dădeau târcoale pe zidul curţii. Şi nu erau sii gurile care speriau porumbeii. Aceştia trebuiau să se apere şi împotriva altor duşmani. Nici n-apucase bine să plece servitorul care le-adusese de mâncare; că apăruseră doi şobolani enormi care stinseră tot. Am vrut să-l previn pe stăpânul grădinii; dar acesta era, mei mai mult nici mai puţin, domnul Clemenceau, aşa că n-aş fi-ndrăznit să-i vorbesc.

Pe fereastră văzusem un moşneguţ care stătea tot timpul aplecat peste nişte răzoare; am ezitat să-i aduc acestuia la cunoştinţă stricăciunile şobolanilor, atât părea de indiferent faţă de orice în afara trandafirilor lui. Şi iată că seara, plecând, mă-htâlnesc nas în nas cu bătrânul grădinar; de data asta era în jachetă şi cu pălărie melon; abia atunci l-am recunoscut pe domnul Clemenceau.

Mai târziu, într-o discuţie cu privire la activitatea politică a fostului preşedinte al Consiliului, cineva spunea:

— A salvat Franţa.

— Da – riposta altcineva –, dar politica lui de după război... Terenurile petrolifere de la Mossoul date pe mâna englezilor!

— Ei şi, ce importanţă are asta? Se amestecă în vorbă copilul gazdelor. Chiar dimineaţă băiatul de la băcănie îi spunea servitoarei noastre: „Fetiţo, putem să vă dăm oricât petrol vor stăpânii matale”.

Într-o seară, vânzătorii de ziare strigau: „Ediţie specială!... Noul guvern...” Un salahor care se-ntorcea de la lucru îi spune unui amic, cu tonul cel mai firesc: „Noul guvern... Adică porcii ăia care-au să umble cu *dame* şi-au să bea şampanie toată ziua...”

Aşa îşi închipuie oamenii simpli activitatea ministerială. Cei care au cunoscut-o de aproape judecă altfel...

În timpul războiului, într-o zi când mă aflam la Cagnes, la Renoir, întinzându-mi o scrisoare din partea fiului său care lupta în aviaţie, pictorul îmi spusese: „Uite, Vollard! Citeşte ce-mi scrie Jean. Se plânge că li se dau avioane cu care poţi doar să-ţi frângi gâtul. Du-te la Clementei şi vorbeşte-i de treaba asta!...”

Îndată ce m-am întors la Paris, i-am telefonat domnului C16 mentel ca să-i cer, din partea lui Renoir, să mă primească.

— Treci pe la minister – mi-a răspuns el. Ai să-mi povesteşti ce mai face Renoir; asta o să mă odihnească. Te-aştept poimâine, duminică. Vino dimineaţa pe la şapte jumătate, ca să putem sta liniştiţi de vorbă.

La ora pomenită, l-am găsit pe ministru în faţa ceştii cu ceai, adnotând nişte hârtii pe care le avea pe birou:

— O clipă, te rog.

În momentul ăsta intră un secretar, aducând o scrisoare care trebuia expediată de urgenţă.

După ce citeşte şi semnează misiva, domnul

Clementei îmi spune:

— Sunt al dumitale.

Dar uşa se deschide din nou şi un portar se prezintă cu o carte de vizită-n mână.

— A! Da – zice ministrul. Un comandor de aviaţie vrea neapărat să-mi vorbească, deşi depinde de Ministerul de Război. Vizita asta ar putea să dureze mult, aşa că n-ai vrea să treci pe la prânz? O să mergem să mâncăm la mine acasă la Versailles; cel puţin acolo n-o să ne deranjeze nimeni.

La prânz, domnul Clementei stătea de vorbă cu doi domni în curtea ministerului; ceva mai departe, comandorul aştepta. Ministrul îi concediază pe civili, apoi i se adresează ofiţerului:

— Vă iau cu mine la Versailles, acolo o să putem sta de vorbă.

În momentul când maşina noastră pornea, soseşte în goană un secretar! îi dădea ministrului un dosar.

— Aşa e. Uitasem că trebuie să-l studiez. S-a cufundat în citirea dosarului până la

Versailles. Când am intrat în casă un bucătar s-a repezit în vestibul strigând:

— Eu am făcut sosul pentru langustă... O să mă pomeniţi.

Spunând aceste cuvinte, bucătarul îşi scoate atributele de „şef* şi ni se arată în chip de „domn”. Domnul Clementei face prezentările. Meşterul nostru bucătar era pictorul Dumoulin pe care nu-l recunoscusem astfel deghizat.

După masă, în momentul când comandorul credea că domnul Clementei avea să-i poată acorda câteva clipe, sosesc alţi vizitatori care aveau de asemenea întâlnire cu ministrul. Ca să-şi scoată soţul din încurcătură, doamna Clementei spune:

— Dragă, copiii ar vrea să ne arate cinematograful lor.

Şi în faţa unui Pathe-Baby, au defilat *Scufiţa roşie*,

Motanul încălţat, Frumoasa din pădurea adormită; asta a ţinut până în momentul când am fost anunţaţi că s-a servit ceaiul.

Îndată ministrul ne-a cerut voie să treacă în cabinetul lui de lucru. De altfel se făcuse ora de plecare a vizitatorilor la Paris.

Când ne-am retras, ministrul s-a adresat ofiţerului de aviaţie:

— Domnule comandor, aţi văzut şi dumneavoastră că n-am o clipă liberă. Mai bine scrie-ţi-mi ceea ce vreţi să-mi spuneţi: am să-i dau personal scrisoarea ministrului de Război.

Ne-am dus la gară pe jos.

— Ea două oară că fac pe bucătarul – spune omul cu langusta – şi n-am reuşit să stau două minute măcar singur cu ministrul, în fiecare duminică e-acelaşi lucru, iar ca să pui mina pe Clementei în timpul săptămânii…

Urcasem în tren. Comandorul părea îngrijorat. L-am întrebat cum stăm cu aviaţia.

— Toate părerile mele în această privinţă le găsiţi în cărţulia asta.

Scoţând din buzunarul dolmanului o plachetă, mi-a băgat-o sub nas… cartea mea *Ubu la aviaţie*!

— Adevăru-adevărat! exclamă el. Ne dau nişte avioane care se fac praf de parc-ar fi chibrituri, şi astea se cheamă „avioane bune”, spre marele folos al constructorilor care ştiu să se-nvârtească. Ce le pasă domnilor ăstora din parlament că noi ne curăţăm! Trăiască Franţa şi paralele!

Călătorii începuseră să se uite chiorâş la noi. Din fericire, trenul intra în gară…

Într-o zi când l-am întâlnit, după separarea Camerei de Senat, domnul Clămentel mi-a spus:

— Bernheim vrea să expun la el. Plec peste câteva zile în Auvergne. Asta zic şi eu regiune pentru un pictor! Pânze, peneluri… Ce vacanţă splendidă am să petrec!

Căci pentru domnul Clementei, să iei vacanţă

înseamnă tot să lucrezi.

Peste câteva săptămâni, aflându-mă la Vichy, am primit un bilet din partea lui prin care mă invita la masă. Am avut în felul ăsta prilejul să cunosc un pic regiunea Auvergne care mi-a amintit unele aspecte din Sud.

Ajungând la ministru acasă, pe terasa care domină viile, zăresc un fotoliu cu o imensă pălărie de pai deasupra.

— E domnul Bourdelle, îmi spune servitoarea care mă conducea.

Am vrut să mă apropii.

— Doarme…

În acest moment apare domnul Clementei care mă pofteşte în atelier. Pânzele de pe pereţi, proaspăt pictate, dovedeau, prin numărul lor, că munca pictorului nu era cu nimic mai prejos decât cea a ministrului.

Cineva îl chema pe amfitrionul meu. M-am întors pe terasă. Marele sculptor, dormea mai departe. Am ezitat să-l trezesc, când o castană desprinsă dintr-un copac vecin i-a căzut pe mină. S-a trezit şi s-a-ntins:

— A! Vollard… Bourdelle a întins braţele.

— Ce frumos e peisajul ăsta! În faţa acestor munţi, mintea mea concepe, elaborează ceea ce are să modeleze mâna în lut. Ora asta, petrecută aici, în comuniune cu natura, m-a învăţat mai mult decât opt zile petrecute în atelier…

v mi i *fi*

XII. AMBROISE VOLLARD, EDITOR ŞI AUTOR

I

I. *Ediţiile mele*: *stampe, faianţe, bronzuri, cărţi*. II. *Cărţile pe care le-am scris*. III. *Un Almanah al lui dom*? *Ubu*.

Mi-au plăcut stampele dintotdeauna. Abia instalat în strada Laffitte, prin 1895, cea mai mare dorinţă a mea a fost să editez stampe, cerându-le însă unor pictori. „Pictor-gravor” este un termen de care s-a abuzat, fiind atribuit unor profesionişti ai gravurii care erau departe de a fi

pictori. Mie mi-a venit ideea să cer gravuri unor artişti care nu erau gravori de profesie. Ceea ce putea fi considerat ca o trăsnaie s-a dovedit o adevărată reuşită din punct de vedere artistic.

Aşa se face că îndată ce s-au apucat de această treabă, Bonnard, Cezanne, Maurice Denis, Redon, Renoir, Sistey, Toulouse-Lau-trec, Vuillard au dat acele gravuri frumoase, atât de căutate astăzi.

Cezanne a făcut două planşe cu *Bărbaţi la scăldat*; Redon o *Beatrice*; Bonnard, *Micuţ spălătoreasă* şi *Vâslitul*; Vuillard, *Grădina Tui-leries* şi *Jocuri de copii*; Maurice Denis *Apariţia* şi *Fată la fântână*; Sysley. *Gâştele*; Toulouse-Lautrec, *Şareta englezească*.

Parcă-l văd pe Lautrec, un omuleţ şchiop, spunându-mi, cu surprinzătoarea lui privire ingenuă:

— Am să-ţi fac o prostituată.

În cele din urmă a făcut acea *Şaretă englezească* socotită astăzi una dintre capodoperele lui.

Planşele citate erau în culori. Dar şi în alb-negru, reuşita avea să fie la fel de mare. Whist-ler mi-a dat *Ceaşca de ceai*; Albert Besnard, *Rochia de mătase*; Carrisre, *Copilul adormit*; Redon „Bătrânul *cavaler*; Renoir, Mamă *şi copil*; Edouard Munch, Un *interior*; Puvis de Chavannes, o replică la Bietul *pescar*…

Toate stampele acestea, în culori sau în alb-negru, au format, împreună cu altele, neenumerate aici, *Pictorii-gravori* (*Les Peintres-gra-veurs*), în două albume, trase fiecare într-o sută de exemplare. Fixasem preţul primului volum la o sută de franci şi la o sută cincizeci pe al celui de-al doilea, care conţinea mai multe bucăţi. Amândouă albumele s-au vândut destul de prost. Mă apucasem de o a treia serie rămasă neterminată.

Totuşi, chiar dacă amatorii nu se îmbulzeau, pictorii se interesau din ce în ce mai mult de acest mod diferit de a se exprima. Câţiva dintre ei mi-au făcut chiar câte un album întreg. Aşa am obţinut din partea lui Bonnard o serie de litografii în culori, *Vederi din Paris*. Într-o zi,

Helleu se amuza uitându-se la ele. „Bine – exclamă el deodată –, dar asta e nevastă-mea cu fiică-mea în această *întoarcere din pădure*? În viermuiala mulţimii, Bonnard păstrase asemănarea personajelor. Vuillard mi-a făcut o serie de litografii reprezentând *Interioare*; K.X. Roussel, *Peisaje*; Maurice Denis, o serie intitulată *Dragoste*; Redon, cu titlul *Apocalips* un album de fotografii în alb-negru.

În ciuda preţurilor mici, amatorii au continuat să „se lase greu”, iar aceste albume nu se epuizaseră nici peste douăzeci de ani. Dar, mai târziu, aveam să vedem *Şareta englezească* a lui Lautrec ajungând la cincisprezece mii de franci la Hotel Drouot. În afara *Femeilor la scăldat*, Cezanne avea să-mi facă şi portretul lui – o litografie în alb-negru. Cu marea bunăvoinţă pe care mi-a arătat-o totdeauna, Renoir a mai făcut şi alte litografii, ca de exemplu *Pălărie cu ac*. (*Chapeau dpingle*), gravată în alb-negru şi în culori, folosind pentru una din planşe laviul iar pentru cealaltă creionul. În timpul lucrului şi-a scrântit mâna dreaptă. „Dac-aş încerca cu stânga?” îmi spusese el. Şi a continuat planşa ca şi când nu s-ar fi-ntâmplat nimic. Curând după aceea a realizat alte litografii atât în alb-negru cât şi în culori: *Fetiţe jucându-se cu mingea*, *Copil cu biscuit*, *Mamă şi copil*. Uitasem admirabilele portrete făcute de el lui Rodin, lui Cezanne, lui Wagner.

Iată cum am reuşit să obţin această ultimă planşă. Însoţit de un comisionar care ducea o piatră litografică, am ajuns la Renoir acasă în momentul când el pornea spre atelier. Văzând piatra, a ridicat braţele în sus:

— Dragă Vollard, am aşa de mult de lucru în momentul ăsta!...

Am coborât împreună, dar n-am putut merge prea departe; un cordon de poliţişti bara strada care ducea la atelier. Nici eu. Nici Renoir nu ne adusesem aminte că e 1 mai şi că muncitorii celebrau „Sărbătoarea muncii”, manifestând pe stradă. Agenţii ne-au prevenit că circulaţia avea să pe restabilită abia peste vreo două ore.

— Hai înapoi acasă – zise Renoir. Am să-ţi fac

litografia.

Mai târziu a făcut un album cu douăsprezece litografii mici în alb-negru. Printre ele 1 se află şi portretul meu şi al pictorului Valtat. Albumul cuprinde mai ales *Nuduri* de femei, într-o zi, fiind întrebat care era moda feminină pe care prefera s-o picteze, Renoir răspunse fără nicio ezitare:

— Femeia goală.

Pe de altă parte, Fantin-Latour avea să-mi facă unele dintre cele mai frumoase planşe ale lui. Pictorul *Fiicelor Rinului* binevoise să se intereseze de eforturile mele, vrând să trezească în public gustul pentru stampe, deşi tendinţele mele „îndrăzneţe" îl speriau. Mi-a-aduc aminte că într-o zi, punându-l la curent cu intenţia mea de a mă duce la Luvru ca să confrunt o natură moartă de ce zanne cu un Chardin, pictorul sărise brusc în picioare:

— Vollard, nu glumi cu Luvrul!…

O vizită (pe care o făcusem la o expoziţie de artă decorativă) fusese pentru mine 9 revelaţie: nu-mi dădusem niciodată atât de bine seama cât de frumoasă poate fi o faianţă. Din clipa aceea, am avut cea mai mare dorinţă să „editez" vase, farfurii, talere. Îmi fusese recomandat un meşter-ceramist, André Methey. L-am rugat să-şi pună cuptoarele la dispoziţia unor tineri artişti, pe care-i chema Bonnard, Maurice Derris, Derain, Puy, Matisse, Laprade, Maillol, K.X. Roussel, Rouault, Valtat, Vla-minck… Aceştia mi-au decorat o mulţime de vase frumoase, lucrate de Methey, pe care n-am reuşit să le fac să fie apreciate de public, dar care aveau să aibă o mare influenţă asupra artei decorative contemporane.

Faianţele n-au fost singurele care m-au tentat îi spusesem lui Maillol, care tocmai terminase de lucrat la o statuetă de lemn:

— Dacă am face un bronz după ea?

— Un bronz?

— Dă-mi mie statueta. Mă ocup eu de asta. Aşa am „editat" primul bronz al lui Maillol.

Mai târziu, aveam să obţin de la el alte câteva modele cât se poate de frumoase.

Într-o zi, îl văzusem pe Bonnard frământând între degete miez de pune. Încetul cu încetul, miezul căpăta o formă de căţel.

— Da bine, Bonnard, ia spune, nu ţi se pare că asta-i sculptură?

— Dacă mi-ai face nişte statuete? Bonnard n-a zis nu şi, după câteva-ncercări, s-a apucat de lucru la o importantă garnitură de pus pe masă. Într-o după-amiază, din subsolul magazinului meu se auzea zgomot de căldărărie.

— Ai lucrători la subsol? Mă-ntreabă lumea.

Bonnard îşi ciocănea bronzul.

La început, nu-mi venea să cred c-am să am aceeaşi şansă cu Renoir. Când i-am propus să facă o statuie, pictorul mi-a spus:

— Ce naiba, Vollard, ştii prea bine că nu mai am mâini. Poate am să reuşesc să fac un cap mic… Totuşi mi-ar fi plăcut să modelez o figură mare.

Oare e mâna chiar atât de indispensabilă? Mă gândeam eu. Nu-l văzusem oare pe Rodin în mijlocul elevilor lui care „măreau figurine ale maestrului, în timp ce acesta îşi mângâia barba? I-am povestit asta lui Renoir.

— Îmi aduci aminte – spusese el – de-o gravură dintr-o *Viaţă a artiştilor din antichitate*; reprezenta, un atelier în care meşterul, cu ciocanul şi cu dalta-n mână, lovea piatra. Un personaj, încununat cu trandafiri, stătea tolănit pe pat: era sculptorul.

Văzându-mă, peste câtva timp, Renoir îmi spune:

— Propunerea dumitale de zilele trecute e totuşi foarte ispititoare.

S-a apucat de lucru, şi a terminat cu bine acea micuţă *Venera cu mărul*.

— Vezi – îmi spunea el în timp ce lucra la statuetă – ar trebui să am experienţă nu glumă, de peste cincizeci de ani de când tot trudesc. Ei bine! Încercam să fac statueta

mai zveltă. Degeaba o subţiam, altceva-i lipsea. A trebuit să-i lăţesc şoldurile. Acum trebuie doar mărită.

Dar cum la mărire se-ntâmplă că unele părţi nu mai ies la scară, scrupulos cum era, Renoir a preferat să facă desenele în vederea executării în mare a *Venerei* lui. Parcă-l văd pe pictor, sub măslinii din curte, în faţa statuii care căpăta formă. Artistul, cu un băţ lung în mână, lovea lutul, indicându-i meşterului volumele.

— Vezi, Vollard? Parc-aş avea o mână la capătul bastonului ăsta... Ca să faci o treabă bună nu trebuie să fii prea aproape. Cum să-ţi dai seama ce faci, când stai cu nasu-n lut?

— Nu-i rău deloc – mi-a spus Renoir după ce terminase statuia; totuşi r parcă-i lipseşte ceva...

În altă zi, cu un aer şiret, îmi spunea;

— Cred c-am găsit ce-i lipseşte *Venerei* mele. Trebuie să-i urc sânii mai sus.

Iar după ce a făcut şi operaţia asta:

— Acum e gata!

M-am încumetat să fac o tentativă asemănătoare şi pe lângă Degas. Avea în atelier o mulţime de modelări în ceară, mărturie a activităţii lui de sculptor. L-am întrebat dacă n-avea de gând să toarne în bronz vreuna dintre ele.

— Să torn eu ceva! exclamase el. Bronzul e pe vecie. Plăcerea mea e s-o iau mereu de la capăt. Uite-aşa!

De pe un scăunaş luase o *Dansatoare* aproape terminată şi-o prefăcuse-n bulgăre de ceară.

*

În timpul plimbărilor mele pe cheiuri, răsfoisem câteva volume în prăvălia unui anticar. Pe pagina de gardă a unui mare *in-octavo* citisem: *Ambroise Trimin-Didot, editor*.

— Ambroise Vollard, editor... nici asta n-ar suna rău deloc, mă gândeam eu.

Încetul cu-ncetul ideea asta a prins rădăcini în mintea mea. Nu puteam vedea o hârtie frumoasă fără să-

mi spun: „Ce bine s-ar aşterne nişte litere pe hârtia asta!” Şi dacă mai şovăiam puţin, asta se datora numai faptului că nu mă puteam decide s-aleg între un prozator şi un poet.

M-anoprit la un poet în urma unei vizite la Imprimeria, Naţională, pe vremea când încă nu se mutase din minunata clădire de pe rue Vieilledu-Temple. Îl însoţeam pe un prieten care voia să vadă faimosul *Salon al maimuţelor*, în timp ce prietenul studia fiecare detaliu al celebrei opere decorative, eu deschisesem o carte editată de Imprimerie şi admiram o pagină tipărită cu *garamond*, acea splendidă literă despre care se spune că a fost gravată din ordinul lui Francisc I şi ale cărei „cursive” par să fi fost desenate pentru a tipări opera unui poet.

Dar ce poet să aleg? Hazardul a hotărât.

Câteva zile mai târziu, pe imperiala unui omnibuz stăteam alături de un bărbat prost îmbrăcat. Fularul ascundea lipsa gulerului de la cămaşă. Ţinea cu amândouă mâinile un tablou. Era, după câte mi-am putut da seama, un Carridre, şi, mi s-a părut, chiar portretul bărbatului cu fular. Pânza incomoda pe taxator, care mergea de colo-colo cu biletele.

— Ei, drăcie! strigase el în cele din urmă. De ce nu v-aţi adus şi garderobul cu oglindă?

— Pentru că n-am – răspunsese celălalt, simplu.

— E Verlaine – şoptise cineva lângă mine. Era într-adevăr Verlaine. A coborât la una dintre staţii şi l-am văzut îndreptându-se către prăvălia unui negustor de tablouri. Auzind numele Verlaine, un călător se-ntorsese şi-ntrebase:

— Cine-i ăsta, Verlaine?

— Un poet, şi încă dintre cei mai mari, el şi cu Mallarmé.

Răspunsul ăsta-l dăduse cineva care ducea o servietă mare la subţioară. Lângă el se afla un tânăr care-i spunea „scumpe maestre”. Asta m-a impresionat. Am aflat astfel că Verlaine şi Mallarmé erau cu siguranţă cei mai mari poeţi contemporani A doua zi, la Flammarion în librărie,

am deschis o carte a lui Mallarmé şi am citit *Darul poemului* (*Don du poeme*).

Mărturisesc că, pentru moment, am rămas insensibil la farmecul acestei subtile muzici. După aceea, m-am apucat să frunzăresc o plachetă a lui Verlaine, *Paralelement,* şi mi s-al. părut că versurile astea se potrivesc mai bine cu ideea pe care mi-o făceam eu pe-atunci despre o operă poetică. Era, credeam eu, exact ceea ce-mi trebuia mie.

Dar cine să ilustreze o carte atât de gingaşă şi de plină de voluptate în acelaşi timp? După oarecare chibzuială i-am cerut lui Bonnard să-mi facă nişte litografii.

Pentru tipărit, m-am gândit numaidecât la Imprimeria Naţională. Acolo mi s-a spus că mai întâi trebuia să obţin autorizaţia ministrului Justiţiei. Eu nu ştiam, bineînţeles, că unele părţi din *Paralelement* stârniseră tunetele şi fulgerele tribunalelor; am primit deci fără niciun fel de mirare autorizaţia cerută. Ceea ce, dimpotrivă, m-a mirat grozav, a fost observaţia şefului de producţie al Imprimeriei: „Ce idee năstruşnică, să scrii o carte de geometrie în versuri!”

Trebuie să spun că nu tot de aceeaşi părere era şi un bătrân muncitor – unul dintre capetele acelea de faun bătrân pentru care Verlaine ar fi avut fără-ndoială multă simpatie – bătrân care citea încet, lângă maşină:

Tendfe, la jeune femme rousse. *Que tant dinnocence amoustille*…

După ce *Paralelement* a fost tipărită, p dată cu i volumele care mi-au fost predate mie, un exemplar, conform obiceiului de pe vremea aceea, i-a fost trimis ministrului de justiţie.

Dar iată că, peste două zile, vine la mine acasă, foarte aferat, un funcţionar de la Ministerul Justiţiei.

— Ministrul vă aduce la cunoştinţă – îmi spune funcţionarul – că trebuie să restituiţi Imprimeriei Naţionale toate exemplarele din *Parallilement*. Nu se cuvine ca o carte con

damnată pentru ultragiu adus bunelor moravuri să fie reeditată cu o copertă care poartă stema republicii şi pe-a cărei primă foaie există menţiunea: *Prin hotărârea specială a ministrului de justiţie*.

Eu şi împărţisem un număr oarecare de exemplare. Pentru cele care-mi mai rămăseseră, Bonnard mi-a desenat o copertă mai potrivită cu spiritul lucrării.

Incidentul, relatat în presă, şi-a avut ecoul şi în Cameră. Dar controversa asta parlamentară nu m-a ajutat să vând niciun exemplar în plus măcar din cartea asta care mai târziu avea să ajungă atât de celebră.

Mai pe urmă, am aflat că ministrul de justiţie de pe atunci, domnul Monis, dăduse exemplarul său unui librar, domnul Blaizot, mi se pare, atrăgându-i atenţia, dacă nu mă-n-şel, că volumul are coperta „originală”…

La doi ani după ce-am publicat *Paralelement*, am editat *Dafnis şi Cltie* şi am avut iarăşi norocul să mi-o ilustreze Bonnard. Ca şi *Parallilement*, *Dafnis* n-a avut în vremea aceea decât prea puţin succes: ambelor cărţi li se reproşa, de exemplu, că au ca ilustraţii litografii; singurul fel de ilustrare apreciat de bibliofilii de pe-atunci era gravura în lemn.

Dacă bibliofilii vor gravură în lemn, de ce să nu le dau gravură în lemn?

Ceea ce am şi făcut editând *De imitatione* i

Christil. Pentru care Maunce Dems mi-a făcut frumoasele compoziţii pe care le cunoaştem. Mi-a ilustrat apoi *Sagesse*, în care, de data asta, gravurile în lemn nu mai erau în alb-negru, ca în De *imitatione*, ci în culori.

În ciuda concesiei pe care le-o făcusem bibliofililor, abandonând litografia şi folosind gravura în lemn, niciuna din aceste cărţi nu le-a fost pe plac…

F.: n;”; îtrv… –.

I Carte a scriitorului german Thomas A. Kempis (1379 – 1471) (n.tr.).

Într-o zi, întrebasem pe cineva care era amator de Maurice Denis:

— Aveţi în biblioteca dumneavoastră *De imitatione Christi* şi *Sagesse*?

Amatorul sărise-n sus:

— Fac parte din grupul celor *o sută de bibliojili* şi noi încă mai respectăm regulile. Pictorii nu sunt ilustratori. Libertăţile pe care şi le permit ei nu sunt compatibile cu acel „finit” care constituie meritul unei cărţi ilustrate.

Parcă-l aud şi-acum pe un alt bibliofil manifestându-şi admiraţia în faţa unei gravuri în care pe montura inelului purtat de un personaj se distingea un corp de femeie:

— Ei află, domnule, se vedea şi că e-nsăr-cinată!

Asta m-a făcut să-nţeleg că nu era de-ajuns să le dai bibliofililor gravuri în lemn, dar că trebuiau să fie atât de minuţioase încât să se poată urmări cu lupa cele mai mici detalii. M-am gândit la Armând Seguin, pe care-l ştiam în stare să „migălească” cât mai mult un desen, şi l-am pus să-mi ilustreze *Gaspard de la Nuit*, acele mici poeme pe care Aloysius Bertrand le-a compus în maniera lui Rembrandt şi a lui Callot.

Când a ieşit de sub teascurile Imprimeriei Naţionale, care făcuseră din ea o adevărată bijuterie tipografică, un librar i-a arătat cartea unui client al lui, regelui bibliofililor, domnul Beraldi în persoană. Mai întâi acesta n-avusese destule laude ia adresa cărţii. Dar deodată întrebase:

— Cine-a editat-o?

— Vollard.

— Cel care a editat *Paralelement* şi *Dafnis şi Cloe*? A, nu! Ar însemna să mi-l vâr pe dracu-n bibliotecă…

La fiecare primire proastă din partea bibliofililor îmi spuneam: „Totuşi eu am să am ultimul cuvânt”. Şi răspundeam ostilităţii lor prin editarea unei noi cărţi.

Pentru, ilustrarea *Florilor răului*, mă adresasem lui Emile Bernard. Acest volum, în care s-a făcut risipă de gravuri în lemn, a fost tipărit tot de Imprimeria Naţională. Tipărirea începuse la sfârşitul lui iulie 1914. În legătură cu asta, un ziar care simpatiza literatura, felicita Imprimeria Naţională pentru faptul că, în ciuda lipsei de muncitori,

lipsă provocată de război, nu-ntrerupsese o zi, măcar, presa de mână care lucra la Baudelaire-ul meu. După aceea, informa un alt ziar, nişte parlamentari scriseseră ministrului Justiţiei cerându-i câte un exemplar din această carte care, şi-nchipuiau ei, era tipărită pe cheltuiala statului. Peste puţin timp, *Figaro* arăta că în afară de trei, în toate celelalte cereri Baudelaire era scris *Beau*…

După *Florile răului*, Emile Bernard mi-a ilustrat Villon şi *Amorurile* lui Ronsard. La această ultimă carte, gravurilor în lemn le adăugase câteva în acvaforte. Pentru Villon, găsise o literă care se potrivea atţf de bine cu desenele lui, încât ai fi jurat că Emile Bernard o desenase cu propria lui mână Artistul, n-avea să aibă acelaşi noroc şi cu *Amorurile*. Negăsind nimic care să meargă cu ilustraţiile lui, s-a hotărât să scrie de mână – armonizându-l cu desenul – textul, care a fost apoi gravat.

— Asta nu-i o carte – au declarat amatorii.

Micul incident pe care am să vi-l povestesc arată cât de inflexibil era dogmatismul impus de bibliofili în ce priveşte editarea. Rodin, foarte cunoscut în momentul acela, se apucase să facă nişte litografii pentru ilustrarea *Grădinii supliciilor* (*Le jardin des supplices*) de Octave Mirabeau. Bineînţeles, nu m-aşteptam să-i fiu eu editor. Prea mulţi concurenţi puternici aveau să-şi dispute admirabilele compoziţii ale lui Rodin. De aceea, pe cât de mare mi-a fost mirarea, tot pe-atât mi-a fost şi bucuria când am primit vizita lui Mirabeau, care venea să-nai propună să public cartea. Niciun editor nu acceptase compoziţiile lui Rodin.

Şi de data asta m-am gândit tot la Imprimeria Naţională, dar fără succes.

— A, nu! exclamase ministrul de justiţie când îi parvenise cererea mea.: Nu vreau să păţesc cum a păţit Monis cu *Paralelement*.

M-am gândit atunci să tipăresc cartea la Didot, căruia i-am dus în acelaşi timp şi poemul lui Mallarm *Un coup de des jamais nabolieră le hasard*. Când m-am dus din

nou la întâlnirea fixată, m-a primit directorul în persoană:

— Domnule – îmi spune el fără niciun preambul – noi nu tipărim *Grădina supliciilor*. Noi ne considerăm, în această veche editură, răspunzători moral, atât faţă de muncitorii noştri care sunt cu toţii oneşti taţi de familie, cât şi faţă de ucenicii noştri, care-au s-ajungă şi ei într-o zi.

Aşa se face că-n cele din urmă cartea a fost tipărită la Renouard.

Refuzul casei Didot fusese la fel de categoric şi-n ceea ce priveşte *Le coup de des*. „Asta e scrisă de-un nebun”. Verdictul cu pricina n-avea să mă convingă să abandonez publicarea operei lui Mallarmé; dar, din cauza prostului meu obicei de a lăsa totul de azi pe mâine, anii trec. Cu toate astea am păstrat cu grijă litografiile făcute de Odilon Redon pentru ilustrarea acestei cărţi şi sper că va veni momentul când *Le coup de des* va apărea. Cred că acelaşi lucru se va întâmpla şi cu un alt poem al lui Mallarmé*: *Herodiada*, pe care trebuia să-l ilustreze Vuillard şi care, nu din vina mea, a fost amânat tot aşa la Sfântul-Aşteaptă.

De fapt, datorită marii lui dorinţe de perfecţiune, Mallarmé nu se putea hotărî să publice o operă care să nu-l mulţumească pe deplin: „Este un diptic. Aş vrea să fac din el un triptic”.

În sfârşit, a sosit ziua în care a considerat că poemul era gata. Iată scrisoarea pe care mi-a trimis-o de la Valvins:

12 mai 1898.

„Dragul meu, sunt fericit să mă ştiu editat de un negustor de tablouri. Vuillard să nu plece din Paris fără să-ţi dea un răspuns pozitiv. Ca să-l îmbunezi, spune-i că sunt mulţumit de poem în forma asta măi lungă. Măcar o dată, e chiar adevărat…”

Între timp Mallarmé a murit. Când i-am cerut ginerelui său, domnul Bonniot, continuarea *Herodiadeiy* mi-a răspuns: „Nu e într-un stadiu finit şi memoria socrului meu ar avea de suferit din cauza asta”.

N-am avut timp să liniştesc ciudatele scrupule ale doctorului Bonniot, căci avea să moară şi el. O să trebuiască, până la urmă, ca moştenitorii doctorului să-ngăduie ca opera lui Mallarmé să apară conform dorinţei poetului.

Doamna Commanville, nepoata lui Flaubert, avea să aibă scrupule de alt gen. Voiam să editez *ispitirea Sfântului Anton* cu ilustraţii de Redon. Dar moştenitoarea marelui romancier nu uita că pentru a-l ademeni pe Anton, Diavolul făcea să i se-arate femei goale; prin urmare, se temea ca ilustratorul operei glorioasei sale rude să nu se lase tentat de scene prea libere. Aşa încât, în contractul pe care l-am scris după cum mi-a dictat ea, doamna Commanville prevedea obligaţia mea de a-i arăta compoziţiile artistului. Ilustraţia lui Redon cuprinde peste douăzeci de litografii originale *hors-texte* şi vreo cincisprezece compoziţii făcute pentru gravură în lemn. Pe cele din urmă le rătăcisem. Am avut norocul să le găsesc şi, în fine, lucrarea va putea apărea. În ceea ce priveşte litografiile, trebuie să adaug că unii privilegiaţi le au de pe-acum. În momentul când au fost trase, Redon şi-a rezervat un număr de exemplare pe care s-au bătut amatorii.

După *Grădina supliciilor*, am editat *Dingo*, o altă operă a lui Mirabeau. Mi-aduc aminte şi acum entuziasmul autorului când l-am anunţat că Bonnard acceptase să-i ilustreze cartea.

O altă carte pe care am avut norocul s-o editez este *Frumoasa copilă* (*La belle enfant*) de Eugene Montfort.

După numărul de capitole al acestei cărţi îţi poţi da seama cât de multe frontispicii, ilustraţii în afara textului şi vignete compusese artistul. Asta nu l-a speriat pe Dufy, care mi-a gravat vreo sută de plăci, şi cu câtă conştiinciozitate!

Într-adevăr, după câteva călătorir la Marsilia – o Marsilie pe cale de dispariţie – fiind pe punctul să facă una dintre ultimele planşe care reprezintă celebrul „salon al Alinei”, artistul a avut o anumită reţinere. I se părea că

desenul lui nu reda atmosfera. Încercase să regăsească această atmosferă la Paris în „case” de acelaşi fel; dar nu reuşea. În momentul acela, s-a hotărât să ia din nou drumul Marsiliei şi, de data asta, s-a întors de acolo în stare să redea întocmai, spre marea lui satisfacţie, „salonul” atât de vestit.

Când m-am hotărât să-mi ilustreze Laprade *Petrecerile galante* ale lui Verlaine, îmi spuneau toţi din toate părţile: „Cum, ai să prezinţi într-un *inquarto raisin* o lucrare cu text atât de puţin? O să iasă o plachetă subţirică!” Observaţia ar fi fost întemeiată dacă n-aş fi înmulţit numărul filelor prin medalioane, acoperind aproape toată foaia şi printr-o mulţime de ilustraţii în afara textului la începutul fiecărui poem.

Mai era şi altă dificultate. Oare textul, redus astfel la trei patru versuri în josul medalionului, n-avea să pară strivit? N-a fost cazul, atât de multă sprinteneală şi graţie aveau compoziţiile lui Laprade.

În acelaşi timp cu poemul lui Verlaine, publicam *Odiseea* lui Homer cu gravuri în lemn de amile Bernard care tocmai îmi ilustrase *I Fioretti*, cu planşe în alb-negru, ca în cărţile ilustrate de el mai înainte. Pentru *Odiseea* intenţionase să facă gravuri în lemn colorate. Dar n-a fost mulţumit de niciuna din încercările pe care le-a făcut.

— Ce-ar fi să renunţăm la gravura în culori! Îmi spusese artistul. Am să le-ntăresc cu mâna pe fiecare, cu sepia. Să scoateţi cartea numai într-o sută cincizeci de exemplare.

— Dar cu cele cincizeci şi ceva de planşe pe care le-ai făcut?…

— La urma urmei, nu înseamnă decât vreo opt mii de exemplare care trebuie luate la mână…

A făcut aşa cum a spus.

În opera lui Degas există o parte puţin cunoscută, dar foarte importantă: scenele din casele de toleranţă. Apropo de asta, Renoir îmi spunea: „Când tratezi un asemenea subiect, adesea e pornografic, dat totdeauna de-o

exasperantă tristeţe. Trebuie să fii Degas ca să dai unui subiect cum este *De ziua patroanei* un aer de petrecere şi-n acelaşi timp măreţia unui basorelief egiptean”.

Toate aceste „specialităţi ale zilei” cum le spunea el însuşi, Degas le făcea cu tuş, pe-o placă de aramă. O dată arama pusă la presă, placa nefiind atacată de apa tare, nu obţinea decât un singur exemplar bun. Degas îşi lucra monotipurile – peste care uneori dădea cu pastel – la tipograful Cadart, de obicei după ce lua masa.

Când s-a pregătit scoaterea în vânzare a atelierului lui Degas, fratele său Rend, dintr-un sentiment de pietate faţă de memoria artistului, a distrus vreo şaptezeci dintre aceste mici capodopere care ar fi dovedit, şi cu câtă strălucire, tot ce-i datorează Toulouse-Lautrec bătrânului său maestru. Am avut norocul să obţin de la posesoru *Scenelor din case de toleranţă*, care nu fuseseră distruse în această jertfă, să scoată scenele astea din mapele în care le ţineau ascunse cu mare grijă. Astfel am putut ilustra *Casa Tellier* de Maupassant şi *Dialogurile hetairelor* de Lucian, atât de bine traduse de Pierre Louys. Citind *Dialogurile hetairelor* eşti frapat când vezi că „femeiuştile” există de când lumea şi pământul: nu spunea chiar Pierre Louys că-n dialogurile lui Lucian ai uneori impresia că le-auzi vorbind pe midinetele” de astăzi?

Pentru a reproduce toate aceste compoziţii ale lui Degas, trebuia să găsesc un artist capabil să pătrundă sensibilitatea desenului, subtilitatea unui ton al lui Degas. M-am adresat pictorului-gravor Maurice Potin care a făcut minuni. N-a precupeţit nici timpul nici truda; ca să poată reda un monotip oarecare, chiar în alb-negru, a trebuit să graveze uneori nu mai puţin de trei placi!

Compoziţiile lui Degas parcă erau făcute să ilustreze *Casa Tellier*. Dar putea fi oare la fel şi cu *Dialogurile hetairelor*? După obiceiul pensionarelor din „case”, femeile lui Degas poartă drept costum, doar ciorapi. Ciorapi! Doamnele din antichitatea clasică purtau oare ciorapi? N-aveam să mă fac vinovat de anacronism? Mi-am destăinuit scrupulele unui profesor de literatură elină. Acesta m-a

adus la un bătrân arheolog în persoana căruia mi s-a părut că-l recunosc pe domnul Salomon Reinach. I-am adus la cunoştinţă nedumeririle mele. Savantul s-a gândit câteva clipe, apoi mi-a spus:

— Degas trebuie că are dreptate. Aşa cum se-ntâmplă de multe ori, artiştii au intuiţii care le dezvăluie ceea ce pentru învăţaţi rămâne un mister. Eu înclin să cred că într-adevăr curtezanele grecoaice purtau ciorapi. La urma urmei, dacă n-ar fi avut ciorapi, unde şi-ar fi pus paralele?

Argumentul mi s-a părut peremptoriu. Pe moment nu m-am mirat deloc că un membru al Institutului cunoştea atât de bine costumul acestor „persoane”. Dar, spun drept, că acum am oarecare îndoieli în ceea ce priveşte identitatea interlocutorului meu.

Cu greu îşi poate cineva închipui prin ce emoţii treceam eu în momentul când se reproduceau monotipurile lui Degas.

Numai câteva erau ale mele. Majoritatea celorlalte, îndeosebi faimosul *De ziua patroanei*, erau proprietatea unui editor de cărţi de artă, domnul Exsteens, care binevoise să mi le-ncre-dinţeze, cu condiţia să i le dau înapoi imediat ce ar avea nevoie de ele. În felul ăsta deci, mereu în aşteptare, m-am apucat eu de treaba asta. Peste trei ani, când totul era pus pe roate, domnul Exsteens mă anunţă că reprezentantul unui muzeu american dorea să-i vadă monotipurile Degas. I le-am dus, vă-nchipuiţi cât de-ngrijorat, dat fiind că reproducerea nu putea fi terminată dacă nu mai dispuneam de originale. Dar, zeii mi-erau favorabili. Mai degrabă amator decât negustor, domnul Exsteens nu s-a îndurat să le vândă. Şi mi le-a lăsat încă trei ani, care mi-au mai fost necesari ca s-o duc la bun sfârşit.

Dar ce-nseamnă şase ani în comparaţie cu timpul care i-a trebuit lui K.X. Roussel pentru studiile lui pregătitoare în vederea ilustrării *Bacantei* şi a *Centaurului* de Maurice Guerin? Era cam prin 1910 când i-am cerut pictorului să-mi interpreteze aceste două mici capodopere.

După aceea, îmi spunea adesea: „Ştii, lucrez la ele…”

Trebuie să spun că nu mai contam pe ele când, într-o zi, îmi arată un maldăr de desene.

— Uite! Doar să le trec pe piatră şi-atât.

Şi din momentul când a început să se plece asupra pietrelor litografice nu le-a mai lăsat.

În ciuda îmbătătoarei frenezii a culorii care-i caracterizează talentul, lui Roussel i s-a părut că pentru *Bacantă* şi pentru *Centaur* se impuneau planşe în alb-negru.

Poemele misticului Francis Thompson, traduse pentru mine de doamna Maurice Denis, aveau să-i inspire soţului ei nişte admirabile compoziţii în culori. La cererea mea, Raoul Dufy pregăteşte, la rândul lui, nişte litografii în culori pentru *Normandia* lui Edouard fterriot.

Una dintre cele mai tenace ambiţii ale mele de editor fusese să public *Fabulele* lui La Fontaine, ilustrate cum se cuvine. În copilărie îl detestam pe La Fontaine. Mătuşă-mea Noemie, care, ca pedeapsă, îmi dădea să copiez fabule, mă scârbise de ele. Mai târziu, mi-am adus aminte de o mulţime de versuri ale poetului şi, încetul cu-ncetul, le-am descoperit farmecul. Ajuns editor, mi-am promis să public un La Fontaine.

I-am cerut pictorului rus Mare Chagall să-mi ilustreze cartea. Nimeni n-a înţeles de ce-am ales un pictor rus pentru a-l interpreta pe cel mai francez dintre poeţii noştri. Dar tocmai din cauza izvoarelor orientale ale fabulistului m-am gândit la un artist căruia – prin originea şi cultura lui – acest prestigios Orient îi era familiar. Speranţele nu mi-au fost înşelate: Chagall a făcut vreo sută de guaşe strălucite. Dar când a trebuit să le transpună pe aramă, s-au ivit atâtea dificultăţi tehnice încât artistul a trebuit să le înlocuiască cu gravuri în acvaforte în alb-negru.

Tot lui Chagall îi dădusem să ilustreze *Suflete moarte* de Gogol, operă pentru care a executat tot cam o sută de gravuri în acvaforte în afara textului şi un mare număr de frontispicii, de vignete şi de tot felul de ornamente.

Chagall a ştiut să redea, şi cât de veridic, acel aspect, cam *à la* Ludovic-Filip care caracterizează epoca lui Gogol.

Aceste lucrări considerabile nu epuizaseră nicidecum inspiraţia artistului. Ea avea să se manifeste, la fel de bogată, la ilustrarea *Bibliei*, pe care i-am cerut-o.

Unei doamne care se plângea în faţa mea de preţul ridicat al. cărţilor, i-am „spus:

— Bine, doamnă, dar când vă cumpăraţi o bijuterie? …

— O! Nu te poţi împodobi cu o carte cum te-mpodobeşti cu o bijuterie – îmi răspunsese ea foarte prompt.

Maillol, care mi-a ilustrat *Folastries-iih* lui Ronsard, avea să dezmintă această aserţiune feminină.

— Pentru *Folastries* văd o cărticică pe care s-o poţi pune-n buzunar.

Dimpotrivă, *Misei ere* şi *Război* (*Guerre*), două cărţi format *în plano* la care lucrează Rouault de peste zece ani, n-au să poată fi „puse-n buzunar”. Văzând dimensiunile *Reîncarnărilor lui dorn1 Ubu*, ilustrate tot de Rouault, „bibliofilii” au strigat: „Vai!” Cu ce „Oho!” au să-ntâmpine *Miserere* şi *Război* care au şaizeci şi cinci de centimetri pe cincizeci!

Aveam oarecare temeri în această privinţă.

— La urma urmei – mi-am spus eu – bibliofilii n-au decât să pună cărţile lui Rouault pe nişte pupitre.

Miserere şi *Război* vor avea peste cincizeci de planşe.

Într-o dimineaţă, mă-ntâlnesc cu Rouault încărcat cu pile, cu dăltiţe, cu şpacluri, cu glas-papir.

— LCe-ai de gând să faci cu toate-astea? – *r* Afurisitele dumitale de planşe!

— Acvaforte! Acvatinte?

— Zi-le cum vrei… Am aramă… Mă năpustesc asupra ei…

Dintre toate operele editate de mine, cea care i-a intrigat cel mai mult pe bibliofili în momentul când a fost

anunţată este *Capodopera necunoscută* a lui Balzac. Cu gravuri în acva-forte originale şi cu gravuri în lemn de Picasso, în care imagim cubiste stau alături de desene care te duc cu gândul la Ingres. Dar orice nouă operă a lui Picasso scandalizează până-n ziua când admiraţia ia locul mirării.

Alte cărţi sunt în pregătire. *Teogonia* lui He-siod cu gravuri în acvaforte de Braque; *Circ* şi *Pasiune* de Suarâs, ilustrate de Rouault; *C ircul stelei căzătoare*, text şi ilustraţii de Rouault; *Istoria naturală* de Buffon, cu gravuri în acvaforte originale de Picasso, în sfârşit *Georgi-cele*, cu gravuri în acvaforte de Segonzac, ale cărui prime încercări arată de pe-acum cu câtă emoţionantă justeţe se inspiră artistul din aspectul atât de virgilian al câmpiei din Saint-Tropez. s şi pentru că trebuia să am noroc în toate. Derain mi-a făcut o serie de litografii admirabile pentru *Povestirile* lui La Fontaine. Tot la cererea mea, Derain a binevoit să ilustreze *Satyriconul*, de data asta cu gravuri pe i care le sapi direct cu dăltiţa în aramă.

II

Nu-mi era de-ajuns să fiu editor, am avut ambiţia să ajung autor, crezând şi eu că am ceva de spus. Aveam să-mi mulţumesc în felul ăsta dragostea, atât de mare. Pentru hârtia frumoasă şi pentru tipăriturile somptuoase; fiindcă orice carte pe care aş scrie-o înseamnă pentru mine o nouă ediţie.

Prima mea carte a fost *Paul Cezanne*, care a apărut în 1914, mai întâi într-o ediţie mare. Deschisesem, în vederea tipăririi, o subscripţie, la şaizeci şi cinci de franci volumul. Puţinii subscriptori se eschivaseră în ultimul moment – invocând ca pretext războiul. Am ridicat atunci preţul la o sută de franci. Subscriptorii care-şi luaseră tălpăşiţa s-au întors la iuţeală; s-au mai ivit şi alţii şi cartea a cunoscut ceea ce se cheamă succes. Mai târziu avea să fie tradusă în germană, în engleză şi în japoneză.

De bucurie că mă vedeam tipărit, mă-nvârteam tot timpul pe lângă maşini. Şi bine mi-a prins! Tipograful mi-l

lăudase pe corectorul său Lelong: „E un as! Chiar dacă autorul greşeşte, Lelong nu lasă să scape nimic". Dar iată că într-o zi acelaşi Lelong îmi spune: „Pictorul dumitale nu e deloc consecvent în ceea ce spune. Ascultă şi dumneata: *Femeia, fiinţă divină, fie că e mamă, fie că e soţie sau soră*... şi după asta numaidecât: *Femeile sunt nişte viţei şi nişte interesate*". Ultima formulă era curat Cezanne, nu cea precedentă. În acelaşi timp cu *Ce-zanne-vi* meu se culegea lucrarea unui feminist convins şi un rând cun textul lui se strecurase într-al meu.

În altă zi, Lelong mă strigă din nou:

— De data asta dumneata ai greşit, domnule Vollard. Ai scris *Cabaner* în loc de *Cabanei*.

Şi, întorcându-se către ajutoarele lui, a rostit:

— Ce mai aşteptaţi ca să-i daţi drumul?

Pot spune că picasem la timp. Nu de pictorul *Ondinelor* era vorba ci de Cabaner, un mic muzicant de provincie, care datorită replicilor lui căpătase un fel de notorietate. Cuiva care-l întrebase dac-ar putea reda tăcerea în muzică îi răspunsese fără ezitare:

— Bineînţeles. Dar pentru asta mi-ar trebui concursul a trei muzici militare.

Abia picat din provincie spusese:

— Nu ştiam că sunt atât de cunoscut la Paris; când am trecut toată lumea m-a salutat.

Cabaner nu băgase de seamă că se afla pe traseul unei înmormântări şi că de aceea toţi trecătorii se descopereau. De altfel, nu era deloc vanitos.

— O! zicea el modest când prietenii îi lăudau talentul de muzician, am să rămân mai ales ca filosof.

Cezanne îi recunoştea bucuros în pictură un anumit fler de cunoscător. Într-o zi, maestrul din Aix plecase de-acasă, luând cu el pânza aceea mare cu *Bărbaţi la scăldat*, care este astăzi unul dintre giuvaerurile colecţiei Barnes.

— Nu mai avem un ban în casă – spusese el întâlnindu-se cu Renoir pe stradă; am să-ncerc să găsesc un amator.

Ceva mai târziu, Cezanne îl întâlneşte din nou pe Renoir:

— Sunt foarte mulţumit: am găsit pe cineva căruia i-au plăcut *bărbaţii* mei.

Acest amator era chiar Cabaner. Întâlnindu-se cu Cezanne, îl rugase să-i arate tabloul. Pictorul îl rezemase de-un zid, Cabaner se extaziase-n faţa lui, iar Cezanne, cu lacrimi în ochi, îi dăruise pânza.

În cartea mea despre Ce zanne, m-am străduit să scriu simplu, aşa cum se vorbeşte, evitând, mai ales, a da impresia că fac critică de artă. Dar rămâneau încă atâtea lucruri de spus! Trebuia să vorbesc despre irezistibila vocaţie a pictorului, vocaţie căreia i se-mpotrivea un tată refractar la artă: „Băiete, cu geniul mori de foame şi cu banii mănânci”; în timp ce maică-sa le riposta celor care se-ndoiau de vocaţia fiului ei: „Păi ce! îl cheamă Paul ca pe Veronese şi ca pe Rubens!” Trebuia pe urmă să vorbesc despre venirea lui la Paris, despre asiduitatea cu care se ducea la Luvru, despre pasiunea cu care îi studia pe maeştri, despre eşecul la examenul de admitere la Şcoala de Belle-Arte cu o pânză despre care unul din membrii juriului spusese: „Cezanne are un temperament de colorist; din nefericire, n-are măsură”. Apoi avea să urmeze prietenia care l-a legat de Zola; solicitudinea pe care acesta avea să i-o arate lui Cezanne: „Lucrează pe rupte şi desăvârşeşte desenul, nu aluneca spre pictura comercială”; eforturile lui Cezanne, amestec de entuziasm febril şi de perpetue reluări; în sfârşit, apariţia *Operei* (*L'oeuvre*) în care creatorul personajelor Rougon-Macquart îşi înfăţişa prietenul în persoana unui artist care se sinucide, pentru că nu este în stare să se realizeze. La care Ce zanne avea să răspundă: „Ei, drăcie! Când un tablou nu-i bun, îl pui dracului pe foc şi te apuci de altul!”

Aveam să vorbesc şi despre încercările repetate ale lui Ce zanne de a forţa uşile „Salonului Artiştilor Francezi”, convins fiind că publicul, comparând pânzele lui cu ale celorlalţi, avea să recunoască în el pe marele pictor care era şi care, în sinea lui, se ştia că este. Aşa încât,

pentru Ce zanne, a expune la Salonul Bouguereau ar fi însemnat un picior dat în fund Institutului.

Îmi rămânea, în sfârşit, să relatez şi alte chestiuni, şi nu dintre cele mai puţin importante, din viaţa pictorului: mângâierea pe care a găsit-o C6 zanne în încurajările unui amator care-şi depăşea epoca, domnul Chocquet; expoziţia pe care am făcut-o cu operele maestrului din Aix în prăvălioara mea din strada Laffitte; vizita mea la Cezanne, la Aix; şedinţele de poză pentru portretul pe care mi l-a făcut; şi câte episoade din existenţa chinuită a pictorului! Dar cel puţin m-am străduit să fac să reiasă din viaţa lui Ce zanne, adevărat Don Quijote al picturii, marea pildă de muncă şi de modestie pe care a dat-o artistul, pe care, în ceasurile de îndoială, îl vedeam ducându-se la Luvru şi ieşind de-acolo atât de reconfortat încât, trecând prin faţa magazinului meu, intra şi-mi spunea strălucind de bucurie:

— Cred că şedinţa de mâine are să fie bună.

Cartea mea avea să aibă parte de cele mai felurite aprecieri... Iată cum era judecat Cezanne, în *Aux Écoutes*, după portretul pe care i-l făcusem eu: „Această carte lasă impresia destul de penibilă a unui primitiv grosolan, care are cam; tot mentalitatea vameşului Rousseau”. În timp ce domnul Pierre Miile, în *Le Temps*, declara: „Cezanne pare, în decursul acestor amintiri, de o ingenuitate fermecătoare...” în *Cahiers dau jourdhui* – spuneau: „Domnul Vollard a scris o carte care duce la concluzia că pictorul din Aix era un ramolit”. Alta avea să fie aprecierea domnului J. Pellerin în *Tai vu*: „Maestrul din Aix apare aici viu şi activ: luptele sunt fidel redate, cu un spirit de observaţie ironică şi duioasă, cu un umor delicios şi foarte personal. Capitolul *Cezanne şi Zola* este aproape o capodoperă”. Asupra aceluiaşi capitol, domnul Frantz Jourdain emitea o apreciere diametral opusă: „Faptul că domnul Vollard îl prezintă pe autorul *Urilor mele* ca pe un ramolit de treabă, debitând tot felul de tâmpenii... n-are nicio importanţă”. La rândul lui, J.H. Rosny cel mare îmi spunea, într-o scrisoare: „... Ai darul observaţiei şi al fineţii. Eroul dumitale, dacă, mă pot exprima astfel, este

foarte viu, ca şi Emile Zola, în capitolul pe care i-l consacri". Domnul Gustave Kahn nota, într-un articol din *Mercure de France*: „Exclusivismul intelectual al lui Cezanne apare în paginile în care domnul Vollard se ridică adesea de la Werdet la Eckermann. Şi-a privit modelul cu ochi foarte lucizi, ceea ce este interesant când ai de-a face cu un om înconjurat de legende", în acelaşi timp, în *LÂArt libre* din Bruxelles puteai citi: „Domnul Vollard ne-a dovedit că nici *nu l-a văzut* nici nu l-a înţeles pe maestru..." Domnul Paul Cezanne junior îmi scria: „În studiul dumneavoastră despre tatăl meu, văzut în intimitate, aţi ştiut să reproduceţi fidel unele dintre contrastele de bonomie şi de ironie care caracterizau cel mai bine natura subtilă şi entuziastă a modelului dumneavoastră!" în sfârşit. Josephin Peladan îmi spunea, într-o scrisoare în care-mi vorbea despre Cezanne: „... I-aţi redat figura cu toată strălucirea ei de onestitate şi de ghinion".

Mirându-mă, în faţa unui critic, de felul cum se contraziceau confraţii lui, acesita-mi spusese:

— Cum adică, toată lumea vorbeşte de dumneata şi dumneata nu eşti mulţumit! Ei, asta-i acum! Te plângi că-i mireasa preafrumoasă?

*

Dimpotrivă, în cartea mea despre Renoir, pictura ocupă un loc important: meserie, teorii de artă, capodopere din muzee. Mă grăbesc să spun că mă mărginesc să redau numai spusele lui Renoir. Trebuia să vorbesc şi despre persoana şi despre viaţa pictorului, cu toate amănuntele pe care le meritau. Pe drept cuvânt, cum să fii scurt povestind o viaţă ce pare dintr-un basm cu zâne: un mic decorator de farfurii care se ridică la incomparabila strălucire a unei arte pentru care stau mărturie *Loja*, *Le Moulin de la Galette*, *Dansatoarea*, *Vâslaşii* şi extraordinarele nuduri de la sfârşitul vieţii artistului. Ce lecţie dată pictorilor tineri de acest frate mai vârstnic care, în culmea succesului, era convins că nu ştie nici să picteze, nici să deseneze şi care în timp fac alţii strigau să i se „dea foc" Lu-vrului, se apuca din nou să

înveţe la şcoala maeştrilor!

Citisem, într-o *Istorie a picturii*, că Pliniu cel Bătrân se plângea de tinerii care voiau să introducă noi culori în pictură. I-am povestit acest lucru lui Renoir.

— Culori noi? zisese el.

— Bine – zic eu – dar impresionismul nu înseamnă tot cam aşa ceva”?

— Să vorbim despre impresionism – strigă Renoir impacientat, Când te gândeşti că eu am insistat ca grupul nostru să păstreze acest calificativ pe care i-l dăduse publicul în bătaie de joc, în faţa unei pânze a lui Monet intitulată *Impresie* (*Impression*). În felul ăsta voiam pur şi simplu să le spun trecătorilor: „Veţi găsi aici genul de pictură care nu vă place. Dacă veniţi, n-aveţi decât, n-au să vi se dea înapoi cele zece centime cât costă intrarea”.

— Dar nu s-a spus oare că impresioniştii au descoperit secretul obţinerii negrului amestecând roşul. Cu albastrul?

— Dumneata numeşti descoperire faptul de a fi înlocuit „negrul de oase” cu un amestec de albastru şi de roşu?... Vezi, în pictură niciun procedeu nu poate deveni formulă. Am încercat să dozez uleiul pe care-l adaug culorii pe paletă. – N-am reuşit. De fiecare dată trebuie să pun uleiul după ochi.

Cât de mult îi plăcea lui Renoir să vorbească de timpurile când pictorul nu visa la noi procedee ci-şi dădea toată osteneala să-şi aprofundeze fără încetare meseria, bazându-se pe tradiţie! Vremuri fericite în care operele arătau echilibrul şi seninătatea artistului.

Ceea ce-l caracteriza mai presus de orice pe Renoir era această natură aristocratică pe care totul o manifesta în firea lui: nobleţea artei sale, a gusturilor, a părerilor, până şi a glumelor lui. Renoir avea pasiunea oricărui lucru care purta pecetea geniului francez: ordinea şi echilibrul operei, claritatea ideilor, naturaleţea stilului; după cum aţi văzut, mergea până acolo încât îl prefera pe Alexandre Dumas lui Victor Hugo, atât de mult îi reproşa poetului că-i

dezvăţase pe francezi de a se exprima cu simplitate.

O cunoştinţă îi spunea într-o zi lui Renoir: „Cineva umblă s-o convingă pe ducesa de X… să-i faceţi dumneavoastră portretul…”, la care Renoir răspunsese repede: „O! Ştii, eu mă mulţumesc cu orice fund nespălat, numai să dau peste o piele care să nu respingă lumina”. 1

Şi dacă te gândeşti că; asta era singura calitate pe care o pretindea servitoarelor lui, mai degrabă modele decât servitoare, te-ai putea mira că Renoir avea o casă atât de curată, copiii atât de bine îngrijiţi, mesele servite totdeauna la vreme. Lucrurile se explică însă după ce ai văzut-o pe doamna Renoir având grijă de toate, până şi de peneluri să fie spălate cum trebuie, şi – în oale de pământ smălţuite, oalele acelea frumoase pe care le descoperea prin vitrine – aranjând cu mâna ei flori, cu gustul acela atât de sigur care-l făcea pe Renoir să spună: „Când face nevastă-mea un buchet, mie nurmi rămâne decât să-l pictez”.

La Cagnes, la Essoyes unde i-am fost adesea oaspete, înainte de-a începe şedinţa cu modelul, fumând o ţigară, după ce-şi lua cafeaua cu lapte, Renoir se amuza răsfoind mici Cataloage de muzee pe care – mai trebuie s-o spun? Le lăsam cu multă dibăcie, împrăştiate pe masa la capătul căreia îmi scriam, chipurile, corespondenţa. În realitate, notam tot ce-i venea pictorului la gură când vedea titlurile unor tablouri care-i aminteau timpurile când se putea mişca după pofta inimii Acum era condamnat să-şi petreacă viaţa într-un fotoliu, picioarele refuzând să-l mai asculte, cu mâinile strâmbate de reumatism, cu degetele aproape moarte, de care trebuie să legi fie penelul, fie bagheta de care, devenit sculptor în ultimii ani ai vieţii, pictorul se servea pentru a-i indica meşterului proporţiile *Venerei* sale.

Într-o zi, recitindu-mi notele, mi-a venit ideea să le public. Când mi-am terminat manuscrisul, i l-am dat lui Renoir să-l citească.

— Ei! zisese el când mi l-a dat înapoi – te poţi lăuda

că m-ai „dus”. Te vedeam mâzgălind nişte hârtii în timp ce vorbeam eu... Dar pe cine crezi că poate să intereseze aşa ceva? Din fericire, nu m-ai făcut să spun prea multe prostii.

Interesul pe care-l prezintă tot ceea ce este legat de personalitatea lui Renoir îmi garanta succesul cărţii. În recenziile care au apărut despre carte, mi s-a exprimat recunoştinţă pentru că l-am făcut pe cititor» să pătrundă în intimitatea maestrului. Elogiile astea îmi făceau plăcere; dar mi-am adus aminte vorba lui Albert Wolf, căruia un autor îi solicita un articol:

— Un articol elogios – îi răspunsese el – costă douăzeci şi cinci de galbeni. Unul de scărmăneală cincizeci.

Pe cel violent n-aveam să-l aştept multă vreme. Un deputat socialist, niţel cam diletant şi care, în ultima vreme, face pe omul de stat. Domnul Paul Boncour, într-un articol din *VEre Nouvelle*, intitulat *Necrofagii*, mă compara cu jefuitorii de cadavre.

Întâlnindu-mă cu un intim al parlamentarului, nu m-am putut opri să-i spun:

— Ce l-a apucat oare pe prietenul dumneavoastră?

Interlocutorul meu izbucnise în râs:

— Ai făcut-o de oaie! îl pui pe Renoir să spună că preferă un popă unui socialist pentru că popa umblă într-o uniformă şi-l recunoşti de la o poştă în timp ce pe un domn îmbrăcat în haine ca toată lumea nu-l poţi ghici că e socialist şi când pune mâna pe tine te omoară cu pisălogeala. Boncour nu putea să se dea la Renoir; atunci s-a repezit, bineînţeles, la dumneata.

*

În cartea mea despre Degas, am încercat să prind câteva trăsături ale personalităţii omului, personalitate alcătuită din aparentă cruzime şi din sensibilitate stăpânită. Această sensibilitate l-a făcut pe Degas să sufere toată viaţa. El era de pe alte vremuri, de pe când încă mai exista o anume politeţe, simţul ierarhiei şi al ordinii.

Aşa se face că Degas se socotea jignit dacă primul venit îi întindea mâna şi mai ales dacă-i spunea şi un „Bună ziua, maestre”.

Totuşi, odată, Degas a tăcut mâlc. Întâlnindu-se cu vameşul Rousseau, acesta-l întrebase cu candoare:

— Ei, domnule Degas, merge vânzarea, merge?

În schimb, când nu era vorba despre pictură şi despre principii, nu exista om mai blajin ca Degas. Abia o uşoară undă de maliţie în ceea ce spunea, ca de pildă odată când, conducându-l la Salon în faţa tabloului unui elev al său, tablou intitulat *Vânător trăgând cu arcul*, Bonnat îl întrebase:

— Degas, nu-i aşa că ocheşte bine?

— Da, ocheşte o medalie.

În fond, vorbele lui Degas erau totdeauna pline de bonomie. Împiedicându-se, în parcul Monceau, în sârmele care înconjurau peluzele, cineva îi spusese:

— Le-au pus dinadins ca să se-mpiedice lumea.

— Da’ de unde, nu vedeţi că vor să te-mpiedice să pui statui pe peluze! Răspunsese blând Degas.

Dacă i se întâmpla. Lui Degas să azvârle o săgeată, ce făcea din cel căruia îi era destinată un fel de fluture prins cu un bold pe o scândură, cuvintele lui care puteau părea foarte usturătoare erau nu atât epigrame cât judecăţi de pe urma cărora cei-vizaţi ar fi putut trage foloase. Astfel, în faţa unui tablou de J.P. Lau-rens, care o-nfăţişează pe regina Hildeberte fugind din palat, cineva întrebând: „Dar de ce fuge?”, Degas îi răspunsese neglijent: „Fiindcă simte că nu se potriveşte cu fondul”.

Este inutil să spun că nimeni nu-i era recunoscător lui Degas pentru preţioasele lui sfaturi, îmi amintesc o mamă pe care am întâlnit-o într-o zi la pictor.

— Am un copil care pictează – spusese ea. N-are nici. Cincisprezece ani şi e atât de sincer faţă de natură!...

— Cincisprezece ani! Şi e de pe-acum sincer faţă de natură – exclamase Degas. Ei bine, doamnă, fiul dumneavoastră e pierdut pentru pictură.

Văzând-o pe cucoană plecând scoasă din fire, îl întrebasem pe Degas:

— Totuşi, domnule Degas, dacă pictorul nu e în comuniune cu natura?…

— Trebuie mai întâi să copieze şi să răscopieze maeştrii, înainte de a-i fi permis să picteze chiar şi o ridiche după natură. Şi, mai la urma urmei, tot numai în atelier redai cum trebuie un peisaj!

— Cu toate astea, domnule Degas, studiul acela de femeie pe plajă, pe care mi l-aţi arătat mai deunăzi, aerul marin pe care îl simţi că-l degajă nisipul umed…

— Păi, să vezi, mi-am întins vesta de flanelă pe jos, în atelier, am aşezat modelul pe ea…

— Nisipul umed îl văzusem, bineînţeles* altă dată; dar l-am pictat în atelier. Un tablou e făcut să fie atârnat pe peretele unui apartament. Ce, atmosfera dinăuntru e atmosfera de afară? Oare o zeamă de buruieni şi trei peneluri vârâte-n ea nu sunt de-ajuns ca să pictezi toate peisajele din lume?

— Uitaţi, domnule Degas… într-o zi la Varangeville, am văzut venind o trăsurică, într-un nor de praf. Din ea coboară Monet, se uită la soare, se uită la ceas: „Am întârziat cu o jumătate de oră – a zis el – aşa că am să vin mâine”.

În momentul ăsta apare pictorul Robert.

— Tocmai vin de la Durând-Ruel – spune el – unde am văzut o serie de *Plopi* ai lui Monet.

— Chiar ieri l-am întâlnit acolo pe Monet – zise Degas. I-am spus: „Plec fiindcă mi se pare că trage grozav pe aici. Dacă mai stăteam niţel îmi ridicam gulerul hainei”.

Cineva îi spunea lui Degas:

— Domnule Degas, aspru mai sunteţi uneori cu alţii.

— Asta când nu pot face altfel, domnule! În schimb, când mă apăr împotriva oamenilor trebuie să mă forţez fiindcă sunt timid din fire.

Într-o zi, pictorul Vibert avea să aibă parte de timiditatea lui Degas.

— Trebuie să veniţi să vedeţi expoziţia noastră la *Acuarelişti*... h „spusese Vibert şi, aruncând o privire către vechiul macferlan al pictorului, adăugase:

— Poate că ramele şi covoarele noastre au să vi se pară prea luxoase; dar la urma urmei, pictura nu este un obiect de lux?

— Poate a dumneavoastră, domnule. A noastră este un obiect de primă necesitate!

Dar nu toată lumea putea pretinde să contemple aceste obiecte de primă necesitate!... într-o zi, când mă aflam la Degas, este anunţat domnul Loys Delteil, care venea în vizită.

— Ăsta are o mutră simpatică – zise Degas – sunt sigur că nu e dreyfusard. Să intre!

Domnul Loys Delteil venise să-l roage pe Degas să-i arate o anume litografie a lui De-lacroix pe care ştia că o are pictorul. După o uşoară ezitare şi după o nouă privire investigatoare aruncată asupra vizitatorului, Degas se îndreptase spre un dulap, luase o mapă, o deschisese şi căutând, îşi îndoise spinarea pentru ca domnul Delteil, care se apropiase, să nu poată vedea nimic din conţinutul mapei.

— Domnule Degas, nu-i aşa că-mi permiteţi să trimit pe cineva la dumneavoastră să fotografieze această litografie...

— Să fotografieze Delacroix-ul meu? De ce?

— Ca să-l reproduc într-o revistă!

Şi, căutând un argument cu care să-l „ducă”, în ciuda mutrei prea puţin binevoitoare pe care şi-o luase dintr-odată artistul, continuase:

— Sunt cunoscute numai două exemplare ale acestei litografii, al dumneavoastră şi încă unul care a dispărut.

— Uite ce e, domnule, mie mi-au trebuit douăzeci de ani ca să găsesc Delacroix-ul ăsta. Să facă şi alţii la fel.

Şi fără măcar să-i arate domnului Delteil litografia pe care o scosese din mapă, Degas o pusese la loc.

— Dar bine, domnule Degas – spusese atunci Delteil –

toată lumea are dreptul la artă.

— Puţin îmi pasă de dreptul ăsta pe care dumneavoastră îl acordaţi la toată lumea. De-lacroix-ul meu n-are să iasă din mapa asta.

Iar după ce Delteil plecase cu coada-ntre picioare, continuase:

— Ai să vezi, Vollard, c-au să ajungă să scoată tablourile lui Rafael şi-ale lui Rembrandt din muzee ca să le plimbe prin cazărmi, pe la bâlciuri, prin puşcării, sub pretext că toată lumea are dreptul la frumuseţe!

Uite un alt fapt care nu era făcut să schimbe părerea pe care şi-o făcea în general lumea despre Degas ca despre o persoană cu care nu te puteai înţelege.

Ca de altfel şi intoleranţa de care dăduse dovadă când sosind la atelier unde-l aştepta modelul pregătit pentru poză, Degas îi spusese:

— Îmbracă-te şi şterge-o…

— Bine, domnule Degas!… dar ce v-am făcut?

— Ai făcut că eşti protestantă şi că protestanţii s-au aliat cu evreii ca să-l susţină pe Dreyfus.

Iată, dimpotrivă, o altă trăsătură *i* lui Degas.

Ducându-mă pe la el, m-am întâlnit în poartă cu un israelit notoriu, domnul Ernest May, dacă mi-aduc bine aminte. Salutându-mă, acesta-mi spusese:

— Te duci pe la Degas? De la el vin. Şi, văzând mirarea mea, a adăugat:

— Da… „Afacerea” ne depărtase unul de altul… Dar aflând de moartea bietei nevesti-mii mi-a scris să trec să-l văd. A vrut să-mi dea un portret al ei, pe care i-l făcuse pe vremuri.

L-am găsit pe Degas punând într-k) mapă un portret de femeie.

— L-am întâlnit pe domnul May la poartă. Părea foarte emoţionat…

— E! I-am arătat un portret al nevesti-sii, pe care vreau să i-l ofer… îi mai lipseşte ceva… Cât de plăcut ar fi,

Vollard, să dăruieşti, de n-ar fi mulţumirile.

I-am povestit domnului N… întâmplarea.

— Poţi să zici ce vrei, domnule Vollard, nu m-aş încrede în bunătatea lui Degas. Mai deunăzi s-a uitat atât de urât la o fetiţă care bătea cu furculiţa în farfurie; încât copilul a vărsat pe masă tot ce mâncase. ijţ

— Un Degas căruia nu-i plac copiii! Acest Degas pe care l-am întâlnit alaltăieri ieşind dintr-un bazar cu o puşcoace într-o mână, şi cu o paiaţă într-alta…

— Bine, domnule Vollard, dacă Degas al dumitale e precum spui, atunci cum se face că-şi bate bătrână servitoare?

Or, într-o seară, ducându-mă la Degas la ora mesei, moment când îl puteai vedea mai uşor. Artistul strigase cu o voce cam aspră:

— Astă-seară am pe cineva la masă.

— Nu, domnule, o să vă duceţi la restaurant cu prietenul dumneavoastră. Astă-seară n-am chef de dumneavoastră.

Chipul lui Degas devenise sever; gândin-durmă la reputaţia lui de om afurisit, îmi ziceam: „Să vezi c-o bate pe Zoe!”

Ea continuase fără să se tulbure:

— Astăzi fac dulceaţă şi nu vreau să fiu deranjată!…

— Bine, bine – răspunsese Degas.

După ce-a plecat Zoe în bucătărie, i-am spus gazdei mele:

— Ştiţi, domnule Degas, că lumea vă crede om afurisit?

— Vreau să mă creadă afurisit!

— Dar sunteţi bun, nu?

— Nu vreau să fiu bun.

Prietenii casei ar fi dorit să exploateze acest fond de bunătate, pe care Degas nu reuşea să-l ascundă.

Degas, contăm neapărat c-ai să vă ia expoziţia asta de pictură.

— Nu mai văd; ochii mei, bieţii mei ochi!… Formulă core avea şi avantajul de a-l scuti pe autorul ei să recunoască lumea.

— Domnule Degas – îi spunea un critic de artă» am să trec într-o zi să vă văd la atelier…

— Când se-ntunecă, domnule.

— Degas, ştii că doamna X… are să se supere dacă nu „te duci la serata ei muzicală.

— Muzica îmi dă ameţeli…

— A! Degas-h spunea soţia unui vechi prieten – mâine, când vii la noi, să nu faci pe nesuferitul dacă ai să cea un coşuleţ de flori pe masă… Hai, fii rezonabil, n-am ce să fac, vine generalul tâercier.

— Perfect! Generalul Mercier o să se lipsească de mine şi cu asta basta!

Degas detesta prezenţa animalelor în casă în aceeaşi măsură cu a florilor. Ca atare când era invitat undeva, prietenii aveau grijă să-nchidă animalele înainte de sosirea lui. Şi dacă, uitând să le-nchâdă, auzeau din anticameră lovituri de umbrelă urmate de schelălăieli de câini prea grăbiţi să fie mângâiaţi, strigau cu toţii:

— A venit Degas!

Aşa încât, pentru că încerca să se apere de nepoftiţii de toate soiurile, Degas era considerat nesociabil.

În orice caz, alta era părerea lui Mirabeau care, într-o seară, întâlnindu-l pe Degas la mine la magazin, îmi spusese după plecarea pictorului:

— Ce om încântător e Degas ăsta! Ai văzut cât de bucuros era că m-a-ntâlnit!

Ei. Bine, peste câteva zile Degas mă-ntreba:

— Vollard, cine era tipul ăla pe care l-am văzut mai zilele trecute la dumneata?

— Cum… era Mirabeau!

— Mirabeau? Unul care scrie, nu?…

— Cum, domnule Degas, aţi fost atât de amabil cu el încât am crezut că-l cunoaşteţi.

— Ei, Doamne, Vollard, eu sunt politicos cu toată lumea, numai să nu mă plictisească prea mult.

1).:

În cele din urmă, Degas îşi dăduse seama că omul nu este făcut să trăiască singur. De aceea, într-o zi, mi-a spus pe nepusă masă: – Vollard, omul trebuie să se-nsoare…

— Bine, domnule Degas – am îndrăznit eu – dumneavoastră de ce nu vă-nsuraţi?

— O! Cu mine nu-i tot aia. M-aş teme, când aş termina un tablou să n-o aud pe nevas-tă-mea că-mi spune: „Vai, dragă, cât e de drăguţ!”

Când însă era vorba de opera unui confrate, merita să-l vezi pe Degas cât se străduia s-o pună în valoare. Amvăzut într-o zi la el un *Nud* din ghips, pe jumătate faţă de mărimea naturală, pe care i-l dăruise un prieten, sculptorul Bartholome.

— Am comandat o vitrină – îmi spune el. În aceeaşi clipă au sosit Forain şi Mary

Cassatt. Degas făcea eforturi să arate câte merite îi găsea lui Bartholome!

— Nu-ţi mai da atâta osteneală, Degas – zice Forain – ştii, mie unul mi-a fost totdeauna groază de pornografia serioasă.

— Ascultă, Degas – zice la rândul ei domnişoara Cassatt în fond toată lumea bănuieşte ce părere ai dumneata despre bartholome.

La care Degas rosteşte cu naivitate;

— Dar nu i-am spus-o!…

Degas se temea de un singur lucru: că n-are să poată lucra până la ultima suflare. Când doctorul h spunea: „Trebuie să vă distraţi…” el îi răspundea:

— Şi dacă pe mine mă plictiseşte să mădistrez?

Pe vremea când era tânăr, se-ntâmplase ca pictorul să dea, vara, câteva raite, în cabrioletă, împreună cu Bartholome care mâna caii.

Se mai întâmpla ca uneori să se ducă împreună la

Montauban, ca să revadă tablourile lui Ingres, într-un ziar local, una din aceste vizite era menţionată în termenii următori: „Marele artist Bartholome se află printre noi; este însoţit de unul dintre prietenii săi, domnul Degas, un pictor din Montmartre”.

Degas nu se mira că numele lui nu era cunoscut în provincie. Dar uneori i se părea că se merge prea departe. La Saint-Valery-sur-Somme, văzând în vitrina unui pălărier o Caschetă extraordinară, îşi zisese:

— Trebuie să-mi cumpăr neapărat cascheta asta!

În momentul acela, era aşteptată în localitate o trupă care trebuia să joace *Cyrano*. În timp ce Degas proba cascheta, negustorul îi spunea cu o mutră subtilă:

— Am prins figura… Dumneavoastră îl jucaţi pe Cyrano!

Singurele locuri unde pictorul mergea în vilegiatură erau la Queue-enbrie la familia Rouart şi Saint-Valery la pictorul Braquaval. Doamna Braquaval mi-a povestit că Degas venise odată la Saint-Valery pe-o vreme îngrozitoare.

— Domnule Degas, vino repede lângă foc, să nu faci vreo gripă – îi spusese gazda.

— Gripă! zice Degas. Plec chiar astă-seară, Doctorul mi-a recomandat să mă feresc de gripele din provincie.

— Cred – îi spune într-o zi, triumfător, Braquaval lui Degas – că mi-am găsit maniera. – Eu, tare m-aş mai plictisi – zice Degas – dacă mi-aş fi găsit-o pe-a mea!

Spre sfârşitul vieţii, Degas se apucase sau mai bine zis se apucase din nou de sculptură, fiindcă dintotdeauna se amuzase să modeleze. Parcă-l aud pe Renoir vorbindu-mi de un bust al lui Zandomeneghi: „Era frumos ca o operă antică”.

Întâlnindu-l pe Degas la negustorul său de culori, căruia îi comandase nişte plastilină, mi-a spus:

— Cu ochii mei care mă lasă, trebuie să mă apuc de o meserie de orb.

Am sosit în atelierul lui într-o zi tocmai când

distrugea o statuetă de ceară la care lucrase câteva luni.

— Cum, domnule Degas, distrugeţi asemenea lucru?

— O căciulă plină cu diamante să-mi dai, Vollard, şi tot nu m-ai putea împiedica s-o fac praf; numai de dragul de a o lua de la capăt.

Degas locuia de treizeci de ani în strada Victor-Masse, când casa a fost scoasă la vânzare. Se cerea pe ea trei sute de mii de franci.

— Groaznic! Am să fiu nevoit să mă mut – mi-a spus el într-o zi Ce-o să se-aleagă de mine cu mutarea asta?

— Păi, cumpăraţi casă, domnule Degas… N-ar trebui decât să vă deschideţi niţel mapele pentru ca să faceţi rost de cei trei sute de mii de franci…

Degas tresări:

— Ce crezi dumneata, că un artist dă aşa trei sute de mii de franci?

Când casa a fost vândută, npul proprietar a, hotărât s-o dărâme şi să clădească în locul ei un imobil modern. Degas a trebuit să lase locul zidarilor şi, în cele din urmă, a ajuns la etajul cinci al unei case din bulevardul Clichy. Mutarea, lui a durat câteva timp, fiindcă întregul atelier a fost transportat cu un cărucior de doi bătrâni vânzători de prăvălie pe care-i escorta Zoe şchiopătând. După această mutare forţată, nemaifăcându-i plăcere nici măcar să distrugă modelele de ceară pentru voluptatea pe care o simţea altă dată refăcându-le, pictorul îşi petrecea zilele hoinărind fără niciun rost prin Paris. Cu o pălărie decolorată pe cap, înfăşurat în macferlanul lui, de care nu se despărţea niciodată, ochii lăsându-l din ce în ce, ca să traverseze trebuia să se sprijine de braţul poliţiştilor.

Cufundat veşnic parcă într-un vis, întreba: „Ei, ce se mai aude cu războiul?” pe acelaşi ton cu care îi spunea Zoei: „Ei, ce-i cu ceaiul ăla de muşeţel?”

Acest Degas rătăcitor, din ultima perioadă a vieţii, a fost asemuit regelui Lear. Dar mai degrabă te făcea să te gândeşti la unul dintre acele, modele care se adunau în jurul fântânii din Place Pigalle. De origine italiană, Degas

redobândea cu vârsta tipul napolitan. Dar paşii îl purtau nostalgic în faţa casei lui ajunsă pradă dărâmătorilor.

După ce fusese cărat tot molozul, de-a lungul îngrădirii înălţate în jurul terenului, un bătrân privea printre scânduri la ceea ce nu mai era decât un pământ gol.

Parcă-l aud şi-acum pe un marchitan spunându-i nevesti-sii, din prag:

— Ia uită-te la săracul ăsta bătrân… N-ai zice că-i domnul Degas?…

*

În timpul războiului am simţit – ca atâţia alţii – nevoia să-mi spun cuvântul despre evenimente: asta m-a făcut să scriu *Reîncarnările lui dom Ubu*.

Cine era, Ubu ăsta?

La liceul din Rennes, unde Jarry îşi făcea studiile, era un profesor numit Ebe\ Elevii, cărora li se părea, grotesc şi care-i atribuiau toate trăsăturile ridicole cu putinţă, s-au amuzat să-l cânte într-o revistă, la care a colaborat fiecare. Această caricatură şcolărească urma să devină mai târziu o satiră socială, din care adevăratul Eb6 dispăruse şi căreia Jarry i-a dat forma definitivă şi numele de *Ubu rege*. Jarry a avut, o inspiraţie genială, transformând. *E-vi* din Ebe” în vocala *u*, a cărei sonoritate sporeşte şi mai mult comicul personajului.

Ubu al lui Jarry îşi are originea într-un dispreţ profund pentru omenire. Toate supărările, toate amărăciunile, toate nemulţumirile, pe care le-a-ndurat Jarry, au fost concentrate într-un tip, din care a făcut o creaţie de o asemenea vitalitate încât, departe de a fi şocaţi prin ceea ce are, în mod voit, enorm şi caricatural, ni se pare, dimpotrivă „şi. Mai verosimilă.

Fiecare dintre noi înţelese resentimentele şi ranchiunele lui Jarry. Chiar dacă nu le împărtăşeşte, aşa încât, odată pus în circulaţie. Ubu avea să devină o personificare care se va îmbogăţi neîncetat; un fel de ţap

ispăşitor pe seama căruia vor fi puse toate cusururile, toate metehnele, toate josniciile omeneşti. Cu alte cuvinte, Ubu al lui Jarry trebuia să se transforme până la urmă într-un „tip”, întocmai ca Panurge, ca domnul Jourdain, ca Homais, ca Joseph Prud homme.

De la Jarry am împrumutat acest nume de Ubu, dar ca să fericesc cu el un personaj care nu poate năzui la o asemenea valoare de simbol. Aducându-l în scenă, n-am aspirat nicide-*it* cum la o satiră atât de generală, încât să ajungă, într-un fel, abstractă. Dimpotrivă, Ubu este prinsşi ţinut de mine totdeauna, riguros, în concret. Ca atare, nu mai aveam de-a face cu toate mârşăviile omenirii întruchipate într-un personaj sintetic; ci, mai modest, cu metehnele, cusururile, viciile cele mai vădite ale unui mediu determinat: lumea politicienilor.

Totuşi, Ubu reîncarnat are o trăsătură comună cu înaintaşul lui: şi unul şi altul îmbină grotescul cu odiosul, pe căi diferite poate, dar care-i apropie părând că-i despart. Cu alte cuvinte, *Ubu rege* de Alfred Jarry poate părea mai ales un caz de egoism delirant, de paroxism individual, pe câtă vreme Ubu-ul meu este mai degrabă manifestarea unei inconştiente şi a unei tiranii colective. *Ubu rege* este despotul care nu are decât pofte elementare, care nu se dă înapoi de la nimic pentru a-şi satisface nevoia de posesiune şi care, în acest scop, nu se sinchiseşte câtuşi de puţin dacă se contrazice.

În Reîncarnările sale, Ubu nu are nicio gândire proprie; el este produsul, exponentul unui grup, al unei găşti, al unei facţiuni căreia îi datorează totul. Nu este ceea ce este decât încarnând „partidul”, ideile, programul, cuvinte-le-cheie, formulele, prejudecăţile, divagările, urile acestuia, de care se cramponează ca de ancora mântuirii, ca de un colac de salvare. Ceea ce explică faptul că în demonstraţiile sale cele mai aberante, pare să acţioneze totdeauna cu o logică nemiloasă.1

Aveam să scot două ediţii ilustrate ale *Reîncarnărilor*. Prima cuprindea doar *Ubu la război* (*Ubu à la Guerre*) şi a fost începută în timpul ostilităţilor. În epoca aceea, faţă de

toate greu –, tăţile pe care le întâmpinai pentru ediţiile zise „de lux”, am fost nevoit să mă mulţumesc cu un procedeu de execuţie folosit până atunci pentru ilustrarea cărţilor ieftine: reproducerea desenelor în fotogravură. Defectul principal al acestui procedeu este că nu dă senzaţia de lucru viu pe care ţi-o creează numai lucrul făcut de mână Totuşi, îmi spuneam că trebuie să se poată obţine, printr-un mijloc mecanic, mai mult decât ceea ce se obţinuse până atunci.

I Un exemplu despre felul său de a raţiona. Dom Ubu explică în ce fel a reuşit să organizeze scumpetea vieţii: „Pe de o parte, dând satisfacţie publicului care cerea – cu, mare tămbălău, ba chiar ameninţând cu picioarele-n fund Parlamentul – să-i livrăm stocurile promise; pe de altă parte, evitând ca publicul, o dată asigurat că nu-i vor lipsi obiectele care alcătuiesc sus-numitele stocuri... într-un cuvânt, vreau să zic: deoarece treaba merge foarte bine acum când toate sunt scumpe ca ochii din capi nu trebuie oare să ne temem că treaba ar merge foarte prost, când viaţa s-ar ieftini? Deci am creat *Serviciul lichidării stocurilor*, ceea ce dădea deplină satisfacţie publicului, dar care, în acelaşi timp. O-bliga pe funcţionarii de la numitul serviciu, pentru a-şi păstra funcţia, să-mpiedice lichidarea sus-numitelor stocuri, prin toate mijloacele, dintre care cel mai fără greş este forţa de inerţie...”

Pentru încercarea pe care voiam s-o fac m-am adresat pictorului Jean Puy. El mi-a făcut pentru *Ubu la război* o serie de desene cu penelul, care, reproduse în zinc, au păstrat acea moliciune şi conturul acela cam gros care le apropiau de gravurile în lemn.

Lucrurile petrecându-se în timpul războiului, trebuia să ţii cont de cenzură, atât pentru text cât şi pentru imagini. Am fost deci obligat să supun ilustraţiile vizei autorităţilor militare. Autorizaţia de tipărire mi-a fost acordată cu condiţia ca nasul generalilor şi al lui dom Ubu să fie scurtate. „Sunt prea lungi, îmi spusese căpitanul-cenzor. În aceste apendice lumea are să vadă o insinuare obscenă”.

— Sunt generali inamici – am obiectat eu. Într-adevăr, acţiunea se petrecea în afara graniţelor noastre.

— Totuşi sunt generali.

Văzându-mi dezamăgirea, căpitanul-cenzor adăugase:

— N-o să fie mare lucru pentru ilustrator să scurteze un nas...

În cele din urmă, am renunţat la desenele în care nasul se dovedea prea obraznic.

Trebuie să vă spun că, în acelaşi timp cu *Dom Ubu k*\. *Tâzboi*, Puy mi-a ilustrat o carte pe care o pregătesc, *Ghiveciul cu flori al lui madam Ubu* (*Le pot de fleurs de la mere Ubu*). De data asta, cu litografii.

După *Ubu la război*, ilustrat de Puy, m-am gândit să lărgesc cadrul în care evoluase personajul, îl plimbam succesiv în colonii, la aviaţie, la P.T.T., la Liga Naţiunilor: opera completă a devenit un *in-folio* magistral ilustrat de Rouault. Ilustraţia cuprinde douăzeci şi două de gravuri în acvaforte în afara textului şi peste o sută de gravuri în lemn; partea consacrată lui *Ubu în colonii* (*Ubu aux colonies*), ocupă cea mai mare parte. Rouault avea să redea aspectul patetic şi nostalgic al sufletului negru cu nişte trăsături care fac din aceste gravuri o operă epică Arătându-i lui Teodorde Wyzewa o gravură înfăţişând nişte negrese care stau în cuibul lor dintre crengile unui *co*-cotier, iar lângă copac un negru cântându-le farmecele:

Nounaute vouf petit bec rose.

Na point miel vert que Vest plus doux[1]

Wyzewa mi-a spus:

— Extraordinar, Rouault al dumitale n-a Kvăzut bineînţeles decât negrii din Montmartre; ei bine, desfid pe cineva să găsească un negru atât de negru ca al lui. Nu e *un* negru; este *negrul* în sine.

La tipărirea cărţii m-am izbit de tot felul de greutăţi. Mai întâi trebuia un corp de literă care să fie potrivit cu desenele lui Rouault. După multe probe, m-am oprit la

1 Păpuşo, mierea verde nu-i Mai dulce ca guriţa-ţi roză...

plantin-Mai rămânea alegerea hârtiei şi tipărirea gravurilor.

Lucrarea a fost tipărită, parte pe *vidalon* velin, parte pe *verge de Montval,* acea hârtie minunată care i se datorează sculptorului Aristide Maillol. Spunându-se în faţa lui că astăzi este imposibil să mai obţii o hârtie care să rivalizeze cu cea de altă dată, secretele de fabricaţie de pe atunci fiind pierdute; Maillol declarase categoric:

— Nu există secrete. Hârtia se face din pânză.

A rupt un cearşaf vechi, a pus zdrenţele într-o piuă şi le-a prefăcut într-o pastă pe care a întins-o pe marmora unei comode. Asta a fost originea acelei hârtii devenită atât de celebră, în lumea bibliofiliei, hârtia de Montval, după numele cătunului unde îşi are sculptorul atelierul.

În ceea ce priveşte imprimarea gravurilor în lemn, mai ales a celor mari din *Reîncarnări*, greu era să găseşti o presă care cu minimum de cerneală să-ţi dea maximum de cuibare. La tipografia Jourde tatăl şi fiul, căreia îi încredinţasem tipărirea cărţii, îl vedeam pe lucrătorul Henri Jourde apăsând, cu cele o sută treizeci de kile ale lui, bara presei de mână. Totuşi proba scoasă era cenuşie, iar dacă puneam mai mult tuş, planşa părea murdară. Am încercat să folosim presarea mecanică, dar nimic nu se compară cu lucrul făcut cu mâna; pentru a-i reda negrul profund, griurile delicate, o gra –, vură în lemn cere să fie „cocoloşită”. În momentul acela, Jourde tatăl a construit, pentru tipărirea *Reîncarnărilor,* o maşină după planurile lui, care, acţionată electric, dar condusă de mână, poate presa suficient, dar cu asemenea delicateţe încât liniile cele mai fine se văd foarte clar.

Într-o zi, întâlnindu-mă la o expoziţie, un inginer american îmi spune:

— Spuneţi că aveţi multă bătaie de cap cu cărţile dumneavoastră până să le vedeţi gata. Ce să mai zic eu care trebuie să construiesc un cartier întreg?

— Păi, e mai greu să scoţi o carte decât să construieşti un cartier şi chiar oraşe întregi: New York,

Chicago sau Philadelphia!

— Bineînţeles. Gândiţi-vă că trebuie să reuşeşti ca autorul, ilustratorul, fabricantul de hârtie, cel care pregăteşte cerneala tipografică, tipograful, gravorul, editorul, şi mai ştiu eu cine să facă, într-un anume sens, un tot. Şi la fiecare nouă carte trebuie s-o iei de la capăt; trebuie să obţii totdeauna aceeaşi comuniune, să realizezi aceeaşi fuziune. Hai să vorbim despre oraşele dumitale! Străzile? Nişte linii trase cu sfoara; casele? Nişte cuburi puse unele peste altele. Să construieşti un oraş, din astea geometrice – zece, ori cincizeci, ori o sută… Maşinismul ajunge pentru construcţiile în serie.

— Foarte nostim – zice americanul. Vasăzică vă trebuie o mulţime de timp ca să terminaţi o carte… Câte mai aveţi de publicat?

I-am citat un număr

— *Indeed*! Aveţi de de ani?

— De! N-am încotro.

Mergeam pe cincisprezece ani când, trimiţându-mă tata. Într-o zi să caut *Cursul de literatură* al lui Lamartine în bibliotecă, dau de mătuşa Noemie care, când m-a văzut, a ascuns sub pelerină o broşură groasă. După copertele ei roşii, am recunoscut *la Revue des Deux Mondes* pe care o văzusem adesea în mâinile tatii. Mi se întâmplase să deschid şi eu unele dintre cărţile pe care le citea el ca *în căutarea adevărului* de Malebranche, *Logica* de la Port-Royal, *Discursul asupra metodei*… lecturi care m-au dezamăgit atât de mult încât de-atunci încolo m-am ferit să-mi mai vâr nasul în operele onorate de predilecţia paternă. Dar văzând tulburarea mătuşii mele mi-am zis: „Trebuie să fie înăuntru poveşticu femei”. Sexul căruia îi aparţinea inspira mătuşii Noemie o mare neîncredere: în ochii ei, femeia era prilejul dacă nu cauza celor mai multe dintre păcatele noastre. Am ieşit din odaie, cu aerul cel mai nevinovat, hotărât în sinea mea să mă-ntorc. Peste câteva clipe, mătuşă-mea punându-şi pălăria cu panglici şi plecând de-acasă, îmi spusese: „Să nu umbli cu scăriţa că

barele sunt şubrede”. Nici nu plecase bine că prima mea grijă a fost să inspectez atent toate rafturile bibliotecii; pe ultima scândură, aproape de tavan, am văzut o colecţie din *Revue des Deux Mondes*. Amintindu-mi că mătuşa Noemie îmi spusese că scăriţa bibliotecii este şubredă, am pus să se urce un micuţ servitor negru care mi-a dat jos, fără nicio greutate, tot rândul de reviste. La al doilea sau la al treilea număr pe care l-am frunzărit am dat de o poveste cu un tânăr parizian, moştenitorul unui. Unchi din Orient, şi căruia un eunuc respectabil îi adusese patru fecioare fascinante pe care le cumpărase la Constantinopol pentru defunct. Toată noaptea mi-am petrecut-o cu această lectură care-mi evoca toate misterioasele minunăţii ale Orientului. Am avut grijă să ascund, cu o mână, flacăra lumânării, de teamă ca nu cumva vreun firişor de lumină ieşind de sub uşă să-i atragă mamei atenţia, camera ei fiind lipită de a mea. E lesne de-nţeles că, prinzând gust, după o povestire atât de captivantă, m-am grăbit, în zilele următoare, să cercetez pagină cu pagină, toate numerele din *Revue des Deux Mondes*. Dar celelalte articole pe care le conţinea mi s-au părut, din capul locului, că ţin de genul plicticos. N-a trebuit totuşi să mă gândesc prea mult pentru a-mi spune că o revistă care publicase *Unchiul meu Barbassou* nu putea cuprinde decât articole remarcabile, deşi de neînţeles pentru mine. Datorită acestei convingeri naive, admiraţia mea pentru revistă crescuse şi mai mult. Într-o zi, când profesorul mă felicitase pentru o dizertaţie la limba franceză, mi-am luat inima-n dinţi să-l întreb de ce titluri aveai nevoie ca să fii admis să scrii în *Revue des Deux Mondes*.

— Cum! Să stai alături de acei mari investigatori ai conştiinţei umane, de Jules Lemaître, de Paul Bourget, de Taine, de Albert Delpit, de Georges Ohnet!…

La această evocare profesorală, am simţit cum mi se năruie toate ambiţiile. Niciodată n-aveam să fac parte din această ilustră falangă.

Mai târziu, când am scris câteva eseuri publicate prin reviste, m-a apucat iar marota de a fi acceptat de celebra

revistă de pe rue de l'Université. Mai întâi pentru că mi se păruse că datorită războiului bătea pe-acolo un puternic vânt de liberalism. Nu hotărâse oare Comitetul de conducere că „în vederea unei uniri sacre", cuvintele terminate în ani, ca *enfant, iuphant, amant*... vor fi tipărite de acum înainte în *Revue* cu f-ul care până atunci fusese izgonit, cu furie, de la plural, conform ortograi fier secolului al optsprezecelea? Această modificare ortografică n-ar fi fost de-ajuns pentru a-mi da atâta îndrăzneală încât să vreau să păşesc pragul Arcei sfinte. Dar la *Revue*, am exclamat eu într-o 4, iluminat deodată, nu are oare şi pagini de anunţuri? Cine m-ar împiedica să public proza mea într-unul din aceste suplimente care sunt, la urma urmei, o anexă, un fel de apendice la articolele semnate de cele mai mari nume ale literaturii?

Am luat deci o pagină de anunţuri în care, în acelaşi timp în care scoteam în evidenţă meritele cărţii mele *Reîncarnările lui dom" Ubu*. *Le* aduceam la cunoştinţă cititorilor sus-zisei reviste cea mai recentă invenţie a lui dom" Ubu, Pânza-plasă (la Voile-Filet), sau pânza găurită de o mulţime de găuri, care datorită acestui fapt, neopunând mei o rezistenţă vântului, îngăduie corăbiilor cu pânze să-nfrunte cele mai furioase uragane. Pânza-plasă mai avea, pe deasupra, foarte preţiosul avantaj de-a prinde peştii zburători ca şi balenele, morugile, focile, şerpii de mare, chiar şi broaştele ţestoase, aricii de mare şi alte gângănii potrivite pentru aprovizionarea cămării echipajului...

Inserţiunea a fost acceptată fără mei o observaţie. Peste câteva zile, ieşind foarte mândru din biroul *Revistei* unde venisem să aduc şpaltul corectat, m-am întâlnit în poartă cu un om de litere care m-a întrebat, cu un respect pe care nu mi-l arătase niciodată până atunci, în care mi s-a părut că răzbate şi o nuanţă de invidie: „Drace! Acum eşti al casei, aici?" I-am răspuns neglijent că adusesem un bun de tipar pe care mi-l ceruseră de urgenţă. Dar a treia zi primeam din partea *Revistei* o scrisoare însoţită de un cec. Eram înştiinţat că, fără a se pronunţa asupra valorii

literare a textului meu, consiliul de conducere considerase că atât anunţul cât şi extrasul pe care-l anexasem nu i se păruseră compatibile cu spiritul revistei. Cecul reprezenta restituirea preţului de publicare a textului meu.

Mai târziu însă aveam să-mi iau revanşa pentru insucces. M-am văzut citat alături de un scriitor celebru care făcuse parte dintre autenticele glorii ale casei, autorul cărţii *Les demi-vierges*. Congregaţia Sfântului-Oficiu denunţase Tribunalului ecleziastic din Paris două recente volume dăunătoare credinţei şi moravurilor: *îngerii păzitori* de domnul Marcel Prevost şi... *Sfânta Monica* de domnul Ambroise Vollard. Consiliul de vigilenţă îşi pusese în gardă credincioşii, în *La. Se mai ne religieuse*, cu privire, la aceste două lucrări.

Din respect pentru adevăr, trebuia să adaug că în urma acestei notificări din partea autorităţilor eparhiale, unuia dintre cei mai eminenţi critici ai noştri literari, răposatul Paul Souday, i s-a părut scandalos ca numele unui scriitor atât de mare, ca domnul Marcel Prevost, să fie pus alături de numele unui scriitor amator, cu atât de puţină stofă, cum este autorul *Sfintei Monica*.

*

Sfânta Monica!... într-adevăr, îngâmfarea mea nu cunoscuse margini: după ce visasem să apar în *Revue des Deux Mondes*, avusesem ambiţia să scriu viaţa unei sfinte. Dar de ce o alesesem tocmai pe Sfânta Monica?

Într-o zi, deschizând din întâmplare *Sfântul*. *August în* de domnul Louis Bertrand, am dat de un pasaj în care Augustin socoteşte că mama lui se dovedise prea puţin creştină, ba chiar crudă, alungându-i din casă amanta pe care o tolerase atâta vreme, dar pe care o socotea indezirabilă acum, când se gândea să-şi însoare fiul. Descopeream astfel o similitudine de situaţie între mama cartagineză şi o mulţime de „burgheze” din zilele noastre. În afară de asta, evocarea unei acţiuni care se petrecea pe pământul african îmi adusese în minte insulă, mea natală, depărtată, cu florile „cu păsările, cu peisajele ei, într-un

cuvânt, ceva din atmosfera în care trăise Augustin şi cu maică-sa. Şi încetul cu-ncetul, începeam să descopăr uimitoare analogii între mama atât de pisăloagă, veşnic în căutare de „motive”, care era văduva lui Patricius şi mătuşă mea Noemie care, perpetuu îngrijorată de capcanele diavolului, dădea mereu târcoale în jurul nepoţilor, gata să taie aripile oricărei manifestări de fantezie, de veselie, de bucurie de-a trăi.

Ce tentaţie să-ncerci să exprimi toate a-acestea!

Şi cât de fericit aveam să fiu aflând că lectura cărţii mele – în care mama lui Augustin, pe patul de moarte, cere iertare amantei fiului ei, făcuse câteva suflete s-o privească iar cu dragoste pe sfânta de care le-ndepărtase lectura *Confesiunilor*! Am simţit oarecare mândrie. Dar iată că, într-o recenzie asupra cărţii, un preacucernic călugăr iezuit, părintele Doncoeur, o calificase drept „porcărie rece”. O apreciere atât de sumară, formulată cu o grosolănie atât de puţin conformă cu politeţea obişnuită călugărilor din acest ordin, m-a surprins. I-am mărturisit acest lucru unui ecleziastic foarte apreciat pentru seriozitatea doctrinei sale.

— Nimic mai uşor de-nţeles decât anatema aruncată asupra cărţii dumitale de acest fiu al Simţului Ignaţiu. Cum ai vrea ca un iezuit să nu simuleze că i se pare scandaloasă înţelegerea pe care o arăţi în privinţa amantei lui Augustin? Uite, eu ştiu un autor care s-a dovedit a fi mai dibaci decât dumneata. În faţa unei asistenţe alcătuită din lume „bună” a înfăţişat o *Sfântă Monica*, în care amanta lui Augustin, devenită o umilă schimnică, se aruncă la picioarele Monicăi şi-i imploră iertarea. În cartea dumitale Sfânta Monica cere iertare... Eu, care nu văd nimic rău în asta, zic: „Aşa trebuie să se poarte o sfântă”. Unul ca părintele Doncoeur, dimpotrivă, nu putea accepta, fără surdă enervare, ca această mare lecţie de umilinţă şi de caritate creştină să fie dată de un laic obscur, lecţie pe care un fiu al Sfântului Ignaţiu, trebuind să-şi menajeze clientela de femei din lumea bună. Nu le-o poate da ca pildă distinselor lui penitente fără să rişte să-şi vadă

confesionalul pustiu.

Mă gândisem să-mi ilustreze Bonnard cartea asta, dar ezitam să i-o propun. După *Paralelement* şi după *Dafnis şi Cloe* ştiu că fusese de mai multe ori solicitat, dar totdeauna în zadar. De pildă, un colecţionar neamţ, contele Kess-ler, neputând să-l convingă, îi propusese să-i toarne litere speciale şi să-i fabrice o hârtie după metodele din vechime, dacă voia să-i facă ilustraţii.

Dar, într-o zi, la un dejun la mine acasă, rugându-mă cineva să citesc câteva pagini din cartea mea, m-am executat.

— Ia te uită! E destul de interesant – zisese Bonnard după ce citisem.

— Ţi se pare că e bine scris? l-am întrebat eu măgulit în amorul propriu de autor.

— Eu nu mă pricep – răspunsese pictorul: dar «ansamblul mi se pare destul de simpatic.

N-am lăsat să-mi scape o ocazie atât ne bună.

— Ţi-ar plăcea să-mi ilustrezi cartea?

— O, Doamne! Dacă e vorba doar de câteva desene…

Aveam să obţin mult mai mult de pe urma bunăvoinţei lui Bonnard. Mi-a făcut patruzeci şi două de ilustraţii în afara textului şi o sută şaptezeci şi opt de frontispicii şi de vignete.

În această împrejurare, am făcut din nou încercarea, repetată adesea fără mare succes, de-a amesteca, în ilustrarea aceleiaşi cărţi, gravuri în lemn, litografii şi gravuri în acvaforte. Cerându-i lui Bonnard să facă în aşa fel încât, în litografii, liniile să pară trase cu peniţa, avusesem de gând să le armonizez cu gravurile în acvaforte. Dar uitasem că, la tras, placa de aramă lasă pe hârtie o tentă care, oricât ar fi de uşoară, distonează cu albul marginilor, ceea ce nu se întâmplă la trasul litografiilor. În felul ăsta cartea riscă să n-aibă unitate. Ca să am o ilustraţie omogenă, a trebuit să nu dau în afara textului decât litografiile şi să renunţ la intercalarea planşelor în acvaforte în cuprinsul cărţii. Vrând să nu-i

lipsesc pe admiratorii lui Bonnard de o serie de gravuri atât de frumoase, am dat planşele în acvaforte la sfârşitul volumului.

Dar asta nu era totul. Trebuia să le indici clar legătorilor ordinea planşelor în carte. Exista, nu-i vorbă, metoda de care mă servisem pentru *Dingo,* adică un tabel al gravurilor cuprinzând reproducerea fotografică a ilustraţiilor în afara textului, fiecare subiect având un număr de paginaţie.

De data asta, am vrut să fac şi mai bine. De ce nu i-aş fi cerut lui Bonnard să graveze chiar el, pe aramă, ilustraţiile în afara textului micşorate? Deşi la fiecare planşă nouă pe care o obţineam de la el juram că e ultima oară când îl mai plictisesc, i-am scris, explicându-i ce aşteptam de la el. Peste câtva timp, spre marea mea bucurie, mi-a adus planşele pe care gravase cele patruzeci şi două de subiecte.

Un exemplu are să vă facă să apreciaţi ce succes au avut ilustraţiile lui Bonnard la *Sfân-ta Monica*. În timp ce se tipărea cartea, am primit vizita unui librar care s-a înscris pentru patru exemplare din *Sfânta Monica* şi care, în acelaşi timp, a cumpărat un exemplar din *Dingo*.

Cu prefăcuta modestie a celui care se aşteaptă la un compliment, i-am spus cumpărătorului:

— Cum! Un singur *Dingo* şi de patru ori *Sfânta Monica*?

— A! Ştiţi, o carte ilustrată n-o cumperi pentru text. Şi-mi place mai mult ce-a făcut Bonnard la *Sfânta Monica* decât la *Dingo*…

În într-una din întâlnirile din Pivniţă, această Pivniţă a cărei poveste v-am istorisit-o, s-a născut ideea unui *Almanah al lui dom Ubu*. Era o continuare la almanahul de buzunar pe care Jarry îl scosese după spectacolele cu *Ubu rege*.

Noul *Almanah* trebuia să fie, mai întâi de toate, exclusiv colonial. Ideea îi venise lui Jarry, ascultându-mă cum istoriseam poveşti cu negri din ţara mea. Dar, pe

măsură ce se elabora textul, noi şi noi elemente s-au adăugat, datorită participării lui Jarry, a lui Fagus, a lui Claude Terrasse şi altor câţiva colaboratori întâmplători. Autorilor şi ilustratorului, Pierre Bonnard, le-au trebuit numai trei zile ca să alcătuiască această „efemeridă” care se impunea, datorită numărului atât de restrâns al almanahurilor utile, şi, mai ales, datorită lacunelor lor regretabile.

De exemplu, ce almanah cuprinde pagini destinate să ne consemneze examenul de conştiinţă? Am reparat această omisiune. În ziua de Anul Nou, îndată ce soneria deşteptătorului său ţârâia, dom Ubu îşi extirpa conştiinţa din noptieră, unde o ţinea închisă. Îşi amintea, cu acest prilej, că la începutul anului trebuie să iei hotărâri importante: de pildă, să te juri că-ţi vei primeni cămaşa cel puţin o dată la douăsprezece luni.

Tot aşa după cum un almanah bine gândit trebuie să propage descoperirile cele mai importante pentru omenire, dom Ubu oferea cititorilor lui trufandaua a trei invenţii capitale, pe care-şi propunea să le breveteze:

1. *Umbrela*, instrument pe care poţi să-l ţii cu o singură mână şi care-i suprimă, la ţanc, pe cei patru purtători ai unui baldachin;

2. *Papucii*, care izolează picioarele de sol, fără să mai fie nevoie să deplasezi covoare foarte grele şi foarte incomode pe măsura înaintării ziselor picioare;

3. *Mănuşile*, care împiedică să se vadă că ai mâinile murdare.

Etc, etc.

Şi altceva.

Băgasem de seamă că în toate almanahurile dai peste aceleaşi nume de sfinţi şi de sfinte;

Henri, Iacob, Lucian, Filip, Paul, Alfons, Leon, Antoniu… Margareta, Ioana, Luiza, Antoaneta etc.

N-am vrut ca *Almanahului* nostru să i se poată face acelaşi reproş. De aceea ne-am decis să facem minuţioase investigaţii hagiografice şi de alt tip, pentru a selecta, din

mulţimea numeroasă a martirologiei, sfinţii pe care se cuvenea să-i scoatem din uitarea în care o condamnabilă indiferenţă îi osândise să zacă.

Sarcina ne-a fost mult uşurată de regretatul Fagus, care era pe-atunci slujbaş într-o primărie, la biroul de declarare a naşterilor. În aceasta calitate deţinea lista administrativă a prenumelor autorizate de lege. Această nomenclatură oficială ne oferea toate garanţiile. Puteam deci să ne-nfruptăm în voie din ea pentru a alcătui falanga noastră de patroni cereşti.

Astfel ne-a fost cu putinţă să dezvăluim taţilor de familie, cât şi altora având de făcut declaraţii de naştere, următoarele nume superbe: al sfintei Oringa, fecioară; al simţului Chelbe, episcop; al sfintei Vampira: al sfântului Duminică, stareţ; al sfântului Profit; al sfintei Prepedina, martiră; al sfântului Barza-nuf, soldat; al sfântului Galmier, subdiacon, al sfântului Crap, episcop; al sfintei Viola, fecioară şi martiră; al sfântului Conon, duhovnic, al sfintei Specioasa; al sfintei Peria; al sfântului Sin, al sfântului Lin şi al sfintei Gâsca…

Trebuie să sublimez că în calendarul lui dom Ubu pot fi găsite, de asemenea, şi alte prenume de sfinţi şi de sfinte, care nu figurează în lista autorizată de legea din luna germinai, precum sfântul Hodorog, sfântul Maimuţoi, sfântul Sparanghel, sfânta Chica, sfânta Macă, sfântul Nisetru, sfânta Fufă, sfânta Plăcintă, sfântul Pistol, sfânta Ţâşcă, sfântul Diapazon, sfânta Flanelă, sfântul Atent, sfânta Mutră…

În acest caz, fiecare aducea numele pe care le notase – după cum afirma – în cursul lecturii operelor înălţătoare. Care erau aceste opere şi cine erau autorii lor? Îmi manifestam neîncrederea.

— Dar – argumenta Jarry – de vreme ce există un Chelbe, o Specioasă care-au ajuns sfinţi, de ce o Midie, un Maimuţoi, o Chică, o Plăcintă n-ar putea fi suiţi într-o zi pe altare?

Astfel, graţie acestei îndrăzneţe, dar logice

anticipări, almanahul nostru, omagiindu-i pe sfinţii din trecut, *îi* onora pe cei viitori.

Am ţinut mult să remediem o altă lacună deplorabilă privitoare la „chestiunea colonială. Cu alte cuvinte, almanahurile anterioare almanahului nostru nu suflau o vorbă despre ceea ce se petrecea în coloniile noastre. Insula mea natală îmi oferea tocmai la timp un amplu material pitoresc.

— Asta-i o tâmpeme! Mi, se spunea în general.

— Aş! Riposta Jarry”.

I se părea că înţelepciunea se aciuase în cugetele negrilor ale căror spuse i le relatam. O anumită remarcă a unuia dintre ei îl încânta.

Negrul cu pricina arăta spre panglica roşie pe care-o arbora cineva la butonieră:

— Asta ce funduliţă mic?

I s-a explicat că această panglică era un semn de onoare, de demnitate. Şi negrul a răspuns:

— Pui onoare cu dignitate amândoi într-un oală… Ai să vede dacă vine orez!

— Ce filosof antic – spunea Jarry – ne mai oferă asemenea subiect de meditaţie?

I-am mai povestit lui Jarry aventura care mi se-ntâmplase cu un „scump frate** negru.

Mătuşa Noemie mi-a spus întotdeauna că scrisul meu urât o să mă-mpiedice să-mi croiesc drum în lume. Aşa încât, după ce mi-am dat bacalaureatul, am vrut să-mi perfecţionez, înainte de a pleca în Franţa, blestemata de caligrafie. M-am adresat Fraţilor călugări de la Şcolile creştine, călugărioare aveau reputaţia că deţin secretul buclelor şi al parafelor care făceau din elevii lor emulii celor mai buni caligrafi.

— Dar – m-a-ntrebat Fratele negru care m-a primit – ce studii aţi făcut?

— Sunt bacalaureat în litere, i-am răspuns eu nu fără mândrie.

— Mai întâi de toate, cunoaşteţi formarea literelor alfabetului?

— O să vedem numaidecât. Vreţi să-mi spuneţi care sunt formele-mamă ale lui *a* mic?

Păi, fireşte, o mie şi *i* mic. Călugărul zâmbise.

— Văd. Mai aveţi încă multe de-nvăţat. Veniţi cu mine, vă rog.

M-a dus într-o colivie unde trăncăneau nişte papagali.

— *A* mic!... strigă monahul. Zece papagali rostiseră în cadenţă:

— *A* mic este format din *e* mic, literă-mamă, şi din *i* mic, tot literă-mamă.

Ciudatul examen continua. Neobosiţi, papagalii enumerau „literele-mamă" şi literele care nu erau „litere-mamă". Pe scurt eram uimit şi mai ales, „încuiat".

Brusc, fratele mă-ntrebă:

— Care este rădăcina lui *Q* mare?

— *O* mare, literă-mamă, strig eu.

— *O* mare, care nu-i literă-mamă, m-a corectat una dintre păsări.

După mai multe întrebări de acelaşi fel, toate ruşinoase înfrângeri pentru mine, ajungem la litera *t*.

— Este formată dintr-o bară verticală, tăiată la partea superioară de o bară orizontală, am rostit eu plin de siguranţă.

Un papagal alb, care cojea cu gravitate o ridiche de lună, îşi aţintise spre noi ochiul rotund şi rostise:

— *T* mic este format din / mic, literă-mamă. Prelungit în sus, este secţionat, în dreptul punctului, de o bară transversală.

Dezumflat cu totul, am socotit nimerit să schimb vorba.

— De ce – l-am întrebat eu pe călugăr – unii dintre papagali au la picior un lănţişor care-i leagă de stinghie, în timp ce alţii sunt liberi?

— Papagalii cu lanţ la picior, al căror aer meditativ nu se poate să nu-l fi\ remarcat, aşteaptă să fie duşi în curte unde copiii sunt în recreaţie: acolo, pe stinghiile lor, repetă toată învăţătura pe care au dobândit-o de la noi. În felul ăsta, repetate şi răsrepetate întruna, lecţiile ajung să le intre în cap ţincilor şi să se-n-şurubeze chiar şi-n capetele cele mai tari. Cât despre papagalii pe care-i vedeţi dându-se-n leagăn, aceştia sunt cei tineri a căror instrucţiune nu e completă încă. Dar. Distrându-se. Continuă să-nveţe, educaţi de cei mai în vârstă, până-n ziua în care cunoştinţele lor le dau dreptul la lănţişor şi la stinghia de repetiţie.

Un papagal tânăr, care se legăna, strigă dintr-odată:

— O mie, literă-mamă…

— Care nu e literă-mamă… l-a corectat un papagal bătrân, năpustindu-se spre neatent şi dându-i un cioc zdravăn în cap.

— Zău – i-am spus călugărului, doritor şi eu să-mi desăvârşesc instrucţiunea – dacă într-o bună zi aveţi un profesor din ăştia în plus…

Dar călugărul mă-ntrerupse repede:

— N-avem destui, domnule! mai întâi, ne cer familiile care vor să-şi pună cu burta pe carte copiii rămaşi în urmă. Pe deasupra, noi îi aprovizionăm oficial pe misionari. Pregătim, special pentru ei, monitori care le sunt cei mai preţioşi auxiliari.

— Şi suplinitorii ăştia rămân totdeauna fideli la post? Nu încearcă niciodată s-o şteargă?

— Din când în când, da, câţiva fug, atraşi irezistibil de chemarea pădurii. Dar, chiar şi acolo, în pădure, pot fi de cel mai mare folos. Aşa, de pildă, unul dintre fraţii noştri călugări căzuse în mâinile canibalilor, care se pregăteau să-l frigă, când nenorocitul a auzit un papagal care psalmodia într-un copac:

— *A* mic, literă-mamă… *A* mic, literămamă…

— *A* mic nu-i literă mamă! l-a corectat maşinal prizonierul al cărui cap ieşea din cazanul în care se

frăgezea înainte de a fi prăjit.

Dialogul între călugăr şi pasăre continuase, înspăimântaţi, canibalii se prosternaseră în faţa captivului şi-l imploraseră să-i înveţe limba papagalilor. Şi uite aşa a fost izbăvit de frigare unul dintre fraţii noştri!

— Dar – am spus eu la rândul meu – câte ţinuturi mai sunt, în care misionarii n-au pătruns încă! De ce să nu folosiţi şi-n cazul ăsta papagali, care şi-ar învăţa la iuţeală neamurile? Aşa, treptat, treptat, toată lumea s-ar bucura de binefacerile învăţăturii…

Chipul interlocutorului meu se luminase:

— Grozavă idee! Am să i-o spun Fratelui nostru director!

Mi-am amintit halucinanta descriere a sfârşitului lumii făcută de poetul L6 on Dierx: ultimii supravieţuitori ai unei lumi întorcându-se în haos, papagalii zburau ici şi colo, împrăştiind în spaţiu cuvintele pe care le învăţaseră de la stăpânii lor: „Iubire! Glorie! Onoare! Libertate! Egalitate! Fraternitate!” Mă gândeam că papagalii călugărilor negri vor înlocui aceste adevăruri perimate cu adevăruri eterne: „*A* mic, care nu-i o literă-mamă, o mie, literă-mamă…”

Jarry mă ascultase, vădit interesat.

— Povestea dumitale cu papagali mi se pare destul de verosimilă. Dar să nu uităm că *Almanahul* nostru, adresându-se marelui public, nu trebuie să conţină nici măcar o umbră de neverosimil. Ca monitori, în locul papagalilor, să punem negrişori care vor sări dintr-o cutie cu arc.

Almanahul lui dom Ubu a apărut fără numele tipografului, înspăimăritat, în ultimul moment, de îndrăznelile dinăuntru. A fost imitat de toţi colaboratorii *Almanahului*, atât autori, cât şi ilustrator. Nu mă puteam aştepta la un succes bănesc de pe urma unei cărţi dezavuate înainte de-a fi apărut ca să-i atrag pe cumpărători, am prezentat *Almanahul* drept o „ocazie”.

Tirajul de o mie de exemplare mă costase o mie de

franci.

Am pus câte un franc volumul. Numai Flammarion, de pe Boulevard des Italiens, a riscat să accepte „ferm” cinci exemplare. Ceilalţi librari n-au consimţit să-l primească, mei măcar sub „condiţie”.

Cum credeam că *Almanahul* nostru era dispreţuit din cauză că era ieftin, i-am dublat curajos preţul. Dar nici la doi franci nu s-au găsit mai mulţi amatori decât la un franc.

Trebuie să recunosc însă că *Almanahul lui dom Ubu*, conceput în atmosfera din *Pivniţă*, realizat în entuziasmul momentului, nu prezenta într-adevăr interes decât pentru autorii lui.

Tipărirea o dată terminată, afară de câteva exemplare, pe care mi le-am luat, întreaga ediţie a rămas la tipografie.

Într-o zi, mult mai târziu, un librar a venit să mă-ntrebe câte exemplare mai aveam din *Almanahul lui dom Ubu*.

— Cred că vreo nouă sute.

— Cumpăr tot, cu opt franci bucata. Dau fuga la tipograf. Se mutase fără să-şi lase noua adresă. După multă alergătură, am ajuns să dau peste unul dintre foştii lui salariaţi. Asta ca să aflu că tipograful murise.

— Aveam la el – spun eu – o lucrare care aştepta să fie livrată…

— Nu-mi aduc aminte decât de-o carte în coli, de unul pe nume dom Ubu… ceva care de altfel, era complet tâmpit… Ca să evităm cheltuielile de depozitare am dat totul la topit…

Xiii. Războiul şi epoca de după război

Apărarea Parisului. *Război şi birocraţie*. *Pictura la mare cinste*.

În iulie 1914, aşteptam de la Berlin un pastel de Degas pe care-l trimisesem spre vedere – a cărui întoarcere îmi fusese anunţată de corespondentul meu – când, în locul tabloului, mă trezesc cu următoarea

telegramă: *împărat autorizează cumpărarea Degas de Galeria naţională*.

Trebuie să vă spun că până atunci împăratul Wilhelm avusese doar păreri preconcepute despre pictura franceză modernă. Numai cu mare greutate obţinuse *Galeria Naţională* autorizaţia de a accepta operele de Degas, de Renoir, Monet etc. Pe care i le oferiseră mecenaţii berlinezi. Faţă de acest interes subit pe care îl arăta împăratul pentru un tablou francez, cu greu îmi puteam închipui, oricât de grave ar fi evenimentele, că „Seniorul Războiului” se pregătea să ne atace, aşa încât, aşteptând încheierea tranzacţiei, am acceptat ca tabloul să rămână la Berlin. Aveam să aflu mai târziu că împăratul Wilhelm nu se apucase nicidecum să aprecieze operele lui Degas, dar că, în ultimul moment, un cumpărător pusese ochii pe tablou, iar corespondentul meu recursese la această stratagemă pentru a nu trimite pastelul înapoi. Pe scurt, eu credeam sus şi tare în pace. De aceea, peste câteva zile numai, care nu mi-a fost mirarea când, trecând prin faţa poştei de vizavi de magazinul meu, pe un mic afiş scris de mână am citit aceste cuvinte: „S-a decretat mobilizarea generalii”. Trecătorii se strânseseră în grupuri.

Când Parisul ameninţat a început să se golească de locuitori, eram îngrijorat de soarta unui prieten al meu care avea nevastă şi unsprezece copii. El trecuse de vârsta mobilizării şi cum avea o locuinţă la ţară, ducându-mă pe la el să mă interesez ce mai face, n-aş fi fost prea surprins dacă n-aş fi găsit pe nimeni. Dar prietenul meu era acasă. L-am găsit în cămaşă, în salon, antrenându-se la *punching-ball*.

— După cum vezi – îmi spune el – îmi refac muşchii ca să mă înrolez.

Părăsindu-l pe acest erou, am văzut, pe trotuar, un băieţel plângând. Întâmplările de pe stradă m-au atras totdeauna, iar copiii mă interesează foarte mult. M-am apropiat de el, vorbind cum vorbesc puştii care se-ntâlnesc prima oară.

— Cum zici că te cheamă?

— Tata şi mama îmi zic Charles, dar la şcoală, ceilalţi îmi zic „Linsul”.

— Ei, „Linsule”, de ce plângi?

— Din cauza băcanului nostru. Când băcanul a plecat la război, bunicul a spus că tipu’ ăsta trebuie să fie neamţ şi că el cu nişte prieteni are să dea o raită prin prăvălia lui şi are să ne-aducă peştişori în cutie şi mazăre în borcan. Dar băcăneasa a avut oarecare bănuială şi a chemat sticleţii…

— Învăţătorul a ştiut de povestea asta? Aşa vă învaţă el?

— Azi-dimineaţă învăţătorul ne-a învăţat iepurele…

— A! Ce e cu iepurele?

— Iepurele este un vertebrat, un mamifer, un erbivor.

— Şi ce este un vertebrat?

— Asta nu mai ştiu… domnul nu ne-a spus… dar ştiu la istorie.

— Şi ştii cine guvernează în Franţa?

— Regele.

— Regele… Ce rege?

Fără să ezite copilul a răspuns:

— Carol Magnul!

— Ai luat premiu?

— Da: premiu-ntâi la istorie şi premiul doi la educaţie cetăţenească. I întorcându-mă acasă, văd un taxi dând buzna pe trotuar. Şi iată că recunosc, în şofer, un maseur care, cu câtva timp mai înainte, venea la mine pentru o scrântitură pe care mi-o făcusem. Într-o dimineaţă, îmi spusese:

— Să nu mai contaţi pe mine, domnule Vollard. N-au să mă mobilizeze numaidecât, dar am să mă prezint voluntar. Vă daţi seama că, dacă nu mă grăbesc, camarazii au să ocupe toate locurile de pe front, iar pe mine au să mă lase în spatele frontului.

Nu m-aşteptam să-mi revăd maseurul şofer de taxi.

— Ce dracu' faci pe-aici? l-am întrebat eu. Te credeam pe front.

— Păi da, domnule Vollard; dar încă nu ştiam eu ce-nseamnă războiul! Acum trei zile, ieşisem cu dinele portăresei ca să-şi facă nevoile când, deodată, începe ceva să păcăne pe deasupra noastră. Toto se-apucă să urle de parcă-l spintecai; într-un cuvânt, un proiectil *ti* tăiase coada. Se duce glonţ acasă. Eu o iau la picior în urma lui şi dau buzna în pivniţă mai mult pe fund. Toto îi şi dusese stăpână-sii în gură sfârcul de coadă şi se uita la noi de parcă ne-ar fi luat martori pentru ceea ce i se întâmplase. Nevastă-mea era cu ochii plini de lacrimi. „Ascultă, Jules – zise ea – nu trebuie să pierzi niciun minut Du-te repede să te-nrolezi, că dacă te duci voluntar, ai să-ţi poţi alege arma”. După cum vedeţi am ales automobilul. Învăţ să conduc.

Nu m-am putut opri să nu-i povestesc omului meu că tocmai mă despărţisem de tatăl a unsprezece copii, care, absolvit de orice obligaţie militară, îşi întărea muşchii ca să se poată bate. Dar fostul maseur mi-a răspuns cu vioiciune:

— Pentru că prietenul dumneavoastră n-a văzut niciun avion aruncându-i porcării în cap şi nici sângele care a curs de la fundul lui Toto... Dar trebuie să mă grăbesc, că dau examen de şofer săptămâna viitoare.

Despărţindu-mă de el, m-am dus, ca o mulţime de parizieni, să văd lucrările de apărare ordonate de autorităţile militare. De exemplu, pe lângă Porte de Montrouge, pe unde mă purtaseră paşii, grilajele fuseseră prevăzute cu o îmbrăcăminte de tinichea – în chip de pavăză – în care un copil bătea darabana, ca să se distreze. Iar mama, uitându-se drăgăstos la progenitura ei, spunea: „Acum suntem liniştiţi în privinţa ghiulelelor...”. „Împotriva ghiulelelor mai e o şmecherie pe care o făceam noi în 70 – afirmă un măturător bătrân care venea cu două căldări pline cu apă. Umpli cu apă un hârdău: apa atrage obuzele şi le-mpiedică să explodeze!”

Deci, pe deplin liniştit, am cumpărat de la un precupeţ nişte piersid de Montreuil, care se găseau din abundenţă la Paris, de când expedierea în Anglia devenise foarte dificilă. Acesta a fost unul dintre primele efecte ale războiului: piersid de Montreuil cu douăzeci de centime! Savurând fructele, mă uitam la mijloacele de apărare ale Parisului. Văzând că drumurile care duceau spre Capitală erau barate cu trunchiuri de copaci şi cu ramuri groase, ascuţite la capete, m-am mirat că partea în formă de ţeapă era îndreptată spre Paris; dar lovindu-mă de o asemenea ramură, am ghicit că era vorba de un şiretlic de război. Dacă inamicul reuşea totuşi să intre în oraş, ar fi fost azvârlit peste aceste dispozitive tăioase. Am băgat de seamă, în afară de asta, că în locurile unde nu erau trunchiuri de copac, soldaţii săpau tranşee sub conducerea unui plutonier de geniu…

Tranşeele aveau să se dovedească mai târziu un mijloc de apărare mai eficace decât trunchiurile de copac şi decât ramurile. În orice caz, noaptea, acestea redeveneau mai utile.

— Înţelegeţi texplica un cetăţean pe întuneric – primul rând al cotropitorilor are să se-mpiedice de obstacolul pe care nu-l vede; al doilea rând are să vină de-a berbeleacul peste primul, al treilea peste al doilea şi aşa mai departe… Şi-n felul ăsta, cazând unii peste alţii, au să fie cu toţii la păknând!

Curând de tot aveam să experimentez eu însumi cât de mult te intimidează, Vhiar în plină zi, un obstacol de-a curmezişul drumului.

Închizându-mi, încă din prima zi de război, magazinul, am părăsit Parisul pentru a merge în cătunul Home, care ţinea de Varaville, unde aveam o casă.

Ca s-o iei pe drumul cel mai scurt, când vii de la Paris, trebuie să cobori la Cabourg. Mai faci un kilometru şi ajungi la Home. Mă îndreptam într-acolo pe jos când văd, în mijlocul drumului, o tărăboanţă de care era agăţat următorul anunţ: „Vizaţi-vă permisele de trecere la

control, la stânga”. Am obiceiul să respect orbeşte orice dispoziţie. Aşa se face că, într-o zi, citind pe un perete, în momentul când să urc o scară: „Ţineţi umbrela dincolo de balustradă”, fără să mă gândesc că această recomandare era valabilă numai pentru zilele ploioase, am ţinut umbrela pe marginea scării şi… am spart un bec de gaz Auer. Pe scurt, la Cabourg, în loc să ocolesc pur şi simplu tărăboanţă şi să-mi văd de drum, m-am îndreptat către un fel de şopron unde trei indivizi, însărcinaţi cu vizarea permiselor de trecere, jucau cărţi. Purtau nişte caschete cu galoane asemenea celor ale portarilor de hotel. Aceste galoane – ştiţi cât respect mi-au inspirat totdeauna – m-au intimidat deşi am recunoscut numaidecât pe doi dintre jucători. Vara trecută, lucraseră într-o grădină vecină cu a mea, şi când treceam pe lângă ei, mă onorau cu un „bună ziua, domnule Vollard”, cordial şi îndatoritor. Şefului biroului – căci atribuisem acest titlu celui mai galonat – a început să-mi pună întrebări. M-a întrebat numele şi prenumele, ale mele, ale mamei şi ale tatii, dacă eram însurat, câţi copii aveam, deşi îi spusesem că sunt celibatar. Un pic enervat, am zis:

— Bine, dar mă cunoşti! Nu lucrai dumneata în grădina domnului Duchitel…

— Da, vă cunosc în calitate de domnul Vollard din vreme de pape, dar acum suntem în vreme de război… Permisul dumneavoastră?

M-am întrebat după aceea dacă nu cumva erau nişte impostori, dacă erau cu adevărat funcţionari… Nu m-am mai îndoit însă, când, mai târziu, am avut de-a face cu cei mai autentici slujbaşi ai Administraţiei. De exemplu, acel comisar special pe care – în timp ce verifica paşaportul unei doamne de la Crucea-Roşie, care se ducea în Elveţia – l-am auzit spunând:

— Văd că sunteţi măritată. Vă lăsaţi aşa bărbatul la Paris şi vă duceţi să vă plimbaţi în străinătate? Ce căutaţi în Elveţia?

— De ce mă-ntrebaţi? Actele mele sunt în regulă, da

sau nu?

— În regulă sau în neregulă, am dreptul să reţin, pentru informaţii mai amănunţite călătorii a căror situaţie nu mi se pare clară…

La urma urmelor, poate că funcţionarii noştri se-ntreceau în grosolănii şi în chichiţe ca să ascundă lipsa noastră de combustibil şi ca să le taie astfel oamenilor cheful de a călători.

*

În timpul războiului, l-am. Văzut pe un prieten al meu, soldat la serviciul auxiliar în Ministerul Informaţiilor. Când am intrat eu în birou, el vorbea la telefon: „Daţi-mi Ministerul de Război… cu colonelul cutare!… Ministerul

Q4Q

de Război?… Aici Ministerul Informaţiilor…” Şi continuase pe un ton mai ridicat: „Ministerul este foarte mirat că nu ni s-a trimis încă soldatul cutare, ale cărui cunoştinţe tehnice ne sunt indispensabile…”

— Dar – zic eu – e muncă, nu glumă, să stai aici şi să telefonezi tot timpul.

— Între noi fie vorba, am telefonat pentru interesele mele personale. Tehnicianul pe care-l cerem este băcanul meu. Toate merg alandala în prăvălia lui de când a plecat.

— Bine, dar ca să-l faci pe omul dumitale să vină, nu trebuie să-l ceară şeful serviciului?

— Bineînţeles. Numai că… atunci când îi dau corespondenţa la semnat, îi spun şefului: „Nu-i putem face în ruptul capului pe cei de la Război să ni-l trimită pe cutare…” Iar şeful îmi răspunde: „teere, dragă; cere; că dacă s-o-ntâmpla să iasă ceva prost, de dumneata au să se lege…” în orice caz e tare bine la Paris, într-un minister, după ce ai fost în provincie şi la cazarmă… Pleaşca asta i-o datorez comandantului al cărui secretar am fost la Rennes. Într-o zi, consultând un dosar, tuna şi fulgera, în gura mare, împotriva unui soldat care cerea permisie pe motiv de salpingită (sic): „Ticălosul ăsta n-are decât să anunţe că e bolnav!”

— Iertaţi-mă, domnule comandant – zic eu –, dar nevastă-sa e bolnavă, nu el.

— Adevărat – zice el – citind din nou cererea de permisie; Dar de unde ştii asta?

De pomană i-am explicat eu că salpingită e o boală de femei, nimic nu i-a putut scoate dincap ideea că-i umblam prin hârtii. Şi, ca să scape de mine, mi-a făcut vânt la Paris.

În momentul ăsta, intrase în birou o dactilografă mărunţică. Prietenul meu îi întinsese portţigaretul: „O ţigară?” Fata luase una şi trăgând un fum spusese: „Cel puţin ăsta-i tutun adevărat. Nu ca rujul de buze. De când a început războiul numai ciurucuri… Se pare că înainte venea de la nemţi”. După ce a plecat i-am spus prietenului:

— N-arată rău, mititica.

— Da, e o dactilografă pe care am reuşit s-o aduc în serviciul meu. Descoperisem o cameră cu o masă şi cu un covor verde pe jos. Nimeni nu se servea de ea. Am pus patru scaune şi am făcut din ea un birou. Apoi m-am dus la şef: „N-avem dactilografă…” Când ai un birou aranjat îţi consolidezi situaţia. Am un amic care, uite aşa, din simplu manutanţier a ajuns judecător la tribunalul arbitrai mixt. Asta zic şi eu baftă!…

Mi-a atras atenţia mimica unui planton care se-nvârtea într-un picior repetând fericit:

— N-au pus ei laba pe piciorul meu.

— Cine sunt „ei”? Am întrebat eu uimit.

— Doctorii cu patru galoane care voiau să mi-l taie… Aveam cangrenă gazoasă la un picior. La salon era un savant de la Institutul Pasteur, doctorul Wimberg. Inventase un ser care vindecă asta cât ai clipi. Dar doctorul ăsta avea doar grad de locotenent şi, prin urmare, îi era interzis să vindece un picior condamnat de cei cu patru galoane. Pe scurt, era să-mi taie piciorul, când, speriat desigur de numărul mare de pensii pe care trebuia să le dea mutilaţilor, guvernul, păsându-i prea puţin de principii şi de ierarhie, de dracu’ şi de tat-su, le dăduse,

fără să-ntrebe pe nimeni, la cei cu două, la cei cu un galon şi chiar la cei fără niciunul care puteau să vindece fără să taie, cele patru galoane care le dădea dreptul ăsta.

Plecând de la Ministerul Informaţiilor, am trecut pe la Ministerul de Război, unde trebuia să văd un şef de serviciu. Ajungând înainte de ora la care acesta venea la birou, m-am uitat la oamenii care umblau încoace şi încolo prin vestibulul unde completai o fişă spunând care era motivul vizitei. Un sergent primea hârtia pe care i-o întindeai pentru a fi transmisă destinatarului.

Întâlnindu-l acolo pe contele Comminges, i-am spus:

— Ia uitaţi-vă cu ce aer amabil îi dă colonelul ăsta fişa „recrutului” care face pe ajutorul. – *l j*

— Pentru că de-un soldăţel ca ăsta depinde să fii anunţat numaidecât.

M-am dus şi eu să predau fişa. Întorcându-mă, l-am văzut pe contele de Comminges zâmbind:

— A! Domnule Vollard – zice el – dacă te-ai fi văzut întinzând fişa! Erai şi mai amabil decât colonelul de adineauri.

*

Când a izbucnit războiul, se spune că preşedintele Salonului de Toamnă, domnul Frantz Jourdain, exclamase: „În sfârşit, s-a zis cu cubismul!” Dar, ca şi celelalte genuri de pictură, cubismul n-avea să sufere nimic de pe urma evenimentelor! Repede s-a văzut că în vreme de război orice putea ajunge obiect de speculă. Auzind ce salturi făceau preţurile tablourilor, speculanţii de război s-au gândit că şi pictura putea fi la fel de productivă ca şi camembertul, ca vinul sau ca fierăria.

Într-o dimineaţă, bate cineva la uşă. Intră un individ ţinând în mână un prospect cu cărţile pe care le editasem şi se interesează dacă-mi mai rămăseseră exemplare pe „chine” şi pe „japon”. Unele se epuizaseră. Propunându-i exemplare pe hârtie velină, s-a strâmbat. „Ştiţi, prietenii mei nu admit decât hârtie de lux”.

L-am întrebat dacă pasiunea lui pentru cărţi era mai

veche.

— Pasiune!... Pasiune!... zice el. Şi a continuat:

— Câte cărţi de lux trebuie să ai ca să fii considerat mare bibliofil? Dar colecţionar ce vrea să-nsemne, la drept vorbind?

I-am lămurit sensul acestui din urmă cuvânt.

— Dacă eu am o mulţime de cărţi scumpe, sunt colecţionar-bibliofil?

I-am confirmat presupunerea. A părut foarte măgulit şi, căpătând încredere, mi-a spus povestea lui.

— Lucram într-un mare restaurant, curăţăm cartofi, când mă-ntâlnesc cu un amic de pe vremea când eram amândoi negustori ambulanţi de mărunţişuri. Mi-a spus că el ajunsese furnizorul armatei şi mi-a propus să intru în combinaţia lui. Am lăsat bucuros cartofii.

— Ştiaţi ce cumpăraţi?

Ei asta-i! În anii aceia, ştiţi foarte bine că totul era să ţi se facă reducere. Eu aveam un truc al meu. Când mi se prezenta marfa mă prefăceam că sunt nehotărât. Ziceam „Mdaf Mda!” Eram sigur că-mi mai lasă din preţ. Meseria era bună şi am făcut parale. Şi când ai bani îi faci să ruleze, nu-i aşa... Am amici care cumpără „periuţe” la „puicuţe”. Eu sunt pentru lucruri care aduc câştig... pentru şmecheriile care cresc la preţ... tablouri, cărţi.

O asemenea stare de spirit explică, în parte, cum au avut cele patru licitaţii Degas atâta succes. Socotind la un loc tablouri, desene, schiţe, erau cam două mii de bucăţi!

În timpul uneia dintre licitaţii, explozia obuzelor făcea să se cutremure tavanul de sticlă al sălii Georges Petit, dar licitaţia continua. S-a întâmplat chiar ca o pânză, adjudecată şi întoarsă cu faţa la perete, să continue să „urce”, în momentul acela a năvălit în sală un trecător şi a strigat: „Frontul s-a restabilit!”

Trebuie amintit că din vânzarea atelierului lui Degas s-au obţinut douăsprezece milioane de franci – şi nu erau franci devalorizaţi!

Entuziasmul pentru pictură n-avea să scadă după

război. Lumea a continuat şi mai mult să cumpere şi să vândă. Galeriile răsăreau ca ciupercile. Pe unele străzi, fiecare prăvălie era o vitrină de negustor de tablouri. Nu mai vorbesc de traficanţii la domiciliu. Într-o zi, cineva mi-a arătat pe stradă o cuconiţă care trecea cu nişte pânze la subţioară. Plângându-se că veniturile bărbatului ei nu-i permiteau să ţină două servitoare, cineva îi spusese: „Cu nimic nu câştigi mai mulţi bani în ziua de azi decât cu meseria de negustor de tablouri”. Un prieten al casei, având încredere în priceperea doamnei, îi dăduse cu împrumut câteva mii de franci cu care aceasta cumpărase, la licitaţia Kahnweiier, un mare număr de pânze cubiste care, în momentul acela, scăzuseră foarte mult la preţ, dar care în curând aveau să crească din nou. De pe urma acestei trebi a avut şi a doua servitoare, apoi maşină şi zi de primire.

În timp ce pânzele urcau şi iar urcau la preţ, iar faima recentă a vameşului Rousseau incita amatorii să descopere pictori printre cei care nu erau pictori de meserie – un negustor de cartofi prăjiţi sau un cizmar – am văzut câţiva descoperitori „mizând” pe un anume Bambon sau cam aşa ceva, un negustoraş de fiare vechi de la hala de vechituri, care se apucase de pictură. Vindea tablourile după mărime, ceea ce făceau de altminteri şi unii pictori celebri. Pentru ca să vă faceţi o idee despre conştiinţa lui profesională, într-o zi când un amator venise să-şi aleagă câteva dintre pânzele cele mai recente ale lui Bambon, acesta, punând una de o parte, spusese:

— La asta vă fac o reducere. Nu pot, în mod cinstit, să v-o dau la acelaşi preţ cu celelalte. Nu e la fel de proaspătă, am pictat-o acum cel puţin doi ani.

Dar un cofetar din Pontoise, un oarecare Murer – care se lăsase şi el de meserie ca să ia paleta în mână – nu era de părere că o pânză îşi pierde din valoare învechindu-se. Impresioniştii, Renoir, Pissarro, Monet etc. Mergeau la cofetăria lui. Fusese martor al luptei lor, apoi al succesului lor care abia începea, într-o zi, Renoir, care venise să cumpere un pateu, îl găsise punând obloanele la prăvălie.

— M-am săturat de meseria asta de bucătar. Sunt un nătărău c-am aşteptat atâta timp ca să mă apuc de pictură. Vedeţi, un pateu care nu s-a vândut, trebuie să-l dai cu preţ scăzut, pe când un tablou nu pierde nimic, ba chiar poate să câştige cu timpul…

Un loc cu totul special printre confraţii mei trebuie să-i fie rezervat lui Paul Guillaume.

Înainte ca arta neagră s-ajungă la mare cinste.

Paul Guillaume îşi făcuse o colecţie de fetişuri, interesându-se în acelaşi timp de artişti puţin cunoscuţi încă. Aşa se face că a descoperit pictori ca Modigliani, sau ca Soutine şi că a contribuit în cea mai mare măsură să li se dea locul care li se cuvine. Nu vorbesc de colecţia lui particulară în care puteai admira pânzele cele mai revelatoare ale lui Matisse.

Derain, Henri Rousseau, Picasso… Murind prematur, a trecut ca un meteor. f

Domnul Étienne Bignou este un alt mare animator al picturii impresioniste. Dimineaţa, este la Londra; seara, deschide o expoziţie la Paris; a doua zi, ia vaporul sau avionul pentru New York. Dacă ar fi după el, nu s-ar duce nicăierişi s-ar culca la ora nouă în fiecare seară, dar cutreieră tot timpul lumea pentru că este atras, la de un magnet, peste tot unde este un tablou de văzut.

Pe măsură ce negustorii de tablouri prosperau, aveau de suportat pretenţiile din ce în ce mai mari ale pictorilor care voiau să participe la prosperitatea lor.

Într-o zi, m-am întâlnit pe stradă cu un confrate de-al meu care mi-a spus:

— Vin de la cutare (vorbea de unul dintre „mânjii” lui). Nici nu s-a împlinit anul de când a trebuit să-i cumpăr un Talbot, iar acum pretinde un Packard…

Am avut ocazia să mă duc pe la acest coleg câteva luni mai târziu:

— Domnul A. E în birou? l-am întrebat eu pe secretar.

— Picaţi într-un moment prost, domnule Vollard! Patronul e într-un hal… acum a plecat X de-aici.

Numele ăsta mi-a amintit că era vorba de omul cu Packardul.

— Închipuie-ţi, a intrat ca o vijelie! Fără să spună un cuvânt, s-a repezit, cu un brici în mână, la un *Nud* făcut de el. Uită-te ce-a mai rămas din tablou!… zdrenţele astea. O pânză, domnule Vollard, pentru care am refuzat şaptezeci şi cinci de bancnote! „Tabloul ăsta nu mai e demn de reputaţia mea!” a strigat el luând o bucată din pântecele femeii, ca să fie sigur că pânza n-are să poată fi recondiţionată. Toate astea, după ce ne-a costat un Packard! Un pictor care, nici nu sunt trei ani de-atunci, îi spunea patronului: „Puteţi conta pe veşnica mea recunoştinţă”.

Fusesem apucat şi eu de febra, generală, într-o zi, trecând prin faţa vitrinei unui negustor, văd o *Catedrală* semnată Utrillo, un nume care-mi era necunoscut.

— Ei! Îmi zic eu – uite un pictor pe care să-l lansez.

Intru şi întreb de preţ:

— Cincizeci de mii de franci…

Am aflat în felul ăsta cât făcea o operă a acestui Utrillo ale cărui pânze, cu puţini ani mai înainte, după cum am aflat, nu se vedeau decât agăţate afară pe la anticarii de pe boule-vard de Clichy.

Mi-a scăpat, de asemenea, un alt artist, Modigliani. M-am tocmit, într-o zi, pentru o pânză de-a lui, deşi nu eram prea entuziasmat de figurile acelea cu gâturi lungi care păreau întinse.

— Face oare trei sute de franci? Mă-ntrebam.

După război, trecând pe rue de la Bostie, am zărit un *Nud* de acest artist, care amintea graţia cam manierată a unei stampe japoneze. Ce piele voluptuoasă! M-am gândit: „Acum vreo patru ani, cele mai mari tablouri de Modighani erau cotate la trei sute de franci. E mare lucru

„Dacă mi se cer trei mii de franci pe pânza asta!”

— Cât costă? M-am informat.

— Trei sute cincizeci de mii. Dar avem o opţiune. Avem toate motivele să credem că samsarul care a luat-o

lucrează în contul lui Mussolini!

În perioada de după război a început marea vogă a cafenelelor de pe bulevardul Montparnasse. Pe terasă, înăuntru, vedeai noile grupuri de pictori şi modelele lor. Nicio legătură între noul şi vechiul Montparnasse. Nici urmă din artistul cumsecade, fumându-şi pipa în faţa unei halbe cu guler şi anunţând plin de bucurie: „Merge treaba, am un tablou în vitrină în strada Laffitte”. Cât de caracteristică este, pentru epoca aceea, o anecdotă pe care o ştiu de la Guillemet! Într-o zi, ducându-se la Corot, al cărui elev era, acesta îi spusese: „Cum! Zici că un amator ţi-a dat treizeci de galbeni ca să-i cumperi două tablouri şi că dacă n-aş fi Corot mi te-ai adresa mie? Bine, dragă, dar treizeci de galbeni sunt o sumă… O s-alegem numaidecât două pânze pentru acest mecena”.

În acest turn Babel care era Montparnassul, unde majoritatea pictorilor nu calcula decât în dolari, în piaştri, pesetas, coroane, lire sterline, cât de mult se deosebeau de înaintaşii lor ca Bonnard, Denis, Derain, Matisse, Picasso, Rouault, Roussel, Vlaminck, Vuillard… care pictau în primul rând pentru bucuria de a picta!

Dar cât este de greu să lucrezi cu plăcere când totul te-mpiedică să lucrezi în linişte! Se „repeziseră” la pictură nu numai snobii şi profitorii ci şi unii colecţionari pasionaţi, care îi hărţuiau pe artişti cu aceeaşi înverşunare. Singurul mijloc de-a scăpa de această conjuraţie era să fugi. Să fugi departe. Să evadezi spre locuri unde nu ajunge trenul. Dar vai! Chiar satele cele mai depărtate nu sunt la adăpost de incursiunile automobilelor, iar pictorul, abia instalat, era dibuit în refugiul unde se credea de negăsit.

Degeaba punea artistul – ca să-şi asigure un adăpost liniştit – la intrarea locuinţei lui tăbliţe pe care scria: „capcane pentru lupi” sau „câini răi”, lumea găsea totdeauna un mijloc de-a pătrunde cu de-a sila. „Domnule – spunea servitoarea sunt nişte domni foarte bine la poartă; îi dau zahăr lui Black…”

Pe urmă, cum să bănuieşti un şofer care vine să-ţi ceară ajutor din cauza unei pane de maşină? După ce l-ai ajutat, ai să vezi o cucoană coborând din limuzina somptuoasă, insistând să-i mulţumească pictorului pentru serviciul pe care i l-a făcut Bineînţeles, tot din întâmplare, a aflat că „maestrului” Renoir îi datorează faptul că-şi poate continua drumul. Şi cum ea ştie că Renoir spunea că nimic nu e mai greu decât să pictezi alb pe alb, din întâmplare toată îmbrăcămintea cucoanei va fi albă, de la pălărie până la pantofi. Iar Renoir, entuziasmat va spune: „Chiar că n-am noroc: văd şi eu o dată un portret bun de făcut, şi atunci trebuie să-mi plece modelul”. Dar tot din pură întâmplare se face că doamna e în vilegiatură pe acolo pe-aproape. Se oferă bucuros să revină „foarte fericită de a-i fi, la rândul ei, utilă maestrului”. Pe scurt, înainte de a urca din nou în maşină, este fixată ziua de poză; şi după portret, va urma un buchet de flori pe care l-a dorit, un peisaj „care să-i amintească, la Paris, măslinii aceia argintii care-i plac atât de mult…”

Este tipică aventura celor doi gentlemeni care au debarcat într-o zi la Cagnes.

— Acum trebuie s-ajungem la Renoir! zice unul.

— Aş da bucuros o mie de franci cui ne-ar introduce – declară celălalt.

— Vorbiţi serios? Întreabă un individ care-i auzise. Eu cunosc foarte bine pe domnul Renoir.

Într-adevăr îl cunoştea foarte bine pe Renoir, dar numai din vedere. Pe scurt, după ce încasează frumos cei o mie de franci, îi conduce pe gentlemani la pictor şi când acesta, pe care îl anunţase servitoarea, soseşte ca să vadă ce vor de la el, omul nostru spune imperturbabil:

— Domnule Renoir, vi-i prezint pe domnul cutare şi pe domnul cutare…

După care şmecherul o şterge.

Casă scape de nepoftiţii care veneau să-l plictisească până la Cagnes, singurul mijloc al lui Renoir era să spună că este plecat; dar într-un sat, eşti totdeauna găsit. Tot la

Paris poţi scăpa cel mai uşor de vizitatori. Mi-aduc aminte când aflându-mă odată acasă la un artist, l-am văzut deodată pe băieţelul acestuia fugind spre vestibul şi întorcându-se cu pardesiul, cu bastonul şi cu pălăria tatălui. M-am mirat. „N-ai auzit? Îmi spune pictorul. A sunat la uşă. Poate că e o vizită pentru nevastă-mea, dar poate fi şi vreun amator care vine pentru mine”.

Ce contrast în comparaţie cu epoca dinaintea războiului, când oamenii de lume nu încercau deloc să facă pe cunoscătorii, ba chiar pe speculanţii, şi care erau ignoranţi cu simplitate!

În vremea când a fost furată de la Luvru *Gioconda*, am recunoscut într-o zi, o doamnă, o cunoştinţă de-a mea, oprită în faţa unui chioşc.

— Cine-i Mona Lisa asta? Mă întreabă, arătându-mi o gravura care înfăţişa un portret de bărbat cu acest titlu: „*Soţul Monei Lisa*”.

— Bine… dar e Gioconda!

— Gioconda?

— Ştii, capodopera lui Leonardo da Vinci!

— Leonardo da Vinci?

— N-ai fost niciodată la Luvru?

— Cum să nu! De foarte multe ori, chiar acum vin de la expoziţia de albituri[2].

N-am insistat.

Era o persoană în legătură cu care, la o masă din Pivniţă, Forain îmi spusese: „Dacă vrei să-mi faci o plăcere, aşază-mă alături de doamna Z. Îmi place s-o aud vorbind… E spirituală…”

Doamna Z. Avea şi gust. Am întâlnit-o, altă dată, în salonul unor prieteni, într-o conversaţie foarte animată cu un membru al Academiei de Belle-Arte, care avea un aer cam rezervat, de lord englez.

— Vorbeam cu domnul ăsta despre pictură

---

2 Doamna credea că Vollard se referă la magazinul universal Le Louvre. (n. tr.).

— Îmi spune ea după ce-i plecase interlocutorul, îi spuneam că-mi place foarte mult tabloul din anticameră cu *Femei la scăldat*.

Era o acuarelă de Cezanne şi mi s-a părut nepotrivit s-o întreb care erau motivele pentru care-i plăcea, dar întâlnindu-l peste câtva timp pe academician i-am spus:

— Aveaţi o vecină încântătoare în salonul familiei X…!

— Ce ochi de pictor are femeia asta frumoasă! Datorită mamei pe care o am de a vorbi tot timpul despre meseria mea, am întrebat-o: „Vă place pictura? ** „Când îmi scoteam paltonul în antreu – mi-a răspuns ea – am văzut un tablou cu *Femei la scăldat*… Foarte frumos”. „Cum! Tabloul ăla care parcă e o bucată de brânză din care ies viermi mari albi!”

— Am exclamat eu ca un neghiob bătrân.

În faţa acestei aprecieri cu privire la el însuşi, m-am crezut dator să protestez.

— Taci din gură… Ai despre pictura mea o părere şi mai proastă. Dar – continuă academicianul – vecina mea mi-a răspuns: „Mie îmi mângâie privirea ca o faianţă frumoasă”. Ei bine, vorbele ei mi-au deschis ochii asupra lui Cezanne. Acum, când stau la şevalet, în faţa micuţelor mele fese roz, a sânilor mei ca nişte balonaşe, toate mizeriile astea mulţumită cărora am intrat la Institut… mi-e silă…

— Este un alt gen de artă – am insistat eu politicos.

— Ba e-o porcărie. Dar vreau să mă înnoiesc. Acum îi studiez pe Picasso şi pe Matisse până când am să mg apuc de Cezanne.

Un tablou de Cezanne, de Matisse, de Picasso nu este numai o încântare pentru ochi; câte avantaje îţi poate aduce, pe deasupra! Am cunoscut un bancher israent care voia, cu orice preţ, să-l aducă la el acasă pe baronul Denys Cochin. În acest scop, crezuse că e foarte abil din partea lui să cumpere o proprietate lângă cea a baronului. În ciuda tuturor încercărilor de a intra în relaţii cu vecinul

său, n-a putut niciodată să scoată de la el mai mult decât o carte de vizită. Dacă ar fi fost în posesia doar a câtorva tablouri de Cezanne, mai degrabă domnul Denys Cochin ar fi făcut primii paşi.

În alte cazuri, faptul de a avea o colecţie îţi poate aduce nu numai o relaţie folositoare, ci un profit serios. Într-o zi când mă aflam la un prieten, mic amator căruia mijloacele lui modeste nu-i permiteau să achiziţioneze decât schiţe, l-am găsit arătându-şi colecţia unui personaj cu aer protector.

— O! Spune acesta la un moment dat – eu nu mă pricep deloc; dar n-ai să mă convingi niciodată că ce ai dumneata aici este pictură serioasă…

Intrase servitoarea:

— A venit cineva să-l anunţe pe domnul că prinţul de X… care a promis că vine la ora zece n-are să poată sosi decât la zece jumătate. Prinţul crede că asta n-o să-l deranjeze pe domnul…

La aceste cuvinte vizitatorul s-a speriat: *i-l* Cum! Fratele regelui X… vine pe la dumneata?

— Da! îi place foarte mult să vadă pictură modernă.

În acest moment m-am retras. Când l-am revăzut, prietenul meu mi-a spus cu un aer radios:

— Cât îi binecuvântez pe Cezanne, pe Matisse, pe Picasso! Ştii, domnul care era aici zilele trecute când m-a anunţat servitoarea că vine prinţul de X. După ce ai plecat mi-a spus:

„Ascultă, dragă, eu sunt un om dintr-o bucată. Ştiu că o iubeşti pe fiică-mea. Nu te-am încurajat niciodată să mi-o spui. Ei bine! Bate palma!… Dă-mi voie să rămân aici când vine prinţul. Aş fi atât de fericit să spun că am stat în *tête-à-tête* cu fratele unui rege! Bineînţeles, nu-ţi cer să mă prezinţi aşa deodată. Dar, de exemplu, n-ai putea să-mi spui în legătură cu tabloul ăsta care stă în umbră: „Tată-socrule dragă, vrei să mă ajuţi să-l dau jos? Vreau să i-l arăt prinţului de aproape… ** Iată un amator căruia colecţia lui i-a făcut rost de-o partidă bună.

Altă dată, un financiar avea să fie salvat datorită portretului pe care i l-a făcut un artist cu renume.

Eram în atelierul lui John Lewis-Brown când intră cineva care, luând mâinile pictorului într-ale lui, îi spune:

— I Ştiţi că m-aţi salvat în mod categoric de la ruină?

— Eu? zice artistul.

— V-aduceţi aminte că într-o zi v-am rugat să-l convingeţi pe Bonnat să-mi facă o schiţă de portret pentru zece mii de franci? Ce-aţi crezut despre treaba asta?

— Ce-am crezut? Mi-am zis: „Bogat trebuie să mai fie cineva ca să dea aşa zecile de mii de franci!"

— Ce-ai fi zis, dragul meu Lewis, dac-ai fi ştiut în ce situaţie mă aflam? Eram pur şi simplu pe drojdie. Eram gata dintr-o clipă într-alta să dau faliment când mi-a venit ideea cu portretul ăsta de Bonnat... Lovitură de teatru: când a citit lumea în *Figaro* şi în *Gaulois* că eminentul portretist al regilor şi al personajelor ilustre ale Republicii lucra la efigia „marelui bancher", îţi închipui cum le-a luat piuitul celor care se pregăteau să mă execute! Am găsit la iuţeală câţi bani am vrut ca să-mi restabilesc situaţia financiară.

— Ei! zice Lewis-Brown, după ce plecase omul cu pricina, vezi la ce serveşte pictura?

— Da, văd. Ce aşteaptă ca să se folosească de prestigiul pe care ţi-l dă pictura cei care mânuiesc capitaluri, cei care lansează afaceri, chiar statele în deficit, în sfârşit, toţi cei care au nevoie să recâştige încrederea publicului?

Urmând pilda „amatorilor" pe care-i vedeau „stocând" tablourile, aşa cum alţii pun în portofel valori pe al căror câştig contează, negustorii, şi ei, încrezători într-o creştere continuă a preţurilor, îşi făceau rezerve şi când un trecător, momit de cutare sau cutare pânză expusă în vitrină, intra în magazin şi întreba:

— Cât costă *Clăile* astea de Monet?

— Nu sunt de vânzare...

— Dar tabloul ăsta de Derain?

— Nici ăsta nu-i de vânzare!

Atunci clientul, fără să se descurajeze, continuă:

— Dar acest Matisse care este expus?

— Este tot din „colecţia particulară" a patronului.

Eu nu mergeam până acolo încât să refuz să vând; dar e drept că felul în care înţelegeam atunci negustoria nu era de natură să-l facă pe client să cumpere. Într-o zi, un trecător a intrat în prăvălia mea:

— Cât costă astea trei studii de Cezanne?

— Aţi vrea să luaţi unul, două sau trei?

— Unul singur.

— Costă treizeci de mii de franci. La alegere.

— Dar dacă iau două?

— Optzeci de mii de franci.

— Nu înţeleg… Atunci toate trei cât ar face?

— Toate trei: o sută cincizeci de mii. Vizitatorul meu era uimit.

— E cum nu se poate mai uşor de-nţelesi-am spus eu. Dacă vă vând un Cezanne, mai rămân cu doi. Dacă vă vând doi, mai rămân cu unul. Dacă vi-i vând pe toţi trei, nu-mi mai rămâne nimic… înţelegeţi?

Omul meu era din ce în ce mai mirat. Deodată duce mâna la frunte:

— Mi-aţi dat o lecţie extraordinară.

Şi a ieşit în mare grabă. Trăsese concluzia, din nefericire pentru el, că în orice fel de negustorie, cu cât comanda e mai mare, cu atâta trebuie să creşti preţurile: iar el vindea încălţăminte.

Amatorii, ca şi negustorii, păstrându-şi cu mare grijă comorile, nu se gândiseră la „criză". Ce departe sunt timpurile când cumpărătorii te implorau!

Mi-aduc aminte de acel american care-mi spunea cu atâta insistenţă: „Hai! Domnule Vollard, fiţi drăguţ! Pentru Statele Unite! Daţi-mi mie Renoir-ul ăsta". Trebuie să spun că, surd la acest apel patetic, încrezător în persistenţa creşterii preţurilor, nu i-am vândut tabloul. Am şi acum

tabloul de Renoir, dar pe american nu l-am mai văzut.

De fapt, fiecare se căzneşte să creadă că e doar un moment prost prin care trecem şi că banii vor începe din nou, mai curând sau mai târziu, să ruleze. Cu multă încredere, lumea continuă să aştepte clientul. Auzi clopoţelul de la intrare… Uşa se deschide. Dacă o fi „el”!… E într-adevăr un amator. Dar vine să revândă.

Xiv. Călătoriile pe care le-am făcut

Elveţia. *Spania*. *Alsacia*. *Olanda*. *Glozel*. *Londra*. *Roma*. *New York*. *Lisabona*.

În timpul războiului, Serviciul propagandei m-a rugat să ţin, în străinătate, câteva conferinţe despre pictură. Mi-am ales, fireşte, drept subiect cei doi pictori pe care-i cunoşteam mai bine: Ce zanne şi Renoir.

M-am dus mai întâi în Elveţia. Trecând frontiera, mi-am adus aminte de păţania lui Paul Adam, într-o zi când, luând un tren într-o gară elveţiană, s-a urcat în compartiment cu doi dulăi. S-a ivit un controlor care-a vrut să-l scoată afară.

— Sunt Paul Adam – a protestat scriitorul.

— Iar eu aplic regulamentul.

Ca atare eram fericit să mă ştiu într-o ţară în care domnea o asemenea ordine!

Care nu mi-a fost însă mirarea, când, în va-gonul-restaurant, am văzut un călător care-şi aprindea pipa în ciuda unui anunţ pe care scria: *Fumatul interzis*. M-am burzuluit teribil: „N-aveţi dreptul să fumaţi aici!” A intervenit însă un chelner:

— Aici ne aflăm în Elveţia franceză. Puţin cam descumpănit, eram nerăbdător să ajung în regiunea pe care, ca toată lumea, o numeam Elveţia germană, drept care m-am ales cu următoarea replică, destul de muşcătoare, din partea unui băştinaş:

— Nu există Elveţie germană, domnule, există Elveţie alemanică.

Coborând din tren la Winterthur, unde trebuia să-mi ţin prima conferinţă, m-am mirat că urechile nu mi-au fost,

ca în Franţa sparte de fluierături stridente:

— Ţi s-a stricat ceva la maşină de nu fluieri? l-am întrebat pe mecanic.

— Ba fiindcă n-am chef să-mi ardă o contravenţie – mi-a răspuns omul.

La Winterthur eram invitatul soţilor Hann-loser care se numără printre cei mai zeloşi propagandişti ai artei franceze în Elveţia. Ce colecţie de Bonnard am. Văzut la ei! Dar câte pânze de Renoir! Câte de Matisse! Câte de Roussel! Câte de Vuillard! Ce mai încolo-ncoa-ce, toată arta noastră modernă.

Dar la familia Hannloser admiraţia mea se-ndrepta spre cu totul altceva decât spre tablouri. Această intimitate familială, pe care-aş dori s-o întâlnesc mai des în propria-mi ţară, a-n-semnat pentru mine o adevărată destindere. Aşa, de pildă, tânăra lor fiică servea mâncărurile, iar fratele ei turna vinurile. Şi cât de modeşti şi de prevenitori erau amândoi!

La Winterthur notabilităţile locale constituie o adevărată elită artistică. E suficient să-i pomenesc pe Hannloseri, pe Reinthardt, pe Sul-zeri, pe Butleri. Într-o zi, la club, unul dintre ei a spus: „De ce n-avem şi noi un muzeu? Că doar nu suntem mai prejos decât cei din Zâirich!” Pe loc s-a şi hotărât deschiderea unei liste de subscripţie. În câteva zile s-au adunat fondurile necesare. Aşa a fost posibilă construirea încântătorului muzeu care ar putea fi numit un templu înălţat geniului artei franceze: giuvaerurile lui sunt operele lui Cezanne, ale lui Renoir! Parcă văd şi-acum admirabilele fresce ale lui K.X. Roussel care parcă iluminau vestibulul. Şi, lucru demn de subliniat, în acest palat au fost rezolvate problemele iluminatului şi cele ale încălzitului, socotite prin alte părţi nevrednice de preocupările unui conservator de muzeu.

Conferinţa trebuia s-o ţinntr-o sală a muzeului din Winterthur. Era anunţată pentru opt şi jumătate. Deprins cu obiceiurile pariziene, mi-am spus că sosind la ora fixată, am să mai am şi timpul să privesc tablourile. La opt şi

jumătate eram la vreo douăzeci de metri de clădire; în aceeaşi clipă, un paznic aflat dincolo de uşă a închis-o şi a încuiat-o. Cu mare greutate am izbutit să-l conving să-mi deschidă; cu siguranţă că n-aş fi izbutit dacă n-aş fi fost conferenţiarul. Ca atare, săptămână următoare, când trebuia să ţin la Geneva o conferinţă anunţată tot pentru opt şi jumătate, am, fost, de astă dată, punctual. Dar punctualitatea nu mi-a folosit deloc, pentru că sala era încă pe trei sferturi goală. Publicul, mai iniţiat cu uzanţele pariziene, n-a sosit decât pe la nouă.

Trebuie să le recunoaştem elveţienilor un merit: că ştiu să asculte şi chiar să mediteze asupra celor ascultate. Aşa se face că, a doua zi după expunerea de la Geneva, în timp ce mă aflam în compania unuia dintre ascultătorii mei din ajun, omul izbucneşte dintr-odată în râs. Şi-mi spune: „Ana! Acum înţeleg eu ce-aţi vrut să spuneţi în legătură cu unul dintre modelele lui Renoir...”

Vecinii noştri elveţieni sunt nişte excelenţi cunoscători de vinuri. În afară de soiurile locale atât de apreciate, cinstesc din plin şi vinurile franceze. Ah! Ce fructuoasă propagandă ne fac vinurile noastre! Împreună cu cărţile şi cu tablourile, ele ne-au fost, dintotdeauna, ambasadorii cei mai buni în străinătate.

Aflându-mă la Zürich, am crezut că-mi descopăr talent de păsărar. Plimbându-mă pe chei, zăresc, pe crengile unui platan, un corb. Mi s-a părut că pasărea mă privea de parcă m-ar fi recunoscut. Îndreptându-mi bastonul înspre el şi mişcând frunzişul i-am strigat: „Corbuleţ drăgălaş!” Pasărea ţopăie din creangă-n creangă şi se-apucă să-mi ciugulească, vârful bastonului. Eram încântat. Întors la hotel, am povestit c-am reuşit să-mblinzesc un corb pe drum. „A! Ăsta trebuie să fie corbul paznicului de pescuit! A exclamat hotelierul. Aşa sâcâie pe toată lumea care trece pe-acolo!”

La Zürich, mi s-a întâmplat ceva care avea să mă intrige şi mai mult.

De la fereastra mea deschisă, zăream, în fundul

grădinii, un iaz minuscul în care se oglindeau ramurile copacilor din preajmă, ramuri care, de cu zori se umpleau de păsări. Mă obişnuisem chiar să mă dau jos din pat în clipele astea, ca să le văd atingând apa cu vârful aripilor, în căutarea vreunei ciuguleli matinale.

Într-o bună zi, nu mai văd iazul. Sun băiatul de serviciu.

— Spune-mi, te rog, nu era un iaz în fundul grădinii?

— Un iaz, domnule? Păi, aici n-am avut niciodată iaz! Pot să v-asigur. Eu curăţ grădina.

Ies din cameră şi, nu fără oarecare îngrijorare în privinţa stării mele mintale, mă-ntâlnesc în salonul hotelului cu un prieten căruia-i povestesc întâmplarea.

— Ştii! îi spun eu. Iazul ăla drăguţ pe care ţi l-am arătat din odaia mea.

— Da. Ei?

— A dispărut… S-a volatilizat… Ba încă băiatul de serviciu avea aerul că mă ia drept nebun când l-am întrebat ce s-a-ntâmplat cu iazul.

— Hai sus, la tine.

Ajunşi în camera mea şi deschizând fereastra, amicul meu strigă:

— Ce naiba? Ce tot îmi îndrugai? Uite-ţi iazul, că-i tot acolo.

Într-adevăr! Dar ce putea să-nsemne asta?

— Tot havuzul ăla fi căutaţi? M-a întrebat băiatul care mi-aducea, în clipa aceea, scrisorile.

— Nu-l mai caut Uite-l la locul lui. Priveşte şi dumneata.

— A! Asta credeaţi dumneavoastră că-i un iaz? Păi, asta-i tăblia de sticlă de pe masa la care-şi bea ceaiul familia engleză. N-am scos-o în grădină azi-dimineaţă, pentru că-şi iau micul dejun în cameră.

La câtva timp după asta, m-am dus în Spania. Cele două celebre *Atheneum*, din Madrid şi din Barcelona, îmi ceruseră să vorbesc despre Renoir şi despre Cezanne.

De îndată ce-ai trecut frontiera, impresia pe care ţi-o dă Spania este o impresie de pustiu. Asta l-a frapat şi pe Renoir. „Cu toate astea – îmi spunea el – spaniolii n-au republică, regimul ăsta care izbuteşte să suprime arborii în pădure, pasărea în aer, iepurele pe câmp, peştele în apă... în schimb, spaniolii au capre care pustiesc totul...”

La Paris mi se spusese: „Mergi în Spania? E cea mai murdară ţară din Europa”. Pe câtă vreme, Spania e poate singura ţară în care poţi bea, în deplină siguranţă, în plină stradă, dintr-un pahar din care bea toată lumea! E drept că, imediat după ce e folosit, paharul e pus sub robinetul fântânii. Îmi aduc iar aminte că, odată, intrând într-o patiserie, am arătat cu degetul o prăjitură din vitrină; dar vânzătoarea mi-a spus, trăgându-mi iute braţul în jos: „Vai, domnule, dacă vă vedea cineva din strada arătând prăjitura cu degetul, ar fi putut crede că aţi atins-o”. Şi spunând asta, juna persoană apucă prăjitura cu un cleşte lung de metal şi, oferindu-mi-o într-o farfurie, întoarce uşor capul într-o parte, ca şi cum ar fi vrut s-o păzească, evitând să respire înspre ea. Asta mi-a adus aminte ceea ce citisem despre sclavii care, la cartaginezi, serveau la masă cu feşe în jurul nasului şi al gurii.

Sosind la Barcelona, n-am uitat să-l vizitez pe consulul general al Franţei. Eram însoţit de preşedintele *Asociaţiei tinerilor pictori* şi de un membru de la *Atheneum*. Am înmânat consulului o scrisoare de recomandare din partea Serviciului Propagandei.

— Iar o conferinţă! A exclamat consulul. Dacă o autorizez...

— Dar, domnule consul general – l-a întrerupt unul dintre spaniolii care mă însoţeau – noi n-am venit să vă cerem autorizaţia de a ţine conferinţa; am venit să vă invităm să luaţi parte...

De altfel nici n-a venit.

După conferinţă, în care am vorbit mai ales despre Renoir în intimitate, *Asociaţia tinerilor pictori*, la care s-au alăturat membrii de la *Atheneum*, a hotărât să trimită lui

Renoir un mesaj în care îi mărturiseau „cât de fericiţi au fost că s-au simţit câteva clipe în intimitatea maestrului”. Au ţinut să încredinţeze depeşa consulului general, căci el era francezul care li se părea a fi cel mai potrivit spre servi de intermediar între ei şi pictor. Abia după trei luni, graţie unei ştiri din *Petit Nifois*, a aflat Renoir de existenţa acestei telegrame care nu i-a parvenit niciodată! Am pus să se ceară informaţii şi am descoperit că depeşa nu fusese expediată!

La Madrid, unde m-am dus după aceea, am fost primit cum nu se poate mai bine de ambasadorul căruia i-am prezentat scrisoarea de recomandare. Şi-a exprimat, cu multă curtoazie, regretul căocupaţiile lui îl împiedică să participe la o conferinţă despre un artist pe care îl admira atâta. Oricum, se înşela amarnic, într-adevăr, am înţeles fără întârziere că-l confundă pe Renoir, pictorul, cu Renouard, desenatorul. De altfel, conferinţa mea n-a suferit de pe urma absenţei diplomatului: prestigiul lui Renoir a fost suficient pentru a-mi face favorabil auditoriul madrilen.

*

După terminarea războiului, am avut ocazia să merg în Alsacia. Cu câtă curiozitate m-am dus, cu capul plin de povestirile lui Erkmann-Chatrian care-mi umpluseră de visuri tinereţea, cu fetele lor frumoase cu lungi coade blonde şi cu cuiburile lor de barză pe acoperişul caselor! Mare mi-a fost dezamăgirea: cea mai mare parte dintre tinerele alsaciene poartă acum, ca peste tot, părul scurt; cât despre berze… mi s-a spus că, pentru moment, se află în Egipt.

Din Alsacia, m-am dus la Wiesbaden unde intenţionam să deschid o galerie de artă modernă. Am ajuns într-un oraş de o curăţenie meticuloasă, în mijlocul unei populaţii foarte primitoare, unde numeroase detalii îmi aminteau bătrână Franţă.

Mi se părea că-mi regăsesc aici toată copilăria: pereţii, acoperiţi cu tapetul Louis-Phi-lippe, cu buchetele

lui rotunde înconjurate de o coroniţă de ferigi, şi la cofetari, cutiile de drajeuri împodobite cu motive din Watteau, cum nu mai pot fi văzute decât prin vechile cofetării pariziene, ca Seugnot sau ca „Marchiza de Sdvigne”. Altă dată, plimbându-mă într-un parc, am văzut un bătrân, cu o barbă albă frumoasă, oferind braţul unei doamne. Într-un mă-lacof. Înaintea lor, mergeau cuminte doi copii: o fetiţă cu o păpuşă, un băieţel cu un cerc. Dar Wiesbaden-ul în zilele marilor sărbători religioase! Ce procesiuni frumoase cu steaguri am văzut desfăşurându-se de-a lungul drumurilor umbrite de cireşi doldora de rod! Şi ce scrupuloasă onestitate la aceşti renani! Mă apropiasem de un tânăr care stătea sub un cireş de pe drum. I-am întins o hârtie de cinci franci şi i-am cerut voie să ne lase să culegem câteva cireşe. A refuzat banii: „Cireşul ăsta nu-i al meu” – a spus el.

În această perioadă, din cauza devalorizării mărcii, ţi se ofereau case cu cinci etaje la un preţ care nu depăşea douăzeci şi cinci de mii de franci francezi. Am asistat la o astfel de vânzare. O doamnă comanda omnibuzul pentru bagaje.

OfiR

Ce bine-i la Wiesbaden! A spus ea. Ar fi o fericire să ai o casă aici.

— În ce cartier doreşte doamna?... a întrebat-o portarul. – 7A, ştii, plec peste două ore.

— E timp destul.

Şi omul îi arătă cu degetul un afiş care reprezenta mai multe vile.

— Uitaţi un lot de case la alegere...

În timp ce doamna se uita uimită la portar, acesta pusese mâna pe telefon, rostise câteva cuvinte în nemţeşte, apoi declarase:

— Administratorul caselor soseşte în cinci minute, iar notarul a fost anunţat să nu-şi părăsească biroul.

Doamna încă n-avusese timpul să-şi revină din uimire că administratorul sosea în automobil, o poftea pe clientă

înăuntru şi, după ce-i arăta o mulţime de case, pe dinafară, pentru că timp era puţin, doamna îşi alegea una dintre ele. Deoarece înainte de plecare trebuia să ia masa de prânz, a venit notarul la hotel şi, instalat la o masă alăturată, a redactat actul. A informat-o pe cumpărătoare că legea îl obliga să i-l citească, în ciuda faptului că doamna nu pricepea nemţeşte. Actul era citit aproape în întregime, când funcţionarul public bagă de seamă că doamna ieşise pe balconul sufrageriei.

— Vom fi obligaţi să reîncepem. Legea îl obligă pe cumpărător să nu părăsească, nici măcar o clipă, încăperea în timpul lecturii actului.

Din fericire, au văzut că balconul era acoperit, fapt care a salvat situaţia.

Minunata curăţenie din Wiesbaden mă face adesea să mă gândesc la Olanda, atât de renumită în această privinţă, unde măgarii. Şi câinii, auzisem eu spunându-se în copilărie, poartă sub coadă un coşuleţ. Când m-am dus în persoană în Olanda, în momentul în Kâare, prin 1897, organizam în galeria mea din strada Laffitte prima mare expoziţie Van Gogh, n-am văzut nici măgari, nici câini cu coşuleţ, dar n-am văzut nici murdării pe stradă.

În cursul acestei călătorii, am făcut cunoştinţă cu fermecătorul artist olandez To-Orop care-mi trimisese, mai de mult, o planşă litografică pentru albumul meu de pictori-gravori. Fusesem impresionat de linia specifică a desenului său, şi mi-am explicat mai bine această curioasă stilizare când am aflat că la originea lui olandeză se adăuga o ascendenţă indiană.

Un mic incident mă face şi-acum să râd când mi-aduc aminte. Rătăcindu-mă, zăresc un trecător şi-l întreb foarte firesc pe unde s-o iau, într-un fel de păsărească pe care o credeam eu mai accesibilă unui autohton. Interlocutorul meu dă din cap, pe urmă se-apucă el să mă întrebe, exprimându-se rând pe rând în mai multe limbi. În fine, spune: „Ştiţi franţuzeşte?” Şi adaugă, după ce mi-a arătat drumul: „Dar în ce limbă vorbeaţi mai adineauri? N-am

auzit niciodată ceva asemănător!”

Plecând din Olanda mi-am continuat călătoria prin alte oraşe din Nord. În cursul peregrinărilor mele, m-am oprit în faţa unui hotel ale cărui alămuri luceau ca aurul. Era o adevărată plăcere să vezi slujnicele cum lustruiesc mobilele, spală pe jos, în fine, cum şterg praful cu o harnică măturică de pene. Drept care, la ora prânzului, aici am intrat. După masă, ca să ajung la vestiar, a trebuit să trec prin faţa closetelor a căror uşă rămăsese deschisă, şi admiram zelul cu care o slujnică micuţă se străduia să facă totul lună. Deodată, fetişcana-se ridică. Cineva strigase Katjee. Patroana, care ţinea în mână o cutie de tacâmuri, i-a spus fetei câteva vorbe pe un ton de reproş. Numaidecât, cu aceeaşi cârpă care-i slujise la ştersul „tronului găurit” din latrină, ascultătoarea Katjee s-a grăbit să frece argintăria.

oee

Asemeni multor francezi, îmi cunosc ţara mult mai puţin bine decât cunosc ţările străine; îmi pare rău, de altfel; dar niciodată n-am simţit nevoia să călătoresc pentru plăcerea mea. De fapt, n-aş detesta voiaj ele, dac-aş putea să-mi iau cu mine dormitorul, îngrijitoarea şi, pe deasupra, un ghid, pentru că n-am fost niciodată în stare să mă descurc într-un mers al trenurilor. Asta înseamnă că nu călătoresc decât când sunt nevoit. Asta mai înseamnă şi că singurele locuri din Franţa pe care le cunosc bine sunt Vittel şi Vichy unde medicii mă trimit ca să-mi văd de sănătate.

Mă aflam tocmai la Vichy în perioada în care savanţii din lumea întreagă stăteau cu ochii aţintiţi asupra unei mici comune din apropiere, comuna Glozel.

Un tânăr ţăran din localitate, Fradin pe nume, arând câmpul părintesc, dăduse la iveală un mare număr de obiecte diferite: pietre şi cărămizi acoperite cu desene şi cu semne necunoscute, în care unii arheologi au crezut că pot recunoaşte preţioase vestigii din perioada neolitică. Alţi specialişti, însă, s-au pronunţat categoric afirmând că

e vorba de o mistificare căreia dacă nu este autor tânărul Fradin, îi este cel puţin complice. Între savanţii cu pricina a izbucnit o controversă pătimaşă, disputa glozeliană, care a pus în mişcare cele două continente şi în care nici nu bănuiam că, în ciuda incompetenţei mele, o să mă pomenesc amestecat şi eu. Iată în ce împrejurări.

Cum făceam o cură la Vichy, domnul De-maison, autorul lucrării *Animalele care sunt numite sălbatice*, întâlnindu-mă după masă în Parc, mă opreşte: „Apropo, domnule Vollard, ce faceţi azi după-amiază?… Veniţi cu noi la Glozel… e numai la o jumătate de ceas depărtare…”

Ceva mai târziu, coboram dintr-o maşină, în faţa unei mici ferme pe una dintre clădirile căreia se putea citi: *Muzeul din Glozel*. *Intrarea*: *4 franci*.

Odată intrat, vizitatorul trebuia să caşte ochii ca să poată desluşi ceva. Printr-o fereastră de dimensiuni reduse pătrundea o lumină slabă care abia dacă lumina jumătate din încăperea în fundul căreia se aflau două vitrine cuprinzând misterioasele resturi neolitice. Eram de faţă vreo zece inşi; doi dintre ei purtau rozeta de ofiţer al Instrucţiunii publice, de unde am dedus că trebuie să fie profesori. Îşi notau ceva în carnet şi cred c-am remarcat că stăpânul locului, Fradin-tatăl, nu părea să vadă cu ochi buni vizitatorii care luau notiţe sau făceau schiţe ale obiectelor.

— Dar nu se vede nimic – a exclamat unul dintre cei doi presupuşi profesori universitari.

Şi, într-adevăr, cât de cât luminate nu erau decât trei lucruri: un tablou în care erau menţionate numele vizitatorilor de seamă, un registru în care aceştia îşi aşternuseră iscălitura şi, fixat în perete cu patru ţinte, tăiat dintr-un ziar din Vichy, portretul regelui României, iar dedesubt scris de mână: „Un rege la Glozel”.

În faţa dulapurilor cu geam, tovarăşii mei încercau să pătrundă enigma glozeliană. Lângă uşă se afla o canapeluţă Louis-Philippe. M-am aşezat. Odată instalat, mi-am plimbat privirile de jur-împrejur şi am descoperit pe

o masă câteva numere de reviste pe care le-am recunoscut datorită copertei lor violete.

— Dar ăsta-i *Mercure de France*! Am spus eu, întorcându-mă spre Fradin-tatăl. Cine-l citeşte aici?

— Păi, eu, domnule…

— Şi de ce-l citeşti?

— Păi, pentru cultura mea, domnule.

La auzul cuvântului cultură, un alt ţăran, arătându-i-l pe Fradin-tatăl unui vecin, a spus:

— O fi el priceput în neolitic, dar dacă-i vorba de cultură, atunci ascultă-mă pe mine, dacă ai pus grâu după ovăz, după aia tot ovăz trebuie să pui…

— Haideţi, să vedem săpăturile! A propus dintr-odată cineva.

Şi am pornit cu toţii. Fradin-tatăl mergea în frunte împreună cu cei doi demnitari de la Instrucţiunea publică. Micul nostru grup era alcătuit dintr-un medic, dintr-un geolog amator, din domnul Demaison, dintr-o tânără actriţă, domnişoara Răvmone, şi din mine.

Terenul lucrat se afla la poalele unei costişe. Pe drum, alături de un lan de grâu şi de porumb, am zărit un strat de plante vivace, de o nuanţă albăstruie frumoasă.

— Ce plante sunt astea? M-am informat eu. Geologul grupului a propus s-o întrebăm pe fetişcana care păştea oile, la câţiva paşi de noi.

Drăgălaşa copilă era cufundată în lectura unei cărţi. Mi-am imaginat că era una dintre nenumăratele publicaţii cărora le dăduse naştere faimoasa controversă. Dar tânăra noastră păstoriţă nu se molipsise încă de febra glozeliană. Cartea pe care o citea cu atâta atenţie – şi care, de altfel, prezintă, după părerea mea, un interes mult mai viu decât problemele preistoriei – era *Acul scobit*, de acelaşi autor *y* care scrisese *Aventurile lui Arsene Lupin*.

Arătându-i fetei floricelele albastre care-mi atrăseseră atenţia, am întrebat-o:

— Ce plantă-i asta?

— Nu mă pricep decât la oi – mi-a răspuns ea.

Curiozitatea ne-a fost totuşi satisfăcută, deoarece un trecător a exclamat chiar în clipa ace ea „Ia te uită! Napi!”

Se făcuse aproape cinci, când am ajuns la locul săpăturilor. Era un teren argilos destul de răscolit, cu nişte gropi mai mult sau mai puţin adânci, ici şi colo. După ce-am frământat câteva minute lutul sub picioare fără să fi văzut ceva care să mi se pară notabil, am pornit-o înapoi.

— Ei, bine, domnule Vollard, ce părere aveţi desjpre toate astea? M-a întrebat unul dintre Maurice Leblanc (1864 – 1941), unul dintre clasicii romanului poliţist francez, creatorul faimosului tip de erou, gentlemanul-spărgător. (n.tr.).

Tovarăşii mei, când ne-am suit în automobilul care ne duceau înapoi la Vichy.

În clipa aceea, simţind ceva tare sub talpă, m-am uitat la pantof şi-am. Scos din el un rest de nit:

— Evrica! Am strigat.

Şi întinând nitul interlocutorului meu am continuat:

— Uită-te şi dumneata: un nit… Urmăreşte-mi atent raţionamentul. Să admitem că pe terenul Fradinilor a existat mai de mult ceva asemănător cu o casă demontabilă… Să presupunem că proprietarul ei a adunat într-însa o colecţie de lucruri vetuste de care până la urmă i s-a „acrit”, şi să ne imaginăm că transportându-şi penaţii în altă parte, a aruncat tot „calabalâcul” într-un şanţ care după aia s-a umplut!

— O casă demontabilă! Sigur că da! A exclamat interlocutorul meu. Asta ar explica absenţa temeliilor neolitice, absenţă care i-a mirat atâta pe savanţi… O colecţie de amator… Ei, drăcia dracului! Uite de ce se găsesc în săpăturile lui Fradin atâtea resturi din epoci diferite. Soluţia asta explică infinit mai bine lucrurile decât cea propusă de domnul Camille Jullian, eminentul profesor de la *Collège de France*, cum că aici ar fi fost peştera unei vrăjitoare şi că tot ceea ce se descoperă aici e materialul care-i slujea la incantaţii.

Am reluat ipoteza pe care o emisesem, a colecţiei abandonate, într-un articol publicat în *Nouvelles Littiraires K* A fost luată drept o glumă drăguţă şi eu m-am ferit să protestez. Dar care nu mi-a fost surpriza când, mai târziu, tocmai domnul Camille Jullian era cel care susţinea, la rândul lui, teza unei colecţii abandonate de proprietarul ei.

*

În cursul călătoriilor mele în străinătate, ţara care mi-a făcut cea mai puternică impresie, i Numărul din 29 octombrie 1929 (n.a.).

Dar şi care mi s-a părut cea mai formalistă, a fost Anglia. S-ar spune că prietenii noştri englezi, ca să-şi afirme individualismul, îşi fac parcă un punct de onoare din a nu răspunde celor a căror pronunţie nu este impecabilă, cu toate că-i înţeleg foarte bine. Şi, pe deasupra, călătorul trebuie să mai ţină seama şi de cuvintele englezeşti de origine care au căpătat alt sens în franţuzeşte. Hotelul la care am tras la Londra se mândrea că are un portar care vorbeşte franţuzeşte. Într-o seară, când mă întorceam de la teatru, drept răspuns la o întrebare pe care i-am pus-o, băiatul de serviciu mi-a arătat un anunţ pe care se putea citi: „Portarul care vorbeşte franţuzeşte doarme”. Mă lăudam că pot cere ceea ce-mi trebuie, într-o engleză convenabilă, drept care am spus cu autoritate: „*Waier-closet*”. Englezul m-a întrebat, privindu-mă uimit: „*What*?...” Eram foarte încurcat. Norocul meu că un francez, căruia limba lui Shakespeare îi era familiară, s-a oferit îndatoritor să mă îndrumeze. Aşa am aflat că „wafer”-urile se numesc, dincolo de Mâneca, *btoilet*”. Am profitat de amabilitatea acestui om serviabil ca să-i cer o lămurire asupra unei expresii care mă frapase. Citisem pe vagoane inscripţia: *no smoking*. Am dedus că în altă parte a vagonului ţinuta de rigoare era smokin-gul. Interlocutorul meu mi-a explicat că în englezeşte *no smoking* înseamnă fumatul oprit.

Bineînţeles, ducându-mă la Londra, mi-am luat cu mine fracul. L-am pus ca să mă duc la un dineu la care fusesem poftit. Cum am ajuns în faţa gazdelor mele am

băgat de seamă că toate privirile mă fixau cu insistenţă. Care mi-a fost mirarea când, întors la hotel, am zărit pe un scaun din odaia mea, pantalonul fracului lesne de recunoscut după lampasul de mătase. Coborându-mi maşinal ochii am văzut că-mi păstrasem din zăpăceală pantalonii de la costumul de stradă. Abia atunci mi-am explicat mirarea gazdelor mele care, teribil de *fashionables*, au putut să creadă că eu cu pantalonii mei albaştri şi cu fracul negru le aduc ultima modă de la Paris.

Într-adevăr, nu ştiu cum să-mi explic pe deplin preferinţa pentru această Anglie care-ţi face o atât de puternică impresie de măreţie şi de ordine. Am văzut Londra primăvara, cu toate parcurile ei de un verde atât de Specific. Am văzut-o pe o ceaţă deasă şi niciodată nu mi s-a părut Londra mai frumoasă. Mergi pe dibuite şi, dintr-odată, descoperi edificii fantomatice, care te duc cu gândul la poveştile din *o mie şi una de nopţi*. În ziua în care am avut revelaţia acestei Londre, ghid îmi era prietenul meu Paul Maze, binecunoscutul pictor francez pentru care Anglia a devenit o a doua patrie.

Dacă omul de pe stradă, parcă din cauza unui fel de naţionalism exagerat, nu-ţi răspunde dacă nu-l întrebi într-o engleză impecabilă, în schimb, magnificul *policeman* englez, reprezentantul autorităţii, care are contactul cel mai direct cu mulţimea, îşi ţine în permanenţă ochii aţintiţi spre trecător ca să-i vină în ajutor, într-o zi, ieşind din hotel, căutam o cutie de scrisori. Un *bobby*, văzându-mă cum priveam şovăitor în toate părţile, cu scrisoarea în mână, dă fuga spre mine şi-mi arată, cu mâna înmănuşată în alb, oficiul poştal.

Şi cât de plăcut surprins am fost de calda ospitalitate cu care te întâmpină englezul, de îndată ce i-ai fost prezentat Prietenul meu Paul Maze, mergând cu mine în vizită la unul din prietenii lui, valetul acestuia ne-a spus: „Domnul nu-i acasă, dar ceaiul este pregătit pentru prietenii domnului care ar putea să-l caute”. Am luat ceaiul aşteptându-l pe stăpânul casei. Şi, cum întârzia, ne-am întors la Paul Maze. Acolo, am dat peste prietenul său

care, la rându-i, îşi bea ceaiul aşteptându-l.

În anul acela, exista la British Museum o mumie căreia i se atribuia o putere malefică. Mi-a fost totdeauna puţin cam teamă de lucrurile misterioase, de tot ceea ce evoca forţele oculte. Drept care, mi-am amânat vizita pentru mai târziu. Dar îmi rămâneau celelalte muzee!… în ele, am constatat cu bucurie că arta franceză modernă ocupă zilnic un loc din ce în ce mai mare în colecţiile engleze, atât în cele publice, cât şi în cele private. În Franţa, acum nici cincizeci de îni, impresioniştii cereau modest pictorilor oficiali să le-ngăduie să-şi pună şi ei o măsuţă alături de masa în jurul căreia oficialii, convivi fastuoşi, erau aşezaţi. Or, e cu totul remarcabil, faptul că, într-o ţară atât de tradiţionalistă cum e Anglia, aceiaşi impresionişti şi-au dobândit atât de iute dreptul de cetate alături de Gainsborough, de Lawrence, de Turner, cu alte cuvinte, alături de cei mai celebri pictori britanici, astfel încât nu-i poţi cunoaşte pe deplin pe Manet, pe Renoir, pe Degas, pe Monet, pe Cezanne, dacă n-ai vizitat muzeele Londrei şi galeriile vestiţilor ei colecţionari. Aş cita, mai cu seamă, operele capitale ale marilor impresionist! adunate de un mecena, Mister Samuel Courtauld, care a donat muzeelor londoneze câteva dintre cele mai frumoase achiziţii ale sale.

În 1903, am scos o ediţie din de *Imitatione Christi*, ilustrată de Maurice Denis. Pe un „vieux japon” – ajuns de atunci încoace de negăsit – fuseseră trase cinci exemplare din care pe cel cu numărul 1 îl rezervasem spre a-l oferi ca omagiu Sanctităţii-sale Papa Leon al XIII-lea. Încredinţasem legatarului, odată cu acest exemplar, şi un *Paralelement* de Verlaine pe care-l publicasem cu câtva timp înainte. Dar, datorită unei inadvertenţe în care ai fi ispitit să vezi o maşinaţie diabolică, o coală din *Paralelement* s-a strecurat în exemplarul din *de Imitatione* destinat suveranului pontif, şi invers.

A doua zi, după ce expediasem *Paralelement*, îl văd pe cumpărătorul meu venind cu exemplarul defect. Cum. Voiam să repun lucrurile în ordine, îmi spune:

— Nu zău, prea e nostim… Păstrez exemplarul cum e.

Celelalte Japon”-uri din de *Imitatione* însă, fuseseră distribuite toate: n-aveam, prin urmare, posibilitatea să înlocuiesc nicicum coala lipsă. Nu-mi rămânea altceva de făcut decât s-aştept ca bibliofilul meu să revină la nişte sentimente mai puţin fanteziste. Lucrul s-a întâmplat, dar după mai bine de treizeci de ani. Vrând atunci să-şi vândă *Paralelement* s-a pomenit obiectându-i-se că, în starea în care se afla, cartea lui îşi pierduse din valoare, Aşa încât el a. Fost acela care a venit să mă roage să consimt la schimbul pe care i-l propusesem atât de călduros odinioară.

Exemplarul, în fine reconstituit, nu-mi mai rămânea decât să mă duc să-l ofer în semn de omagiu succesorului lui Leon al XIII-lea, care, de pe urma lungii gestiuni a unei biblioteci ilustre şi de pe urma unei convieţuiri cotidiene cu cărţile, a păstrat şi cultul şi gustul cărţii.

Ajuns la Roma în absenţa ambasadorului, domnul Charles-Roux, am fost primit cum nu se poate mai bine de domnul consilier de ambasadă Jacques Truelle. Acesta a solicitat pentru mine la Vatican, o audienţă pe care Sanctitatea-sa a binevoit să mi-o acorde.

Ajungând la Castelgandolfo, unde locuia în acel moment papa, am fost introdus într-o vastă sală comună în care mi-a ieşit în întâmpinare un *monşignor1*.

— Aveţi cartea? M-a întrebat el.

Pe urmă m-a condus într-o altă sală de unde a venit să mă ia un alt *monsignor* care m-a condus în fine într-o odăiţă cu pereţii goi, fără niciun scaun. Drept mobilă era într-un colţ un mic birou. *De Imitatione* era într-o casetă din care m-a rugat s-o scot.

În italiană *Monsignore* (n.tr.).

otjl

— *Maravigliosa*! A strigat el, văzând legătura.

Am recunoscut, auzind cuvântul, curtoazia romană, deoarece legătura era cât se poate de simplă.

— Când Sanctitatea-şa va fi anunţată – mi-a spus

prelatul – veţi îngenunchea şi veţi întinde Sfântului Părinte lucrarea.

În pragul uşii care dădea din odaia unde mă aflam în sălile pe care le străbătusem venind, stătea în picioare un ofiţer. Superb, cu ochii aţintiţi spre o uşă închisă. Dintr-odată, a poruncit:

— În genunchi!

Abia am avut timpul să mă supun, că papa se şi afla dinaintea mea. Acest bătrân, mijlociu de statură, în veşmântul lui alb, în mijlocul acestei odăi goale obişnuite, mi s-a părut şi mai impozant decât mi-l imaginasem în toată magnificenţa pontificală.

Sanctitatea-sa m-a poftit părinteşte să mă ridic de jos, ceea ce n-am putut face decât ajutat de *monsignor-vH* care mă condusese, pentru că eram foarte încurcat de cartea pe care continuam s-o ţin în mâini, iar în zăpăceala mea, n-am văzut inelul pe care suveranul pontif îl întinde pelerinilor. Când am fost iar în picioare, Sfântul Părinte a luat cartea şi după ce a deschis-o, a spus:

— Suntem foarte plăcut impresionat de darul dumneavoastră: cunoaştem desigur lucrarea, sub o altă formă, e drept, mai puţin somptuoasă. Dar cum de-a ajuns – a adăugat el – acest magnific exemplar în mâinile dumneavoastră?

— Dar, Sfinte Părin e, eu sunt editorul – i-am spus eu.

Cum ochii Sanctităţii-sale se opriseră asupra anului, apariţiei cărţii, a rostit:

— Treizeci şi patru de ani! Amintindu-şi poate epoca îndepărtată când nu purta greaua povară de şef al Bisericii.

Am cutezat să-i cer Sfântului Părinte favoarea ca, atunci când voi edita o lucrare care mi se va părea vrednică de Biblioteca Vaticanului, să i-o ofer ca omagiu.

— Ne fac întotdeauna plăcere cărţile frumoase… şi cărţile bune – a adăugat el. Eu mă socot mereu bibliotecarul Ambrozienei, puţin… Acum am să vă dau binecuvântarea.

I-am exprimat Sfântului Părinte bucuria pe care-aş încerca-o dacă i-aş avea fotografia semnată de el.

— Pentru asta, adresaţi-vă Primului meu camerist.

Pe urmă, acest bătrân trecut de optzeci de ani şi pe care-l vedeam drept şi puternic, în vreme ce ziarele din Paris anunţaseră că e grav bolnav, şi-a îndreptat paşii spre sala următoare unde a binecuvântat o duzină de ecleziastici înşiraţi în genunchi de-a lungul zidului, pe urmă spre alte săli în care o adevărată mulţime de oameni aparţinând celor mai diverse medii – muncitori, burghezi, tineri căsătoriţi… îi aşteptau binecuvântarea. Primul camerist, care-l însoţea pe suveranul pontif, s-a-ntors la mine după ce papa s-a retras în apartamentele sale, spunându-mi:

— L-am lăsat pe Sfântul Părinte cu cartea pe care-aţi adus-o dumneavoastră… *Maraviglioso*!

Şi pe urmă a fost rândul meu să exclam: *Maraviglioso*! Când mi-a fost dată fotografia Sfântului Părinte pe care, sub semnătură, Sanctitatea-sa adăugase cuvintele: *Din toată inima*.

În timpul prea scurtei mele călătorii în Italia, am vizitat Roma aşa cum poţi s-o faci atunci când n-ai la dispoziţie decât câteva zile. M-a impresionat atmosfera de siguranţă care te-nconjoară, ordinea care domneşte pretutindeni, faptul că fiecare, ştie ce are de făcut. Un detaliu: La Roma – niciun zgomot de claxon.

Of şi

De altfel, o amendă de cinci sute de lire s-ar abate numaidecât asupra şoferului care ar folosi acest instrument. Pietonul e avertizat printr-un mic şi foarte dulce fluierat, care aproape că dă turistului iluzia că aude ciripit de păsărele. Pe cât am putut să-mi dau seama, taxiurile nu sunt de un tip prea recent, cât despre trăsuri – birjarul are, pe capră, o umbrelă mare şi veche pe care-o deschide când plouă sau când bate soarele. Deoarece mă miram de aceste vestigii de odinioară, mi s-a spus că la Roma bătrânele umbrele erau păstrate pentru culoarea

locală.

La hotel se primiseră pe numele meu diferite mesaje de la cele două[3]

ambasade franceze. Servitorii hotelului au început, prin urmare, să-mi spună „Prinţul”; iar la protestele mele că „Nu sunt prinţ, ci domnul Ambroise Vollard”, nu-mi răspundeau decât printr-un salut până la pământ: „Desigur, excelenţă!”

Aş face, fără şovăire, un reproş bucătăriei din marile hoteluri italiene: vrea să fie mai mult cosmopolită decât naţională. Când am ce rut o ciorbă *minestrone*, am fost privit cu stupoare. Chiar şi la Napoli, n-am găsit decât cu mare greutate un borş pescăresc. Un amic îmi pomenise de un hotel în care bucătarul prepara spaghetti în faţa clientului şi interlocutorul meu imita gestul cuiva care deapănă fire cu amândouă mâinile. Cum însă am aflat că bucătarul cu pricina se mai distingea, pe deasupra, şi printr-o enorm? Mustaţă, podoabă desigur bărbătească, dar pe care nu-mi place s-o văd la un bucătar, asta mi-a tăiat cheful să-l mai văd experimentându-şi dibăcia mâinilor.

La ambasada franceză de pe lângă Quirinal, contele şi contesa de Chambrun mi-au făcut o primire pe care n-am s-o uit niciodată. Am avut norocul să-i fiu prezentat aici principesei Martha Ruspoli care-a binevoit să mă călăuzească într-o plimbare prin Roma. Am făcut plimbarea la ceasul emoţionant în care ziua începe să scadă. Am păstrat o amintire de neşters de pe urma vizitării unei foarte vechi biserici a cărei strană era ornată cu un mozaic bizantin pe care paracliserul ni l-a arătat la flăcăruia unei lumânări. Forul – mi-e ruşine s-o mărturisesc – nu mi s-a părut prea interesant. Alături de noi, un turist u explica nevesti-sii că aici soldaţii răsculaţi tocmai se pregăteau să-l execute pe şeful lor Aristide, zis cel Drept, când poliţia a prins de veste datorită ţipetelor pe care le-

3 Una pe lingă Vatican (statul papal), cealaltă pe lîngă Quirinal (rezidenţa regală): (n. tr.).

au scos gâştele Capitoliului. Acest rezumat istoric nu m-a mirat peste măsură.

Eram nerăbdător să văd, la muzeul Capitoliului, grupul Lupoaicei, legendara doică a lui Romulus şi-a lui Remus. Lupoaica e magnifică, dar am fost foarte dezamăgit de cei doi copii care sunt de o factură mult mai recentă decât mama care-i alăptează. Şi cum rosteam maşinal: „De ce i-au pus lupoaicei acest adaos care nu se potriveşte?”, paznicul, care mă auzise, mi-a răspuns cu naivitate:

— Nu-i aici şeful, că l-am fi întrebat pe el.

M-a izbit aspectul exterior al Termelor lui Caracalla. N-am putut să pătrund, pentru că tocmai când soseam eu, se închidea intrarea. Dar portarul m-a asigurat că era mult mai frumos pe dinafară decât pe dinăuntru.

Ceea ce m-a entuziasmat pur şi simplu la Roma, a fost bazilica Sfântului Petru. Te simţi literalmente strivit, mai ales de majestatea locului, mult mai mult decât de masa uimitoarei construcţii arhitecturale, într-afit îţi dă edificiul o senzaţie de echilibru extraordinar. Datorită acestei impresii de forţă şi de măreţie a bazilicii, nu mai eşti chiar atât de scandalizat de necontenitul du-te-vino al mulţimii de turişti care se comportă în acest loc sacru de parcă s-ar afla într-un muzeu public, în pofida faptului că în toate capelele adiacente se oficiază liturghii.

Dacă nu pomenesc nimic despre muzeele Romei, despre cel al Vaticanului îndeosebi, asta se datorează faptului că minunăţiile din ele au fost descrise de atâtea şi atâtea ori. Totuşi, am avut prilejul să constat aici modul în care o anumită categorie de public este iniţiat în privinţa capodoperelor. M-am luat după un ghid care conducea o familie – tata, mama şi cele două fete în toată firea. Se opriseră în faţa grupului Antiopei.

— Lui Jupiter – explica ghidul – i se aprinseră călcâiele după Antiope. Atunci, bărbatu-su, de gelozie, a închis-o într-un turn şi şi-a luat altă nevastă.

— Dar Jupiter – l-a întrerupt soţia, adresându-se

soţului ei – Jupiter ce făcea în vremea asta?

— Întreabă-l pe ghid.

— Nu ştiu – răspunse ghidul. Atât despre *Jupiter şi Antiope*.

Fusesem nerăbdător să văd Napoli. Când pleci din Roma asta atât de ordonată, aspiri ca la o destindere la spectacolul femeilor îmbrăcate în culori strălucitoare, al oamenilor care hoinăresc şi care dorm pe treptele vechilor palate de marmură; în sfârşit, îl invocam în rugăciuni pe tradiţionalul *Lazzarone* ina-politan. Ei bine, nimic din toate astea. La Napoli, toată lumea munceşte; nu mai există *lazzaroni*. Auzisem pe mulţi lăudând dulceaţa, moliciunea insulei Capri. Am luat vaporaşul care face cursele spre insulă; altminteri, traversarea e încântătoare. Coborât la Capri am strigat:

— În fine, uite şi culoarea locală! Pentru că zărisem nişte femei cu baticuri mari multicolore pe cap.

Lazzarone, cerşetor (n.t.).

Un prieten care mă însoţea, mi-a tăiat scurt entuziasmul:

— Le recunosc – rmi-a spus el – sunt pariziencele pe care le-am văzut la Cannes unde e moda, anul ăsta, să înlocuieşti pălărioara cu o băsmăluţă.

*

De multe ori li s-a întâmplat americanilor să se mire că nu fusesem niciodată în Statele Unite, unde-mi făcusem atâtea relaţii şi unde eram sigur că aveam să fiu primit foarte cordial. Ba unul dintre aceşti încântători amici americani îmi şi spusese: „Când ai să debarci la New York nu trebuie decât să-mi strigi numele şi numaidecât au să se năpustească zece hamali ca să te conducă la mine acasă”.

Eu însumi sunt surprins că am aşteptat atâta până ce am trecut Atlanticul, cu atât mai mult cu cât America este legată de amintiri din cea mai fragedă copilărie. Într-o zi, am văzut o gravură înfăţişând o splendidă caleaşca pe ale cărei perne, cu un joben gri pe cap, se tolănea un

gentleman impozant. Dintrrun cufăr uriaş, aşezat în faţa lui, scotea o grămadă de jucării şi le împărţea unor copii care se îmbulzeau în jurul trăsurii. Gravura se intitula: *Unchiul din America*.

— Toţi copiii au un unchi în America? Am întrebat-o eu pe mama.

— Da, dacă sunt cuminţi.

Nevăzându-l venind pe al meu, mă gândeam în sinea mea: „Poate că mă aşteaptă acolo”. Numai că unchiul meu din America s-a ivit la Paris, o jumătate de veac mai, târziu, sub chipul confratelui meu, domnul Étienne Bignou, care mi-a spus într-o zi: „Am să fac o expoziţie Cezanne la galeria mea din New York; dumneata trebuie s-o inaugurezi!”

Numai perspectiva unei asemenea deplasări mă îngrozea, incapabil cum sunt să-mi organizez fie şi un itinerar pe cale ferată. Despre orientare, ce să mai vorbim! … Mă orientez într-un asemenea hal că, într-o noapte, stingânoon du-mi-se lumina de pe coridor, cum intrasem în bucătărie crezând că e sufrageria, numai după multă bătaie de cap am găsit iar uşa pe care intrasem. „Ce crezi că ţi se poate întâmpla? Mi-a spus domnul Bignou. Te iau eu în persoană din strada Martignac şi poţi să fii sigur că am să te aduc înapoi, la punctul de plecare, intact!” Prin urmare eram ca un tablou pe care o societate de asigurări îl garantează „până la ultimul cui”. M-am învoit.

Chiar din seara sosirii, am fost condus pe Broadway. Aici am văzut ce vasăzică viaţa New York-ului: Un amestec aproape agresiv de culori, de zgomote şi de mişcare, agitaţie frenetică a mulţimii, coregrafie de reclame luminoase incendiind toate faţadele. Cu ochii orbiţi de zbenguiala culorilor, cu timpanele sparte de miile de strigăte ale străzii, de sirenele pompierilor şi de cele ale ambulanţelor care-şi înalţă neîntrerupt lugubrele somaţii, uite că mai aud şi vocea unei femei, tunând dintr-un difuzor fixat pe un taxi în mers. Mi s-a spus că vociferările elogiau meritele unuia dintre candidaţii la preşedinţia

Statelor Unite. Şi, în mij

locul harababurii generale, fără să fi zărit măcar un singur agent, circulaţia era impecabil” reglată de semafoarele verzi şi roşii.

Chiar a doua zi după sosire, mi s-a luat un interviu. N-am scăpat de întrebarea, aproape rituală în America: „La cât se ridică averea dumneavoastră?”

— Doamne Dumnezeule, scumpe domn, tot ceea ce posed constă în tablouri pe care eu le consider de o valoare inestimabilă. Dar amatorii au din ce în ce mai mult un cuvânt de spus, un cuvânt hotărâtor.

— Atunci – spuse interlocutorul meu – am să pun o cifră în raport cu importanţa care vi se atribuie, aici.

Şi a doua zi, sub titlul *Fabulous Ambroise*, puteam citi în *The New Yorker* că valoram *şase milioane*, ba. Poate chiar *opt milioane* de dolari!

Când l-am revăzut pe autorul articolului, m-a întrebat:

— Ei, ce ziceţi, aţi văzut articolul?

— Da...

— Sunteţi mulţumit cât am pus?

— Hm!... De vreme ce tot v-aţi apucat de treaba asta, puteaţi tot aşa de bine scrie zece, douăzeci, treizeci, patruzeci, ba chiar ca să fie o cifră rotundă cincizeci de milioane de dolari...

— Aţi debarcat alaltăieri, nu? Ei bine, puteţi să vă lăudaţi că în patruzeci şi opt de ore aţi devenit sută la sută american.

Aveam să constat, de altminteri, că o cifră de cincizeci de milioane de dolari nu e totdeauna suficientă pentru a uimi un american, fie el chiar numai uh american mijlociu. Mă oprisem în faţa unui chioşc de ziare unde era afişat un ziar care publica fotografia unei moştenitoare bogate din Chicago, cu zestrea în cifre, dedesubt: patruzeci şi cinci de milioane de dolari, în spatele meu, un trecător, care mi s-a părut că e băiat de prăvălie, a exclamat ceva. Prietenul care mă însoţea a început să râdă

auzind cele câteva cuvinte pe care le rostise omul de pe stradă. Cum îl întrebam din ochi, mi-a răspuns:

— A spus: „Cum? Nici măcar cincizeci de milioane? O credeam mai la largul ei pe domnişoara”.

Una dintre primele întrebări, care mi s-au pus încă de la sosire, a fost următoarea:

— Ce părere aveţi despre femeia americană? am răspuns că o consider încântătoare.

— Care vi se pare cea mai frumoasă: franţuzoaica sau americană?

— Când văd o americană, mi se pare că ea e cea mai frumoasă. Dar când mă aflu în faţa unei franţuzoaice mi se pare, tot aşa, că e cea mai frumoasă.

— Atunci, domnule, dacă v-aţi afla în acelaşi timp în faţa unei femei americane şi a unei femei franceze?

— Ei bine, n-aş proceda ca Paris: eu aş împărţi mărul în două.

— Aţi vizitat grădina zoologică? S-a interesat acelaşi jurnalist.

— Da, şi am remarcat un urs pe care nu mi-ar plăcea să-l întâlnesc într-o pădure.

— Dar veveriţele?

— N-am văzut nimic mai graţios.

Or, reporterul a rezumat astfel, în ziarul lui, conversaţia:

„Domnul Vollard admiră femeile americane, dar preferă veveriţele!”

Într-alt interviu, am fost întrebat:

— Câte etaje are casa dumneavoastră?

— Două.

— Două etaje? Aşa ceva nu merge în America. O să spunem, prin urmare, cinci etaje înţesate de capodopere… I-aţi de scoperit pe Cezanne, pe Renoir şi pe Degas?…

— Nici gând de aşa ceva! În 1876, când eu n-aveam nici zece ani şi eram un puşti în insula mea natală în Reunion, Cezanne a fost descoperit de domnul Choquet şi

de alţii. Ot despre Degas şi Renoir, fuseseră puşi în valoare încă înainte de 1876, de Durând-Ruel, de Mary Cas-satt, de Theodore Duret, de Duranty etc.

— Ba da, ba da – continuă interlocutorul. Vasăzică dumneavoastră i-aţi descoperit pe Degas, pe Cezanne, pe Renoir.

Ceea ce, în schimb, nu puteam contesta era faptul că eu fusesem primul care organizase o expoziţie Cezanne. Şi pentru că maestrul din Aix trecea drept cel care adusese libertatea în pictură, până la urmă, din exagerare în exagerare, am ajuns să-i fiu substituit pictorului şi ca atare, ţinând o conferinţă, să-l aud pe preşedintele reuniunii declarând că „odată cu venirea domnului Vollard, America a simţit trecând peste ea un vânt de libertate”.

Care n-a fost stupoarea celor care erau de faţă când îmi desfăceam valizele, văzând două cutii de chibrituri franţuzeşti pe care le aduceam într-o ţară în care chibriturile se află gratis pe fiecare masă! Trebuie să recunosc că eu i-am atras atenţia servitoarei mele să nu uite să le pună în valiză.

Zgârie-norii din New York, atât de înalţi, încât nu le poţi zări decât anevoie vârful, se prezintă cu cele mai neaşteptate forme. Unul are pe acoperiş o copie a turnului primăriei din Ypres, altul o copie a paraclisului de la Versailles, cu vazele stil Louis XIV. Îmi amintesc de unul dintre aceste buildinguri, la cucuiata căruia sclipea „o cruce a Legiunii de onoare proporţionată cu înălţimea edificiului. Asta ca să informeze pe trecători că proprietarul era decorat.

Am spus că zgârie-norii ăştia aveau forme dintre cele mai neaşteptate, un amestec al tuturor stilurilor. Goticul, renaşterea şi genul cazarmă se înalţă cot la cot. Când toate aceste clădiri sunt iluminate, gândul te duce la fagurii de ceară ai albinelor, în care, în fiecare alveolă, în loc de miere, ar fi un strop de electricitate. Rezultatul e un ansamblu de un puternic efect şi toate aceste construcţii desperecheate ajung să dea, văzute la un loc, impresia

unui stil, un stil fără precedent, poate precursor şi care, în orice caz, face din New York un oraş unic în lume.

Harlem! Nişte prieteni m-au invitat într-un restaurant din cartierul negrilor. După ce am mâncaţi am rămas în restaurant ca să ascultăm la radio pronosticurile în legătură cu alegerile prezidenţiale. Prin uşa deschisă a bucătăriei vedeam o servitoare care jumulea o pasăre. Purta pe cap un coif de hârtie dintr-ace-lea cu care te împopoţonezi la carnaval. Negrul care ne servise s-a apropiat de ea şi i-a pus pe umeri un şorţ, ca s-o ferească de curent; pe urmă, după ce jumulitul păsării s-a isprăvit, cei doi negri s-au sărutat pe gură cu un fel de religiozitate parcă, şi au venit să danseze în restaurant un dans care mi s-a spus că se numeşte *Tandreţe* şi în care partenerii îşi lipesc frunţile una de alta. În timp ce dansau, îşi vorbeau şi-şi spuneau pare-se lucruri pătimaşe, pentru că ochii le străluceau într-un fel straniu. Feţele lor însă rămâneau imobile ca nişte măşti de bronz. Imobilitatea asta maschează, de fapt, un temperament dintre cele mai frenetice, pururi gata să se manifeste. La un moment dat, auzindu-se gălăgie în bucătărie, cei doi negri se repeziră acolo şi i-am văzut apucaţi de un râs cu lacrimi: un pui scăpase din coteţ şi, urmărit de o pisică, se ascunsese într-o oală.

După restaurant, ne-am dus să vedem unspectacol negru de revistă. În sala Wagram, văzusem unul care adunase tot Parisul, dar acela nu semăna câtuşi de puţin cu exaltarea asta care-i însufleţeşte ritmic pe toţi actorii negri din Harlem, şi al cărei paroxism era, el singur, patetic. Prietenii mei mi-au spus că aceeaşi trupă din Harlem dăduse de curând o serie de reprezentaţii cu *Macbeth*. Tare aş fi fost curios să văd aşa ceva!

Una dintre caracteristicile americanului este marea ospitalitate cu care te întâmpinăla el acasă. Pe stradă, te simţi izolat de parcă fiecare trecător ar fi la antipodul tău: dar, de îndată ce ai fost primit într-un *home* american, te simţi ca la tine acasă. Lucru amuzant, whisky am băut pentru prima bară în America, după cum primul meu

cocktail l-am băut în Anglia, patria whisky-ului. Trebuie să mărturisesc însă că m-am mulţumit numai cu aceste două experienţe.

Prietenul meu Bignou m-a dus să văd un film a cărui eroină era o femeie încântătoare. Şi ce voce avea! Am întrebat dacă filmul avea vreo şansă să fie văzut şi la Paris.

— Păi – mi s-a răspuns. – e o adaptare americană a unui film franţuzes.

— *I* Dar făptura asta admirabilă – am spus eu; r-i e totuşi un *star* americanţ

— Un *star* american?... Păiastaimistin. Guett!

Totul, de altminteri, era prilej de uimire pentru mine. Văzusem la un alt cinema, sub titlul *Pietre vechi*, nişte monumente de o frumuseţe fără seamăn. Nu puteam să citesc textul care apărea sub fiecare monument, pentru că vedeam prost de la distanţă; dar le admirasem atât de mult încât, la sfârşit, am vrut să aflu în ce ţară se aflau minunăţiile cu pricina. Mi s-a răspuns: „Sunt bisericile din Paris!”

Mă aflam cu un tânăr american într-o cafenea, când, dintr-odată, îl aud că-mi spune:

— O clipă.

Şi ridicându-se, se repede spre un automobil care staţiona lângă trotuar. Între el şi ocupantul maşinii începe o conversaţie însufleţită. Când s-a întors, mi-a spus:

— E un tip care-a avut multe necazuri. A ieşit a doua oară din închisoare.

Şi s-a pornit să-mi dea o droaie de amănunte dintre cele mai intime despre viaţa proaspăt eliberatului puşcăriaş.

— E un prieten din copilărie, probabil?

— Ba nu, acum îl văd pentru prima dată. Zărisem un câine foarte frumos pe bancheta din faţă şi m-am dus să-l întreb de unde şi-a făcut rost de el...

— Spune-mi, te rog... atunci înseamnă că despre oamenii pe care-i vezi zilnic trebuie să ştii o mulţime de lucruri...

— Nici gând. Înţelegeţi: când te cunoşti cu cineva, n-ai încredere în el, nu-i povesteşti nimic. Proprietarul câinelui era numai în trecere prin New York; de aceea mi-a istorisit toată povestea lui.

N-am să uit prea lesne impresionantul spectacol care ţi se desfăşoară în faţa ochilor „fie când ajungi în apropierea New York-ului, fie când, la plecare, vaporul parcă trece în revistă toate aceste enorme cuburi de piatră care evocă o activitate de uriaşi. Oraş de titani, într-ade

«tari văr. Am să vă aduc o dovadă convingătoare: New York-ul avea tendinţa să se dezvolte într-o anumiţi, direcţie; această mişcare, de extindere a fost oprită categoric din voinţa unui singur om, căruia acest fenomen îi zădărnicea planurile: domnul Rockefeller. „E foarte simplu – a spus regele petrolului. Cumpăr terenuri în centru şi construiesc pe ele buildinguri ieftine”. Aşa a şi făcut, iar „extensioniştii” au fost aspiraţi de ele ca de nişte ventuze puternice.

Mă extaziam în faţa spectacolului prodigios pe care-l oferea acest „centru” Rockefeller:

— Aş!… spusese prietenul american, care-mi slujea de cicerone – e vechi de patru ani, azi s-ar face mai modern.

Mă intriga ceva: binoclul pe care tovarăşul meu îl purta pe umăr. La un moment dat, se opreşte şi inspectează ferestrele unei clădiri prin faţa căreia tocmai treceam.

— Aha! S-a bucurat el – maşina mea e gata, îi văd numărul! 1

Mi-a dat şi mie binoclul şi am zărit la una dintre ferestrele etajului cincizeci şi trei, un magazin de caroserii unde era expus un automobil…

Mă atrăgea foarte multe un zgârie-nori care-i domina pe toţi ceilalţi.

— Mi-ar plăcea să urc până sus – i-am spus eu călăuzei mele. Cred că sunt vreo sută cinzeci de etaje?

Cea mai înaltă clădire din New York – mi-a mărturisit

el – n-are decât optzeci şi două de etaje şi s-ar părea că nimeni n-are de gând să se-apuce să construiască una mai înaltă.

— Câte minute trebuie – m-am informat eu – ca să poţi ajunge sus?

— Câte o secundă de fiecare etaj – mi-a răspuns ghidul, – dar inginerii spun că, în curând, o să se poată reduce durata.

Când ne întorceam în port, însoţitorul meu m-a întrebat:

— Nu-i aşa că pădurea asta de buildinguri e teribil de impresionantă?

— Ba da… Siq chiar un okn js, tomac, *Aot* cam la fel ca atunci când sunt în faţa unui arbore uriaş…

— Cât poate valora cel mai mare arbore din lume?

— Dumnezeule, ştiu eu? Am răspuns. Cam o mie de dolari, probabil…

— Şi aveţi curajul să comparaţi ceva de o mie de dolari cu o clădire care a costat peste cincizeci de milioane, domnule?

— Totuşi, când te afli în faţa unuia dintre arborii aceia de o înălţime gigantică, dumneata nu-i admiri?

— Doamne, eu n-am treabă cu arborii, domnule… Ăsta-i un *business* de negustori de lemne…

Voiam să mă pot lăuda c-am urcat în cel mai înalt building, dar persoana în grija căreia fusesem dat tot amâna mereu îndeplinirea acestei fantezii.

— Ei bine – îmi spune, în sfârşit, mentorul meu, în ajunul plecării – acum puteţi să vă urcaţi cât de sus poftiţi.

— A! Şi de ce am voie de-abia astăzi?

— Păi, pentru că v-aţi terminat ciclul de conferinţe.

Şi fiindcă-l întrebam din ochi, nevăzând nicio legătură între o conferinţă şi o ascensiune într-un building, a continuat:

— Mai zilele trecute, unui domn bătrân i s-a oprit inima în timp ce urca.

— Şi ce-i când ţi se opreşte inima? Am întrebat eu naiv.

— Atunci mori, domnule. Vedeţi că era mai prudent să aşteptăm până vă isprăviţi programul?

Ceea ce te uluieşte în Ameripa este prezentarea obiectelor celor mai rare în săli de cel mai straniu gust cu putinţă, ca, de pildă, în

— Casa aceea pe care am vizitat-o şi în care fiecare odaie era într-un alt stil: încăperea gotică, încăperea empire, încăperea renaştere etc. Etc… Şi pe un palier dai peste cel mai frumos Renoir…

O asemenea prezentare bizară nu i se poate reproşa doctorului Barnes cu suta lui de lucrări de Cezanne şi cu cei două sute de Renoir pe care-i are. Tot ceea ce are legătură cu păstrarea acestor giuvaeruri a fost prevăzut, îndeosebi ceea ce a lăsat până acum indiferent orice muzeu, fie francez, fie străin – cu alte cuvinte – sistemul de încălzire care menţine peste tot o temperatură constantă. O vizită la muzeul Barnes merită numai ea singură călătoria în America. Dar nu e prudent să te îmbarci decât dacă ai în buzunar autorizaţia acestui mecena care nu e sensibil la nicio consideraţie, după cum a putut să constate cutare director de muzeu care i-a refuzat mai de mult C6 zannii şi Renoirii pe care-i oferise muzeului. Se spune că doamna R… însăşi s-a pomenit că i se refuză accesul la *Fundaţie* pentru că nu-şi afirmase încrederea în Renoir, în Cezanne şi în alţi moderni, într-o vreme când acest lucru era meritoriu. Se poate lesne înţelege zelul depus în a solicita încuviinţarea unei vizite care este un brevet de gust. Cu două zile înainte de conferinţa mea la *Fundaţie*, am putut să-l aud pe domnul Bignou întrebându-l la telefon pe un cetăţean din Detroit dacă are de gând să vină curând la New York.

— Imposibil mai devreme de două sau trei luni – i s-a răspuns.

— Păcat, pentru că duminica viitoare – a reluat domnul Bignou, sunt autorizat de doctorul Barnes să aduc

împreună cu mine la *Fundaţie* câteva persoane, cu prilejul unei conferinţe pe care o ţine domnul Vollard.

— Să văd Cezannii şi Renoirii lui Barnes? Nu-s decât trei mii de kilometri dus şi-ntors. Las totul baltă şi vin.

În timp ce mă aflam la domnul Barnes, am căzut pe un peron de intrare, şi a fost curată minune că nu mi-am rupt niciun mădular.

— Ah, Vollard, a exclamat gazda mea, după ce am fost ajutat să mă ridic – dacă ai fi murit, te-aş fi îngropat în mijlocul *Fundaţiei*.

Câteva minute după aceea, doi studenţi care-i auziseră s-au apropiat de mine.

— Domnule – mi s-a adresat unul dintre ei – eu şi cu prietenul meu discutam despre locul pe care vi l-aţi alege aici, dac-ar trebui să fiţi înmormântat în *Fundaţie*. Prietenul meu zicea că sigur sub tabloul lui Cezanne, *Bărbaţii care se scaldă*. Eu înclin să cred că sub *Jucătorii de cărţi*.

I-am răspuns că, pentru moment, n-aveam niciun chef să fac o asemenea alegere.

*

Treceam pe Chiado la Lisabona când mă aud strigat:

— Cum, domnule Vollard, dumneavoastră aici?

Eu însumi eram destul de mirat că mă aflu aşa departe de Paris, dată fiind groaza pe care o încerc pentru cea mai mică deplasare.

Adevărul e că pornisem să caut într-o călătorie un derivativ al grijilor comune ale prezentului. Până atunci, în mijlocul temerilor de tot felul care zbuciumau lumea, trăiam într-o deplină chietudine de când Societatea Naţiunilor ne garanta că vom fi salvaţi, Iată însă că, asistând la o conferinţă contradictorie – în care eminentul om de stat grec, domnul Politis, tocmai demonstra că, datorită angajamentelor pe care şi le luaseră statele de a nu se mai ataca unele pe altele, orice război era imposibil – văd o gospodină, care intrase acolo cu sacoşa de cumpărături, că se ridică şi întreabă:

— Dar, domnule preşedinte, dacă, după un asemenea aranjament cum spuneţi, o ţară îşi trimite avioanele contra alteia?… Ce se-ntâmplă atunci?…

— Întrebarea dumneavoastră, doamnă – a răspuns domnul Politis – ne-am pus-o şi noi. Ca atare, pentru a preîntâmpina orice eventualitate, am, creat în sânul Societăţii Naţiunilor o subcomisie de dezarmare morală.

Dezarmare morală!… Dintr-odată, toate iluziile mele s-au spulberat şi m-am pomenit pradă unor gânduri negre cum rar mi se mai întâmplase.

Tocmai atunci m-am întâlnit cu prinţul Ro-bert de Broglie:

— Mă duc – mi-a spus el – împreună cu soţia să ne petrecem vacanţa de Paşti la ea în ţară. Nu vrei să vii şi dumneata cu noi în Portugalia?

După două zile ne suiam cu toţii în trenul de Lisabona.

După ce am străbătut câmpiile aride şi dezolate ale Spaniei, am ajuns într-o ţară în care totul e numai verdeaţă: eram în Portugalia.

Să nu se aştepte nimeni de la mine aici la descrierea frumoaselor orezarii de pe malurile fluviului Mondego, nici la cea a pădurilor din Bussaco, nici la cea a splendidului Tejo fierti-lizând păşunile unde pasc taurii destinaţi arenelor din Campo Pequeño. Departe de mine gândul să descriu admirabilele excursii care-l solicită pe călător încă de la ieşirea din Lisabona; nici la Cascaes, poreclit şi *Gura iadului*, cu stâncile lui printre care marea se învolburează cu un zgomot de tunet, nici la Cintra, plină de cascade şi de havuzuri, cuib de verdeaţă în care cameliile şi ferigile sunt nişte adevăraţi arbori; nici la acele extraordinare mănăstiri care stau mărturie a credinţei atât de profunde a Portugaliei, mănăstirile de la Mă-fra, de la Batalha, de la Thomar.

N-am să spun nimic nici despre muzeele cu primitivi celebri, nici despre sala caleştilor, în sfârşit, nici despre biserici. Toate acestea au fost descrise pe larg în cărţile

despre Portugalia. Am să reţin aici numai impresia pe care am încercat-o contemplând, de pe colina Santa

Lucia, Lisabona sub clar de lună, coborând în terase până la malurile fluviului adormit, Lisabona, a cărei viaţă nocturnă ne parvenea, ca o nedesluşită rumoare, întretăiată de cântatul strident al cocoşilor.

Fie-mi de asemenea îngăduit să evoc aici acel farmec specific al Portugaliei, incomparabila frumuseţe a florilor şi a fructelor ei, cerul de un imuabil albastru, intimitatea atât de afectuoasă care te întâmpină în orice familie din ţară, cu alte cuvinte, tot ceea ce aminteşte acel „trai tihnit” din vechea Franţă de care-şi amintea cu melancolie Talleyrand.

Am asistat ca taspete în Palacio da Rosa, în capela gazdelor mele, la o liturghie de Paşti al cărei ceremonial este cu totul propriu Portugaliei. Prima originalitate: liturghia este precedată de o slujbă cu procesiune a Sfintelor Daruri. Preotul poate fi văzut sub o somptuoasă umbrelă, care, datorită unui privilegiu ereditar în familie, era ţinută în ziua aceea, în absenţa castelanului, de fiul lui cel mare, îmbrăcat într-o capă purpurie. Remarcasem, între altele, prezenţa în strană a unui participant înveşmântat într-un costum stacojiu. Eu, care am fost întotdeauna impresionat de uniformele frumoase, îl priveam cu invidie pe omul pe care-l luam drept un eminent demnitar ecleziastic. Mi s-a explicat însă că era vorba de un necredincios redevenit creştin, care era astfel cinstit în mod public. Altă particularitate demnă de reţinut: în timp ce preotul rostea liturghia în latineşte, credincioşii o recitau cu glas tare în portugheză. Liturghia asta, cu un caracter atât de popular, îmi evoca tabloul lui Carpaccio de la Veneţia, tablou care-l impresionase atât de mult pe Renoir, în care Sfântul Pavel predica şi boteza în mijlocul tumultului din piaţa publică.

Lisabona este unul dintre cele mai curate oraşe din câte se pot vedea. Doamna Blanche Vogt a relatat că un

portughez care o însoţea scuipa tot timpul pe jos, de unde a tras concluzia că portughezii îşi petrec toată vremea scuipând. Într-o zi, am zărit un ins care, gesticulând întruna, împroşca de jur-împrejur cu salivă. Mi-am spus: „Ăsta-i portughezul doamnei Blanche Vogt!” Era însă un francez.

În cartierele populate ale Lisabonei, te-ai putea crede într-unul din orăşelele noastre din Sud, în care trecătorul nepăsător merge pe mijlocul drumului, aşa încât şoferii lisabonieni au căpătat obiceiul insuportabil de a claxona fără-ncetare. Pe marile artere, alături de a-genţii de circulaţie îmbrăcaţi după modelul policemanilor englezi, se pot vedea alţii, care poartă, în locul superbei căşti albe, un fel de chipiu verzui, care-i face să pară că ar avea un cap de batracian. Mi s-a spus că acest tip de subagenţi erau şomeri, căci în Portugalia, şomerii sunt obligaţi să muncească. Numai cerşetorii nu sunt siliţi să meargă la muncă. Ai fi tentat să crezi că sunt lăsaţi în pace pentru a loarea locală, atât de mult aduc a personaje de muzeu. Au un aer atât de măreţ, încât atunci când întind pălăria, cu greu te poţi stăpâni să nu le spui dându-le de pomană: *Gracias, senhor*!

Mă gândeam, fără voia mea, la vechea legendă cu familia de melci locuind în ruinele unui castel, familia în care tinerii îl întrebau pe bunic: „Spune-ne, când are să se întoarcă stăpânul castelului şi când are să ne vină şi nouă rândul – aşa cum am auzit că se făcea pe vremuri – să-i fim prezentaţi pe un talger de argint, înveşmântaţi în unt şi-n pătrunjel?”

XV. Premiul pictorilor

Literatura judecată de pictori. Punctul de vedere al vânzătorilor de librărie

De când e lumea, literaţii şi-au arogat dreptul de a-i judeca pe pictori. De ce pictorii, la rândul lor, nu i-ar judeca pe scriitori? Această consideraţie m-a îndemnat să ofer un *Premiu al Pictorilor,* care trebuia să fie decernat de un juriu de pictori unui scriitor. Când fondatorul unui

premiu îşi alcătuieşte singur juriul, poate să fie suspectat că-l alege inspirat de preferinţe personale. Ca1 să nu dau temei unei astfel de critici, am făcut apel la pictori reprezentând tendinţe dintre cele mai opuse, de la Albert Besnard până la Vlaminck, trecând pe la Van Dongen şi Paul Chabas. În felul ăsta, şi institutul şi fovii aveau să fie la un loc, în jurul aceleiaşi mese, în vederea unui dejun la sfârşitul căruia urma să fie proclamat laureatul. Artiştii care au acceptat să facă parte din juriu nici nu bănuiau ce avalanşă de cărţi avea să le „pice pe cap”. Trebuind să-l văd pe domnul Albert Besnard, m-am dus la el la atelier. Cum m-a văzut, înainte de-a rosti un singur cuvânt, mi-a arătat cu mâna duiumul de cărţi care se revărsau peste tot.

— Şi mai e încă o săptămână până la decernarea premiului – a constatat el cu melancolie.

— Cel puţin – i-am spus eu – dumneavoastră aţi primit toate volumele astea ziua-n amiaza mare…

Şi, după răspunsul lui afirmativ, dar în care se simţea mirarea că s-ar fi putut să i se-aducă şi noaptea cărţi, am continuat:

— L-am văzut de curând pe Sem… La uşa lui a bătut cineva pe la miezul nopţii: era un candidat care-i aducea operele lui complete, un teanc întreg de volume. I-a explicat că abia descoperise adresa pictorului şi că, pentru a nu-l deştepta pe portar, sunase la toate uşile…

În ziua votului, în clipa în care ne aşezam la masă pentru dejun, soseşte factorul care mă pune să semnez de primire pentru un plic voluminos. Expediat din Alger, *par avion*, plicul conţinea un caiet de poeme dactilografiate şi o scrisoare. În care autorul – o femeie – declara în mod peremptoriu că versurile dactilografiate trebuie să fie luate în considerare la fel ca versurile tipărite şi că nu se-ndoieşte că ale sale vor fi socotite excelente.

În ceea ce mă priveşte, mărturisesc, eram destul de neliniştit: cu artişti de tendinţe atât de opuse, e cu putinţă să ajungi la un rezultat? Dar alegerea s-a făcut în cel mai

lesnicios mod din lume: aproape în unanimitate sufragiile votanţilor l-au desemnat pe Paul Valéry pe care Academia Franceză avea să-l primească la puţin timp după aceea.

*

După *Premiul Pictorilor*, mi-a venit ideea să institui un altul, tot pentru un scriitor, dar decernat de astă dată de un juriu de vânzători de librărie. Le-am apreciatv totdeauna activitatea, inteligenţa, arta de a se comporta cu clientul şi de a-l dibui.

Într-o zi, pe când mă aflam la Flammarion, intră o clientă:

— Trebuie să fie pentru un *Don Juanes*, zice unul dintre vânzători către altul.

Şi porneşte în întâmpinarea doamnei, care-i cere numaidecât:

— Daţi-mi, vă rog, *Don Juanes* de Marcel Prevost.

— După ce-ai ghicit că are să ceară un *Don Juanes*? l-am întrebat pe vânzător.

— Păi, după pălăria doamnei, după aerul ei cuceritor, în sfârşit, după toate.

Auzind vânzătorii de librărie stând de vorbă, am fost impresionat când, pe lângă însuşirile lor de psihologi, am văzut cât de mult iubesc oamenii ăştia cărţile pe care le vând, încât nu mă îndoiesc că, însărcinaţi să decerneze un premiu, au să facă o excelentă alegere. Dar sindicatul patronilor-librari, căruia m-am adresat ca să-mi pot realiza proiectul, mi-a atras politicos atenţia că era cu neputinţă. Şi pentru că mă miram în faţa unei personalităţi din lumea librarilor, acesta m-a lămurit:

— Dar domnule Vollard, un bun librar trebuie să urmeze directivele patronului său. Dacă încearcă să le impună clienţilor ideile lui, atunci nu-i un librar bun.

Cu toate astea, n-am renunţat la ideea mea, dar am băgat de seamă că pentru realizarea unui asemenea proiect, cel mai apt era sindicatul vânzătorilor-librari. Numai că vânzătorii de librărie n-au sindicat.

— Vorbeşti de sindicat – îmi spune un prieten căruia

îi împărtăşeam necazul meu. Păi, există sindicatul portarilor. De ce nu creezi un premiu pe care să-l decerneze portarii?

Înainte de-a începe demersurile în sensul ăsta, i-am vorbit despre planul meu unui portar de la o casă vecină pe care-l vedeam toată ziua cu un jurnal în mână.

— Nici nu puteaţi nimeri mai bine – mi-a spus el. În breasla noastră se citeşte enorm. Gândiţi-vă numai: toate ziarele care ne trec mai întâi nouă prin mână! La sfârşitul anului, toate astea reprezintă o recoltă frumoasă! V-aţi gândit la o sală pentru dejun?

— Ce dejun?

— Dejunul la care o să se decerneze premiul. O să fie portarii din Paris, delegaţii din provincie…

Când m-a văzut că dau înapoi, a căutat să mă liniştească.

— N-au să fie neapărat toţi…

Eu şi ajunsesem la poartă, şi, uite-aşa, *Premiul portarilor* a avut aceeaşi soartă cu *Premiul vânzătorilor-librari*.

XVI. Ajung proprietar la ţara

Fontainebleau. *Tremblay-sur-Mauldre*

Pădurea din Fontainebleau! Pe o suprafaţă de vreo şaptesprezece mii de hectare vezi adunate la un loc şi câmpia plantată cu o mulţime de pini şi costişele pe care unduiesc ferigi; şi hăţişurile şi luminişurile îndrăgite de Corot; şi stâncile cu forme atât de variate, care evocă fantomaticele turme submerse, de pe vremea în care apele acopereau ceea ce astăzi e pădure. Dar, ca şi cum natura i-ar fi hărăzit din belşug destule daruri, i-a refuzat binefacerea izvoarelor.

Rarele şipote peste care dai sunt nişte puţuri obţinute prin forarea solului la mari adâncimi.

Prin urmare, era cât pe-aci să renunţ, din cauza asta, la cumpărarea unui imens teren vecin cu pădurea şi care mă ispitea mult, când într-o bună zi, plimbându-mă pe-acolo cu un prieten, aud deodată un zvon de pârâiaş.

— Cum? Un izvor? Am exclamat. Şi l-am strigat pe tovarăşul meu de plimbare rămas ceva mai în urmă să culeagă plante.

— N-auzi un susur, parc-ar curge apă? L-am întrebat.

— Apă? În pădurea din Fontainebleau nu există.

— Oricum, putem să verificăm.

După câteva minute de cercetări, ne trezim în faţa unui pârâiaş care, ceva mai încolo, dispărea în nisip.

— Probabil căspune amicul meu – s-a produs, nu de mult, vreo zguduire seismică în urma căreia a ţâşnit un izvqr.

Urmând însă cursul pârâului spre izvor, numai ce ne pomenim în faţa unui apeduct maiestuos din care ţâşnea apă pe toate părţile. Ştiam că în apeducte se lasă deschizături prin care să se scurgă surplusul de lichid, dar nu mă puteam împiedica să nu admir opera genialului regizor al acestor ape ţâşnitoare, regizor care adunase aici toate fanteziile pe care ni le oferă fântânile-n ruină. Ba cascade în miniatură; ba miile de giumbuşlucuri ale unui invizibil şi poznaş *manneken-pis* care se uşura când cu ţâşnete groase ca pe mână, când subţirele ca ale unei seringi; mai încolo, risipa de picuri a unei stropitori. Priveliştea asta neaşteptată m-a entuziasmat pur şi simplu. Terenurile din preajma apeductului erau tocmai de vânzare. Am devenit proprietarul câtorva hectare. Dar, într-o bună zi, ajuns în faţa apeductului, dau peste o echipă de lucrători.

— Ce s-a întâmplat? îi întreb eu.

— Am venit să reparăm apeductul. Trebuia s-o facem de mai bine de treizeci de ani.

Vestea m-a îngrozit. Adio., apă!… Feeria se sfârşise. Am fost nevoit să recurg la un izvorar care, înarmat cu nuieluşa lui de Iun, mi-a descoperiţi din fericire pentru mine, o pânză de lichid preţios, şi, printr-un noroc, la mai puţin de douăzeci de metri de casa pe care o clădeam.

Tot atât de mult ca jocurile de apă ale apeductului m-au fermecat stâncile enorme de pe domeniul meu,

acoperite cu muşchi şi cu licheni. Una dintre ele, printre cele mai impunătoare, domina, masivă, casa. O tânără studentă, care-şi prepara licenţa în ştiinţe naturale venise cu nişte prieteni să stea o zi la mine. Arătându-mi un pin care crescuse de-a lungul stâncii, m-a-ntrebat:

— Nu vă e frică, domnule Vollard, de copacul care susţine stânca? Să nu cedeze într-o zi şi să vă facă praf casa.

Am liniştit-o pe tânăra „savantă”.

Eram atât de nerăbdător să-mi văd casa terminată, încât mă duceam 4 a f outainebjeau în fiecare săptămână. Când colo, într-o duminică mi-am găsit casa la pământr nu mai «ra decât un morman de pietre şi de grinzi de fier. Iată ce se-ntâmplase. Temeliile fuseseră puse pe o imensă vizuină de iepuri. Fireşte, a fost nevoie să reclădesc totul, numai că de astă dată, antreprenorul, mai prudent, m-a pus, cu ajutorul unei fundaţii trainice, la adăpost de uneltirile subterane ale iepurimii. Oricum, lecţia asta m-a cam scârbit, pentru o vreme, de meseria de proprietâr.

*

Tremblay-sur-Mauldre e un sătuc unde n-ajunge calea ferată, la cincisprezece kilometri de Versailles. Regiunea e foarte frecventată de artişti. Maurice Denis e proprietarul unei vechi abaţii la Saint-Germain-en-Laye; Maillol locuieşte la Marly-le-Roi; K.X. Roussel, pictorul nimfelor şi al faunilor, la l’Etang-la-Viile. Ceva mai departe, la Vaux-de-Cernay, e o întreagă colonie de pictori. Arborii fructiferi sunt peste tot; nu cunosc spectacol mai fermecător decât cel pe care-l oferă la vremea înfloririi. Auzim necontenit cât de lăudată e sărbătoarea cireşilor în floare în Japonia. Acolo, chiar când înfloreşte, natura lasă să se vadă că a suferit intervenţia omului. Aici, arborii cresc în libertate. Şi unul dintre marile lui farmece e faptul că se dezvoltă la scara colinelor înconjurătoare. De altfel, peisajele astea sunt o încântare în orice anotimp, chiar şi sub zăpadă. Am să-mi amintesc mereu de contrastul dintre toată masa asta albă în opoziţie cu albastrul colinelor care

închid orizontul.

Într-o zi de primăvară, pe când mă plimbam prin vecinătate, la doi paşi de Tremblay, mi-am adus aminte că Blaise Cendrars locuieşte acolo. „O căsuţă roz, lângă dulgherul satului”, îmi

Arm explicase el. Am găsit-o uşor. Cendrars bătea la maşină, în mijlocul unei pajişti de maci, maci de toate culorile.

Când a văzut că mă extaziez, mi-a spus:

— Aici toate cresc minunat. De ce n-ai veni şi dumneata aici, Vollard? Chiar acum e de vânzare o casă veche înconjurată de o grădină uriaşă. Vino s-o; vezi!

Chiar de la intrare, m-au încântat stâlpii de la poartă, deasupra cărora se aflau două buchete săpate-n piatră, o piatră pe care timpul o patinase fermecător. Casă, cu puţul ei vechi, destul de rustică, data din epoca în care până şi locuinţele ţărăneşti puftau pecetea unui specific încântător. Un hambar uriaş mi-a atras atenţia. Nimic mai simplu decât să-l transform în atelier! mai ales că un artist care lucra pentru mine mi se plânsese de multe ori că n-are un colţişor, departe de zgomotele oraşului, unde să poată picta în tihnă. Ce mai calea-valea, m-am lăsat sedus şi am cumpărat proprietatea. Dar nici n-apucasem să semnez bine actul de cumpărare că au şi-nceput necazurile. Mai întâi a secat puţul. Mi s-a explicat că terenul era nisipos; ca să fiu sigur că am să am apă, trebuia săpat un alt puţ, prevăzut cu un dispozitiv special.

Tot timpul cât au durat lucrările de amenajare a hambarului şi a puţului, prietenul meu, căruia îi făgăduisem atelierul, nu mai contenea să mă zorească.

— Suntem la jumătatea lui aprilie. O să fie gata până-n iulie? Dar puţul? Când o să-i pună capacul? Gaura asta căscată îmi dă coşmaruri: parcă-mi văd copiii căzând în ea cu capul înainte.

În sfârşit, pe la jumătatea lui iulie, am putut să-i spun pictorului: „Totul e gata. Vino să vezi!”

Artistul s-a declarat pe deplin mulţumit de lucrările

executate. Puţul închis ermetic i-a spulberat orice îngrijorare; la fel, era satisfăcut de atelier. Zgâriase peretele cu unghia:

— Uite, mi-a spus el. Tencuiala e ca pulberea. Semn că pereţii sunt riscaţi. O să mă simt foarte bine aici.

N-avea să mai vină niciodată la Tremblay.

Şi nici eu nu mă hotărâm să locuiesc în casa care se-nălţa în mijlocul unei pajişti de trandafiri, trandafiri pe care tare mă canonisem să-i răsădesc.

De ce toate acestea îmi aduc aminte oare de o păţanie cu o pisică pe care o avusesem în strada Laffitte? Animalul cu pricina avea obiceiul să se caţere pe o perdea fixată de o galerie pe care-i plăcea să moţăie. Când se trezea şi se-ntindea, se lovea cu spinarea de tavan.

Într-o zi, mi-am zis: „Sărăcuţa de ea, am să-i las mai jos galeria. Tavanul n-are s-o mai supere!” Zis şi făcut. Pisica se caţără pe draperie şi se cocoţează la locul ei obişnuit. Când însă, după ce s-a trezit, a-nceput să se-ntindă şi să-şi cocoşeze spinarea şi n-a mai simţit obstacolul tavanului, a sărit brusc jos şi nu s-a mai căţărat niciodată pe galerie.

XVII. EUGENE LAUTIER, UN TIP BIZAR

L-am cunoscut pe Lautier la un pescuit de ştiucă, la Villeneuve-Saint-Georges. Un prieten comun, Paul Matout, vâslea. El, Lautier, dirija firul la capătul căruia plutea lingura ce trebuia, datorită strălucirii ei, să atragă peştele.

Ee câte ori n-am auzit lumea spunând despre Lautier: „Ce tip fermecător!”. Lautier avea, într-adevăr, un nu ştiu ce care impresiona la primul contact. Vorbindu-i într-o zi lui Renoir despre el, pictorul mi-a spus:

— Fă-mi şi mie cunoştinţă cu amicul dumitale Lautier.

Lautier, la rândul lui, s-a arătat măgulit să-i fie prezentat marelui pictor. Prin urmare, i-am poftit pe amândoi la masă în Pivniţă. Lautier, de obicei la largul lui, părea stingherit în faţa lui Renoir. A rostit un „maestre” care l-a făcut pe artist să se-ncrunte, fapt ce nu i-a scăpat neobservat interlocutorului. Pe de altă parte, nu îndrăznea

să discute despre pictură în prezenţa lui Renoir şi conversaţia şi cezea. Ochii lui Renoir erau aţintiţi la o bucăţică de metal îndoită toată, care atârna de un lănţişor cu care Lautier se juca nepăsător.

— Vă uitaţi la bănuţul ăsta turtit, pe care-l port ca breloc – îi spune el lui Renoir. E o întreagă poveste. Trebuia să mă bat în duel cu un soţ gelos. Ajung pe teren şi plătesc birjarului cu o piesă de doi franci (*era înainte de război*), la care-mi dă restul o monedă de douăzeci şi cinci de centime. Îi las douăzeci bacşiş şi pun banul rămas în buzunar; de el s-a turtit glonţul adversarului, înainte de-a mă fi rănit, totuşi. (*Şi scoţând din buzunarul vestei un glonte turtit, Lautier ni l-a dat să-l vedem*). În clinica în care am fost internat, a continuat el, mi se anunţă, într-o zi, o vizită. Este condusă la patul meu o doamnă foarte frumoasă care nu Voise să-şi spună numele. Apropiindu-se de mine, scoate din sân o panglică pe care o pune pe pat şi pleacă fără să fi deschis gura.

Şi Lautier, scoţându-şi portvizitul, îl deschide şi ne arătă o panglică pe care o despătureşte...

De câteva clipe, Renoir dădea semne de enervare; s-a sculat şi şi-a luat rămas bun. Când l-am revăzut, mi-a spus:

— Ştii ce? Pe Lautier asta cu banul, cu glonţul şi cu panglica lui poţi să ţi-l ţii pentru dumneata!

Şi totuşi, Lautier avea o latură a lui ingenuă pe care Renoir na remarcase. Dar Lautier era şi om de acţiune. A dovedit-o, neşovăind să se ducă şi să se măsoare cu un adversar puternic, Jean Galmot, Napoleonul Gu-yanei, ca să spun lucrurilor pe nume.

Înzestrat cu o putere de muncă debordantă, Galmot îmbogăţise colonia cu industriile pe care le crease din nimic; şi miracolul cel mare a fost c-a izbutit să le zgândăre gustul de muncă indigenilor care până atunci aveau *tatană*[4]. Galmot, care fusese ales deputat o dată, avusese după aceea nişte încurcături judiciare care-l

4 Tatana — contrariul fîţîielii: pentru negri, ridicatul sau aşezatul înseamnă o muncă. (n. a.).

făceau ineligibil. Atunci, le-a prezentat alegătorilor lui un candidat care n-ar fi fost nici pe placul majorităţii, nici pe cel al minorităţii parlamentului.

Ministrul coloniilor l-a chemat pe Lautier, ale cărui însuşiri de om fermecător nu-i erau necunoscute, şi l-a rugat să-i cucerească pe guyanezi. Lautier n-a şovăit nicio clipă. A plecat cu zâmbetul pe buze. Dar guyanezii nu-s oameni să se lase păcăliţi de un strop de miere. O ţineau morţiş cu „papa" Galmot şi, la un semn al lui, ar fi votat şi cu dracul. Aşa încât, ca să poată scoate din urnă numele lui Lautier, administraţia a trebuit să mobilizeze toate „purcelele" coloniei – aşa sunt botezate marile buletine de vot, care, împăturite în două, ascund o mulţime de buletine mici. E de la sine înţeles că preşedinţii birourilor de Votare nu acceptă „purcele" decât din mâna alegătorilor „de nădejde". Dar lucrurile aveau să se-ncurce. Partizanii lui Lautier s-au încăierat cu cei ai lui „papa" Galmot, iar aceştia din urmă s-au dedat la manifestări atât de violente, încât autorităţile coloniei, ca să-i apere de furia populară pe unii dintre militanţii partidului Lautier, n-au găsit adăpost mai sigur decât în închisoare. Zadarnic, de altminteri, deoarece închisoarea a fost luată cu asalt şi oaspeţii ei ocazionali masacraţi. Cât despre Lautier, el aştepta evenimentele apărat de gratii mai solide, în beciurile Băncii coloniei. Proclamat ales şi încadrat de jandarmi, s-a îmbarcat fără riscuri. La urma urmei, cine ştie dacă nu cumva Lautier a luat manifestaţiile de pe stradă drept explozii de entuziasm din partea alegătorilor lui?

După ce alegerea lui a fost validată, Lautier a ajuns fără întârziere subsecretar de stat la Belle-Arte. În noua lui funcţie, s-a dovedit excepţional de înzestrat. De aceea, consiliul de miniştri îl desemna mai ales pe el să reprezinte guvernul la ceremoniile oficiale – „discursul meu zilnic", spunea Lautier. Dovedea aceeaşi competenţă în orice domeniu, fie că era vorba de muzică, de literatură, de istorie… Toată lumea-şi aminteşte de pildă, cât de elevat a vorbit cu prilejul inaugurării unui monument închinat

Ioanei d'Arc.

Memoria lui Lautier era uimitoare, o adevărată memorie de cal – animal care dacă a fost maltratat la regiment, păstrează totdeauna o muşcătură de rezervă pentru orice purtător de uniformă militară.

Şi miraculos era faptul că deşi citise tot, reţinuse tot, Lautier nu era câtuşi de puţin livresc: îşi păstrase intact simţul critic şi-şi conservase toată prospeţimea de spirit. Oare nu după unul dintre discursurile lui am auzit pe cineva spunând că, ascultându-l, gândul te duce la şipotele de cleştar care-ţi potolesc setea numai ce le-auzi curgând?

În lunga lui carieră de jurnalist, Lautier nu s-a lăsat păcălit de niciuna dintre gogoşile pe care, de la sfârşitul războiului încoace, statele şi-au închipuit că-şi întemeiază securitatea. Lautier nu lua „pleava cuvintelor drept grăuntele lucrurilor”.

— Ce-aştepţi de la parlament? îi spunea lui Tardieu. Mă faci să râd când vorbeşti de grupul tău.

În vremea aceea, Lautier nu mai făcea parte dintre cei de la Palatul Bourbon.[5] Pe vremea când participa la şedinţe, cuvintele „grup”, „partid” aveau pentru el o semnificaţie. Când cineva s-a mirat că Poincaré i-a lăsat Afacerile externe lui Briand, pentru care nu-şi ascundea lipsa de consideraţie, Lautier i-a tăiat-o:

— Păi vezi că Briand e ascultat de toate partidele.

— Spune, domnule Lautier – l-am întrebat eu – înrâurirea asta nu cumva se datorează faptului că Briand i-a făcut pe colegii lui să creadă că posedă prafuri minune, cu ajutorul cărora ar putea schimba reflexele milenare ale nemţilor şi i-ar transforma pe lupi în miei behăitori? Fără îndoială că Poincaré n-avea chef să vadă Camerele ridicându-se împotriva lui.

— Afacerile externe fără Briand? Aşadar nu vreţi o apropiere de Germania? Aşadar vreţi războiul.

Lautier n-a răspuns nimic. Se cufundase într-un somn

---

5 Sediul Adunării Naţionale franceze.

dintre acelea care-l doborau pe neaşteptate.

EPILOG

În anul următor armistiţiului, am primit, de la doi tineri străini, această curioasă epistolă:

Onorate maestre.

Avem intenţia să deschidem în oraşul nostru un magazin de tablouri. Am fost informaţi că dumneavoastră aveţi, în această ramură, o experienţă bogată. Ne luăm libertatea de a vă ruga, în această privinţă, să ne sfătuiţi cum să facem avere.

Scuzaţi îndrăzneala a doi tineri debutanţi care au pentru dumneavoastră cea mai călduroasă consideraţie.

Primiţi, onorate domnule etc.

Din câte-mi amintesc, le-am răspuns în esenţă următoarele:

Nu deţin, nu cunosc secretul de a face avere. Experienţa mea, de care îmi cereţi să vă fac să beneficiaţi, îmi aminteşte numai tot ceea ce datorez invincibilei mele înclinaţii spre somn. De multe ori, amatorul, intrând în prăvălia mea, mă găsea aţipit. Îl ascultam, încă adormit pe jumătate, şi moţăiam din cap tot încercând a-nevoie să-i răspund. Muşteriul, luând drept refuz mormăitul meu ininteligibil, îşi mărea treptat oferta. Aşa încât, când eram aproape treaz, tabloul meu obţinuse un spor de preţ considerabil. Zicala că norocul vine dormind se potriveşte. Ăsta este norocul pe care vi-l doresc.

APENDICE 00

Îijnj. *M.* – *nbqs* sssjivi – în *T* Es. Lisiudmi).» iiabho fiq j. J – soaş. Xia-o/bO tui 1.6 lsmmq8 u.il fânsH *mi* zbi qo ic – *z*. *B şiihmu i* o. aici's! iiq *Biot e* în: „*km* Jsinj s-a *010 zb*

...Îihuloiq iijniitob joş ăijgb? *Un hnuqz* 5? *M* ilQ – sâhuoldsjii fa iş r6 *în* frrosiqflif i? Teainfl t? Ăor W u! ib. Îiofl şi josa of iherfaug-su sibo xt. ai în o» ibuu iuiojirte un iq? N/: js-S: i. *Şi*

I. SE POATE „SĂ CREŞTI PREŢUL”.

TABLOURILOR?

Într-o recenzie (*Mercure de France*, 1 decembrie 1937) despre *Amintiri ale unui negustor de tablouri*, domnur* Gaibriel Brunet îmi reproşează că am „lăsat în umbră” un „punct capital” din istoria picturii moderne, punct care, „din întâmplare, e de Interes major”... x Acest punct capital nu-i altceva deciţ dorinţa de-i afla cum ajung tablourile să atingă preţuri ridicate. Domnul Gabriel Brunet afirmă de fapt că nejgustorul de tablouri este „un fel de regent al picturii, regent a cărui fantezie suverană şi ale cărui combinaţii. Comerciale au creat reputaţii şi au făcut să biruie cutare sau cutare tendinţă...” Drept care, domnul Gabriel Brunet denunţă „domnia ocultă a negustorului de tablouri, care a scos adssea din umbră cutare sau cutare artist, în temeiul unor raţiuni ce rămâneau destul ţie enigmatice pentru, profan.

Dacă tot a ajuns la concluzia asta, ce mai aşteaptă domnul Brunet de nu acuză şi statul care, v pentru. Expoziţiile Lui din străinătate selectează aceiaşi pictori pe care negustorii, prin tertipurile lor, „i-au scos din umbră”? Ba, mai mulâncă, tot statuf „proyoacă la licitaţiile publice, sporirea preţului aceloraşi tablouri pe care le-au acreditat „fantezia suverană” şi „combinaţiile comerciale” ale negustorului!

„Fantezie suverană”! „Combinaţii comerciale”!... Când s-a văzut că, la prima expoziţie a lui Henry de Groux, sutele de trompete ale criticii s-au îmbulzit să trâmbiţeze apariţia unui fiu spiritual al lui Delacroix, şi că, după mai bine de o jumătate de secol, operele lui Henry de Groux n-au urcat măcar cu o iotă pe piaţa picturii!...

— Dar – are să spună cu siguranţă domnul Brunet şi, împreună cu el şi alţii – tablourile pe care negustorii le scot la licitaţie publică şi le răscumpără cu ajutorul unui complice, acel Degas, de pildă, care-a ajuns înainte de război la 400.000 de franci-aur (4 milioane în moneda noastră de astăzi), oare toate astea n-au fost combinate ca să-l fraiereească pe amator?

Din păcate, în cazul acestui Degas, complicele. Nu. Era altul decât domnul Havemeyer, regele zahărului,

intrat, pe deasupra, în competiţie cu un muzeu. Şi. Tot 4 in păcate, pentru negustori de astă dată, dacă amatorul vede că într-o licitaţie publică tablourile fac un salt, prima lui reacţie e s-o şteargă. Lacă, de pildă, după licitaţia de 400.000 de franci îi ofereai amatorului o operat lţu* Degas, amatoruf începea să vocifereze: Îmi ceri aşa de mut, pentru că la licitaţia Rouart, un Degas a atins

400.000 fe franci?” Şi dacii, în faţa unui Degas h spuneai unui ciţejit: „Faceţi dumneavoastră singur *jan* preţ, ne-nvoim noi până la urmă”, îl auzeai ripostând: – „Mediocră trebuie să mai fie pânza asta dacă eşti dumneata atât de modest după ce un Degas a atins 400.000 de franci!” *Ci*-S5 ktaaooi *foi*.: *3 f Q*.

Dar – are să mai adauge, poate, domnul Brunet – să mi se explice cum anume au reuşit negustorii să vândă cu 200.000 de franci tablouri pe care le-au cumpărat cu o sută? Răspunsul e simplu: negustorul a tras lozul Ucel mare. JOCÂS

Într-o zi, cineva îl întreba pe Odilon Redon:

— Puteţi pricepe de ce un Delacroix se vinde mai ieftin decât un Mufikaczy?

Irtrimrrxs *tun na în*. SE JfJSBV iJ-a DAT. …5**31810

— Pentru că – a răspuns Redon – nu stă în puterea nimănui să sporească preţul unui tablou; e aici o forţă subterană împotriva căreia nu putem face nimic.

! „Î. Înăbn.t.). ni zb laino nu ina bnoloo krtinam

I. V3 niD i „3 rj *în bgh*. *Mnuşită*.: G.snfiolbg ionio qth 8 vo). O *ik uG* bunolag icub *El tniaoo* is să sjă. Kşag. 3 i uti; fi o iujoj msja irus

II. SĂ FIM MODEŞTIit. f!

După ce am citit în presă că *Amintirile unui negustor de tablouri* sunt „fascinante”; că „alcătuiesc una dintre cele mai încântătoare cărţi, una dintre acele cărţi înzestrate cu un farmec special de care nu te saturi niciodată” etc etc, am ajuns eu să cred că „am dat lovitura”, încât, la o serată, auzind că într-un grup mi se rosteşte numele, m-am apropiat:

amf: Vorbeam – spune cineva întorcându-se către mine – despre *Amintirile unui negustor de tablouri*, de Ambroise Vollard. Cunoaşteţi cartea asta, domnule?

Mă simţeam cam încurcat în privinţa răspunsului. Interlocutorul mai a continuat:

— Am cumpărat cartea pentru că prea i-am auzit pe toţi lăudând-o. Dacă aţi şti ce rău îmi pare după cei treizeci şi cinci de franci! mai întâi, domnul Vollard ăsta nu ştie ce vasăzică aia scris. Scrie cum vorbeşte… Pe deasupra, într-o carte de aproape patru sute cincizeci de pagini, pagini mari şi tipărite mărunt, nu face altceva decât să spună poveşti. Uite, ca aia cu unul dom Ubu, un tip, care, între noi fie vorba, are aerul că-şi bate joc de toată lumea; şi pe urmă, nişte aventuri cu negri şi cu papagali. Bineînţeles, halvaua mare sunt poveştile cu pictori. Ei bine, în toată cartea, nicio vorbuliţă despre critica de artă…

— Bag de seamă – spune cineva că aţi citit cartea din scoarţă-n scoarţă!

— Da, ăsta e obiceiul meu, să jiu-las nimic neverificat din tot ce-mi trece prin mână, de când cu pungaşii ăştia…

— Ce pungaşi, domnule colonel? Întreabă altcineva? Q *m*

— Păi, furnizorii de stat.

Am înţeles, auzind ultimele cuvinte, că pomenitul colonel era un ofiţer de intendenţă cu cinci galoane. Ce neşansă, când te crezi cineva, să ai contra ta cinci galoane! După câteva clipe, am crezut totuşi că am să-mi iau revanşa. Stăpâna casei m-a prezentat unei doamne, o prietenă de-a ei:

— Domnul Vollard, autorul *Amintirilor unui negustor de tablouri* de care vorbeşte toată lumea, şi care are să ne dea curând o altă carte, *Ascultându-i pe Cezanne, Degas, Renoir*…

La auzul acestor vorbe, doamna îmi mărturiseşte câtă plăcere i-a făcut să citească *Amintirile* mele.

— Şi-a adăugat ea – pentru că sunteţi prieten intim

cu Degas, Cezanne şi Renoir, aceşti maeştri de care am auzit vorbindu-se atât, aş fi foarte fericită dacă mi i-aţi aduce într-o zi. Primesc miercurea., *f-n*

N-am mai avut timpul s-o informez că pictorii pomeniţi locuiau în regatul umbrelor, căci, în acelaşi moment, se anunţa venirea unei alteţe regale. Interlocutoarea mea, care nu era decât vicontesă, m-a părăsit pe loc şi a dat fuga spre alteţa regală, iar eu, în timp ce ea îşi făcea reverenţele, m-am eclipsat.

Oricum, dacă într-o zi mai aud spunându-se: „Domnule Vollard, *Amintirile* dumneavoastră sunt formidabile”, am să mă fac mic-mititel...

IO Jti 10! jj 1 fâj tibi. Vt.: tfij *t x*., – ilvou unu i. – ţ – i/f z ăoj ab *oq*) *e6* Iuţit. Nd *jqtiq* us îs *hpoa*” nu?; t! *f*. *Tu iki*:

— Wq-*uoi* – *j*. *oq* mi. „Şi-n /: „*Xwjpfh8* în: SĂ-I DĂM CEZARULUI...

În lucrarea de faţă, am citat o replică atribuită lui Maillol, din care s-ar nutea presupune că marele sculptor n-avea pe-atunci habar cine e Duhamel. Unde mi-a fost capul de nu mi-am amintit că tocmai în atelier la Maillol am văzut pentru prima oară lucrări de-ale celebrului scriitor şi mai ales cartea aceea strălucitoare: *Prinţul Jaf far*?

IV. SCRISOARE TRIMISĂ DOMNULUI EDMOND JALOUX, PRIVITOARE LA RAPORTURILE DINTRE NEGUSTOR ŞI ARTIST

Domnule, în *Cronica* dumneavoastră *literară* (*Excelsior*, 6 februarie 1938), se poate citi:

Dacă domnul Maillol a putut trăi, timp de mulţi ani, asta se datorează mai ales generozităţii şi inteligenţei domnului Ambroise Vollard.

Am fost, fireşte, foarte măgulit să descopăr, ieşit din pana dumneavoastră, cuvântul „inteligenţă” referindu-se la mine. Dimpotrivă, sunt jenat de certificatul de „generozitate” pe care mi-l decernaţi cu acelaşi prilej. A vorbi de „generozitate” în raporturile dintre un negustor şi un artist mi se pare că e cam ca şi cum ai spune că

achiziţionând un teren în care crede că va găsi aur, cumpărătorul se dovedeşte generos faţă de vânzătorul terenului…

Cum un scriitor cu autoritatea dumneavoastră este obişnuit să analizeze sentimentele, veţi înţelege scrupulul care mi-a dictat această scrisoare.

Binevoiţi a primi etc…

A. V.

Al): „Ou J J

\i.

— qo; – jb f…; i! Ilr; f U”. IV/i-Vi’jiror G

I l i «q fiib v”.

— «şi: t.

Yr c-vujijh! K”.

— J, if i. C – nq – iţâiiiv *a, i*).”? –…

Oî – \vi i w de i. ML „f… (i?!: „. Jiuj *». *JSSui M*

fffej: „SOai”!… O; „îsJÎ! F Tlo.

zb? i: „Aiţa fi; i j. Riâii bn? Tk? îi «v 3, i»: /…f; OVii…; ni/D *tiv*-iti h1 jjyf; u-„j-*v*-luu j.: iii: j

— *V’J? i i. M* I vie *îi* „i… J U!” lin; «… S5!? S

„J/O» y f’ P

r

I). F;»., r i!!” i’ A –… Îi 1

Cwv/nr *îjiainte* – PRIMA OARĂ CÂND MI s-a SUGERAT SĂ-MI SCRIU AMINTIRILE.iii… 5

I. DIN INSULA REUNION LA FACULTATEA

DE DREPT DIN MONTPELLIER 7

Familia mea. Primii ani ai copilăriei. Am pasiunea uniformelor frumoase. Vreau să mă fac doctor de marină. Bacalaureat. Renunţ la cariera medicală. Familia hotărăşte c-am să urmez dreptul.

II. SOSIREA ÎN FRANŢA PRIMELE IMPRESII… 20

Motive de nedumerire la Marsilia. Urmez dreptul la Montpellier. Farmacia Petetot.

În la Paris… J*”: …VI… *„ffi*

Facultatea de drept. Licitaţiile. Signor Innocenti. Pictori, negustori, colecţionari. Felicien Rops. Salonul doctorului Filleau. În atelierul lui Lewis-Brown.

IV. DEBUTEZ ÎN MESERIE 42

Uniunea artistică. Între Alphonse Dumas şi Debat-Ponsan. Primul meu client. Găsesc un

„Comanditar”. I iil *i*

...Î Vii i.”:

V. MONTMARTRE 1890 58

O.se), yW A; ob, T.*o*.”, sjjoam vii-V

Montmartre yesel şi artistic. Willette şi *Chat Noir*. Şansonetistul Aristide Bruant. Lautrec. *Le Cafe de la Nouvelle Athènes*. Renoir şi Degas.

Laiftfi *jtii-ia.1 ic*: *„I. Kv*

AI R

VI. ÎN STRADA LAFFITTE

XII. AMBROISE VOLLARD, EDITOR ŞI AU Pe urmele unei afaceri misterioase. Vizită la doamna Manet. Expoziţiile Ce zanne şi Van

Gogh. Pe la confraţi. Pictura din strada

Laffitte. Palatul reginei Hortense. Sfârşitul străzii Laffitte.

VII. OSPEŢELE DIN PIVNIŢĂ 97

Invitaţii mei din Pivniţă. Apollinaire şi Jarry. Palmele academice.

VIII. AMATORI ŞI COLECŢIONARI 120

Domnul Isaac de Camondo. Regele Milan. Domnul Denys Cochin. Magnaţii „Noutăţilor”. Amatori în faţa tablourilor. Americană şi vechiul castel francez.

Ti /. T „Ov. r\H vi! \ şi V*M* i; i:

IX. ÎN FAŢA OLYMPIEI LUI MANET LA

LUVRŢI... în „q... 161, întâlnirea dintre Manet şi pictorul Toche la Veneţia. Cum lucra Manet. Manet şi pictura italiană.

X. DE LA MEISSONIER LA CUBISM...5/.1 171

În atelierul lui Meissonier. Vizită la Gervex. Henry de

Groux. Claude Monet. Pissarro. Sistey. Guillaumin. Signac. Luce. Gauguin.

TOR 281

I. Ediţiile mele: stampe, faianţe, bronzuri, cărţi.

II. Cărţile pe care le-am scris. III. Un *Almanah al lui Dom Ubu*.

XIII. RĂZBOIUL ŞI EPOCA DE DUPĂ

RĂZBOI 338

Apărarea Parisului. Război şi birocraţie. Pictura la mare cinste.

XIV. CĂLĂTORIILE PE CARE LE-AM FĂCUT 359

Elveţia. Spania. Alsacia. Olanda. Glozel. Londra. Roma. New York. Lisabona.

XV. PREMIUL PICTORILOR 395

Literatura judecată de pictori. Punctul de vedere al vânzătorilor de librărie.

XVI. AJUNG PROPRIETAR LA ŢARĂ... 399

Fontainebleau. Tremblay-sur-Mauldre.

XVII. EUGENE LAUTIER, UN TIP BIZAR... 404

EPILOG 408

APENDICE 409

Prima oară când am văzut un Degas. Mary Cassatt. La Cezanne, la Aix. Cum l-am cunoscut pe Renoir. La Essoyes, la Renoir. Albert Besnard. Jacques-Emile Blanche. Boldini. Forain. Sem. Helleu. Redon. J. McN. Whistler. Grupul nabiştilor. Alţi „tineri”. Sculptorul Maillol. Rodin. Georges Rouault. „Vameşul” Rousseau. Picasso şi cubismul. Portretele mele.

XI. CÂTEVA PERSONALITĂŢI PE CARE LE-AM

CUNOSCUT 253

Mallarmé. Emile Zola. Teodor de Wyzewa. O rudă a lui Rothschild. Marcel Sembat. Sâr Pe-ladan. Mirabeau.

— Domnul ministru Denys Cochin. Domnul Arthur Meyer. „Tigrul”, ătienne Clementei. Eugene Lautier.

Redactor: RĂZVAN JUNESCU Tehnoredactor: KLARA GALIUC

Bun de tipar: 20.VU. 1993 Apărut: 1993; coli de tipar: 17, 5. S.C. TIPOCART BRAŞOVIA S.A. Str. Zizinului Nr. 110 România

CUPRINS

I. Din insula reunion la facultatea de drept din montpellier 4

Familia mea. Primii ani ai copilăriei. Am pasiunea uniformelor frumoase. Vreau să mă fac doctor de marină. Bacalaureat. Renunţ la cariera medicală. Familia hotărăşte c-am să urmez dreptul. 4

H. Sosirea în Franţa. Primele impresii 4

Motive de nedumerire la Marsilia. Urmez dreptul la Montpellier. Farmacia P4 t4 tot 4

În. LA PARIS 4

Facultatea de drept. Licitaţiile. Signor înno-centi. Pictori, negustori, colecţionari. Felicien Rops. Salonul doctorului Filleau. În atelierul lui Lewis-Brown. 4

IV. DEBUTEZ ÎN MESERIE 4

Uniunea artistică. Între Alphonse Dumas şi Debat-Ponsan. Primul meu client. Găsesc un „comanditar”. 4

V. Montmartre 1890 4

Montmartre vesel şi artistic. Willette şi Chat Noir. Şansonetistul Ar ist ide Bruant. Lautrec. Le Cafe de la Nouvelle Athènes. Renoir şi Degas, 4

Vi. În strada laffitte 4

Pe urmele unei afaceri misterioase. Vizită la doamna Manet. Expoziţiile Cdzanne şi Van Gogh. Pe la confraţi. Pictura din strada Laf-fitte. Palatul reginei Hortense. Sfârşitul străzii Laffitte. 4